

**МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБИИ
«АКАДЕМИЯИ ВАЗОРАТИ КОРҲОИ ДОХИЛИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН»**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 343+343.32:007 (575.3)

ТКБ: 67.99 (2) 93 (2тоҷик)

А – 94

АҲӢЗОДА ШОҲРУХ ТАБАРУКШО

**ТАБИАТИ ҲУҚУҚӢ-ҶИНОЯТИИ ЭКСТРЕМИЗМИ ИТТИЛООТӢ
ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи
ихтисоси 12.00.08 – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои
ҷиноятӣ

РОҲБАРИ ИЛМӢ:

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Сафарзода Ҳ.С.

ДУШАНБЕ – 2024

МУНДАРИЧА

НОМГҶИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ.....	3
МУҚАДДИМА.....	4-22
БОБИ 1. ТАВСИФИ НАЗАРИЯВӢ-ҶУҚУҚИИ ЭКСТРЕМИЗМИ ИТТИЛООТӢ ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ АМАЛКУНАНДА.....	23-106
1.1. ТамоюлҶои асосӢ оид ба муайян сохтани мафҳуми экстремизми иттилоотӢ.....	23-49
1.2. Танзими Ҷуқуқи муқовимат ба экстремизми иттилоотӢ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	49-77
1.3. Танзими Ҷуқуқи муқовимат ба экстремизми иттилоотӢ дар давлатҶои аъзои ИДМ.....	78-106
БОБИ 2. ТАҶЛИЛИ ҶУҚУҚӢ-ҶИНОЯТИИ ЭКСТРЕМИЗМИ ИТТИЛООТӢ ВА ПРОБЛЕМАҶОИ КВАЛИФИКАТСИЯИ ОНҶО ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	107-176
2.1. АсосҶои умумии криминализатсия, квалификатсия ва дифференциатсияи экстремизми иттилоотӢ дар қонунгузорию ҷиноятию Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	107-131
2.2. Мукамалсозии табиати ҶуқуқӢ-ҷиноятию экстремизми иттилоотӢ.....	131-158
2.3. ХусусиятҶои фарқкунандаи экстремизми иттилоотӢ ва терроризми иттилоотӢ дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	158-176
ҶУЛОСА.....	177-181
ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ ТАҶҚИҚОТ.....	182-184
РӢҶАТИ АДАБИЁТ (МАЪҶАЗҶО).....	185-212
ФЕҶРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ.....	213-215
ЗАМИМА.....	216-222

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ

ВАО – ВоситаҶои ахбори омма

ДИИШ – Давлати исломии Ироқу Шом

ИДМ – ИттиҶоди ДавлатҶои Муствақил

КНҶ ИДМ – Кодекси намунавии ҷиноятии ИттиҶоди ДавлатҶои Муствақил

КҶ ҶҚ – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон

КҶ ҶО – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Озорбойҷон

КҶ Ҷумҳурии Туркменистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Туркменистон

КҶ Ҷумҳурии Украина – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Украина

КҶ ҶУ – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Узбекистон

КҶ ФР – Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия

КҶМ ҶТ – Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КҶ ҶТ – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

СПАД – Созмони Паймони Амнияти Дастаҷамъӣ

ТЭТ – Ташкилоти экстремистӣ-террористӣ

ТЭТ ҶНИ – Ташкилоти экстремистӣ-террористии Ҷизби наҳзати исломӣ

ФР – Федератсияи Россия

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

б. – банд

ғ. – ғайра

қ. – қисм

м. – модда

с. – саҳифа

С. – саҳифа

с. – сол

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар замони муосир экстремизми иттилоотӣ ба тафаккури ҳар як сокини сайёра, табақаҳои гуногуни ҷамъиятӣ, амнияти давлатҳои алоҳида ва суботи байналмилалӣ таҳдид намуда, ба воқеияти рӯз мубаддал гардидааст. Иттилоот бо истифода аз воситаҳои ахбори омма (минбаъд – ВАО), шабақаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, на танҳо ба тафаккури шахсони алоҳида таъсиргуздор мебошанд, балки метавонанд ҷаҳонбинии тамоми ҷомеа ва ҳатто сиёсати давлатҳои алоҳидаро тағйир диҳанд.

Аз ин ҷост, ки дар асри навини технологӣ ба таъмини амнияти иттилоотӣ дар масири муқовимат ба экстремизм ва терроризми иттилоотӣ дар сатҳи қонунгузорӣ ва доктринаҳои илмӣ диққати махсус матраҳ мегардад. Сабаби чунин ташаббусҳо равандҳои глобалии иттилоотонӣ ва ташаккулёбии технологияҳои муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мебошад. Экстремизми муосир аз ҷиҳати муташаккилии ғайриқонунонӣ, маблағгузорӣ ва паҳновариҳои худудҳои иттилоотӣ-идеологӣ худ бесобиқа буда, қариб тамоми манотиқи дунёро фаро гирифтааст, ки боиси рӯз то рӯз афзудани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта гардидааст.

Таҳлили маводи оморӣ собит месозад, ки дар 10 соли охир сатҳи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, тамоюли болоравӣ доранд. Аз ҷумла, дар соли 2014 – 143, соли 2015 – 378, соли 2016 – 875, соли 2017 – 837, соли 2018 – 535, соли 2019 – 682, соли 2020 – 825, – соли 2021 – 900, соли 2022 – 845, соли 2023 – 1069 ва дар даҳ моҳи 2024 – 1102 ҷиноятҳои содир гардидаанд, ки хусусияти экстремистӣ доранд. Асосан омори ҷиноятҳои зикршуда фарогири моддаҳои 189 (барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ), 307 (даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯроварӣ тағйир додани сохти конституционӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон) (минбаъд – ҚТ), 307(1) (даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани ғайриқонунонии экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм),

307(2) (ташкили иттиҳоди экстремистӣ (ифротгароӣ) ва 307(3) (ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ (ифротгароӣ) мебошад¹.

Дар байни табақаҳои васеи аҳолии мушаввашии хосро афзоиши моилсозии ҷавонон бо истифодаи интернет ба ташкилотҳои экстремистӣ ва иштироки онҳо дар задухӯрдҳои мусаллаҳона дар хориҷи кишвар ба бор овардааст. Қайд кардан зарур аст, ки дар асри инкишофи босуръати технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ раванди моилсозии ҷавонон ба ташкилоти экстремистӣ-террористӣ (минбаъд – ТЭТ) чандин мартаба афзоиш меёбад. Аз ҷумла, дар 5 соли охир дар бештари ҳолатҳо фаъолияти экстремистӣ бо воситаи шабакаи интернет сурат гирифта, ин гуна технологияҳо ҳангоми омодагӣ ба амалҳои террористӣ низ васеъ истифода бурда мешаванд.

Таҳлилҳои иттилоотии аз ВАО дастрасгардида нишон медиҳанд, ки дар асоси идеологияи экстремистӣ-террористии бо воситаи шабакаи интернет тарғибу ташвиқгардида дар солҳои 2022-2024 аз ҷониби шахрвандони ҶТ дар хориҷи кишвар зиёда аз даҳ амалҳои террористӣ, аз ҷумла дар ҳудуди Россия, Фаронса, Туркия, Афғонистон ва Эрон содир карда шудаанд, ки чунин раванд ба обрӯву эътибори миллати тоҷик доғ оварда, ба нуфузи кишвар дар арсаи байналмилалӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Аз ибтидои асри XXI мушкилоти экстремизми иттилоотӣ дар байни олимони ҳуқуқшинос ва таҳлилгарони сиёсӣ бо таври васеъ мавриди баррасӣ қарор гирифт, аммо равиши умумиэътирофшуда дар фаҳмиши мафҳуми он то айнаи замон мавҷуд нест ва бо таври пурра аломатҳои асосии он муайян нагардидаанд. Новобаста ба мушкилоти коркарди аломатҳои фарқкунандаи экстремизми иттилоотӣ, ҷомеаи муосир дар шароити ҷаҳонишавии фазои иттилоотӣ аз ҳарвақта дида бештар дар батанзимдарории ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ ва ҳифзи фазои иттилоотӣ аз иттилооти зараровар ниёз доранд.

---

¹ Ниг.: Мактуби расмии Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба маълумотҳои оморӣ барои солҳои 2014-2024 аз 25.11.2024, №14/3-1294.

Дар шароити муосир қонунгузори ватанӣ дар соҳаи таъмини амнияти иттилоотӣ то андозае аз сатҳи инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ қафо мондааст.

Гуфтан зарур аст, ки солҳои охир дар Тоҷикистон теъдоди зиёди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардидаанд, ки ҳифзи фазои иттилоотии онро ба танзим мебароранд. Аммо теъдоди зиёди онҳо хусусияти умумиҳуқуқӣ дошта, талаботи дар онҳо муқарраргардида механизми дар таҷрибаи амалӣ бо таври зарурӣ ошкор ва пешгирӣ намудани иттилооти зараровар, аз ҷумла, ташвиқу тарғиб намудани амалҳои порнографӣ, истифодаи воситаҳои нашъадор ва хусусан идеологияи экстремистӣ-террористиро дар сатҳи зарурӣ ба танзим намебароранд.

Роҳбарияти олии кишвар дар солҳои охир пайваста аҳли зиё, ходимони дин ва мардуми Тоҷикистонро аз тавсеа ёфтани экстремизми иттилоотӣ ва хатарҳои он барои давлатдорӣ огоҳ месозанд². Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми қаблии хеш ба ниҳодҳои салоҳиятдори давлатӣ вобаста ба тақвият бахшидани ҳамоҳангии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҷиҳати ошкор кардан, тафтиш бурдан, пешгирӣ намудан ва огоҳонидани падидаҳои экстремистӣ ва террористӣ дастур дода буданд. Аз ин лиҳоз, ба бартараф соختани сабаб ва шароитҳои ҷалби шаҳрвандон ба гурӯҳҳои тундгарои экстремистӣ бо истифода аз воситаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ диққати зарурӣ матраҳ сохтанд³.

Ҳамчунин, сарвари давлат дар воҳӯрии худ бо ходимони дин ва намоёндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ, ки санаи 9-уми марти соли 2024 баргузор гардида буд, иброз доштанд, ки «бар асари ташвиқоти густурдаи экстремистӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ва ҳангоми дар муҳочирати меҳнатӣ қарор

---

² Ниг.: Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати милӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 28.12.2023 с. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://prezident.tj/node/32191> (санаи мурочиат: 05.01.2024).

³ Ниг.: Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати милӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 23.12.2022 с. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/19088#lakhsh> (санаи мурочиат: 12.08.2023).

доштани шахрвандон шомилшавии ҷавонон ба ташкилоти экстремистиву террористии фаъолиятшон дар ҳудуди ҷумҳурӣ манъшуда, афзудааст»⁴.

Аз ин лиҳоз, тақмили қонунгузории зиддиэкстремистӣ, аз ҷумла батанзимдарории ҳуқуқии фазои иттилоотӣ дар муқовимат ба иттилооти барангезандаи кинаву адоват дар сатҳи иҷтимоӣ яке аз ҳадафҳои асосии давлат маҳсуб меёбад. Самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба муқовимати маҷмӯӣ ба экстремизми иттилоотӣ дар ҳуҷҷатҳои стратегии кишвар аз қабيلي «Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар ҚТ барои солҳои 2021-2025»⁵ ва дигар ҳуҷҷатҳо⁶ мустақар гардидаанд, ки зарурати баҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ додани экстремизми иттилоотӣ, махсусан бо истифода аз ВАО (радио, телевизион, матбуот ва ғ.) ва шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, содиршавандаро собит месозад.

Ба андешаи мо тақвиятбахшии муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ ҳалли вазифаҳои зеринро тақозо менамояд:

– яқум, дар сатҳи қонунгузорӣ бо таври мушаххас муайян набудани маҳакҳои тафриқақунонии ҷавобгарии маъмурӣ ва ҷиноятӣ барои кирдори хусусияти экстремистидошта бо м. 462(1) Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ (минбаъд – КХМ ҚТ) ва м. 189 Кодекси ҷиноятии ҚТ (минбаъд – КҶ ҚТ).

– дуюм, дар доираи қонуни ҷиноятии миллӣ бо таври қиддӣ набудани маҳакҳои аз ҳамдигар тафриқақунонии кирдорҳои дар моддаҳои 307 ва 307(1) КҶ ҚТ (бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, содиршаванда) пешбинишуда.

---

⁴ Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо фаъолон, намоёндагони ҷомеа ва ходимони дини кишвар аз 09.03.2024 с. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/32921> (санаи мурочиат: 10.03.2024).

⁵ Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 аз 1-уми июни соли 2021, №187 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ. «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023).

⁶ Ниг.: Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030 аз 30-юми июни соли 2021, №265 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ. «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 09.04.2024); Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 аз 6-уми феввали соли 2018, №1005 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023); Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 аз 6-уми феввали соли 2018, №1005 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023) ва ғ.

– сеюм, бо воқеъияти замони муосир ҷавобчӯй набудани маҳакҳои аз ҳамдигар фарқ кардани м. 189 аз м. 307(1) КҶ ҚТ.

– ҷаҳорум, аломатҳои тарафи объективӣ ва субъективии қ. 1 моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ бо яқдигар дар ҳолати рақобати ғайриқобили илмӣ қарор дошта, боиси мушкилоти амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ гардидаанд.

Мушкилоти дар боло зикршуда дар меҳвари мафҳуми баҳсбарангези истилоҳоти ҳуқуқии «фаъолияти экстремистӣ» ва «фаъолияте, ки дар ҚТ экстремистӣ эътироф карда шудааст», танинандоз мебошад, зеро онҳо фарогири мазмуни аломатҳои моддаҳои болозикр мебошанд ва ҳангоми бандубасти ҷиноят рақобати ихтилофбарангез ва баҳисобгирии нодурусти омили ҷиноятиро ба бор овардаанд.

Инчунин, моддаҳои 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ дар рақобати шадид қарор дошта, мутаносибан бо мақсади мукамалсозии онҳо бозбиниро тақозо менамоянд.

Мушкилоти зикркарда равиши мутавозин ва мувофиқро бо дарназардошти талаботи ҷиноят эътироф кардани кирдор ва тафриқагузори ҷавобгарии ҷиноятӣ тақозо менамояд. Зеро содир кардани кирдорҳои экстремистӣ бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, равиши нав дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ маҳсуб ёфта, диди нав ва бо таври нозук чен кардани аломатҳои тавсифии экстремизми иттилоотӣ ва аломатҳои бандубастшавандаи онро тақозо менамояд, ки аз мубрамияти мавзӯи интиҳобкарда шаҳодат медиҳанд.

Ба ҳеҷ кас пӯшида нест, ки ташкилотҳои экстремистӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ фаъолияти худро дар сатҳи баланди ташкилӣ ҳамоҳанг гардонид, амалиёти ҷинояткоронаи худро маблағгузорӣ ва роҳандозӣ менамоянд. Мутаносибан меъёрҳои умумиэътирофшудаи ҳуқуқи башарро бо роҳи мунтазам барангехтани кинаю адовати миллӣ, динӣ, наҷодӣ, маҳалагароӣ ва дигар ангезаҳои экстремистӣ поймол мекунанд. Аз ҷумла, бо роҳи даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои соҳти конституционӣ бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ

ва интернет, ки хавфу хатари чунин иттилооти хатарзоро дахҳо маротиба афзун месозад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Баъзе паҳлӯҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ, ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, криминологӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ дар самти муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар асарҳои олимони ватанӣ, ба монанди Н.С. Абдуллаев⁷, В.А. Абдухамитов⁸, У.А. Азиззода⁹, А.Ш. Ализода¹⁰, К.Д. Давлатзода¹¹, Ҷ.М. Зоир¹², А.Х. Имомов¹³, Н.А. Қудратов¹⁴, Б.Ш. Қурбонзода¹⁵, К.М. Муҳаббатов¹⁶, Д.Н. Назиров¹⁷, Р.Ҷ. Раҳимзода¹⁸, Ҳ.С. Сафарзода¹⁹, К.Х. Солиев²⁰, М.П. Ҳайдарзода²¹, А.К. Шарипов²², Т.Ш. Шарипов²³, Ф.Р. Шарифзода²⁴, С.С. Ятимов²⁵ ва олимони Россия аз қабили,

---

⁷ Ниг.: Абдуллаев Н.С. Уголовная ответственность за преступления экстремисткой направленности (на материалах Республики Таджикистан): дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2020. – 181 с.

⁸ Ниг.: Абдухамитов В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминологические проблемы: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Бишкек, 2016. – 39 с.

⁹ Ниг.: Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2015. – 413 с.

¹⁰ Ниг.: Алиев А.Ш. Некоторые аспекты противодействия экстремистской деятельности в Республике Таджикистан / А.Ш. Алиев // Осори Академия. – 2011. – №1 (15). – С. 119-122.

¹¹ Ниг.: Давлатзода К.Д. Масъалаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва криминологии муқовимат ба киберҷиноятҳо: проблемаҳои назариявӣ ва амалӣ: дис. ... д-ри илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2024. – 480 с.

¹² Ниг.: Маджидзода Дж.З. Противодействие терроризму и экстремизму: курс лекций. – Душанбе: «Нашри Мубориз», 2016. – 252 с.

¹³ Ниг.: Имомов А.Х. Терроризм – форма организованной преступности: монография. – Душанбе: «Санадвора», 2003. – 199 с.

¹⁴ Ниг.: Қудратов Н.А. Уголовная ответственность за преступления, связанные с банкротством: проблемы теории, практики и законодательства: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2012. – 226 с.; Қудратов Н.А. Уголовно-правовая охрана основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы доктрины, правоприменения и совершенствования законодательства: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2021. – 539 с.

¹⁵ Ниг.: Қурбонзода Б.Ш. Уголовная ответственность за организацию экстремистского сообщества в Республике Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2017. – 212 с.

¹⁶ Ниг.: Муҳаббатов К.М. Социально-политические факторы образования религиозно-политической организации «Хизб-ут-Тахрир» и ее реакционная сущность: по материалам Таджикистана: дис... канд. полит. наук. – Душанбе, 2004. – 174 с.

¹⁷ Ниг.: Назаров Д.Н. Проблемы терроризма и религиозного экстремизма в условиях глобализации (часть 2): монография / Отв. ред. академик М.Д. Диноршоев. – Душанбе: «Ирфон», 2009. – 328 с.

¹⁸ Ниг.: Раҳимзода Р.Ҷ. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва санадҳои судӣ оид ба ҷабрӯбияти ташкилотҳо ва ҳизбу ҳаракатҳои террористиву экстремистӣ. – Душанбе: «Ирфон», 2015. – 232 с.

¹⁹ Ниг.: Сафаров Ҳ.С. Терроризм: проблемы законодательного закрепления и квалификации: на материалах Республики Таджикистан и стран СНГ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. – 157 с.

²⁰ Ниг.: Солиев К.Х. Основы противодействия проявлениям экстремизма на религиозной почве. – Душанбе: Академия МВД Таджикистана, 2008. – 16 с.

²¹ Ниг.: Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои муқовимати қонунгузорӣ ва квалификацияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2020. – 221 с.

²² Ниг.: Шарипов А.К. Предупреждение преступлений, обусловленных исламским радикализмом (по материалам Республики Таджикистан): дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2017. – 228 с.

²³ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафаров Ҳ.С. Баъзе андешаҳо перомунӣ таносуби мафҳумҳои «экстремизм», «фундаментализм», «радикализм», «натсионализм» ва «сепаратизм» / Т.Ш. Шарипов, Ҳ.С. Сафаров // Осори Академия. – 2015. – №4 (28). – С. 46-53.

²⁴ Ниг.: Шарипов Ф.Р. Место и роль органов внутренних дел в противодействии экстремизму в Таджикистане / Ф.Р. Шарипов // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2010. – №4. – С. 26-30.

Ю.М. Антонян²⁶, З.М. Бешукова²⁷, С.В. Борисов²⁸, В.А. Бурковская²⁹, Н.К. Воронович³⁰, А.И. Долгова³¹, О.С. Жукова³², Д.А. Ковлагина³³, Т.А. Корнилов³⁴, Д.И. Леншин³⁵, В.В. Лунеев³⁶, И.С. Макеева³⁷, Б.А. Милников³⁸, А.А. Можегова³⁹, А.В. Павлинов⁴⁰, Д.Н. Саркисов⁴¹, Л.Ч. Сидикова⁴², А.С. Скудин⁴³, Г.И. Узембаева⁴⁴, Р.В. Упорников⁴⁵, С.Н. Фридинский⁴⁶, А.Г. Хлебушкин⁴⁷ ва дигарон мавриди таҳқиқи илмӣ қарор дода шудаанд.

---

²⁵ Ниг.: Ятимов С.С. Омилҳои паҳншавии назария ва амалияи экстремизм ва терроризм: тарз ва воситаҳои мубориза ба он / С.С. Ятимов // «Муқовимат ба таҳдидҳо ва хатарҳои муосир дар минтақаи Осиёи Марказӣ: дастовардҳо ва дурнамоҳои Тоҷикистон дар мубориза бо терроризм, экстремизм ва коррупсия». Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ. – Душанбе: «Шаҳпар», 2014. – С. 40-52.

²⁶ Ниг.: Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование: монография. – М.: Щит-М, 1998. – 306 с.

²⁷ Ниг.: Бешукова З.М. Преступления, связанные с осуществлением экстремистской деятельности: сравнительно-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2011. – 237 с.

²⁸ Ниг.: Борисов С.В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2012. – 484 с.

²⁹ Ниг.: Бурковская В.А. Криминальный религиозный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические основы противодействия: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2006. – 469 с.

³⁰ Ниг.: Воронович Н.К. Интернет как угроза информационной безопасности России: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2012. – 151 с.

³¹ Ниг.: Долгова А.И. Проблемы правового регулирования борьбы с экстремизмом и правоприменительной практики: монография. – М.: Академия Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2010. – 244 с.

³² Ниг.: Жукова О.С. Правовые меры противодействия информационному экстремизму: дис. ... канд. юрид. наук. – Воронеж, 2006. – 261 с.

³³ Ниг.: Ковлагина Д.А. Информационный терроризм: понятие, уголовно-правовые и иные меры противодействия: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2016. – 270 с.

³⁴ Ниг.: Корнилов Т.А. Международные аспекты противодействия экстремизму: дис. ... канд. юрид. наук. – М.: Всерос. науч.-исслед. ин-т МВД РФ, 2011. – 161 с.

³⁵ Ниг.: Леншин Д.И. Преступления экстремистской направленности по уголовному праву Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2011. – 174 с.

³⁶ Ниг.: Лунеев В.В. Проблемы криминализации и противодействия экстремизму / В.В. Лунеев // Государство и право. – 2009. – №9. – С. 44-64.

³⁷ Ниг.: Макеева И.С. Уголовная ответственность за преступления экстремистской направленности, посягающие на основы конституционного строя и безопасность государства: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2017. – 177 с.

³⁸ Ниг.: Мильников Б.А. Противодействие преступлениям экстремистской направленности: криминологический и уголовно-правовой аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. – 173 с.

³⁹ Ниг.: Можегова А.А. Экстремистские преступления и преступления экстремистской направленности по уголовному праву Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2015. – 169 с.

⁴⁰ Ниг.: Павлинов А.В. Антигосударственный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические аспекты: монография. – М.: Юрлитинформ, 2008. – 408 с.

⁴¹ Ниг.: Саркисов Д.Н. Уголовно-правовые средства противодействия экстремистской деятельности: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2010. – 196 с.

⁴² Ниг.: Сыдыкова Л.Ч. Борьба с экстремизмом в Кыргызстане: проблемы законодательного регулирования / Л.Ч. Сыдыкова // Вестник КРСУ. – 2016 – Т. 16. – №6. – С. 84-87.

⁴³ Ниг.: Скудин А.С. Правовые меры противодействия экстремизму: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2011. – 216 с.

⁴⁴ Ниг.: Узембаева Г.И. Преступления экстремистской направленности, совершаемые с использованием средств массовой информации либо информационно-телекоммуникационных сетей: уголовно-правовая и криминологическая характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2016. – 210 с.

⁴⁵ Ниг.: Упорников Р.В. Политико-правовые технологии противодействия информационному экстремизму в России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2007. – 26 с.

⁴⁶ Ниг.: Фридинский С.Н. Борьба с экстремизмом: уголовно-правовой и криминологический аспекты: монография. – Ростов-на-Дону: РЮИ МВД России, 2004. – 195 с.

⁴⁷ Ниг.: Хлебушкин А.Г. Преступный экстремизм: понятие, виды, проблемы криминализации и пенализации: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2007. – 215 с.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертационӣ дар доираи мавзуи илмии кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология ва психологияи факултети №2 Академияи ВКД ҚТ «Такмили қонунгузори ҷиноятӣ ҚТ дар самти ҷиноятҳои хусусияти террористӣ, экстремистӣ, гардиши ғайриқонунии маводи нашъаовар ва коррупсионидошта» ва кори илмӣ-таҳқиқотии Академияи ВКД ҚТ «Хусусиятҳои пешгирӣ ва воситаҳои мубориза бо зухуроти ифротгароӣ ва тундгароӣ дар муҳити ҷавонони ҚТ (2023-2028)» иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот ба баррасии мафҳум ва мазмуни экстремизми иттилоотӣ, муайян намудани аломатҳои тавсифии он дар қонунгузори ҷиноятӣ ва дигар қонунгузори зиддиэкстремистӣ, ошкор сохтани масоили мубрам оид ба бандубаст кардан ва тафриқақунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ марбут ба кирдорҳои, ки аз рӯйи ангезаҳои экстремистӣ бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқаватӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет, содир карда мешаванд, равона мебошад. Инчунин, коркарди тавсияҳо ва пешниҳодҳои назариявӣ ва амалӣ оид ба мукамал сохтани меъёрҳои қонунгузори ҷиноятӣ ва дигар қонунгузори зиддиэкстремистии ҷумҳурӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот. Вазифаҳои зерин барои ноил шудан ба мақсади таҳқиқот нигаронида шудааст:

- муайян ва мушаххас сохтани мафҳум, моҳият ва хавфнокии ҷамъиятии экстремизми иттилоотӣ;
- баррасии раванди ташаккулёбии аломатҳои умумиҳуқуқии экстремизми иттилоотӣ дар қонунгузори миллӣ;
- таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии аломатҳои экстремизми иттилоотӣ тибқи қонунгузори давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (минбаъд – ИДМ) ва дигар шарикони минтақавӣ;
- муайян сохтани талаботи асосӣ вобаста ба криминализатсияи экстремизми иттилоотӣ, квалifikатсия кардани он ва тафриқақунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷунин кирдор;

– мукаммалсозии аломатҳои тавсифдиҳандаи экстремизми иттилоотӣ дар қонунгузорию зиддиэкстремистӣ;

– муайян сохтани талаботи бунёди оид ба ҷудо намудани ҳудудҳои экстремизми иттилоотӣ аз зуҳуроти терроризми иттилоотӣ;

– коркарди ҳулоса ва пешниҳодҳои илман асоснок оид ба мукаммалгардонии қонунгузорию зиддиэкстремистӣ, аз ҷумла таркиби ҷиноятҳои марбут ба экстремизми иттилоотӣ.

Объекти таҳқиқот муносибатҳои ҷамъиятӣ махсус меёбанд, ки ҳангоми татбиқ намудани меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ дар муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ (бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, содир карда мешаванд) ба вуҷуд меоянд.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот аз қонунгузорию миллии зиддиэкстремистӣ, минтақавӣ ва маводи судиву тафтишотӣ вобаста ба татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, омили расмӣ, адабиёти илмӣ ва пурсишҳои сотсиологӣ вобаста ба мавзӯи таҳқиқот иборат мебошад.

Марҳила, мақон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот). Дар таҳқиқоти диссертатсионии мазкур бо мақсади бонизом ва ҳамаҷониба таҳқиқ намудани мафҳум ва аломатҳои экстремизми иттилоотӣ маҷмуи санадҳои меъёрии умумиҳуқуқӣ, ҳуқуқии ҷиноятӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ дар марҳилаҳои гуногуни инкишофёбии қонунгузорию ҚТ дар давраи соҳибистиқлолӣ диққати ҷиддӣ дода шудааст.

Дар доираи таҳқиқи диссертатсионии мазкур ташаккул ва рушди танзими ҳуқуқии муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар қаламрави Тоҷикистони муосир мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Рисолаи диссертатсионӣ бо истифода аз усули муқоисавӣ-ҳуқуқии танзими ҳуқуқии муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар таҷриба ва қонунгузорию давлатҳои ИДМ ва дигар шарикони минтақавӣ мавриди таҳия қарор гирифтааст.

Давраи таҳқиқоти рисолаи илмӣ аз соли 2019 оғоз гардида, то имрӯз идома кардааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро нуктаҳои илмӣ ва хулосаҳои асосноки олимони ватанию хориҷӣ, аз қабили Н.С. Абуллаев, В.А. Абдуҳамитов, Ю.М. Антонян, З.М. Бешукова, С.В. Борисов, В.А. Бурковская, Н.К. Воронович, А.И. Долгова, О.С. Жукова, Ҷ.М. Зоир, А.Х. Имомов, Д.А. Ковлагин, Т.А. Корнилов, Н.А. Қудратов, Б.Ш. Курбонзода, Д.И. Леншин, В.В. Лунеев, И.С. Макеева, А.А. Можегова, Б.А. Милников, А.В. Павлинов, Р.Ҷ. Раҳимзода, Д.Н. Саркисов, А.И. Сафарзода, Ҳ.С. Сафарзода, Л.Ч. Сидикова, А.С. Скудин, Г.И. Узембаева, Р.В. Упорников, С.Н. Фридинский, А.Г. Хлебушкин, М.П. Ҳайдарзода, Т.Ш. Шарипов, Ф.Р. Шарифзода ва С.С. Ятимов вобаста ба таълимоти самти ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология, ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ, ҳуқуқи маъмурӣ, ки дар нашрияҳои илмӣ тавсиф ёфтаанд, ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқоти диссертатсиониро усулҳои маъмули таҳқиқи илмӣ аз қабили усули умумидиалектикий дарки илмӣ ташкил медиҳад, ки барои омӯзиши воқеияти объективии зухуроти ҷамъиятӣ дар раванди инкишоф ва ташаккулёбиашон мусоидат менамояд. Дар рафти таҳқиқи мавзӯи мазкур аз усулҳои умумӣ ва махсуси дарки падидаҳои таҳқиқшаванда дар робита бо алоқамандӣ ва вобастагии мутлақ, истифодаи усулҳои умумии таҳлил (анализ) ва таркиб (синтез), инчунин усулҳои махсуси илмӣ: мантиқӣ-расмӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ ва махсуси ҳуқуқӣ самаранок истифода шудаанд.

Инчунин, дар рафти таҳқиқот аз маҷмуи усулҳои хусусии илмӣ ба мисли ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумоти омӯрӣ, пурсиши сотсиологӣ, мусоҳиба, омӯзиши ҳуҷҷатгузорӣ ва ғ. истифода гардидаанд, ки барои тақвият бахшидани мавқеи муаллиф дар муайян намудани проблемаҳои қонунгузорӣ дар самти муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ ва роҳҳои муқаммалсозии он мусоидат намудаанд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Маълумоти омӯрӣ дар бораи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар ҚТ барои солҳои 2014-2024, омӯзиши 150 парвандаҳои ҷиноятӣ марбут ба ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, ки дар онҳо аломатҳои экстремизми иттилоотӣ таҷассум ёфтаанд ва бо 200 нафар

кормандон, аз ҷумла, муфаттишон ва кормандони оперативии ВКД ҚТ, омӯзгорон ва курсантони фаъоли Академияи ВКД ҚТ пурсишҳои сотсиологӣ гузаронида шудаанд.

Навгони илми таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки диссертатсияи мазкур дар ҷумҳурӣ аввалин пажӯҳиши маҷмуии илмӣ махсуб меёбад, ки ба омӯзиши махсусияти аломатҳои экстремизми иттилоотӣ, ошкор сохтани масоили мубрами ҳалталаб аз нигоҳи илми ҳуқуқи ҷиноятӣ, мутаносибан мукамалсозии қонунгузорӣ дар ин самт, нигаронида шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Таҳқиқоти илми анҷомдодашуда имкон медиҳад, ки нуктаҳои илми зерин ба ҳимоя пешниҳод карда шаванд:

I. Пешниҳодҳое, ки хусусияти назариявӣ доранд:

1. Мазмуну моҳияти «экстремизми иттилоотӣ» аз нуктаи назари ҳуқуқи ҷиноятии муосир дар алоқамандии органикӣ бо истилоҳоти ҳуқуқии «экстремизм», «фаъолияти экстремистӣ» ва дигар мафҳумҳое, ки дар қонуни самтӣ оид ба муқовимат ба экстремизм дар сатҳи қонунгузорӣ муқаррар шудаанд, инчунин бо мафҳумҳои «иттилоот», «ВАО», «шабакаи алоқавӣ барқӣ», «интернет» ва дигар мафҳумҳои дар қонунҳои самтӣ вобаста ба таъмини амнияти иттилоотӣ таҷассум шудаанд, ташаккул ёфта истодааст. Экстремизми иттилоотӣ вобаста аз хавфи ҷамъиятиаш метавонад табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва ҳуқуқӣ-маъмури дошта бошад;

2. «Экстремизми иттилоотӣ – фаъолияти пинҳонӣ ва ё ошкорои шахс бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет, ки ба таҳриф ва тақаллубкории иттилоот ва паҳн кардани маводи экстремистӣ бо мақсади ба таври оммавӣ барангехтани кинаю адоват аз рӯйи ангезаҳои экстремистӣ (миллӣ, наҷодӣ, сиёсӣ, динӣ, маҳалгароӣ ва ғ.), аз ҷумла паст задани обрӯ ва эътибори шахс аз рӯйи ангезаҳои зикркарда ва ё ба амал овардани даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯроварӣ тағйир додани асосҳои сохти конститусионӣ равона гардидааст, фаҳмида мешавад»;

3. Хавфнокӣи экстремизми иттилоотӣ ба он алоқаманд аст, ки бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет, экстремистон

дар кӯтоҳтарин вақт бо камтарин хароҷоти моливу пулӣ метавонанд тафаккури афроди зиёдро ифротӣ гардонанд, гурӯҳҳои муташаккили экстремистӣ созмон диҳанд, нақшаҳои ҷиноятии худро аз дохил ва хориҷи кишвар ҷамоҳанг созанд ва барои содир кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта камар банданд, ки чунин хавфу хатарҳо на танҳо ба амнияти кишварҳои алоҳида, балки минтақа ва ҷаҳон бевосита таҳдид менамоянд;

4. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ва қонунгузори амалкунандаи зиддиэкстремистии миллӣ ангезаҳои экстремистӣ ба ҳайси аломати асосии тарафи субъективии экстремизми иттилоотӣ баромад менамоянд, ки барангехтани кинаву адоват, низои миллӣ, паст задани обрӯ ва эътиботи дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ба амал овардани даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ ва дигар амалҳои экстремистӣ истифода мешаванд;

5. Ҷавҳари асосии тарафи объективии экстремизми иттилоотиро даъватҳои оммавӣ ва инфиродии ошкоро ва пинҳонӣ ташкил медиҳанд, ки дар замони муосир бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, (зиёда аз 95%) ва ё бо таври алоқаи бевоситаи ҷисмонӣ бо дигар шахсон амалӣ сохта мешавад;

6. Аломатҳои махсуси экстремизми иттилоотӣ, ки табиати ҳуқуқӣ-маъмурӣ ва ҳуқуқӣ-ҷиноятии онро муайян месозанд дар моддаҳои 374 ва 462(1) КҲМ ҚТ (қисман), қ. 1 м. 189, б. «г» қ. 2 м. 307, қ. 2 м. 307(1) ва қ. 3 м. 307(3) КҶ ҚТ мустақар гардида, асосҳои умумиҳуқуқӣ ва концептуалии муқовимат ба он аз Конститутсияи ҚТ ва дигар ҳуҷҷатҳои стратегии дорои аҳаммияти ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ маншаъ мегиранд.

II. Пешниҳодҳо оид ба такмилидиҳии қонунгузори зиддиэкстремистӣ:

1. Дар банди 5 моддаи 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» пас аз калимаҳои «матбуоти даврӣ» калимаҳои «нашрияи шабакавӣ (интернетӣ)» ворид карда шавад, зеро дар замони муосир иттилоот ба воситаи интернет дар байни аҳоли новобаста аз макони ҷойгиршавии онҳо нисбатан босуръат паҳн мегардад;

2. Пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 2 Қонуни ҚТ «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма», мафҳуми нав бо номи «нашрияи шабакавӣ (интернетӣ)» бо чунин тарз илова карда шавад: «нашрияи шабакавӣ (интернетӣ) – сайти дар шабакаи алоқаи барқӣ аз ҷумла, интернет, ки дар мақомоти ваколатдори давлатӣ ба қайд гирифта шудааст ва инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионии он дар ҳудуди ҚТ ҷойгир аст, фаҳмида мешавад».

Пешниҳод карда мешавад, ки дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ ва маъмурии ҚТ тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шаванд:

1. Истилоҳи ҳуқуқии таҷассумкунандаи мазмуни воситаҳои паҳнкунандаи мафкураи экстремизми иттилоотӣ дар м. 374 КҲМ ҚТ, қ. 2 б. «г» м. 307 КҶ ҚТ, қ. 2 м. 307(1) КҶ ҚТ, қ. 3 м. 307(3) КҶ ҚТ ва қ. 1 м. 189 КҶ ҚТ бо таври яқраи таҷассум нагардидаанд. Аз ин лиҳоз, дар диспозитсия ва қисми дахлдори моддаҳои зикркарда истифода бурдани истилоҳи «ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет» аз нуқтаи назари техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ асосноктар мебошад;

2. Аломатҳои тавсифии таркиби ҷиноятҳои дар диспозитсияи моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ пешбинишуда, тақозои муттаҳидсозиро дар доираи як моддаи комил бо номи «Даъватҳои оммавӣ барои содир кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ё моил кардани шахс барои амалӣ соختани чунин ҷиноятҳо ва (ё) сафедкунии оммавии экстремизм» доранд;

3. Қисми 1 моддаи мазкур дар таҳрири зерин муқаррар карда шавад: «Бо таври ошкоро ва ё пинҳонӣ барангехтани бадбинӣ ва душманӣ дар байни гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ дар асоси ангезаҳои экстремистӣ (сиёсӣ, динӣ, миллатгароӣ, наҷодпарастӣ, ҷудоихоҳӣ, маҳалгароӣ), ва ё ба амал овардани даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ ва ё бо таври дигар сафедкунии оммавии мафкура ва амалҳои экстремистӣ ё моил соختани шахси дигар барои содир намудани амалҳои зикркарда ё паҳн кардани маводи экстремистӣ бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, агар чунин кирдор такроран

баъди татбиқи ҷазои маъмурӣ дар давоми сол содир шуда бошад ..., ҷазо дода мешавад»;

4. Қисми 2 моддаи мазкур бояд чунин ифода карда шавад: «Кирдорҳои дар қисми якуми ҳамин модда пешбинишуда агар дар ҳолатҳои зерин содир шуда бошанд:

- такроран;
- аз ҷониби гурӯҳи шахсон;
- моил кардани ду ва ё зиёда шахс;
- дар ҷараёни бетартибҳои оммавӣ;
- бо истифодаи мақоми хизматӣ;
- бо маблағгузорӣ ва роҳнамоии ташкилоти хориҷӣ.

5. Дар эзоҳи моддаи мазкур чунин бандҳо ворид карда шаванд:

а) «Дар КҶ ҚТ ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ҷиноятҳои эътироф карда мешаванд, ки дар диспозитсияи онҳо ангезаҳои экстремистӣ (сиёсӣ, динӣ, миллатгароӣ, наҷодпарастӣ, ҷудоихоҳӣ ва маҳалгароӣ) ҳамчун аломатҳои ҳатмии таркиби онҳо баромад менамоянд ва ё ба сифати ҳолатҳои бандубастшаванда аз ҷониби суд ҳангоми таъини ҷазои ҷиноятӣ ба инобат гирифта мешаванд»;

б) «Моилкунӣ ҳаракатҳои фаъоли шахсоро дар бар мегирад, ки шахси дигарро бо роҳи тарғибу ташвиқи мафкураи экстремистӣ, багапдарорӣ, порадиҳӣ (харидан), таҳдид ё ба тариқи дигар ба содир кардани як ва ё якчанд ҷинояти хусусияти экстремистидошта ҷалб кардааст»;

в) «Нисбати шахсоне, ки даъватҳои оммавиरो барои содир кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ва ё моил кардани шахс ба чунин кирдорҳо ва ё амалҳои экстремистиро бо таври оммавӣ тибқи муқаррароти қисмҳои 2 моддаи мазкур сафед кардаанд, ҷавобгарии маъмурӣ татбиқ карда намешавад»;

6. Моддаҳои 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ дар доираи як модда бо номи «Ташкил, роҳбарӣ ва ё иштирок дар иттиҳоди (ташкилоти) экстремистӣ» муттаҳид карда шуда, диспозитсияи он дар чунин шакл пешниҳод карда шавад: «Ташкили иттиҳоди (ташкилоти) экстремистӣ, яъне гурӯҳҳои

муташаккили муттаҳидшудаи ташкилкунандагон, роҳбарон ё дигар намояндагони қисмҳо ё воҳидҳои сохтори чунин ташкилот, ки бо мақсади таҳияи нақша ва (ё) шароити содир намудани як ва ё якчанд ҷинойтҳои хусусияти экстремистидошта ташкил карда шудааст ва ё нисбати чунин ташкилот аз ҷониби суд қарори эътибори қонунӣ пайдо карда дар бораи барҳам додан ё манъи фаъолиятҳо бо сабаби ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ қабул шудааст»;

7. Қисми дуюми моддаи мазкур бояд чунин ифода карда шавад: «Иштирок дар иттиҳоди (ташкilotи) экстремистӣ»;

8. Эзоҳи моддаи мазкур дар чунин шакл муқаррар карда шавад: «Шахсе, ки сидқан аз кирдори худ пушаймон шуда, ихтиёран ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ оид ба иштироқаш дар иттиҳоди (ташкilotи) экстремистӣ бо мақсади пешгирӣ намудани фаъолияти экстремистӣ иттилоъ медиҳад, агар дар кирдори ӯ таркиби ҷинойти дигар мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷинойтӣ озод карда мешавад»;

9. Қисми 4 м. 39 КҶ ҚТ дар таҳрири зайл ифода карда шавад: «Иттиҳоди (ташкilotи) ҷинойтӣ муттаҳидшавии ду ё якчанд гурӯҳи муташаккиле эътироф мешавад, ки барои содир намудани ҷинойтҳои хусусияти экстремистидошта ё ҷинойтҳои вазнин ва ё махсусан вазнин ба ташкilotи устувор таъсис ёфта, фаъолияти он ба тақсимооти вазифа ва функцияҳои идорақунӣ, таъмин ва бечунучаро иҷро намудани нақшаҳои ҷинойтқоронаи иттиҳод равона мебошад»;

10. Аломатҳои таҷассумкунандаи табиати ҳуқуқӣ-маъмури ва ҳуқуқӣ-ҷинойтии экстремизми иттилоотӣ дар доираи моддаҳои 374 ва 462(1) КҶМ ҚТ (қисман), қ. 1 м. 189, б. «г» қ. 2 м. 307, қ. 2 м. 307(1) ва қ. 3 м. 307(3) КҶ ҚТ пешбинӣ гардида, бо мақсади дифференциатсиякунонии ҷавобгарии маъмури ва ҷинойтии кирдорҳои хусусияти экстремистидошта мукамалсозиро дар сатҳи қонунгузорӣ тақозо менамоянд, аз ҷумла, диспозитсияи қ. 1 м. 374 КҶМ ҚТ дар баробари табиати маъмурии экстремизми иттилоотӣ (тайёр ва паҳн кардани маводи экстремистӣ) кирдорҳои маъмуриро фарогир

мебошад, ки дорои хусусияти экстремистӣ нестанд. Аз ин лиҳоз, дар доираи м. 462(1) КҲМ ҚТ муқаррар сохтани онҳо ба мақсад мувофиқ мебошад.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки муаллиф масъалаҳои дар мадди назар гузошташро бо таври комплексӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Хулосаву пешниҳод ва тавсияҳои коркардшуда ба рушди минбаъдаи илми ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология ва дигар илмҳои ба соҳаи муқовимат ба экстремизм алоқаманд, ҳамчунин, тақмили қонунгузори ҷиноятӣ ҚТ оид ба муайян намудани аломатҳои таркиби ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ва ҳалли масъалаҳои баҳспазир вобаста ба квалifikатсияи онҳо мусоидат хоҳанд кард.

Натиҷаҳои таҳқиқот татбиқи амалии худро дар соҳаҳои зерин пайдо хоҳанд кард:

– дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии Маҷлиси Олӣ ва Ҳукумати ҚТ, мақомоти корҳои дохилӣ, амнияти миллӣ, прокуратура, суд ва дигар мақомоти салоҳиятдори давлатӣ зимни муқовимат ба экстремизм;

– дар фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ ҳангоми таҳлили масъалаҳои соҳавии илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ва дигар илмҳои ҳамҷавор оид ба муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ ва квалifikатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта;

– дар чараёни омӯзиш аз фанҳои марбут ба ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ, криминология ва квалifikатсияи ҷиноят.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар истифодаи усулҳои муосири таҳқиқот, ки ба мақсад ва вазифаҳои муқарраршудаи кор мувофиқат мекунанд, ифода меёбад. Натиҷаҳои илмӣ, пешниҳоду хулосаҳо, инчунин, тавсияҳои амалие, ки дар таҳқиқоти диссертатсионӣ баён шудаанд, ба сарчашмаҳои қонунгузорӣ ва амалияи судӣ асос ёфта, онҳо дар заминаи маълумоти гуногуни омӯрӣ, ҷамъбасти амалияи судӣ ва таҳлили як қатор парвандаҳои ҷиноятӣ ба даст оварда шудаанд. Инчунин, эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро таҳлили Конститутсияи ҚТ, ҚС ҚТ, Кодекси мувофиқавии

чиноятӣи ҚТ, Концепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ, Қарори Пленуми Суди Олии ҚТ ва ғайра фароҳам овардаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқоти диссертатсионӣ ба шиносномаи ихтисоси 12.00.08 – Ҳуқуқи чиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ қазои чиноятӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллиф бо нуқтаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, навгонии илмии диссертатсия, мақолаҳои илмии муаллиф, маърузаҳо дар семинарҳои назариявӣ ва конференсияҳои илмӣ-амалӣ таҷассум ёфтааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи чиноятӣ, криминология ва психологияи факултети №2 Академияи ВКД ҚТ омода шуда, ба ҳимоя тавсия шудааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот марҳила ба марҳила вобаста ба ҳалли масъалаҳои муайяни бамиёнгузошташуда аз ҷониби муаллифи диссертатсия бо маъруза дар конференсияҳои зерин пешниҳод гардидаанд:

а) байналмилалӣ:

– «Таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон» – маъруза дар мавзӯи «Ҳавфу хатарҳои экстремизми иттилоотӣ ба ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд» (ш. Душанбе, Академияи ВКД ҚТ, 10-уми декабри соли 2020);

– «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ» – маъруза дар мавзӯи «Институти ҳуқуқи инсон дар шароити рушди технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ» (ш. Душанбе, Академияи ВКД ҚТ, 10-уми декабри соли 2021);

– «Таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон» – маъруза дар мавзӯи «Баъзе аз ҷанбаҳои рӯхию равонии шахсияти экстремист ва террорист» (ш. Душанбе, Академияи ВКД ҚТ, 10-уми декабри соли 2022);

– «25-солагии КҶ ҚТ: вазъият ва дурнамо» – маъруза дар мавзӯи «Асосҳои ҳуқуқии муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар ҚТ» (Академияи ВКД ҚТ, 26-уми майи соли 2023).

б) ҷумҳуриявӣ:

– «Сабабҳои содиршавии кибертерроризм, терроризм, экстремизм ва роҳҳои пешгирии он» – маъруза дар мавзӯи «Таҳдидҳои муосири экстремизми иттилоотӣ ва роҳҳои пешгирии он» (ш. Душанбе, Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, 3-юми декабри соли 2020);

– «Мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳои он, пешгирии нашъамандӣ дар байни ҷавонон ва наврасон» – маъруза дар мавзӯи «Хавфу хатари экстремизми иттилоотӣ дар байни ноболиғон ва ҷавонон» (ш. Душанбе, Академияи ВКД ҚТ, 27-уми майи соли 2021);

– «Терроризм ва экстремизми иттилоотӣ: вазъият ва дурнамо» – маъруза дар мавзӯи «Хусусиятҳои хоси ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, ки бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқавӣ барқӣ ва интернет содир мешаванд» (ш. Душанбе, Академияи ВКД ҚТ, 13-уми октябри соли 2021);

– «Терроризм: таҳдиду хатарҳо, дурнамо ва корҳои ташфиқотию тарғиботӣ дар шароити паёмадҳои сиёсӣ идеологӣ дар байни ҷавонони Қувваҳои мусаллаҳи ҚТ» – маъруза дар мавзӯи «Ҷанбаҳои иттилоотии муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар ҚТ» (ш. Душанбе, Донишкадаи ҳарбии Вазорати муҳофизати ҚТ, 26-уми апрели соли 2023).

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳо ва хулосаҳои асосии муаллиф, инчунин ҷанбаҳои гуногуни таҳқиқот, ки аз қори диссертатсионӣ ҳосил шудаанд, дар 13 мақолаи илмӣ, ки аз ин миқдор 8 адади он дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърифи расонида шудаанд, инъикос гардидаанд. Ғайр аз ин, дар доираи таҳқиқот монография, дастури илмӣ-таълимӣ ва дастури таълимӣ-методӣ ба ҷоп расонида шудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз номгӯи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт

(маъхазҳо) ва феҳристи интишороти илмии доктараби дараҷаи илмӣ иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 222 саҳифаро ташкил медиҳад.

БОБИ 1. ТАВСИФИ НАЗАРИЯВӢ-ҲУҚУҚИИ ЭКСТРЕМИЗМИ ИТТИЛООТӢ ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ АМАЛКУНАНДА

1.1. Тамоюлҳои асосӣ оид ба муайян сохтани мафҳуми экстремизми иттилоотӣ

Пайдоиш ва рушди технологияи иттилоотӣ дар раванди иттилоотикунонии ҷомеаи ҷаҳонӣ мусоидат намуда, дар натиҷаи ба вучуд омадани имкониятҳои сифатан нав вобаста ба коркард, нигоҳдорӣ ва интиқоли ахбор мафҳуми «иттилоотикунонӣ» ба сатҳи илм ва низоми қонунгузорӣ ворид гардид. Назарияи концепсияҳои иттилоотӣ асосан ба компютеризатсияи ҷаҳон – ҳамчун қувваи пешбарандаи прогрессивии илмию техникӣ ва иҷтимоӣ, вобаста буда, «дарки илмии проблемаи иттилоотикунонӣ ва ташаккули сохтори ҷомеаи иттилоотӣ дар миёнаҳои асри XX оғоз ёфтааст. М. Маклюэн ҳанӯз дар солҳои 50-ум ва 60-уми асри гузашта, асосҳои концепсияи интиқоли иттилоотро тавассути воситаҳои электронӣ ба ҳар як шахс («деҳаи ҷаҳонӣ») таҳия намуд. Ӯ на танҳо равандҳои ҷаҳонии иҷтимоиро, ки шояди он буд, таҳлил намуд, балки рушду тараққиӣ системаи коммуникатсияи оммавро дар асри XXI ба таври дурусту дақиқ пешгӯӣ кард⁴⁸.

Баъдтар М. Кастелс ба чунин хулоса меояд, ки инкишофи системаҳои алоқа дар асоси қудрати иттилоот ба таъсири ҷаҳонишавӣ оварда мерасонад ва ҳар як монеаро дар фазо ва вақти кӯтоҳтарин раҳна менамояд. Ӯ ихтирои техникаи компютериро омиле мешуморад, ки ба муносибатҳои ҳокимият ва аксари равандҳои фарҳангии дар ҷомеаи инсонӣ баамаломата таъсири калон расонида метавонанд⁴⁹.

Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ вазъи таъмини амнияти иттилоотии кишвар ва пешгирӣ намудани ахбору амалиёти таҳрибкорию террористӣ яке аз омилҳои муҳимтарини таъмини амнияти давлат, ҷамъият ва шаҳрвандон ба шумор меравад. Аз ин рӯ, таҳлили ин масъала паҳлӯҳои

⁴⁸ Ниг.: Корнаушенко Л.В. «Глобальная деревня» как новая форма социальной организации постиндустриального общества в фактор угрозы государственному суверенитету / Л.В. Корнаушенко // Философия право. – 2016. – №2 (75). – С. 38.

⁴⁹ Ниг.: Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – Москва: ГУ ВШЭ, 2000. – С. 39.

гуногуни иттилоот ва иттилоотикунони ро дар бар гирифта, барои рушду инкишофи фазои иттилоотӣ аҳаммияти махсус дорад. Айни замон киберфазо⁵⁰ шумораи хеле зиёди одамонро муттаҳид намудааст, ки тахминан зиёда аз 2 млрд. нафарро ташкил медиҳад. Рушди босуръати ҷомеа, ҳамгироӣ ва ҷаҳонишавӣ оқибатҳои гуногунро ба бор оварда, дастовардҳои илму техника ва бунёди интернетӣ умумичаҳонӣ имкон дод, ки ҷинойткорӣ ба сатҳи нав расида, фазои кибериро ишғол намояд⁵¹.

Ба ҳайси яке аз аломатҳои асосии экстремизми иттилоотӣ ин ҳуди мафҳуми «иттилоот» баромад менамояд, ки омӯзиши мазмуну моҳияти он тақозои мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионии мазкур махсуб меёбад.

То ибтидои асри XX калимаи «иттилоот» дар луғатҳои тафсири ҷойгузин набуд. Вай танҳо дар «Луғати тафсирии забони русӣ» зери таҳрири Д.И. Ушаков, ки соли 1935 нашр шудааст, ҷой дошта, маънои хабар ва ягон маълумотро дар бораи фаъолияти ва ё ягон предмете таҷассум мекард⁵².

В.З. Коган зери мафҳуми «иттилооти иҷтимоӣ» маълумотеро мефаҳмад, ки аз олами беруна ба воситаи аъзоҳои ҳиссиётии инсон қабул карда мешавад⁵³. Маҳз ҳамин намуди иттилооти иҷтимоӣ (объективӣ ва воқеӣ) бояд мавриди танзими ҳуқуқӣ қарор гирад.

Мутаассифона, дар сиёсат аксар вақт дидаю дониста ё нохоста бо ахбори объективӣ ва воқеӣ мубориза мебаранд, онро «тақаллубкорӣ» менамоянд ва дар шакли таҳрифшудаву бардурӯғ пешниҳод менамоянд, ки ақидаҳои сиёсии ҳаёлиро ба вучуд меоварад.

«Маълумоти системавии бардурӯғ» бошад, метавонанд бо таври гумроҳкунанда ва нодуруст мавқеи ҷомеаро дар равандҳои таърихӣ, иқтисодӣ, муносибатҳои байнидавлатӣ ва ғайра дигаргун созад. Ҳатто чунин маълумот метавонад идеяҳои «хеле пурарзиши сиёсиро» ба вучуд оварад, ки

---

⁵⁰ Ниг.: Киберфазо (англ. cyberspace) – абстраксияи маҷозӣ аст, ки дар фалсафа ва технологияи компютерӣ истифода мешавад.

⁵¹ Ниг.: Давлатзода К.Д. Таснифи киберҷинойтҳо / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №8. – С. 279.

⁵² Ниг.: Толковый словарь русского языка / Под ред. Д.И. Ушакова – М.: Государственный институт «Советская энциклопедия», 1935. – С. 653.

⁵³ Коган В.З. Человек в потоке информации: монография. – Новосибирск, 1981. – С. 16.

бо таври объективӣ ба чунин таваҷҷуҳ сазовор нестанд ва аз ҷиҳати субъективӣ истинод карда мешаванд⁵⁴.

Дар сиёсати ҷаҳонӣ вобаста ба ҳамин гуна мавқеъ корманди Хадамоти федеролии амнияти Федератсияи Россия (минбаъд – ФР) А. Михайлов қайд менамояд, ки ИМА яке аз журналистони маъруфи амрикоиро барои мусоҳиба карданаш бо Саддом Ҳусейн дар давраи мочарои Халиҷи форс барои ду сол аз ҳуқуқи фаъолият кардан маҳрум намуданд, аммо дар Россия дар давраи ҷанги аввали Чеченистон дар солҳои 90-уми асри гузашта, Ш.С. Басаев, С.Б. Радиев, Д.М. Дудаев ва дигар террористон дар сархати доимии расонаҳои қарор доштанд⁵⁵. Террористон маъруфияти худро ҳамчун наҷот нигоҳ медоштанд ва аз тарафи бархе абарқудратҳо онҳо ҳамчун ҳаракатҳои озодихоҳи миллӣ муаррифӣ мешуданд.

Дар шароити рушди ҷомеаи муосир бошад, бархе аз ТЭТ бо таври мунтазам ақидаҳои зиддиинсонӣ, зиддимазҳабӣ, зиддисуннатӣ ва зиддифарҳангии миллати тоҷику форсро тарғибу ташвиқ намуда, дар асоси ҳамин гуна ақидаҳо содир кардани амалҳои террористиро дар дохил ва хориҷи кишвар дар байни табақаҳои васеи ҷомеа, махсус ба воситаи интернет, сафед карданӣ мешаванд. Чунин мавқеъгирӣ ба тарғиботи бесобиқаи идеологияи экстремистӣ-террористӣ дар солҳои охир боиси он гардидааст, ки ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ ва террористидошта тамоюли зиёдшавиро касб намуда истодаанд.

Таҳлили маводи омории Сармаркази иттилоотӣ таҳлили Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон собит месозад, ки дар 10 соли охир сатҳи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, тамоюли болоравӣ доранд. Аз ҷумла, дар соли 2014 – 143, соли 2015 – 378, соли 2016 – 875, соли 2017 – 837, соли 2018 – 535, соли 2019 – 682, соли 2020 – 825, – соли 2021 – 900, соли 2022 – 845, соли 2023 – 1069 ва дар даҳ моҳи 2024 – 1102 ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта аз қабилӣ моддаҳои 189 (барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ), 307 (даъвати

⁵⁴ Ниг.: Жукова О.С. Правовые меры противодействия информационному экстремизму: дис. ... канд. юрид. наук. – Воронеж, 2006. – С. 61.

⁵⁵ Ниг.: Жукова О.С. Асари зикршуда. – С. 73.

оммави барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон), 307(1) (даъвати оммави дар ба амал овардани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм, 307(2) (ташкили иттиҳоди экстремистӣ) ва 307(3) (ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ (ифротгароӣ) содир гардидаанд⁵⁶.

Агар ба таври умумӣ ба содиршавии ҷиноятҳои дорои хусусияти экстремистиву террористӣ назар андозем, дар 10 соли охир дар мамлакат 6680 ҷиноятҳои номбурда содир шуда, 86 амали террористӣ ва сӯиқасд ба он ошкор ва ба қайд гирифта шуда, 11 ҳолати амали террористӣ ва сӯиқасд ба он пешгирӣ гардидааст. Тибқи маълумоти мавҷуда дар се соли охир 24 нафар шаҳрвандони мо дар 10 кишвари дунё ба амалҳои террористӣ, аз ҷумла, дар анбӯҳи одамон таркондани худ, даст задаанд⁵⁷.

Зикр кардан зарур аст, ки дар шароити рушди технологияи муосири иттилоотӣ раванди моилсозии ҷавонон ба ТЭТ дар зиёда аз 95% ҳолатҳо бо воситаи интернет сурат гирифта, амалҳои террористӣ низ бо истифода аз чунин технологияи муосир роҳандозӣ ва амалӣ карда мешаванд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар асоси идеологияи экстремистӣ-террористӣ дар давоми солҳои охир аз ҷониби шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлатҳои Россия, Фаронса, Туркия, Афғонистон ва Эрон 10 амали террористӣ ва сӯиқасд ба он, содир карда шудааст. Аз ҷумла 15-уми октябри соли 2022 дар тамрингоҳи ҳарбии вилояти Белгороди ФР ду нафари онҳо, ки аъзои ТЭТ Давлати исломии Ироқу Шом (минбаъд – ДИИШ) буданд, бо истифода аз силоҳи оташфишони тамғаи автомати Калашников 11 нафар хизматчиҳои ҳарбиро ба ҳалокат расонида, 11 нафари онҳоро захмӣ карданд ва дар натиҷаи амалиёти зиддитеррористии мақомоти қудратии Россия онҳо безарар гардониданд шуданд⁵⁸.

---

⁵⁶ Ниг.: Мактуби расмӣ Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба маълумотҳои оморӣ аз 25.11.2024, №14/3-1294.

⁵⁷ Ниг.: Суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо фаёлон, намояндагони ҷомеа ва ходимони дини кишвар аз 09.03.2024 с. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/32921> (санаи мурочиат: 10.03.2024).

⁵⁸ Ниг.: Теракт в Белгородской области 15.11. 2022 г: Жертвами стрельбы на полигоне в ЗВО стали 11 добровольцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kp.ru/daily/27458.5/4662714/> (дата обращения: 10.04.2023).

Инчунин, чаҳор шаҳрванди Тоҷикистон ҳангоми дар муҳочирати меҳнатӣ дар ФР қарор доштанишон ба воситаи интернет ба ТЭТ ДИИШ шомил гардида, тавассути Туркия ба Ҷумҳурии Исломии Эрон ворид шуда, ба гурӯҳи 26-нафараи шаҳрвандони Ҷумҳуриҳои Озарбойҷон, Узбекистон ва Афғонистон ҳамроҳ гардиданд. Онҳо 26-уми октябри соли 2022 дар ибодатгоҳи шиаёни «Шоҳчароғ»-и шаҳри Шероз ба зиёраткунандагон бо истифода аз силоҳи оташфишони тамғаи автомати Калашников амали террористиро содир намуданд, ки дар натиҷа 15 нафар ибодаткунандагон кушта шуданд. Зимни гузаронидани амалиёти махсус роҳбари гурӯҳ шаҳрванд «К» (шаҳрванди Тоҷикистон) дар ҷойи ҳодиса безарар гардонида шуда, 26 нафар аъзоёни ин гурӯҳи террористӣ дастгир гардиданд⁵⁹.

Ду нафар шаҳрвандони Тоҷикистон ҳангоми дар Россия дар муҳочирати меҳнатӣ қарор доштанишон ба воситаи интернет ба ТЭТ ДИИШ шомил шуда, бо роҳҳои номаълум ба Афғонистон ворид гардида, 12-уми декабри соли 2022 дар меҳмонхонаи «Kabul Longan Hotel»-и шаҳри Кобул, ки асосан шаҳрвандони хориҷӣ сукунат доштанд, амали террористӣ анҷом доданд, ки дар натиҷа 5 нафар кушта, 18 нафар захмӣ гардиданд. Шаҳрванд «Н» бо таҳаллуси «Абу Умар» (миллаташ узбек) зимни ба ҳаракат даровардани воситаи худсохти таркандаи дар танаш насбгардида, дар ҷойи ҳодиса ба ҳалокат мерасад⁶⁰. Пас аз содир намудани ин амали террористӣ шаҳрванд «А» бо таҳаллуси «Абдучаббор-ат-тоҷикӣ» аз ҷойи ҳодиса фирор намуда, тибқи дастури саркардагони ТЭТ ДИИШ 2-юми январӣ соли 2023 дар назди фурӯдгоҳи шаҳри Кобул бо усули ба ҳаракат даровардани воситаи худсохти таркандаи дар танаш насбгардида, амали террористӣ содир намуда, 20 нафарро ба ҳалокат расонида, ба 30 нафари дигар ҷароҳатҳои ҷисмонӣ расонид⁶¹.

---

⁵⁹ Ниг.: К теракту в мавзолее Шираза причастен гражданин Таджикистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tj.sputniknews.ru/20221107/terakt-mavzolee-shiraz-prichastnost-grazhdanin-tajikistan-1052674244.html> (дата обращения: 10.04.2023).

⁶⁰ Ниг.: ИГ взяло ответственность за нападение на отель в Кабуле [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.interfax.ru/russia/876619> (дата обращения: 10.04.2023).

⁶¹ Ниг.: Отчет о терроризме в Афганистане: декабрь 2022 г.-январь 2023 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://crss.uz/2023/01/29/otchet-o-terrorizme-v-afganistane-dekabr-2022-g-yanvar-2023-g/> (дата обращения: 10.04.2023).

Дар маҷмуъ таҳлили амалҳои террористӣ ва сӯйиқасд ба онҳо аз ҷониби шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 10 кишвари дунё собит месозад, ки бо роҳи тақаллубсозии иттилоот дар интернет таассуботи динии ҷавонон боло рафта, асосан майли шиаситезӣ ва бадбинии намояндагони дигар динҳоро (зардуштӣ, яҳудӣ, буддоӣ ва насронӣ ва ғ.) касб карда истодааст. Онҳо ҷашнҳои Соли нави милодӣ, Наврӯз, Сада, Меҳргон ва дигар ҷашнҳои миллиро эътироф накарда, тамоюли саҳти арабпарастӣ доранд ва номҳои худро ба таҳаллуҷҳои арабӣ таҷдил дода, намояндагон ва мутафаккирони тамоми динҳои осмонӣ (яҳудӣ, насронӣ, будоӣ), аз ҷумла, равияҳои дигари дини исломро «кофир» ва «бидъаткор» мепиндоранд ва ҳатто омодаанд, ки амалҳои террористиро дар масҷид, мактаб, истгоҳи роҳи оҳан, фурудгоҳ, истгоҳҳои мусофиркашонӣ, нақлиёти ҷамъиятӣ, бозор ва дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ бо истифода аз воситаҳои таркандаи худсоз ва ё бо истифода аз силоҳи оташфшон содир намоянд. Яке аз хусусиятҳои хавфнокии террористони фидоӣ дар он зоҳир мегардад, ки онҳо қодиранд бо роҳи насб намудани воситаҳои тарканда дар бадани худ ё ноболиғон дар дилхоҳ манотиқи дунё амалҳои террористиро содир кунанд.

Аз ин лиҳоз, бо беҳаёии хосса мавқеи ин гуна ТЭТ-ро бо истифодаи ВАО сафед кардан мумкин нест, аммо, мутаассифона, имрӯз дар ҷунин вазъи мураккаби ҳарбӣ-сиёсии ҷаҳон мавқеи бархе аз ТЭТ бо ҳадафҳои геополитикӣ ва геоиқтисодии бархе абарқудратҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ мувофиқ омада, иттилооти воқеӣ вобаста ба вазъият таҳрифшудаву бардурӯғ пешниҳод карда мешаванд.

Аломатҳои асосии ҷунин иттилооти бардурӯғ ва таҷассумкунандаи кирдори ҷиноятиро Д.А. Ковлагина ҷунин пешниҳод менамояд:

– иттилооти таҳрифшуда ин маълумотест, ки барои ноил шудан ба натиҷаҳои ҷиноятӣ аҳаммиятнок мебошад;

– иттилоот дар воситаҳои иттилоотии муайян мавҷуд аст, ки метавонад онро ҳуди шахс бо таври оммавӣ иброз дорад, аз қоғаз истифода кунад, ё аз аудио, видеонавор ва ғайра;

– истифодаи иттилоот ба сифати предмет ё воситаи ҷиноят барои ноил шудан бо мақсадҳои ҷинояткорона нигаронида шудааст⁶².

Илова бар ин иттилооте, ки дар адабиёт, мақола, аудио, видео ва ғ., ки хусусияти экстремистӣ доранд ва бо истифодаи ВАО, интернет ва ғ. бо мақсади дастрасӣ ба дигарон паҳн карда мешаванд, ҳамчун кирдори ҷиноятӣ эътироф кардан мувофиқи мақсад мебошад.

Чунин мавқеъро Г.И. Узембаева низ дар рисолаи номзодии худ ҷилавгирӣ намуда, пешниҳод мекунад, ки шахс на танҳо барои даъватҳои оммавии хусусияти экстремистидошта бояд ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашида шавад, инчунин, дар сатҳи қонунгузорӣ барои дар шабакаҳои иттилоотӣ телекоммуникатсионӣ гузаштани адабиёт, мақолаҳои бадеӣ (публисистӣ), филмҳои бадеӣ, мустанади, аудио ва видеонаворҳо, ки хусусияти экстремистӣ доранд, пешбинӣ намудани ҷавобгариҳои ҷиноятӣ тақозои замон мебошад⁶³.

Бинобар сабаби афзоиши хавфу хатарҳои муосир дар системаҳои алоқавии коммуникатсионии ҷомеа, муаллифони дигар низ пешниҳод менамоянд, ки истилоҳи «иттилооти зараровар»-ро бояд дар сатҳи қонунгузорӣ маънидод кард ва барои пешгирии он чораандешӣ намуд.

Аз ҷумла, мутахассисони соҳаи мазкур дар зери истилоҳи «иттилооти зараровар» чунин маълумотро арзёбӣ менамояд:

- барангезандаи кинаю адовати миллӣ ё динӣ, иҷтимоӣ, наҷодӣ;
- даъват ба ҷанг;
- таблиғоти бартарият аз лиҳози миллат, наҷод, дин, забон ва ғ.;
- паҳнкунии маводи порнографӣ;
- паст задани шаъну шараф, номи нек ва обрӯи қорӣ одамон;
- таблиғоти (беадолатона, безътимод, ғайриахлоқӣ, дидаю дониста бардурӯғ);

---

⁶² Ниг.: Ковлагина Д.А Информационный терроризм: понятие, уголовно-правовые и иные меры противодействия: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2016. – С. 13.

⁶³ Ниг.: Узембаева Г.И. Преступления экстремистской направленности, совершаемые с использованием средств массовой информации либо информационно-телекоммуникационных сетей: уголовно-правовая и криминологическая характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2016. – С. 80.

– маълумоте, ки ба ҳолати рӯҳӣ ва равонии шахс таъсири харобиовар мерасонад⁶⁴.

Ба гуфтаи Т.А. Аристархова, «хусусияти асосии экстремизми замони ҳозира инҳоянд: сатҳи баланди муташаккилӣ ва муттаҳидии гурӯҳҳо, ташаккулёбии сохтори идеологӣ, таҳлилӣ, пинҳонкорӣ ва ҷанг, пурзӯр намудани тадбирҳои ифвогарӣ, барои паҳн кардани онҳо истифода бурдани технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионии муосир»⁶⁵.

Афзоиши самаранокии иттилоот ва воситаҳои телекоммуникатсионии таъсиррасонӣ ба дигар шахсон вазъияти хатарноки иҷтимоиро вобаста ба муҳайё кардани шароит барои таъсири манфӣ ба шуур ва рафтори одамон бо истифода аз воситаю технологияи муосири аудио-визуалӣ ба миён овардааст. Аз ин ҷост, ки муҳаққиқон вобаста ба ин масъала дуруст меафзоянд, ки «марҳилаи ҳозираи инкишофи муносибатҳои иттилоотӣ аз он иборат аст, ки имконияти таъсири иттилоот ба шахс ва шуури ҷамъиятӣ, то таҳдиди ҷангҳои иттилоотӣ ногузир аст, ки ин проблемаи таъмини озодии иттилоот ва амнияти иттилоотиро ба бор меорад»⁶⁶.

Тибқи маълумоти Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ (WEF) танҳо дар соли 2019 талафоти иқтисоди ҷаҳонӣ аз ҳамлаҳои киберӣ 2,5 триллион долларро ташкил дода, то соли 2022 ин рақам ба 8 триллион доллар баробар гардид⁶⁷.

Аз ин бардошт чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки иттилооти бо таври видеоӣ ва мустақим, ки хусусияти тарғиботиву ташфиқотии ақидаи экстремистиро доранд, даҳҳо маротиба назар ба ҷоп кардани чунин иттилоот дар маҷаллаҳо хавфноктар аст, зеро суръати паҳншавии ин гуна иттилооти экстремистӣ ба суръати кайҳонӣ баробар буда, дар лаҳзаҳои хеле кӯтоҳ дастраси сокинони тамоми сайёра мегардад.

---

⁶⁴ Ниг.: Жукова О.С., Иванченко Р.Б., Трухачев В.В. Информационный экстремизм как угроза безопасности Российской Федерации / О.С. Жукова, Р.Б. Иванченко, В.В. Трухачев // Вестник Воронежского института МВД России. – 2007. – №1. – С. 55.

⁶⁵ Аристархова Т.А. Основные черты и особенности молодежного экстремизма / Т.А. Аристархова // Известия Тульского государственного университета. – 2014. – №1-2. – С. 34.

⁶⁶ Жукова О.С., Иванченко Р.Б., Трухачев В.В. Асари зикршуда. – С. 53.

⁶⁷ Ниг.: Лавров С.В. Глобальные проблемы кибербезопасности и международные инициативы России по борьбе с киберпреступностью [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://e-cis.info/news/566/88646/?sphrase_id=18002 (дата обращения: 14.09.2023).

Бояд зикр кард, ки дар баробари мафҳуми «иттилоот» дар илмҳои ҷамъиятӣ аксар вақт калимаи «коммуникатсия» (муошират) истифода мешавад, ки аз ҷиҳати маъно наздик, вале онҳо ҳаммазмун нестанд. Нуқтаи назари мазкурро Т.В. Науменко низ ҷонибдорӣ намуда, меафзояд, ки иттилоот қариб дар ҳама ҷо – ҳам дар табиат (масалан, буридани уфуқи танаи дарахт дар бораи сину соли он маълумот медиҳад) ва ҳам дар ҷамъият объективона вучуд дорад, яъне сарфи назар аз дониши мо дар бораи вай. Аммо коммуникатсия (муошират) падидаи сирф иҷтимоӣ аст, ки ба воситаи намудҳои гуногуни иттилоот амалӣ карда мешавад. Ба ибораи дигар, иттилоот воситаи муошират аст, вале на баръакс. Муошират дар ҳама гуна шакл, бар хилофи маълумот, вобаста ба мавҷудияти шуур функцияи таъсиррасонӣ ба шунавандагонро дорад, ки онро қай амалӣ мекунад, маълумот танҳо воситаи кумакрасон мебошад⁶⁸.

А.В. Соколов чунин мешуморад, ки системаи алоқаи муоширатӣ (коммуникативӣ) бо тартиби муайян сохта шуда, маҷмуи муошираткунандагон, қабулкунандагон, паёмҳои семантикӣ, каналҳои алоқа ва хизматрасониҳо бо захираҳои моддию техникаӣ ва кадрҳои касбӣ фарогир мебошад. Ӯ дар маҷмуи муоширатро амали мутақобилаи ғайримустақим ва мақсадноки байни ду субъект маҳсуб дониста, онро вобаста ба муҳити фазоӣ ва замонӣ ба чор намуд, аз қабилҳои моддӣ, ирсӣ, психологӣ ва иҷтимоӣ ҷудо кардааст⁶⁹.

Дар ҳамин радиқ қайд кардан зарур аст, ки дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI коммуникатсия (муошират) дар асоси иттилооти таҳрифшуда, вобаста ба манфиатҷӯии баъзе абарқудратҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, хусусияти манипулятсионӣ гирифт. Яъне, бо мақсади ҳифз намудани манфиатҳои хеш (геополитикӣ, геоиқтисодӣ ва ғ.) бархе аз давлатҳо ва ташкилоти экстремистӣ-террористии фаромиллӣ бо воситаи иттилооти таҳрифшуда, барои манипулятсия кардани шуури инсон шароити мусоиди системанокӣ фароҳам оварданд. Ин шакли муоширати оммавӣ ба

⁶⁸ Ниг.: Науменко Т.В. Массовая коммуникация: теоретико-методологический анализ. – М.: Изд-во «Перспектива», 2003. – С. 54.

⁶⁹ Ниг.: Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации: учебное пособие. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – С. 21.

аудитория таъсир расонида, на танҳо рафтор ва шуури одамон, балки муносибати ташкилоту муассиса, ҳатто давлатҳои алоҳидаро зери таъсири худ гузошт.

Ҳақ ба ҷониби А.В. Манойло аст, ки зикр менамояд: «манипулятсияи шуур ин тавассути ғояҳо, фармоишҳо, ангезаҳо ба одамон бор кардани қолабҳои (стереотип) рафторӣ, ки ба субъекти таъсиргузор муфиданд, фаҳмида мешавад»⁷⁰.

Яке аз тарзу усулҳои муосири моилкунии ҷавонон ба гурӯҳҳои экстремистӣ аз ҷониби идеологҳои ТЭТ ин манипулятсияи шуури ҷавонон бо истифода аз ғояҳои таҳрифшудаи динӣ-мазҳабӣ мебошад, ки дар асоси онҳо дар ботини ҷавонони гумроҳшуда, тухми кинаву адоватро бо воситаи шабакаҳои алоқаватӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет, барангехта, онҳоро ба «ҷиҳоди мусаллаҳона» дар роҳи ташкил кардани «хилофати исломӣ» даъват менамоянд.

Пеш аз он ки ба идомаи мавзуи матраҳгардида пардозем, назар кардан ба мафҳуми «экстремизми иттилоотӣ», ки имрӯз дар фазои илмӣ, сиёсӣ ва маҷозӣ танинандоз аст, аз манфиат ҳолӣ нест.

Аз лиҳози этимологӣ экстремизм аз калимаи латинии «*exstremus*» – маншаъ гирифта, маънои «пайравии ақидаву чораҳои қатъӣ (ниҳой, шаддид, ҳадди охирон) (маъмулан дар сиёсат)-ро дорад»⁷¹. Дар «Луғати энциклопедияи шуравӣ»⁷² ва «Энциклопедияи хурди дониши муосир»⁷³ низ ҳамин маъно ҷойгузин аст.

Олимони соҳаи ҳуқуқшиносӣ В.В. Лунеев⁷⁴, И.И. Бражник⁷⁵, Э.Г. Филимонов⁷⁶, О.И. Аршба⁷⁷, Ҳ.С. Сафаров⁷⁸ ва дигарон ба он андешаанд, ки

⁷⁰ Манойло А.В. Государственная информационная политика в особых условиях. – М., 2003. – С. 104.

⁷¹ Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. 3-е изд., испр. и доп. – М.: ООО «А Темп», 1995. – С. 942; Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ. Иборат аз 2 ҷилд. Ҷ. 2 / Зери таҳрири С. Назарзода [ва диг.]. – Машҳад-Душанбе: ҚММ «Ксероксленд» бо ҳамкориҳои интишороти «Сухангустар», 2008. – С. 667.

⁷² Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А.М. Прохоров (пред.). – М.: «Советская энциклопедия», 1981. – С. 1552.

⁷³ Малая энциклопедия современных знаний: в 2 т. / Сост. В.А. Менделев. – М.: АСТ, Торсинг. Серия Уходящее тысячелетие. – Т. 1. – 2-е изд., перераб., 2000. – С. 67.

⁷⁴ Ниг.: Лунеев В.В. Проблемы криминализации и противодействия экстремизму / В.В. Лунеев // Государство и право. – 2009. – №9. – С. 44.

⁷⁵ Ниг.: Бражник И.И. Религиозный экстремизм: попрание прав верующих / И.И. Бражник // Наука и религия. – 1981. – №1. – С. 17.

экстремизм на танҳо дар сиёсат, балки дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ (муносибатҳои фарҳангӣ, динӣ, миллий ва ғ.) арзи вучуд дошта метавонад. Аз ин лиҳоз, экстремизми муосир дорои дараҷаи хавфнокӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ буда, шаклҳои зӯрварона (даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ) ва ғайризӯрварона (бо таври оммавӣ паст задани обрӯ ва эътибори дигарон дар асоси ангезаҳои динӣ, миллатгароӣ, наҷодпарастӣ ва ғ.) мебошад.

Аз ҷумла, Т.Ш. Шарипов ва Ҳ.С. Сафаров «ба зухуроти зӯрваронаи экстремизм ҳаракатҳои гурӯҳ, ташкилот ва иттиҳодияи экстремистиро, ки ба таҳия, зиёдкунӣ ва интишори адабиёт, сабти овозу маводи видеоие, ки бо мақсади таблиғи минбаъдаи сафедкунандаи идеологияи истифодаи зӯрварӣ паҳн карда мешаванд ва ё даъват ба истифодаи зӯрварӣ ё истифодаи бевоситаи зӯрварии оммавӣ алайҳи ҳарифон равона шудааст, марбут медонанд»⁷⁹.

Ба андешаи С.Н. Фридинский, экстремизм «фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, сиёсӣ ё динӣ, ё ташкилоти дигар, ВАО, шахсони ҳуқуқӣ оид ба тарҳрезӣ, маблағгузорӣ ё навъи дигари мусоидат ба амалисозии он, аз ҷумла, тавассути додани воситаҳои молиявӣ, молу мулки ғайриманқул, заминаи таълимӣ, полиграфӣ ва моддию техникӣ, алоқаи телефонӣ, факсимилӣ ё дигар намуди алоқа, хизматрасонии иттилоотӣ ё воситаҳои моддию техникӣ, инчунин, содирнамоии ҳаракатҳои мебошад, ки ба истиқрори идеологияи яккаву ягона ҳамчун идеологияи давлатӣ ба ангехтани тафрикаи иҷтимоӣ, молумулкӣ, наҷодӣ, миллий ё динӣ, паст задани шаъну эътибори миллий, ба инқори арзишмандии мутлақи ҳуқуқи инсон, ба зӯран тағйир додани сохти конституционӣ ва вайрон кардани тамомияти арзии ФР, ба хароб кардани

---

⁷⁶ Ниг.: Филимонов Э.Г. Христианское сектанство и проблемы атеистической работы: монография. – К.: Политиздат Украины, 1981. – С. 90.

⁷⁷ Ниг.: Аршба О.И. Современный правый экстремизм в Европе / О.И. Аршба // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 18. Социология и политология. – 2002. – №4. – С. 5.

⁷⁸ Ниг.: Сафаров Ҳ.С. Основы антитеррористической деятельности правоохранительных органов Республики Таджикистан: монография. – Душанбе: «Ирфон», 2010. – С. 23.

⁷⁹ Шарипов Т.Ш., Сафарзода Ҳ.С. Баъзе андешаҳо перомунӣ таносуби мафҳумҳои «экстремизм», «фундаментализм», «радикализм», «натсионализм» ва «сепаратизм» / Т.Ш. Шарипов, Ҳ.С. Сафарзода // Осори Академия. – 2015. – №4 (28). – С. 47.

амнияти ФР равона шудааст, ҳамчунин, даъват ба амалигардонии фаъолияти мазкур ё ба содирнамоии чунин ҳаракатҳо мебошад»⁸⁰.

Ба андешаи М.П. Ҳайдарзода, «Экстремизм ин фаъолияти пинҳонӣ ё ошкорои шахсони воқеӣ, ҳуқуқӣ ва иттиҳоди ҷиноятӣ бо мақсади барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ, сиёсӣ, динӣ (мазҳабӣ) ва маҳалгароӣ, паст задани обрӯ ва эътибори шахс ва ё маҳдуд кардани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон дар асоси ангезаҳои номбурда ва ё ба амал овардани даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конститутсионӣ ва ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ фаҳмида мешавад»⁸¹.

Дар мафҳуми мазкур ба ҳайси аломати асосии тарафи субъективии экстремизм ангезаҳои он ба қалам дода шуда, аломатҳои тарафи объективии он дар тарзи оммавӣ содир шудани кирдорҳои экстремистӣ, ки ба барангехтани кинаву адовати миллӣ, динӣ, наҷодӣ, сиёсӣ ва маҳалгароӣ оварда мерасонанд, ба қалам дода шудааст. Инчунин, мафҳуми мазкур дар худ шаклҳои экстремизми зӯрварона ва ғайризӯрваронаро бо таври равшан фарогир мебошад.

Гуфтан ҷои аз аст, ки назария ва амалияи экстремизм бо ҳам алоқаи ногузастанӣ доранд. Идеология ба ангезаву мақсадҳо табдил ёфта, ба рафтор таъсири бевосита мерасонад. Вобаста ба ҳамин масъала М.С. Каган дарч менамояд, ки ҳар як фаъолияти мақсадноки субъект дорои ангезаи ботинӣ буда, ангезаи фаъолият ба тамоюли мушаххаси ин раванд мубаддал мегардад, ки он дар мақсадгузорӣ, таҳияи нақша, барнома ва технологияи амал ифода меёбад⁸². Назарияи ба ангеза нигаронида шуда барои дар маҷмӯъ фаҳмидани моҳияти экстремизм ва намудҳои алоҳидаи он имкон медиҳад⁸³. Аз ин ҷост, ки имрӯз ангезаҳои экстремистӣ маҳаки асосии табиати ҷиноятии экстремизм ва намудҳои алоҳидаи онро (динӣ-мазҳабӣ, сиёсӣ, миллатгароӣ,

⁸⁰ Фридинский С.Н. Борьба с экстремизмом: уголовно-правовой и криминологический аспекты: монография. – Ростов-на-Дону: РЮИ МВД России, 2004. – С. 8.

⁸¹ Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои мукамалсозии қонунгузорӣ ва квалитатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Сафарзода Ҳ.С. – Душанбе: «ЭР – граф», 2021. – С. 169.

⁸² Ниг.: Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа): монография. – М.: Политиздат, 1974. – С. 175.

⁸³ Хусусан, дар масъалаи терроризм Ю.М. Антонян қайд мекунад, ки дарки психологии падидаи терроризм маҳз бар таҳлили ангезаи он асос ёфтааст. Ниг.: Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование: монография. – М.: Щит-М, 1998. – С. 238.

нажодпарсатӣ, маҳалгароӣ), ки бо истифода аз технологияҳои муосири телекоммуникатсионӣ, аз ҷумла, интернет, содир карда мешаванд, ташкил медиҳанд ва боиси пайдо шудани таҳдиду хатарҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ гардидаанд.

Моҳиятан О.С. Жукова дуруст дарҷ менамояд, ки дар ибтидои асри XXI шароити васеи нусхабардорӣ ва паҳн кардани ахбори зарарнок, зиддичамъиятӣ барои омма фароҳам мебошад. Шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, воситаҳои самараноктарини тарғиби идеологияи ифротӣ маҳсуб ёфта, маводи мазкур аз сабаби арзон будани технологияи эҷод ва сари вақт паҳн кардани иттилоот яку якбора тафаккури теъдоди зиёди ҷавононро фаро мегиранд ва дар бисёр мавридҳо ашхоси тарғибкунандаи чунин иттилоот бе ҷазо мемонанд, зеро шартномаҳои байналмилалӣ ва қонунгузорӣ вобаста ба ҷавобгариҳои ашхоси тарғибкунандаи маводи экстремистӣ дар шабакаҳои давлатҳои хориҷӣ номукамал ва бесамар мебошанд⁸⁴.

Олими рус А.А. Смирнов изҳор медорад, ки қорҳои зиддитаблиғотӣ як соҳаи нисбатан нави муқовимат бо терроризм ва экстремизм мебошанд, ки аҳаммиятнокии он дар замони муосир ба афзоиши фаъолияти таблиғотӣ ва ҷалбкунӣ дар ҳаракатҳои ТЭТ дар фазои иттилоотӣ, хусусан дар интернет вобаста аст⁸⁵.

Ҳолати кунунии технологияи мултимедиявӣ ва сатҳи ҷалби ҷомеа ба равандҳои иттилоотӣ замина фароҳам овард, ки ВАО ва шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла интернет ҳамчун имконияти басо васеъ барои ҷамъоварӣ, нусхабардорӣ, истифодабарӣ ва паҳнкунии маълумоти экстремистӣ ва содир намудани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта истифода баранд. Аз ҷумла, барои бо таври оммавӣ амалӣ гардонидани тадбирҳои, ки ба вайрон кардани тамомияти арзии давлат, барангехтани кинаю адовати миллӣ, динӣ, нажодӣ, инчунин паст задани шаъну шарафи инсон нигаронида шудаанд,

---

⁸⁴ Ниг.: Жукова О.С., Иванченко Р.Б., Трухачев В.В. Информационный экстремизм как угроза безопасности Российской Федерации / О.С. Жукова, Р.Б. Иванченко, В.В. Трухачев // Вестник Воронежского института МВД России. – 2007. – №1. – С. 53.

⁸⁵ Ниг.: Смирнов А.А. Организация контрпропаганды в области борьбы с терроризмом и экстремизмом: научно-практическое пособие / Под ред. А.П. Новикова. – М.: АТЦ СНГ, 2020. – С. 7.

даъват намоянд⁸⁶, ки чунин кирдорҳо дараҷаи баланди хавфнокӣ дошта, инсониятро ба хатари чиддие рӯбарӯ менамоянд.

Вобаста ба масъалаи мазкур олими ватанӣ Н.С. Абдуллаев зикр менамояд, ки аз нуқтаи назари илмӣ ва амалӣ ҳангоми таҳлили барангехтани кинаву адоват ё таҳқири шаъну шарафи инсонӣ бо истифода аз интернет бояд масъалаҳои зерин муайян карда шаванд:

– номи сайт ва (ё) файле, ки дар он аксҳо, матнҳо, графикаҳо, иттилооти аудиоӣ ё видеоӣ ҷойгир шудаанд;

– бақайдгирии сайт, саҳифаи шахсӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ, инчунин, унсурҳои сохтори инфиродии онҳо, ки дорои калимаҳо ё аломатҳои ба самти экстремистӣ равонашуда мебошанд;

– мавҷудияти истинодҳо ба сайтҳо ё файлҳо дар системаҳои гуногуни ҷустуҷӯ дар интернет (масалан, Yandex, Mail ва ғ.), инчунин, дастрасии ройгон ба онҳо;

– мазмуни маводе, ки дар сайтҳо, саҳифаҳои шахсии шабакаҳои иҷтимоӣ интишор шудаанд, бояд амалҳоеро нишон диҳанд, ки барои барангехтани кинаву адоват дар байни шахсони дигар аз рӯйи асосҳои сиёсӣ, идеологӣ, миллӣ, наҷодӣ ва динӣ равона шудаанд;

– мавҷудияти маълумот дар бораи воридшавии шахсони дигар ба чунин сайтҳо ва нусхабардориву мубодила кардани мавод аз ҷониби онҳо⁸⁷.

Бинобар сабаби он ки идеологияи экстремистӣ метавонад ҷавҳари асосии тафаккур ва амалҳои террористиро ташкил диҳад, мувофиқи мақсад аст, ки андешаҳои олимони соҳаро вобаста ба истилоҳи «терроризми иттилоотӣ» дар таносуб ба мафҳуми «экстремизми иттилоотӣ» то андозаи зарурӣ истифода барем.

Масалан, Д.А. Ковлагина меафзояд, ки терроризми иттилоотӣ дорои аломат ва хусусияти зерин мебошад:

---

⁸⁶ Ниг.: Узембаева Г.И. Преступления экстремистской направленности, совершаемые с использованием средств массовой информации либо информационно-телекоммуникационных сетей: уголовно-правовая и криминологическая характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2016. – С. 11.

⁸⁷ Ниг.: Абдуллаев Н.С. Уголовная ответственность за преступления экстремистской направленности (на материалах Республики Таджикистан): дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2020. – С. 103.

– заминаи терроризми иттилоотӣ фазои иттилоотӣ мебошад, яъне, муносибатҳои ҷамъиятии вобаста ба истифодаи иттилоот, технологияҳои иттилоотӣ ва захираҳои иттилоотӣ номаҳдуд аст;

– ба ҳайси воситаҳои таъсиррасонӣ иттилоот, захираҳои иттилоотӣ ва (ё) технологияҳои иттилоотӣ баромад менамояд⁸⁸.

Қайд намудан бамаврид аст, ки агар асоси терроризми иттилоотиро идеологияи даҳшатафканӣ чиҳати тарсондани аҳоли, ҷамъият ва давлат бо мақсади қабули қарор ё содир намудани беамалӣ аз тарафи мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, созмони байналмилалӣ, гурӯҳи иҷтимоӣ, шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ ба манфиати террористон ташкил диҳад, ки бо истифодабарии ахбор, технологияҳо ва (ё) захираҳои иттилоотӣ ба вучуд оварда шудааст, экстремизми иттилоотӣ асосан ба барангехтани кинаву адовати сиёсӣ, динӣ, миллатгарой, наҷодпарастӣ, маҳалгарой бо роҳи ба амал овардани даъватҳои оммавӣ бо истифода аз чунин фазои иттилоотӣ содир карда мешавад.

Маҳз тағйир ёфтани тарзу усулҳои фаъолияти экстремизми «классикӣ» дар ибтидои асри ХХI экстремизми иттилоотиро ба вучуд овард.

О.С. Жукова дар зери мафҳуми «экстремизми иттилоотӣ» фаъолиятро мефаҳмад, ки ба чунин амалҳо алоқаманд аст:

а) эҷод кардан, нигоҳдорӣ ва (ё) паҳн намудани маълумоти дорои аломатҳои экстремистӣ, ки тибқи қонунгузорӣ кирдорҳои экстремистӣ эътироф гардидаанд;

б) истифодаи иттилооте, ки тавассути компютер, системаи компютерӣ ва (ё) шабакаи компютерӣ коркард шудаанд ва бо мақсади таъсир расондан ба қабули қарорҳои дахлдори мақомоти давлатӣ, ҳукумати маҳаллӣ ё созмонҳои байналмилалӣ паҳн карда мешаванд ва дар худ таҷассумгари шаклҳои гуногуни таъсиррасонии ҷисмонӣ ё психологӣ (кибертерроризм) мебошанд⁸⁹.

Зикр намудан зарур аст, ки мафҳуми пешниҳодкардаи О.С. Жукова на танҳо фарогири аломатҳои экстремизми иттилоотӣ, балки таҷассумгари

⁸⁸ Ниг.: Ковлагина Д.А. Информационный терроризм: понятие, уголовно-правовые и иные меры противодействия: дис. ... канд. юрид. – Саратов, 2016. – С. 13.

⁸⁹ Ниг.: Жукова О.С. Правовые меры противодействия информационному экстремизму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Воронеж, 2006. – С. 6.

аломатҳои мафҳуми «терроризми иттилоотӣ» низ мебошад. Зеро дар доираи он аломатҳои хосси табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятии терроризм, яъне таъсиррасонии психологӣ ва ҷисмонӣ бо мақсади қабули қарорҳои дахлдор ба манфиати террористон маҷбур сохтани мақомоти давлатӣ, ҳукумати маҳаллӣ ё созмонҳои байналмилалӣ баръало намоён аст. Аммо тибқи қонунгузори амалкунандаи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар давлатҳои аъзои ИДМ ба аломатҳои асосии экстремизм бо таври оммавӣ барангехтани кинаву адоват аз рӯйи ангезаҳои динӣ-мазҳабӣ, миллатгарой, наҷодпарастӣ, маҳалгарой ва ба амал овардани чунин даъватҳо барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ, ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ ва вайрон намудани тамомияти арзии давлат хос мебошанд. Яъне, ҷиноятҳои мазкур дар сатҳи ба амал овардани даъватҳои оммавӣ новобаста аз оқибатҳои онҳо хотимаёфта маҳсуб меёбанд. Пешниҳод намудани талабот ба мақомоти давлатӣ ва ташкилоти байналмилалӣ чиҳати қабул намудани қарор ба манфиати ҷинояткорон хосси кирдорҳои террористӣ мебошанд, ки аз нуқтаи назари илми ҳуқуқи ҷиноятӣ бояд байни чунин ҷиноятҳо тафриқагузори дақиқ мавҷуд бошад. (Муфассалтар нигаред ба боби 2, зербоби 3).

Ба андешаи Р.В. Упорников «Экстремизми иттилоотӣ фаъолиятест, ки бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ анҷом дода мешавад, ки бо шаклҳои таъсири иҷтимоию психологӣ ва ғайримустақими ҷисмонии харобиовар алоқаманд аст, ки натиҷаи он ноил шудан ба ҳадафҳои оммавии ғайриқонунӣ ва ғайрирасмӣ мебошад. Аломати экстремизми иттилоотӣ расонидани зарари ҷисмонӣ, моддӣ, маънавӣ ва дигар зарар ба манфиатҳои қонунӣ ва ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон мебошад»⁹⁰.

Инчунин, муаллифи мазкур хусусияти умумӣ ва махсуси экстремизми иттилоотиро чунин ташреҳ додаст:

– амалҳои радикалӣ (фавқулодда) барои ноил шудан ба ҳама гуна ҳадафҳо ва амалӣ намудани манфиатҳо;

---

⁹⁰ Упорников Р.В. Политико-правовые технологии противодействия информационному экстремизму в России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 7.

– зиддичамъиятӣ будани мафкураи экстремистӣ, зеро он шаклу намунаҳои таърихиву ҳуқуқии мусбати муносибатҳои иҷтимоӣ ва мувозинати мавҷудаи манфиатҳоро вайрон мекунад байни онҳо фазои мутақобила ва ихтилоф ба вучуд меорад;

– бадахлоқӣ, азбаски он ҳамеша муҳолифи меъёрҳои маънавию ахлоқӣ буда, ба хароб кардани онҳо нигаронида шуда, бухрони фазои маънавию ахлоқӣ, барои вусъати пуршиддати ҷаҳолияти ифротгароӣ фазо мекушоад;

– институтсионализатсия – он дар шароити сарҳадӣ ва фазоҳои манқуртӣ «пухта шуда» ва касбият пайдо менамояд;

– таҳрифи тафаккури сиёсию ҳуқуқӣ, чунки субъекти ҷаҳолияти ифротгароӣ бештар тафаккури харобгардида, маҳдуд ва вайроншуда дошта, бегонагии ӯро аз меъёру арзишҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ ва сиёсию ҳуқуқӣ муайян мекунад»⁹¹.

Ба андешаи А.М. Сажаев ва Д.М. Муленков бошад, экстремизми иттилоотӣ (киберэкстремизм) дар киберфазо пайдо шуда, ба тамоми табақаҳои аҳоли (асосан ба муҳити ҷавонон) таъсир расонида, ҳамчун ҷаҳолияте маънидод карда мешавад, ки барои эҷод, ҳифз ва паҳн кардани иттилооти дорои аломатҳои ҷаҳолияти экстремистӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти одамон (сиёсӣ, иқтисодӣ, динӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғ.) равона гардидааст, ки ба рӯҳия ва тафаккури онҳо зарар расонида, инчунин, паҳн намудани паёмҳои иттилоотии дорои хусусияти экстремистӣ, ки дорои таҳқир нисбати ҳама гуна гурӯҳҳои иҷтимоӣ (пеш аз ҳама, этникӣ ва динӣ) ва даъват ба зӯрварӣ нисбат ба мардумро дар бар мегирад⁹².

Мо ба андешаи муҳаққиқони дар боло зикршуда, вобаста ба бештар фаро гирифтани экстремизми иттилоотӣ дар байни ҷавонон комилан розӣ шуда метавонем. Агар ба масъалаи мазкур мушаххастар назар кунем, заминаи имконпазири афзоиши сафҳои тундгароён ва экстремистонро дар ҳозира асосан ҷавонони 18-27-сола ташкил медиҳанд, ки ба дараҷаи

⁹¹ Упорников Р.В. Политико-правовые технологии противодействия информационному экстремизму в России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 9.

⁹² Ниг.: Сажаев А.М., Муленков Д.М. О понятии, формах и видах экстремизма / А.М. Сажаев, Д.М. Муленков // Актуальные вопросы профилактики и расследования преступлений экстремистской и террористической направленности. Материалы международной научно-практической конференции (Екатеринбург, 9 ноября 2023 года). – Екатеринбург, 2023. – С. 141.

камолоти иҷтимоӣ ва пайдо кардани таҷрибаи ҳаётӣ ва касбӣ нарасида, бар асари заиф будани принципҳо ва ақидаҳои ахлоқиашон метавонанд ба осонӣ фирефта шаванд⁹³.

Ба ҳама маълум аст, ки интернет ҳамчун воситаи самарбахш ва идеалии таблиғоти террористону экстремистон маҳсуб меёбад, зеро он дорои як қатор хусусияти муҳиммест, ки аз ҷониби онҳо ҷаҳола истифода мешавад:

- фарогирии васеи аудитория;
- беном будани интишори маълумот;
- суръати баланди тақсимои мавод;
- имконияти беном сохтани захираҳои интернетии таблиғоти шахсии худ бидуни хароҷоти иловагии молиявӣ;
- мавҷудияти камбудии муайяни ҳуқуқӣ дар қонунгузории кишварҳои ҷаҳон дар соҳаи «ҳуқуқи компютерӣ» ва номутобикати амалҳо нисбати гурӯҳҳои ифротӣ ва террористӣ⁹⁴.

Қайд кардан зарур аст, ки шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ яке аз василаҳои асосии талқини ақоиди экстремистӣ маҳсуб меёбанд ва ҷи тавре ки А.Х. Валеев меафзояд: «Интернет як майдони мусоид барои ҷаҳолиятҳои ифротгароӣ ва ҳамчунин имкони паҳн кардани маводи дорои мазмуни ифротгароӣ дар байни доираи васеи шахсон мебошад. Маълумоти интернетӣ на танҳо дар шакли веб-саҳифаҳои статикӣ дастрас аст, балки мубодилаи пуршиддати интерактивии он дар чатҳо, блогҳо ва форумҳо вучуд дорад, ки тавассути онҳо ҳама метавонанд бо ифротгароён дар саросари ҷаҳон муошират кунанд. Яке аз мушкилоти асосии мубориза бо зухуроти ифротгароӣ дар интернет, ба назари мо, мушкили танзими қонунгузории муносибатҳои вобаста ба истифодаи интернет»⁹⁵ ҳам дар дохил ҳам дар хориҷи кишвар мебошад.

---

⁹³ Ниг.: Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 аз 12-уми ноябри соли 2016, №776 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочият: 11.08.2023).

⁹⁴ Ниг.: Данилов Р.М., Рыбак А.В. Противодействие экстремистской деятельности в сети интернет / Р.М. Данилов, А.В. Рыбак // Информационные и телекоммуникационные технологии в противодействии экстремизму и терроризму: материалы III Всероссийской научно-практической конференции. – Краснодар, 2020. – С. 52.

⁹⁵ Валеев А.Х. Борьба с проявлением экстремизма в сети Интернет / А.Х. Валеев // Бизнес в законе. – 2011. – №6. – С. 125.

Экстремизми муосир дар қисматҳои гуногуни ҷаҳон боиси афзоиши шаклҳои гуногуни онҳо аз қабилӣ паҳншавии ғояҳои экстремистӣ, ҷалбнамоии тарафдорони онҳо ва ташкили экстремизм ва терроризми иттилоотӣ гардидааст. Яке аз воситаҳои асосии амалӣ намудани фаъолиятҳои экстремистӣ ва террористӣ ин ба таври самаранок истифода намудани имкониятҳои иттилоотӣ ва технологияи иттилоотии навтарин маҳсуб меёбад. Дар даҳсолаи охир содиршавии ин қабил ҷинойтҳо рӯз то рӯз тамоюли зиёдшавиро касб намуда, таблиғоти экстремизм ва терроризм дар интернет густариш пайдо намуда истодааст. Аз нигоҳи мутахассисони соҳа созмон, гурӯҳ ва ҳизбу ҳаракатҳои террористию экстремистии аз номи ислом баромадкунанда дар даҳ соли охир дар интернет (сомонаҳо, блокҳо, шабакаҳои иҷтимоӣ месенчерҳо дар пешбурди фаъолияти террористию экстремистии хеш ба «муваффақиятҳои чашмрас» ноил гардидаанд⁹⁶.

Экстремизми динию сиёсӣ ва терроризми байналмилалӣ бо ёрии маблағҳои калони «қувваҳои сеюм» дар нуқтаҳои гарми дунё мардуми осоиштаро ба ҷангу ҷидол меҳезонанд. Масалан, ифротгарои пуштун Мустафо Наим ба воситаи Фейсбук мардуми Киевро ба майдон, ба гирдиҳамоӣ даъват намуда, оғози ҷангро дар Украина таъмин намуд⁹⁷.

Аз нигоҳи олимони тоҷик Ҷ.З. Мачидзода, А.Ғ. Холиқзода ва Р.С. Одиназода, тамошоии воситаҳои ахбори машхури ҷаҳонӣ, ба мисли «Евронюс», «Ал-ҷазира», «Россия 24» ва воридшавӣ ба ҳама сайтҳои оламшумули интернетӣ дар ибтидо ба хулосаҳои нохуб меорад. Назари аввал ва шояд муайянкунанда ин аст, ки ҳамагӣ ғолибан ба ҳодисоти нохуши олам, фаҳш, пастравии ахлоқи инсонӣ, дуршавӣ аз арзишҳои анъанавӣ, куштор, инқилобҳои ранга ва амсоли инҳо бахшида шудаанд. Дар қадом як нуқтаи олам як ҳодисаи нанговаре, ки ангушти ҳайрат, бале маҳз ҳайратзадагии инсониятро меорад, ҳамоно дар рекламаю намоишномаҳои ВАО-и машхур ва ё сайтҳо ворид мешаванд. Одамкушӣ, сӯхтор, амалҳои ғайримуқаррарӣ, ки

⁹⁶ Ниг.: Холиқназар Х. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мубориза бар зидди терроризм ва ифротгароии динӣ дар давраи истиқлолияти давлатӣ. – Душанбе: «Ирфон», 2016. – С. 58.

⁹⁷ Ниг.: Муминов А. Омилҳои бавучудоварандаи ифротгароии динӣ / А. Муминов // Терроризм ва ифротгарой-роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: «Маориф», 2015. – С. 236.

инсони солим ба он даст намеэанад, тамошобинтарин намоишномаҳои олам мегарданд⁹⁸.

Дар робита ба ин, мутахассисон соҳа қайд менамоянд, ки раванди ба гурӯҳҳои экстремистӣ пайвастанӣ ҷавонон дар кишварҳои гуногуни ҷаҳон нишон медиҳад, ки насли нави ифротгароёни динӣ роҳҳои наву пуртаъсири таблиғу ташвиқи андешаҳои худро дар байни ҷавонон ба роҳ мондаанд. Маҳз ҳамин равиши таблиғоти соддаву таъсирнок ва истифодаи васеъ аз воситаҳои муосири иттилоотӣ, расонаҳои электронӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ яке аз омилҳои муваффақияти ин гурӯҳ ва ҷойгоҳи байналмилалӣ пайдо кардани он ба ҳисоб меравад⁹⁹. Таҳти таъсири ташвиқоти экстремистӣ ҳолатҳои шомилшавии шахрвандони кишвар, пеш аз ҳама, ҷавонон, ба сафи ташкилотҳои экстремистию террористӣ ханӯз ҳам идома дошта, пайдоиши ҳалқаҳои нави ҳаракат ва созмонҳои тундрав ба назар мерасад¹⁰⁰.

Тибқи таҳлилҳо ё гузоришҳо махсусияти интернет дар ҷалби ҷавонон ба созмону гурӯҳҳои террористиву экстремистӣ дар он зоҳир мегардад, ки қисмати бузурги аудиторияи ҳаррӯзаи манбаи онлайнро ҷавонони аз 30-сола поён ташкил медиҳад ва истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоиро бошад, наврасону ҷавонони аз сини 14 то 20-сола, махсусан хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олий, ташкил менамоянд¹⁰¹.

Имрӯз проблемаи экстремизми иттилоотӣ ба арзишҳои ҷомеа ҳассос аст. Ин ба он хотир аст, ки марҳалаи кунунии рушди муносибатҳои иттилоотӣ бо имкониятҳои таъсироти иттилоотӣ, ҳам ба шуури инфиродӣ ва ҳам ба тафаккури иҷтимоию иқтисодӣ, муайян карда мешавад, ки метавонад таҳдиди барангехтани ҷанги иттилоотиро ба вучуд оварад.

---

⁹⁸ Ниг.: Мачидзода Ҷ.З., Холиқзода А.Ғ. Одиназода Р.С. Ҷавонон ва амнияти иттилоотӣ (дар масири ҷаҳонишавӣ). – Душанбе, 2019. – С. 122.

⁹⁹ Ниг.: Холиқназар Х. Раҳнамо А. Хатари тафаккури ифротӣ ва гурӯҳҳои ифротгарои динӣ дар ҷаҳон? – Душанбе: «Ирфон», 2018. – С. 4.

¹⁰⁰ Ниг.: Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 аз 1 июни соли 2021, №187 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023).

¹⁰¹ Ниг.: Противодействие идеям экстремизма и терроризма в сети Интернет: междисциплинарный анализ: коллективная монография / Под общ. ред. А.А. Лицука. – Нижневартовск: Издательство Нижневарг. Гос. ун-та, 2017. – С. 49.

Чи тавре дар боло зикр шуд, олами маҷозии интернет сарҳади беинтиҳо дошта, рӯз то рӯз бо тавлиди зуҳуротҳои нав ба нав ва ба вучуд овардани проблемаҳои марғбор ва харобиовараш дар муқобили олами воқеӣ ва насли башарият қарор гирифтааст. Аз нуқтаи назари муҳаққиқони ватанӣ М. Шонасурдинов ва М. Халиков маҷрои пуртуғёни «ҳаёти»-и дунёи маҷозии интернетро то кунун ягон давлати мутараққӣ ва пешрафтаи ҷаҳон ба таври бояду шояд ба танзим надаровардааст¹⁰².

Вобаста ба масъалаи мазкур бояд қайд намуд, ки дар даҳсолаҳои охир ғояҳои таблиғоти экстремизм ва терроризм дар олами маҷозӣ (интернет) рӯз то рӯз тамоюли зиёдшавиро ба худ касб намуда истодааст. Рӯ ба рушд намудани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, махсусан шабакаҳои иҷтимоӣ ва сомонаҳои интернетӣ, ба зехну тафаккури мардум, хусусан ҷавонон, таъсири бештар мерасонанд. Зеро ифротгароён дар раванди ғайолиятҳои таблиғотии худ аз иқтидори шабакаҳои иҷтимоӣ ва порталҳои видеоии интернетӣ ба таври васеъ истифода менамоянд.

Иттилоот вобаста ба афзоиши аҳоли, мураккаб гардидани авзои сиёсӣ, иҷтимоӣ, динӣ, демографӣ ва геополитикии ҷаҳон, бархӯрди манфиатҳои қудратҳои бузург, решадавонии наҳзатиҳои террористӣ ва инкишофи бемайлони илму дониш омили бисёр муҳим ба шумор рафта, девори амниятии ҳар як низом ва давлат аст¹⁰³.

Ташкилот ва дастгоҳҳои террористӣ ва экстремистӣ барои расидан бо мақсадҳои ғаразнок ва нопоки хеш дар муборизаҳои шадиди иттилоотӣ аз технологияҳои муосири иттилоотӣ, махсусан интернет, хеле ғаровон ва самаранок истифода мекунанд. Онҳо ба воситаи тарғибу ташвиқ ва паҳн намудани иттилооти бардурӯғ ҷавонони ноогоҳ ва гумроҳро дар рӯҳияи ақидаҳои барғалати таассубӣ, ифротӣ, тақфирӣ ва амалҳои марбут ба қатлу куштор, гаравгонгирӣ ва терроризм ҷалб менамоянд.

Бояд гуфт, ки раванди ҷаҳонишавӣ, аз ҷумла, рушди технологияҳои иттилоотӣ, ҷанбаҳои мусбату манфӣ дорад ва интернет низ аз ин истисно

¹⁰² Ниг.: Шонасурдинов М., Халиков М. Фарҳанги қорбурди интернет. – Душанбе: «Паёми ошно», 2021. – С. 55.

¹⁰³ Ниг.: Абдулои М. Ангезҳои иттилоотии тақфирӣ ва ифротӣ / М. Абдулои // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: «Маориф», 2015. – С. 195.

нест. Шабаккаи байналмилалии интернет аини замон як махзани бузургест, ки тамоми соҳаҳои ҳаётии ҷавононро дар бар гирифтааст¹⁰⁴.

Барои таъмини амнияти иттилоотии аҳоли аз таҷовузи идеологияи экстремистӣ заминаҳои ташкилӣ-ҳуқуқии муосири мақомоти ваколатдори давлатӣ ва таъсиррасонии саривақтии умумихуқуқӣ, ҳуқуқӣ-маъмурӣ, ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва дигар соҳаҳои ҳуқуқ лозим мебошад.

Н.И. Бусленко комилан дуруст меафзояд, ки таъмини амнияти иттилоотӣ проблемаи байнисоҳавӣ мебошад, ки дорои якчанд ҷанбаҳо, аз ҷумла ҳуқуқӣ, идоракунии, иқтисодӣ, психологӣ, маданӣ, ташкилию техникӣ ва ғ. мебошад¹⁰⁵.

Серпахлӯ будани масъалаи мазкурро М. Шамсуев хуб дарк намуда, таъкид мекунад, ки амнияти иттилоотӣ падидаи мураккаби системавӣ ва бисёрзинагӣ мебошад, ки барои инкишофи он омилҳои берунӣ ва дохилӣ таъсиргуздор мебошанд. Муҳимтарини онҳо вазъияти сиёсии ҷаҳон, эҳтимолияти таҳдидҳои дохилию берунӣ, ҳолат ва дараҷаи рушди системаи иттилоотӣ ва коммуникатсионии кишвар ва вазъияти сиёсии дохилӣ ва хориҷии кишвар маҳсуб меёбанд¹⁰⁶.

Н.К. Воронович амнияти иттилоотиро кори самарабахши механизмҳои назорат ва идоракунии иҷтимоии системаи ахбори оммаро (аз ҷумла шабакаи ҷаҳонии компютерӣ) мефаҳмад, ки дар натиҷа ҳолати беҳатарӣ дар фазои иттилоотию коммуникатсионӣ дар сатҳи хурду бузург ҳифз карда шуда, инкишофи муътадили шахсият, ҷамъият ва давлат дар шароити паҳн шудани технологияи таъсиррасонии оммавии зараровар таъмин карда мешавад¹⁰⁷. Қариб ба ҳамин мазмун мафҳуми «амнияти иттилоотӣ»-ро Н.И. Бусленко¹⁰⁸ шарҳу тавзеҳ медиҳад.

---

¹⁰⁴ Ниг.: Интернет (анг. Internet – шабакаҳои муттаҳид, алокаи байниҳамдигарӣ) ё шакли кӯтоҳшудаи Interconnected Network мебошад.

¹⁰⁵ Ниг.: Бусленко Н.И. Политико-правовые основы обеспечения информационной безопасности Российской Федерации в условиях демократических реформ: автореф. дис. ... д-ра полит. наук. Ростов-на-Дону, 2003. – С. 3.

¹⁰⁶ Ниг.: Шамсуев М. Теоретические аспекты изучения информационной безопасности / М. Шамсуев // Теория и практика общественного развития. – 2010. – №2. – С. 319.

¹⁰⁷ Ниг.: Воронович Н.К. Интернет как угроза информационной безопасности России: дис. ... канд. соц. наук. – Краснодар, 2012. – С. 7.

¹⁰⁸ Ниг.: Бусленко Н.И. Асари зикршуда. – С. 3.

Бо дарназардошти таҳдиду хатарҳои муосири экстремизми иттилоотӣ, муҳаққиқ А.А. Чеботарева мафҳуми «Концепсияи таъмини амнияти иттилоотии шахсият»-ро пешниҳод карда, онро ҳамчун ҳолати кам кардани хатарҳо барои инсон дар ҷомеаи ҷаҳонии иттилоотӣ аз ҷолишҳо ва таҳдидҳои дохиливу хориҷӣ дар соҳаи иттилоот, қобилияти муқовимат ба онҳо дар асоси фарҳанги иттилоотиву амниятӣ, инчунин, ташаккули сиёсати давлат вобаста ба муҳайё кардани шароит барои амалӣ гардондани ҳуқуқҳои иттилоотӣ ва озодиҳо, ки ба амнияти иттилоотӣ тааллуқ доранд, арзёбӣ менамояд¹⁰⁹.

Муҳаққиқи мазкур Концепсияи таъмини ҳуқуқии амнияти иттилоотии шахсиятро пешниҳод намуда, меафзояд, ки танзими ҳуқуқии муқаммал ва яқхела вобаста ба таъмини амнияти иттилоотии шахс бо меъёрҳои соҳаҳои гуногуни ҳуқуқ ба танзим дароварда мешавад (ҳуқуқи конституционӣ, маданӣ, меҳнатӣ, ҷиноятӣ, экологӣ, интиҳоботӣ, молиявӣ, муҳофизатии ҷиноятӣ, иттилоотӣ ва ғ.). Аз ин лиҳоз, ташаккул додани институти байнисоҳавии таъмини амнияти иттилоотии шахсро бо воситаи низоми меъёрҳои ҳуқуқии соҳаҳои гуногун, ки муносибатҳои ҷамъиятиро вобаста ба қомеъҳои моддиву маънавӣ, иҷтимоиву сиёсӣ, экологӣ, иттилоотӣ ва ғайра ба танзим мебароранд, амри зарурӣ мешуморад¹¹⁰.

Зеро дар даҳсолаи охир созмонҳои экстремистии террористӣ ҷиҳати ба сафҳои худ ҷалб намудани ҷавонон, бо истифода аз шабакаҳои иҷтимоӣ фаъолияти густурдаи ташвиқотию тарғиботи худро ба роҳ монда, боиси яку якбора афзоиш ёфтани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар дохили кишвар гардидааст¹¹¹. Инчунин, интиқоли ҷангиён-террористон аз минтақаи Ироқу Сурия ба минтақаҳои дигар ва дар ин замина тақвият ёфтани мавқеи ташкилоти террористии «Давлати исломӣ», ҷунбиши «Толибон» ва дигар ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ дар Ҷумҳурии Исломии Афғонистон

---

¹⁰⁹ Ниг.: Чеботарева А.А. Правовое обеспечение информационной безопасности личности в глобальном информационном обществе: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2017. – С. 11.

¹¹⁰ Ниг.: Чеботарева А.А. Асари зикршуда. – С. 12.

¹¹¹ Ниг.: Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 аз 12-уми ноябри соли 2016, №776 // Бонки мутамаказонидаи иттилоотӣ-ҳуқуқии «Adlia»-и Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 24.08.2023).

барои кишварҳои Осиёи Марказӣ хавфи зиёдро ба миён овардааст. Новобаста ба он ки дар натиҷаи амалӣ намудани Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 заминаҳои сиёсати мақсаднок ва ҳамроҳангшудаи давлатӣ доир ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошта шуданд ва таъминоти иттилоотии фаъолият доир ба пешгирии экстремизм беҳтар карда шуда, дар байни аҳоли чорабиниҳои густурдаи фаҳмондадихӣ роҳандозӣ ва як силсила маводи иттилоотӣ роҳнамоикунанд дар ин соҳа ба таъби расонида шуданд, дар ВАО нашри пайвастаи мавод доир ба муқовимат ба идеологияи экстремистӣ-террористӣ беҳбудиро тақозо менамояд.

Вабаста ба ҳамин раванд, олими тоҷик С.С. Ятимов ибраз медорад, ки сӯистиқода аз идеологияи хурофотпарастӣ, ифротгароиву таассуб, ба тарзи сунъӣ сиёсӣ намудани ислом ва инфрасохтори ғоявии он дар ояндаи наздик бузургтарин хавф барои таъмини амнияти давлатӣ, сохти конститусионӣ, сулҳу субот ва рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ва маданияи ҷомеаи Тоҷикистон шуда метавонад¹¹².

Аз ин ҷост, ки дар доираи Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 ва Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 Маркази ягонаи иттилоотӣ оид ба пешгирии экстремизм, терроризм ва киберҷиноятҳо дар Дастгоҳи марказии Прокуратураи генералӣ ҳамчун воҳиди сохторӣ таъсис ёфт¹¹³.

Дар зербанди 8, банди 23, фасли 3 Стратегияи мазкур яке аз самтҳои асосии муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ андешидани тадбирҳои иловагӣ доир ба тақвияти истифодабарии имкониятҳои интернет ҷиҳати шарҳи сиёсати давлатӣ дар соҳаи муқовимат ба экстремизм ва терроризм пешбинӣ гардидаанд.

---

¹¹² Ниг.: Ятимов С.С. Омилҳои паҳншавии назария ва амалии экстремизм ва терроризм: тарз ва воситаҳои мубориза ба он / С.С. Ятимов // Муқовимат ба таҳдидҳо ва хатарҳои муосир дар минтақаи Осиёи Марказӣ: дастовардҳо ва дурнамоҳои Тоҷикистон дар мубориза бо терроризм, экстремизм ва коррупсия. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ. – Душанбе: «Шаҳпар», 2014. – С. 41.

¹¹³ Ниг.: Ифтитоҳи бинои иловагии маъмурии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/32078> (санаи мурочиат: 25.12.2023).

Дар зербанди 8, банди 18, фасли 2 Стратегияи мазкур бошад, ба яке аз омилҳои мусоидаткунандаи паҳншавии идеологияи экстремистӣ ва содиршавии амалҳои террористӣ - «нокифоя истифода гардидани имкониятҳои ВАО чӣхати пешбурди ташвиқоти зиддиэкстремистӣ, диққати махсус матраҳ гардидааст»¹¹⁴.

Ба андешаи мо, яке аз ҳолатҳои бунёдие, ки муваффақияти пешгирии ошкоркунӣ ва рафъи зуҳуроти эҳтимолии экстремизми иттилоотиро дар давлати ҳуқуқбунёд муайян мекунад, мукамалсозии қонунгузориҳои миллии оид ба муқовимат ба ифротгароӣ ва ҷавобгӯи вазъи иҷтимоию сиёсии кишвар мебошад.

Чунин хулосабандии мантиқӣ моро ба таҳлили асосҳои ҳуқуқии муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар зербоби дуҷумлаи таҳқиқоти диссертатсионӣ водор месозад ва пеш аз пардохтан ба идомаи мавзӯ, хулосаву пешниҳодҳои зеринро вобаста ба зербоби аввали таҳқиқот манфиатпазир медонем:

1. Экстремизми иттилоотӣ – фаъолияти пинҳонӣ ва ё ошкорои шахс бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, тақаллубкориҳои иттилоот ва паҳн кардани маводи экстремистӣ (адабиёт, мақола, сабти овозӣ, видеонавор ва ғ.), барқарор намудани муоширати дучониба ва ё бисёрҷониба бо табақаҳои гуногуни ҷомеа бо мақсади ба таври оммавӣ барангехтани кинаю адовати миллии, наҷодӣ, сиёсӣ, динӣ (мазҳабӣ) ва маҳалгароӣ, паст задани обрӯ ва эътибори шахс ва ё ба амал овардани даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ, ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ, тағйир додани тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё дигар кирдорҳои ғайриқонунии дорой хусусияти экстремистӣ фаҳмида мешавад.

2. Экстремизми иттилоотии дорой хусусияти ҳуқуқии ҷиноятӣ фаъолияти пинҳонӣ ё ошкорои иттилоотӣ (ташкilotи) экстремистӣ ва шахсони воқеӣ бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ (ВАО, шабакаҳои алоқаи

---

¹¹⁴ Ниг.: Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 аз 1-уми июни соли 2021, №187 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023).

барқӣ, аз ҷумла, интернет) барои содир кардани як ва ё якчанд кирдорҳои хавфнокӣ ҷамъиятӣ, ки дар доираи қонунгузорию ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта эътироф гардидаанд, фаҳмида мешавад.

3. Экстремизми иттилоотӣ вобаста аз хавфи ҷамъиятиаш, метавонад табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, ҳуқуқӣ-маъмурӣ ва ё табиати соҳаҳои дигари ҳуқуқро дар худ касб намояд. Масалан, паст задани обрӯ ва эътибори шахс аз рӯйи ангеҷаҳои экстремистӣ дар давоми сол як маротиба метавонад табиати ҳуқуқӣ-маъмурӣ ва ҳуқуқи маданӣ (талаби зарари маънавӣ) дошта бошад.

4. Бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет, тарғибот бурдан ва паҳн намудани иттилоотро, ки бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ, ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ ва тағйир додани тамомияи арзии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷонибдорӣ ва сафед менамояд, назар ба дигар намудҳои экстремизм (миллатпарастӣ, наҷодпарастӣ, маҳалгароӣ ва ғ.) хавфноктар буда, дар ҳама мавридҳои табиати ҳуқуқии ҷиноятӣ дорад ва экстремизми иттилоотии дорои шакли зӯрваронаро фарогир мебошад.

5. Новобаста ба он, ки табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятии экстремизм ва терроризм аз нуқтаи назари илми ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ дорои аломатҳои мушаххаси фарқкунанда мебошанд ва хавфи ҷамъиятии экстремизми иттилоотӣ дар зинаҳои аввал назар ба терроризми иттилоотӣ камтар аст, аммо аз мавқеи илми криминология тафаккури экстремистӣ ҷанбаи идеологии фаъолияти террористиро ташкил медиҳад ва шахсро барои содир намудани амалҳои мудҳиши террористӣ водор месозад. Аз ин ҷост, ки бо ҳалномаи Суди Олии Тоҷикистон фаъолияти 28 ҳизбу ҳаракатҳои экстремистӣ-террористӣ дар ҳудуди ҷумҳурӣ манъ карда шудаанд, ки фаъолияти онҳо бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ (ВАО, шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет ва ғ.) барои бо роҳи зӯрварӣ ташкил кардани «хилофати исломӣ» дар минтақаи Осиёи Миёна равона мебошад.

6. Хавфи калони чамъиятии экстремизми иттилоотӣ дар он зоҳир мегардад, ки бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, экстремистон дар кӯтоҳтарин вақт бо камтарин масрафҳои моливу пулӣ метавонанд тафаккури ҳазорҳо нафаронро ифротӣ гардонанд, гурӯҳҳои муташаккили экстремистӣ созмон диҳанд, нақшаҳои ҷиноятии худро аз дохил ва хориҷи кишвар ҳамоҳанг созанд ва барои содир кардани садҳо ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, камар банданд, ки чунин хавфу хатарҳо на танҳо ба амнияти кишварҳои алоҳида, балки минтақа ва ҷаҳон бевосита таҳдид менамоянд. Аз ин лиҳоз, мукамал сохтани қонунгузори ҷиноятӣ вобаста ба муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ, минтақа ва ҷаҳон тақозои замон мебошад.

1.2. Танзими ҳуқуқии муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Асоси ҳуқуқии муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма мегиранд, ки меъёрҳои он «қувваи олии ҳуқуқӣ дошта, бевосита амал мекунад. Қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба Конститутсия муҳолифанд, эътибори ҳуқуқӣ надоранд».

Дар м. 5 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ ва озодиҳои инсон арзиши олий эътироф гардида, дахлнопазирии ҳуқуқҳои фитрии инсонро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд. Тибқи б. 3 м. 14 Конститутсия бошад, маҳдуд кардани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд танҳо ба мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодии дигарон, тартиботи чамъиятӣ, ҳимояи асосҳои сохти конституционӣ, амнияти давлат, мудофияи мамлакат, ахлоқи ҷомеа, сиҳати аҳолӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ раво дониста мешавад¹¹⁵.

Чунин талаботи қонуни асосӣ аз мазмуну муҳтавои санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ низ бармеояд¹¹⁶. Аз ҷумла, дар м. 9 Конвенсия «Оид

¹¹⁵ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26-уми сентябри соли 1999, 22-юми июни соли 2013 ва 22-юми майи соли 2016 // Махзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 09.04.2023).

¹¹⁶ Всеобщая декларация прав человека, принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (дата обращения: 07.04.2023); Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Рим, 4 ноября 1950 г.) ETS №005. С изменениями и дополнениями от 21 сентября 1970 г., 20 декабря 1971 г., 1 января, 6 ноября 1990 г., 11 мая 1994 г., 13 мая 2004 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

ба ҳимояи ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ» аз 4-уми ноябри соли 1950¹¹⁷ ва қ. 2 м. 20 Муоҳидаи байналмилалӣ «Оид ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ» (Нью-Йорк, 19-уми декабри соли 1966)¹¹⁸ давлатҳо уҳдадор гардидаанд, ки ҳуқуқу озодии фикр, вичдон ва динро бо мақсади таъмини амнияти ҷамъиятӣ, ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ, саломатӣ ё ахлоқи ҷамъият ё ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои шахсони дигар маҳдуд намоянд.

Дар Қатъномаи №2368 (2017) Шурои Амнияти Созмони Милали Муттаҳид «Дар бораи идеологияи ифротгароёнаи хушунатомез дар ҷаҳон» вобаста ба хавфу хатари экстремизми иттилоотӣ ба давлатҳо махсус таъкид карда мешавад, ки «дар мавриди истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ бо мақсадҳои экстремистӣ-террористӣ ва ҷалби ҷавонон ба ТЭТ, ҷамъоварии маблағ барои мақсадҳои террористӣ ва таблиғоти идеологияи зӯрваронаи ифротгароӣ дар интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ, муқовимат ва ҷидду ҷаҳди якҷоя намоянд».

Зеро идеологияи экстремистии муосир дар фазои киберӣ на танҳо ба ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, балки ба тамомияти арзӣ ва дахлнопазирии қаламрави Тоҷикистон, давлатҳои минтақа ва ҷаҳон таҳдид карда, ҳадафи аксарияти ТЭТ бо роҳи зӯрварӣ ташкил кардани «хилофати исломӣ» дар манотиқи гуногуни дунё мебошад. Аммо м. 7 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мардуми Тоҷикистон ва мақомоти ҳокимияти давлатиро муваззаф месозад, ки якпорчагӣ ва дахлнопазирии ҳудуди

<http://base.garant.ru/2540800/#ixzz4vNZC9CGv> (дата обращения: 07.04.2023); Декларация о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основе религии или убеждений принята резолюцией 36/55 Генеральной Ассамблеи от 25 ноября 1981 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/relintol.shtml (дата обращения: 07.04.2023); Резолюция ГА 68/127 «Мир против насилия и насильственного экстремизма» от 18 декабря 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/447/09/PDF/N1344709.pdf> (дата обращения: 07.04.2023).

¹¹⁷ Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Рим, 4 ноября 1950 г.) ETS №005. С изменениями и дополнениями от: 21 сентября 1970 г., 20 декабря 1971 г., 1 января, 6 ноября 1990 г., 11 мая 1994 г., 13 мая 2004 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/2540800/#ixzz4vNZC9CGv> (дата обращения: 07.04.2023).

¹¹⁸ Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml (дата обращения: 07.04.2023).

¹¹⁹ Бо Ҳалномаи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ал-Қоида аз 30 марти соли 2006 ва ДИИШ аз 14 апрели соли 2015 ҳамчун ташкилоти экстремистӣ-террористӣ эътироф шуда, ҷаҳонӣ ба ҳимояи ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ таъкид карда мешавад.

Тоҷикистонро таъмин намоянд. Муқаррароти м. 8 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, дар тақвияти меъёри зикркарда «таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятиро, ки мақсад ё амали онҳо барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конститусионӣ, вайрон кардани яқпорчагии Ҷумҳурии Тоҷикистон, халалдор сохтани амнияти давлат, таъсиси додани воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ, барангехтани кинаву адовати иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ ва динӣ, поймол кардани ҳуқуқ ва тартиботи ҳуқуқӣ равона мебошанд, манъ мекунад»¹²⁰.

Дар Концепсияи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин дар баробари дигар омилҳои иҷтимоӣ аз хавфи баланди экстремизми иттилоотӣ ба амнияти суботи ҷомеа ёдрас мегардад. Аз ҷумла, воридшавии бенизومي адабиёти динию мазҳабӣ ва маводи электронӣ, видеоӣ ва шунавоии дорои хусусияти таблиғотӣ дар солҳои охир аз ҷониби намояндагони равияву мазҳабҳои навпайдои исломӣ ва ғайриисломӣ ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омилҳои пайдоиш ва рушди экстремизм эътироф мегарданд. Инчунин, дар фазои иттилоотӣ ва фарҳангии Тоҷикистон паҳн шудани барномаҳои гуногуни динию мазҳабӣ тавассути интернет ва шабакаҳои моҳвораӣ, ки барангезандаи мафкураву ғояҳои ифротӣ маҳсуб меёбанд ва муҳолифи муҳити динии мо мебошанд, ҳамчун хатари ҷиддӣ эътироф гардида, зикр мегардад, ки «дар пайи тавсеа ёфтани раванди ҷаҳонишавӣ, воситаҳои иттилоотӣ ва доман паҳн кардани муҳолифати ғояву ақидаҳои гуногуни динӣ, муҳити динии суннатии кишвар ба дастгирии давлат эҳтиёҷ пайдо кардааст»¹²¹.

Дар Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 низ оид ба коҳиш додани таъсири манфии ҷаҳонишавӣ, муқовимат бо хатарҳо ва таҳдидҳои ҷаҳонӣ (терроризм, экстремизм ва дигар падидаҳои хатарзо), ҳифзи фазои иттилоотии ҷумҳурӣ аз хатарҳои иттилоотии ҷаҳони

---

¹²⁰ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26-уми-уми сентябри соли 1999, 22-юми июни соли 2013 ва 22-юми майи соли 2016 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 09.04.2023).

¹²¹ Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 аз 6-уми феввали соли 2018, №1005 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023).

муосир яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ арзёбӣ мегардад. Зарурати давра ба давра такмил додани қонунгузорию ҷиноятӣ вобаста ба пешгирӣ намудани шаклу усулҳои муосири терроризм, экстремизм, аз қабилу киберҷиноятҳо махсус таъкид месозад¹²².

Бо мақсади дар амал татбиқ намудани талаботи меъёрҳои конституционӣ ва ҳуҷҷатҳои характери концептуалидоштаи дар боло зикргардида, дар доираи қонунгузорию миллий низ вобаста ба ошкор ва пешгирӣ намудани хавфу хатари экстремизми иттилоотӣ меъёрҳои дахлдор пешбинӣ гардидаанд.

Масалан, дар м. 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» зикр гардидааст, ки «интишори маълумот ё ахборе, фаъолияти террористӣ ва экстремистиро тарғиб менамояд, манъ аст»¹²³.

Ҳамчунин, тибқи м. 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм», ки ваколатҳои субъектҳои ба экстремизм бевосита муқовиматкунандаро ба танзим мебарорад, меъёрҳои алоҳидаро дар самти муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ муқаррар намудааст. Аз ҷумла, дар доираи ваколатҳои Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин самтҳои муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ мушаххас гардидаанд:

- ҷиҳати таъмини амнияти иттилоотӣ тамоми шабакаҳои интернетӣ ва сомонаҳои иҷтимоиро таҳти назорат қарор диҳад;
- дар сурати ошкор кардани маводи хусусияти экстремистидошта иттилооти мазкурро ба мақомоти амнияти миллий ва мақомоти дигари ҳифзи ҳуқуқ вобаста ба салоҳияти онҳо пешниҳод намояд;
- аз рӯйи тамоми хизматрасониҳои алоқа тариқи шабакаи интернет, аз ҷумла, сомонаҳои иҷтимоӣ, мониторинг гузаронда, дар сурати зарурати

---

¹²² Ниг.: Концепсияи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин. Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4-уми апрели соли 2018, №1042 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj>. (санаи мурочиат: 11.08.2023).

¹²³ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» аз 19-уми марти соли 2013, №961 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).

пешгирӣ намудани фаъолияти экстремистӣ шабакаҳои зикршударо маҳдуд ё боз дорад;

– дар самти пешгирӣ намудани муқовимат ба экстремизм бо мақомоти дахлдори давлатӣ ҳамкорӣ намояд;

– хангоми ба вучуд омадани ҳолатҳои ғавқулодда (амалиёти ҷангӣ, террористӣ, экстремистӣ ва офатҳои табиӣ), ки ба амнияти давлат хатар доранд, барои истифодаи афзалиятнок, маҳдуд ва боз доштани тамоми хизматрасониҳои алоқаи барқӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ва намудҳои дигари алоқа, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ, ҳуқуқ дорад;

– шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии амаликунандаи фаъолияти хизматрасонии алоқа, аз ҷумла, интернет-провайдерҳоро уҳдадор менамояд, ки нигоҳдори иттилооти хусусияти экстремистидоштаро дар муҳлати то 6 моҳ дар серверҳои таъмин намояд¹²⁴.

Таҳлилҳои криминологӣ собит месозанд, ки яке аз сабабҳои содиршавии ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ дар байни ноболиғон ва ҷавонон ин тарғибу ташвиқоти бесобиқаи идеологияи экстремистӣ дар интернет ва аз назорати ҷиддии падару модар ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дур мондани онҳо мебошад.

Дар м. 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» бо мақсади пешгирӣ намудани экстремизми иттилоотӣ падару модар ва дигар шахсони ивазкунандаи онҳо уҳдадор гардидаанд, ки аз «тарафи фарзанд мақсаднок ва мувофиқ ба таълиму тарбияи ӯ истифода шудани интернетро назорат намуда, тамошои филмҳои, экстремистӣ ва террористӣ, мутолиа ва паҳн кардани сабтҳои электронӣ (аз ҷумла, тариқи телефонҳои мобилӣ), китобҳо, варақаҳо, рӯзномаҳо, маҷаллаҳо ва дигар маводи ҷопии дорои хусусияти экстремистӣ ва террористиро манъ намоянд»¹²⁵. Вобаста ба иҷро накардани уҳдадориҳо оид ба таълиму тарбияи фарзанд падару модар ва шахсони онҳоро

¹²⁴ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 2-юми январи соли 2020, №1655 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).

¹²⁵ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» аз 2-юми августи соли 2011, №762 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).

ивазкунанда тибқи талаботи м. 90 КҲМ ҚТ дар соли 2018-16340 , дар соли 2019-14363, дар соли 2020-13450, дар соли 2021-12282 ва дар соли 2022-13348 нафар ба ҷавобгарии маъмури кашида шудаанд, ки чиҳати назорат кардани саҳифаҳои интернетӣ ва пешгирӣ намудани тамошои филмҳои экстремистӣ ва террористӣ, мутолиа ва паҳн кардани сабтҳои электронии номатлуб аз ҷониби ноболиғон нақши муассир дорад.

Дар ҳамин масир мавриди таҳлил қарор додани истилоҳоти хусусияти умумҳуқуқидоштаи қонунгузории миллӣ вобаста ба мазмуну моҳияти экстремизми иттилоотӣ яке аз ҳадафҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ маҳсуб меёбад.

Зикр кардан зарур аст, ки мазмуну моҳияти «экстремизми иттилоотӣ» дар меҳвари истилоҳоти ҳуқуқии «экстремизм», «иттилоот», «воситаҳои ахбори омма», «шабакаҳои алоқаи барқӣ», «интернет» ва дигар мафҳумҳои ба онҳо алоқаманд, дарку эҳсос карда шуда, таҳлили мафҳумҳои зикргардида дар доираи қонунгузории амалкунанда ба тавлид ё муайян сохтани ҷанбаҳои норавшани мафҳуми экстремизми иттилоотӣ мусоидат хоҳад кард, чунки дар илми муосири ҳуқуқшиносӣ ҳудудҳои он то кунун мушаххас ва мукамал нестанд.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот» мафҳуми иттилоот чунин ифода ёфтааст: «маълумот дар бораи шахс, ашё, факту ҳодисаҳо, зухурот, равандҳо ва мулоҳизаҳо доир ба онҳо, сарфи назар аз шаклҳои манзур гардидашон»¹²⁶. Мувофиқи муқаррароти б. 1, м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» бошад, дар зери мафҳуми «иттилоот» маълумот дар бораи шахс, ашё, воқеаҳо, падидаҳо ва ҷараёнҳо сарфи назар аз шакли пешниҳоди онҳо фаҳмида мешавад¹²⁷, ки аз рӯйи мазмун ба мафҳуми болозикркарда қариб ҳамсон мебошанд.

Дар б. 3, м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» дар зери мафҳуми «ахбори омма»

¹²⁶ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот» аз 18-уми июни соли 2008, №411 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).

¹²⁷ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» аз 10-уми майи соли 2002, №55 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).

«(иттилооти оммавӣ) – хабарҳо ва маводи чопӣ, аз он ҷумла садоию симоӣ ва дигар маълумот дар бораи шахс, ашӯ, далелҳо, воқеаҳо, падидаҳо ва инчунин, ақидаҳо аст, ки тавассути воситаҳои чопӣ, аудиоӣ ва видеоӣ барои доираи васеи истифодабарандагон паҳн мегарданд».

Дар б. 5, м. 1 Қонуни мазкур дар зери мафҳуми «воситаҳои ахбори омма» – «матбуоти даврӣ, ҳамчунин агентҳои иттилоотӣ, барномаҳои телевизиону радио, кинохроникаҳо, сабтҳо ва барномаҳои аудио ва аудиовизуалӣ мебошанд, ки дар як сол на камтар аз як маротиба тавассути эфир ё кабел паҳн мешаванд». Моҳиятан ин навъи хизматрасонӣ дар доираи кишвар нисбатан назоратшаванда мебошад ва барои шунавандагон ва бинандагон манзур доштани маълумоти зарурӣ иҷозатномаи расмии мақомоти салоҳиятдори давлатӣ лозим аст¹²⁸.

Аз мазмуни мафҳуме, ки дар Қонуни дар боло зикршуда муқаррар гардидааст, бармеояд, ки он бо дарназардошти рушди технологияҳои муосири иттилоотӣ ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобгӯ набуда, нашрияти шабакавӣ (интернет)-ро фарогир намебошад.

Агар ба масъалаи мазкур дар муқоиса ба қонунгузориҳои ФР ва Ҷумҳурии Қазоқистон назар кунем, муқаррароти меъёрҳои онҳо вобаста ба талаботи замони муосир хусусияти пешрафта дошта, қаноатбахш арзёбӣ мегарданд. Зеро тибқи б. 2, м. 2 Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи воситаҳои ахбори омма» таҳти мафҳуми «ВАО – нашрияти чопии даврӣ, нашрияти шабакавӣ (интернетӣ), канали телевизионӣ, канали радио, барномаи телевизионӣ, барномаи радиоӣ, видеобарнома, кинохроника, шакли дигари паҳнкунии даврии иттилооти оммавӣ бо номгузориҳои доимӣ фаҳмида мешавад»¹²⁹.

Тибқи б. 15, м. 2 Қонуни дар боло зикршуда, таҳти мафҳуми «нашрияти шабакавӣ»¹³⁰ сайти дар шабакаи иттилоотию телекоммуникатсионии

¹²⁸ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» аз 19-уми март соли 2013, №961 // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 31.08.2023).

¹²⁹ Закон Российской Федерации «О средствах массовой информации» от 27.12.1991 года №2124-1 (с изменениями и дополнениями по состоянию 13.06.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.garant.ru> (дата обращения: 28.08.2023).

¹³⁰ Муродифи русии истилоҳи нашрияти шабакавӣ «сетевое издание» мебошад.

«Интернет», ки тибқи Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи воситаҳои ахбори омма» ҳамчун ВАО ба қайд гирифта шудааст, фаҳмида мешавад.

Тибқи б. 4, м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи воситаҳои ахбори омма» таҳти мафҳуми «ВАО» нашрияи чопии даврӣ, канали телевизион ё радио, филмҳои хуччатӣ, сабтҳои аудиовизуалӣ ва дигар шаклҳои паҳнкунии даврӣ ё доимии иттилооти оммавӣ, аз ҷумла захираҳои интернетӣ фаҳмида мешавад.

Тибқи б. 8-1, м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи воситаҳои ахбори омма» таҳти мафҳуми нашрияи интернетӣ – захираи интернетие, ки дар мақомоти ваколатдор расмиёти бақайдгирӣ гузаштааст, ки инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионии он дар ҳудуди Ҷумҳурии Қазоқистон ҷойгир аст, фаҳмида мешавад¹³¹.

Аз мазмуни мафҳумҳои дар боло овардашуда бармеояд, ки он нашрияҳои шабакавие, ки дар давлат ба таври расмӣ ба қайд гирифта шудаанд (аз қабиле сайтҳои интернетӣ) ҳамчун ҷузъи ВАО маҳсуб меёбанд ва масъулияти нашр ва паҳн кардани маълумот ба зиммаи сармуҳаррир ва муҳаррири чунин шабакаҳо мебошад. Аз ин лиҳоз, эҳтимолияти нашр ва паҳн намудани идеологияи экстремистӣ дар ин маврид камтар мегардад. Чунонки қаблан зикр намудем, дигар бартарии мафҳуми болозикр дар он аст, ки мафҳумҳои дар қонунҳои зикршуда ба талаботи замони муосир мутобиқат мекунанд, чунки дар даҳсолаи охир тавачҷуҳи мардум нисбат ба дигар намуди ВАО камтар гардида, баръакс, дар бештари мавридҳо иттилоотро бештар аз нашрияҳои шабакавӣ дастрас мекунанд.

Дар натиҷаи таҳлили муқоисавии қонунгузориҳои як қатор давлатҳои ИДМ (дар самти ВАО) ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки мафҳуми ВАО, ки дар б. 5 м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» муқаррар гардидааст, ба таҷдид эҳтиёҷ дорад, чунки нашрияҳои шабакавӣ (интернетӣ) аз мадди назар дур мондаанд. Ҳамчунин, ҳангоми пурсиш 82% пурсидашудагон ҷонибдори

---

¹³¹ Закон Республики Казахстан «О средствах массовой информации» от 23 июля 1999 года, №451-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2023) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://online.zakon.kz/lawyer> (дата обращения: 28.08.2023).

худро оид ба ворид намудани мафҳуми мазкур дар қонуни зикршуда баён намуданд¹³².

Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки мафҳуми «ВАО» дар шакли нав бо чунин тарз дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» ворид гардад: «ВАО – матбуоти даврӣ, нашрияи шабакавӣ (интернетӣ) ҳамчунин агентҳои иттилоотӣ, барномаҳои телевизиону радио, кинохроникаҳо, сабтҳо ва барномаҳои аудиоӣ, аудиовизуалӣ ва шакли дигари паҳнкунии даврии иттилооти оммавӣ бо номгузориҳои доимӣ мебошанд, ки дар як сол на камтар аз як маротиба тавассути эфир ё кабел паҳн мешаванд».

Дар ин замина, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма», мафҳуми нашрияи шабакавӣ (интернетӣ) бо чунин тарз илова карда шавад: «Таҳти мафҳуми нашрияи шабакавӣ (интернетӣ) – сайти дар шабакаи иттилоотию телекоммуникатсионии «интернет», ки дар мақомоти ваколатдори давлатӣ ба қайд гирифта шудааст ва инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионии он дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир аст, фаҳмида мешавад».

Тибқи м. 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» бошад, «алоқаи барқӣ – ҳар навъи интиқол ё қабули нишонҳо, ишоратҳо, матни хаттӣ, тасвирҳо, садоҳо ё ҳар намуди иттилоот тавассути воситаҳои радиоэлектронӣ, низомҳои ноқилӣ, оптикӣ ё электромагнитии дигар» фаҳмида мешавад.

Зери мафҳуми «шабакаи алоқаи барқӣ» бошад, дар Қонуни мазкур низомҳои технологии интиқол ва таҷҳизоти коммутатсионӣ ё самтӣ ва манбаъҳои дигаре, ки тавассути воситаҳои радиоэлектронӣ, таҷҳизот, низомҳои ноқилӣ ва ғайриноқилӣ, оптикӣ ё электромагнитии дигар, аз ҷумла, шабакаи моҳвораӣ, шабакаҳои собит (коммутатсияи хаттӣ ва пакетӣ, аз ҷумла, интернет ва IP-телефонӣ) ва сайёри заминӣ, шабакаҳои барои радиошунавонӣ ва телевизион истифодашаванда, инчунин, шабакаҳои кабелӣ,

---

¹³² Ниг.: Замима.

ки новобаста аз намуди иттилооти интиқолшаванда, ишоратхоро тахвил медиҳанд, фаҳмида мешавад¹³³.

Вобаста ба масъалаи мазкур зикр намудан лозим аст, ки дар м. 189 КЧ ҚТ ба кор бурдани истилоҳи «истифодаи ВАО ё шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет» ва дар моддаҳои 307 ва 307(1) КЧ ҚТ ба кор бурдани истилоҳи «истифодаи ВАО ё шабакаи интернет», яъне сарфи назар намудани истилоҳи шабакаҳои алоқаи барқӣ мувофиқи мақсад нест. Зеро дар банди 10 Концепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2-юми ноябри соли 2013, №492 тасдиқ шудааст, омадааст: «Бо мақсади инкишоф додани қонунгузорию ҷиноятӣ, ки татбиқи он ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии инсон ва шаҳрвандро маҳдуд месозад, мафҳумҳои асосии он бояд аз нигоҳи илмӣ дуруст пешниҳод карда шаванд».

Дар зербанди 4, б. 25 Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 аз 6-уми феввали соли 2018, №1005 низ афзалиятнокии меъёрҳои Кодекси ҷиноятӣ нисбат ба дигар қонунгузорию зиддиэкстремистӣ дар самти пешгирии ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта арзёбӣ гардидааст¹³⁴. Талаботи м. 40 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» низ моро водор месозад, ки мутобиқати мазмуни яххелаи истилоҳоти ҳуқуқиро дар тамоми низоми қонунгузорию миллӣ нигоҳ дорем¹³⁵.

Бояд зикр кард, ки тибқи м. 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» тахти мафҳуми «интернет» – шабакаи ҷаҳонии иттилоотию коммуникатсионии электронӣ фаҳмида мешавад.

Аз мафҳуми «шабакаи алоқаи барқӣ» чунин бармеояд, ки мафҳуми он нибат ба мафҳуми интернет васеътар буда, дилхоҳ алоқаи

---

¹³³ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» аз 22-юми юни соли 2023, №1978 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).

¹³⁴ Ниг.: Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 аз 6-уми феввали соли 2018, №1005 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023).

¹³⁵ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30-юми майи соли 2017, №1414 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).

коммуникатсиониро (паёмакҳои телефонӣ, рамзҳо, тасвирҳо, инчунин, алоқаҳои интернетӣ ва IP-телефонӣ), сайёри заминӣ аудио ва видеоро низ фарогир мебошад.

Бояд қайд намуд, ки истилоҳи «шабакаи интернет» дар ҚҶ ҚТ дар 15 маврид бо се тарз аз қабилӣ «истифодаи шабакаи интернет», «истифодаи шабакаҳои иттилоотӣ телекоммуникатсионӣ (инчунин, шабакаи интернет)» ва «истифодаи шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет», мавриди истифода қарор гирифтааст.

Вобаста ба масъалаи матраҳшавнда қайд намудан лозим аст, ки истифодаи мафҳуми «шабакаҳои алоқаи барқӣ» нисбат ба истифодаи мафҳуми «шабакаи иттилоотӣ коммуникатсионӣ» дар ҚҶ ҚТ бо мақсад мувофиқ мебошад, чунки шабакаи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҷузъи шабакаи алоқаи барқӣ буда, мафҳуми маҳдудтар мебошад.

Дар мавриди муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ, яке аз омилҳои асосӣ, ки боиси тарғиботи бегобиқои иттилооти экстремистӣ ва ҳамроҳангсозии фаъолияти ТЭТ дар ин самт гардидааст, ин ба таври васеъ истифода гардидани шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, (хусусан шабакаҳои иҷтимоӣ) маҳсуб меёбад, ки онҳо бояд зерӣ таъсири чораҳои ҳуқуқии пешгирикунанда қарор гиранд. Аммо ин кор сахлу осон нест, зеро қисми зиёди сабабу омилҳои номбаршуда бо фаъолияти мақомоти сершумори давлатӣ ва сохторҳои алоҳидаи ҷомеаи шаҳрвандӣ алоқаманд аст.

Талаботи зербанди 8, б. 18, фасли 2 Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 моро муваззаф месозад, ки ба танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти истифодабарии шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет (хусусан шабакаҳои иҷтимоӣ) ва баррасии илмӣ-назариявӣ истилоҳоти ҳуқуқӣ дар ин самт диққати махсус зоҳир намоем.

Дар Стратегияи мазкур истилоҳоти «кибер-экстремизм», «технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ», «ВАО» ва ибораҳои ба онҳо алоқаманд истифода гардидаанд, ки барои равшан сохтани табиати умумиҳуқуқии

«экстремизми иттилоотӣ» дар алоқамандӣ ва ҳамгирӣ бо мафҳуми ҳуқуқии ҷиноятии «экстремизм» яке аз ҷанбаҳои асосии омӯзиши мавзуи матраҳгардидаро ташкил медиҳанд. Зарурати дар чунин шакл масъалагузорӣ намудани мавзӯ дар он зоҳир мегардад, ки экстремизми иттилоотӣ хусусияти байнифаннӣ дошта, барои ошкор сохтани аломатҳои ҳуқуқии ҷиноятии он, баррасӣ намудани қонунгузори ватанӣ дар ин самт амри зарурист, зеро мувофиқи талаботи техникаи қонунгузорӣ истилоҳоти ҳуқуқӣ бояд дар низоми қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусияти системавӣ дошта бошанд¹³⁶.

Талаботи зарурӣ вобаста ба таъмини амнияти иттилоотӣ, пешгирӣ намудани тафаккур ва дигар намуди фаъолияти экстремистӣ дар Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ»¹³⁷, «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ»¹³⁸, «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ»¹³⁹, «Дар бораи баробарӣ ва барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбиз»¹⁴⁰ ва дигар қонунҳои самтӣ ҷойгузин мебошанд, ки фаъолияти дилхоҳ ҳизбу ҳаракатҳо, иттиҳодияҳои динӣ, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро, ки мақсадҳо ё амалиёти онҳо барои бо роҳи зӯрварӣ сарнагун кардани соҳти конститусионӣ ва барангехтани кинаву адовати динӣ-мазҳабӣ, хусумати миллӣ, наҷодӣ ва маҳалгарӣ равона мебошанд, манъ карда шудаанд.

Барои дарки воқеии мафҳуми экстремизми иттилоотӣ назар андӯхтан ба этимологияи мафҳуми «экстремизм» ва табиати ҳуқуқии он мувофиқи матлаб аст, зеро ихтилофи назарҳо вобаста ба дарки воқеии табиати ҳуқуқии экстремизм дар тӯли даҳсолаи охир ба яке аз проблемаҳои муҳимми илмӣ ва пайдо шудани мушкилот дар сатҳи қонунгузорӣ ва амалияи ҳуқуқатбикқунӣ гардидааст.

---

¹³⁶ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъерии ҳуқуқӣ» аз 30-юми майи соли 2017, №1414 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).

¹³⁷ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» аз 12-уми майи соли 2007, №258 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.12.2023).

¹³⁸ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» аз 26-уми марти соли 2009, №489 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.12.2023).

¹³⁹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ» аз 13-уми ноябри соли 1998, №680 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.12.2023).

¹⁴⁰ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баробарӣ ва барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбиз» аз 19 июли соли 2022, №1890 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.12.2023).

Т.Ш. Шарипов¹⁴¹, Ҳ.С. Сафаров¹⁴², М.П. Ҳайдарзода¹⁴³, И.А. Сазонов¹⁴⁴ мафҳуми «экстремизм»-ро дар иртибот ва алоқамандӣ ба «ақидаву чораҳои ниҳой (қатъӣ)» шарҳ дода, шаклҳои зӯрварона ва ғайризӯрваронаи экстремизмро пешниҳод кардаанд. Онҳо ба сифати аломати «ақида ва амалҳои қатъӣ» мавҷудияти ғояҳо ва амалҳоеро мепиндоранд, ки зӯрвариро барои ҳал намудани масъалаҳои сиёсӣ, динӣ, миллий, наҷодӣ ва ё маҳалгароӣ раво медонанд.

Тибқи м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 2-юми январи соли 2020, №1655 зери мафҳуми экстремизм «ифодаи мафкура ва фаъолияти экстремистие фаҳмида мешавад, ки барои бо роҳи зӯрварӣ ва амалҳои дигари зиддиқонунӣ ҳал намудани масъалаҳои сиёсӣ, ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ, миллий, наҷодӣ, маҳалгароӣ ва динӣ (мазҳабӣ) равона карда шудааст».

Дар б. 2 м. 1 Қонуни мазкур бошад, табиати пурратари ҳуқуқи «экстремизм» дар зери истилоҳи «фаъолияти экстремистӣ» кушода шудааст, ки чунин аст: «Фаъолияти экстремистӣ – фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ё динӣ, ВАО ё ташкилотҳои дигар, аз ҷумла, созмонҳои байналмилалӣ ва шахсони воқеӣ оид ба банақшагири, ташкил, тайёр кардан ва иҷрои амалҳое, ки ба содир кардани фаъолияти экстремистӣ, ноустувор сохтани амнияти миллий ва қобилияти мудофиавии давлат, инчунин, даъвати оммавӣ чиҳати бо роҳи зӯрварӣ ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ ё бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани соҳти конституционӣ ва ҳаракатҳое, ки ба барангехтани кинаву адовати миллий, наҷодӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) равона шудаанд».

Дар м. 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» бошад, мафҳуми «фаъолияти экстремистӣ» боз ҳам васеътар

---

¹⁴¹ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафаров Х.С. Баъзе андешаҳо перомуни таносуби мафҳумҳои «экстремизм», «фундаментализм», «радикализм», «натсионализм» ва «сепаратизм» / Т.Ш. Шарипов, Х.С. Сафаров // Осори Академия. – 2015. – №4 (28). – С. 47.

¹⁴² Ниг.: Сафаров Х.С. Основы антитеррористической деятельности правоохранительных органов Республики Таджикистан: монография. – Душанбе: «Ирфон», 2010. – С. 23.

¹⁴³ Ниг.: Ҳайдарзода М.П. Баъзе андешаҳо перомуни шакл ва намудҳои экстремизм / М.П. Ҳайдарзода // Осори Академия. – 2016. – №3 (31). – С. 124.

¹⁴⁴ Ниг.: Сазонов И.А. Политический экстремизм и проблема его категориального осмысления / И.А. Сазонов // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2000. – №2. – С. 115.

ифода ёфтааст. Яъне, ба «фаъолияте, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» экстремистӣ ҳисобида мешавад», амалҳои экстремистии зерин марбут дониста шудаанд:

– бо зӯрӣ сарнагун кардан ва ё тағйир додани сохти конституционӣ, вайрон ва халалдор кардани соҳибхитиёрӣ, истиқлолият ва тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, мусоидат кардан ба чунин кирдорҳо;

– барангехтани кинаю адовати наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ, динӣ (мазҳабӣ) ва муноқишаҳои иҷтимоӣ, инчунин, тарғиби махсусият ва бартарии шаҳрвандон аз нигоҳи муносибати онҳо ба дин (мазҳаб), забон, мансубияти онҳо ба миллат, наҷод ё маҳал ба таври оммавӣ ё бо истифодаи ВАО ё содир кардани ин ҳаракатҳо бо роҳи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он;

– амалҳои, ки ба ноустувор сохтани амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон равона шудаанд;

– амалҳои, ки ба ғасб ё аз худ кардани ваколатҳои ҳокимият равона шудаанд;

– ташкил кардани гурӯҳҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ ё иштирок дар онҳо;

– паст задани шаъну эътибори миллӣ;

– вайрон кардани ҳуқуқ, озодаӣ, манфиатҳои қонунии инсон ва шаҳрванд вобаста ба мансубияташ ба гурӯҳи иҷтимоӣ, наҷод, миллат, қавм, маҳал, дин (мазҳаб) ва забон ё муносибати ӯ ба дин;

– ҷалб намудан барои иштирок дар амалҳои экстремистӣ, инчунин омӯзондани мафкураи экстремистӣ;

– монев шудан ё маҷбур кардан ба тағйир додани хусусияти фаъолияти қонунии мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидорақунӣ, комиссияҳои интиҳоботӣ, ташкилот, иттиҳодияҳои дигар ва шахсони мансабдори онҳо;

– истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбат ба кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ё ташкилоти дигари давлатӣ ва наздикони онҳо бо мақсади қасос гирифтани барои он амалҳои, ки бо иҷрои фаъолияти хизматӣ вобаста бошад ё ин ки хатари истифодаи зӯрварӣ вобаста ба ин асосҳо;

– ташвиқот ва ба намоиши оммавӣ гузоштани нишон, парчам ё рамзи дигари ташкилотҳои аз ҷониби суд экстремистӣ эътирофшуда;

– даъвати оммавӣ барои иҷро намудани амалҳои экстремистӣ ё интишори маводи экстремистӣ, инчунин, тайёр кардан ва нигоҳ доштани онҳо бо мақсади паҳн намудан;

– нашр ва (ё) паҳн кардани маводи чопӣ, аудиоӣ, видеоӣ ва маводи дигари дорои хусусияти экстремистӣ дар ВАО, шабакаи интернет, воситаи алоқаи барқӣ¹⁴⁵.

Аз мазмуни ҳуқуқии мафҳуми «экстремизм», «фаъолияти экстремистӣ» ва дигар истилоҳоти бо онҳо алоқаманд бармеояд, ки ин истилоҳот хусусияти комплексӣ дошта, дар маҷмӯъ теъдоди зиёди ҷиноятҳои хусусияти экстремистиро дар худ таҷассум менамоянд.

М.П. Ҳайдарзода қонунгузори амалкунандаи зиддиэкстремистиро баррасӣ намуда, зери мафҳуми «Ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» аз рӯйи объекти таҷовуз қирдорҳои хавфноки ҷамъиятиро эътироф менамояд, ки «дар асоси ангезаҳои миллӣ, наҷодӣ, сиёсӣ, динӣ (мазҳабӣ) ва маҳалгароӣ бо мақсади маҳдуд соختани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, вайрон кардани тартибот ва амнияти ҷамъиятӣ, асосҳои сохти конституционӣ ва сулҳу амнияти байналмилалӣ равона буда, дар содир намудани як ва ё якчанд ҷиноятҳои дар моддаҳои 143, 157, 158, 160, 188, 189, 237, 237 (1), 242, 243, 307, 307(1), 307(2), 307(3) ва 307(4) КҶ ҚТ пешбинишуда зуҳур меёбанд»¹⁴⁶.

Ба андешаи мо, аз мадди назари муаллиф масъалаи эътироф намудани м. 398 КҶ ҚТ ба ҳайси ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дур мондааст, новобаста ба он, ки сулҳу амнияти байналмилалиро М.П. Ҳайдарзода дар мафҳуми пешниҳодкардааш ҳамчун объекти таҷовузи ҷиноятии экстремизм эътироф кардааст. Бар замми ин, дар диспозитсияи моддаи мазкур ангезаҳои экстремизм (ангезаҳои миллӣ, этникӣ, наҷодӣ ва динӣ) бо таври возеҳу равшан ифода ёфтаанд.

¹⁴⁵ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 2-юми январи соли 2020, №1655 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 14.01.2023).

¹⁴⁶ Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои муқамалсозии қонунгузорӣ ва квалитатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2020. – С. 12.

Ў ба ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурии хусусияти экстремистидошта кирдорҳои зиддиҳуқуқиеро мепиндорад, ки хавфи ҷамъиятии онҳо камтар буда, дар асоси ангезаҳои миллӣ, нажодӣ, сиёсӣ, динӣ (мазҳабӣ) ва маҳалгароӣ бо мақсади вайрон кардани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, паст задани обрӯ ва эътибори шахсият аз рӯйи ангезаҳои номбурда содир карда мешаванд ва дар моддаҳои дахлдори Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд¹⁴⁷.

Аммо маҳаки фарқкунандаи кирдорҳои ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурии хусусияти экстремистидошта аз чунин кирдорҳои хусусияти ҷиноятидошта, то айни замон дар сатҳи илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ба таври бояду шояд ҳалли худро наёфтаанд. (вобаста ба масъалаи мазкур поёнтар бармегардем).

Вобаста ба истифодаи истилоҳоти умумиҳуқуқии «экстремизм», «фаъолияти экстремистӣ» ва «фаъолияте, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон экстремистӣ ҳисобида мешавад» зикр кардан ҷоиз аст, ки дар маҷмуъ ҳар се истилоҳот ҷанбаҳои гуногуни як падидаи иҷтимоӣ-сиёсӣ ва ҳуқуқиеро бо номи «экстремизм» таҷассум менамоянд. Аммо чи тавре ки қаблан дарҷ намудем, истифода кардани истилоҳоти гуногун барои дарҷ намудани табиати ҳуқуқии як кирдор мувофиқи матлаб нест¹⁴⁸.

Аз нуқтаи назари илми ҳуқуқи ҷиноятӣ, аксарияти олимон бар он назаранд, ки ҷавҳари асосии экстремизмро даъвати оммавӣ ҷиҳати бо роҳи зӯроварӣ ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ ё бо роҳи зӯроварӣ тағйир додани сохти конституционӣ ва ҳаракатҳое, ки ба барангехтани кинаву адовати миллӣ, нажодӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) равона мебошанд, ташкил медиҳанд, ки табиати ҳуқуқӣ-маъмурий ва ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ доранд.

Дар ҳамин радиф В.А. Абдухамитов қайд мекунад, ки мафҳуми дар м. 3 Қонуни қаблии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)»¹⁴⁹ пешбинишуда, бо талаботи м. 22 КҶ ҚТ, ки дар он шартҳои умумии ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар шудааст, муҳолифат

¹⁴⁷ Ниг.: Ҳайдарзода М.П. Асари зикршуда. – С. 13.

¹⁴⁸ Ниг.: Зербанди 4, банди 25 Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 аз 6-уми феввали соли 2018, №1005.

¹⁴⁹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм» аз 8-уми декабри соли 2003, №69 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – №12. – м. 697; 2007. – №3. – м. 158 (Қонуни ҚТ аз 27.11.2014 с., №1146).

мекунад, зеро мутобиқи м. 22 КЧ ҚТ субъекти ҷиноят танҳо шахси воқеӣ аст, лекин қонунгузор дар м. 3 Қонуни қаблии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» ба сифати субъекти ҷиноят шахсони ҳуқуқиро низ пазируфта буд. Бо дарназардошти аз байн бурдани камбудии дар Қонуни мазкур ҷойдошта, ӯ пешниҳод намудааст, ки истилоҳи шахси ҳуқуқӣ аз матни мафҳуми экстремизм бардошта шавад¹⁵⁰. Чунин мавқеъро М.П. Ҳайдарзода ҷонибдорӣ накарда, қайд мекунад, ки мафҳуми «экстремизм», ки дар м. 3 Қонуни қаблии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» мавҷуд буд, на танҳо ба соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ, балки ба соҳаҳои дигари ҳуқуқ, аз ҷумла, ба соҳаи ҳуқуқи маъмурӣ низ тааллуқ дошт ва тибқи муқаррароти Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ барои як қатор кирдорҳои хусусияти экстремистидошта ҷавобгарии маъмурӣ пешбинӣ гардидааст, ки дар сурати риоя накардани онҳо ҳам шахсони воқеӣ ва ҳам шахсони мансабдору ҳуқуқӣ ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида мешаванд¹⁵¹.

Ба андешаи мо, бояд дар Қонуни навини Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» танҳо як мафҳуми умумихуқуқии «экстремизм» ва ё «фаъолияти экстремистӣ» ҷойгузин бошад ва он фарогири ҳам табиати маъмурӣ-ҳуқуқӣ ва ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ экстремизм бошад. Аммо дар доираи КЧ ҚТ барои дарҷ намудани аломатҳои таркибии падидаҳои экстремистӣ танҳо истилоҳи ҳуқуқии «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» истифода гардаду халос. Танҳо бо ҳамин роҳ мо доираи табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ экстремизмро мушаххастару аниқтар гардонда метавонем. Масъалаи мазкур дар доираи Кодекси ҷиноятӣ Федератсияи Россия¹⁵² (минбаъд – КЧ ФР) ва КНҚ ИДМ¹⁵³ то андозаи зарурӣ танзим

---

¹⁵⁰ Ниг.: Абдухамитов В.А. Мубориза бар зидди экстремизми динӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: масъалаҳои назария ва қонунгузорӣ / В.А. Абдухамитов // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: «Маориф», 2015. – С. 176.

¹⁵¹ Ниг.: Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои муқовимати қонунгузорӣ ва квалитатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Сафарзода Х.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – С. 73.

¹⁵² Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 года, №63-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.08.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397073 (дата обращения: 24.08.2023).

шудааст.

Аз таҳлили таркибҳои ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта (моддаҳои 157, 158, 160, 185, 188, 189, 237, 237(1), 242, 243, 307, 307(1), 307(2), 307(3), 307(4), 398 ва 401(1) КҶ ҚТ) чунин бармеояд, ки маҳаки асосии тамоми ҷиноятҳои хусусияти экстремистидоштаро табиати ҳуқуқии ҷиноятии моддаҳои 189 ва 307 КҶ ҚТ ташкил медиҳанд, ки онҳо дар амалӣ сохтани даъватҳои оммавӣ (бо мақсади барангехтани кинаву адоват аз рӯйи ангезаҳои сиёсӣ, динӣ-мазҳабӣ, наҷодпарастӣ, миллатгароӣ, маҳалгароӣ ва ба амал овардани даъватҳои оммавӣ чиҳати бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ ва ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ зухур меёбанд. Зикр кардан зарур аст, ки аломатҳои экстремизми иттилоотӣ танҳо дар таркиби моддаҳои 189, 307, 307(1) ва 307(3) КҶ ҚТ ҷойгузин мебошанд. Аммо бинобар сабаби он, ки имрӯз ҳолатҳои ба роҳ мондани таълимоти ғайриқонунии динии хусусияти экстремистидошта бо истифода аз интернет ба воқеияти рӯз табдил ёфтааст, дар м. 307(4) КҶ ҚТ муайян намудани муқаррароти зарурӣ вобаста ба пешгири намудани чунин шакли таълимоти динӣ дар интернет шартӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Зеро тибқи м. 334(1) КҶ ҚТ барои ғайриқонунӣ ба роҳ мондани таълими динӣ, аз ҷумла, тавассути шабакаи интернет, ҷавобгариҳои ҷиноятӣ пешбинӣ гардидааст, агар ин кирдор хусусияти динии экстремистӣ надошта бошад¹⁵⁴. Аммо таълими динии хусусияти экстремистидошта, ки имрӯзҳо бо таври васеъ бо истифода аз шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет, роҳандозӣ гардида истодааст, дар доираи қонунгузориҳои амалкунанда ба танзим дароварда нашудааст, яъне на дар таркиби асосӣ ва на ҳамчун ҳолати бандубастшаванда «истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет» муқаррар карда нашудааст.

---

¹⁵³ Модельный Уголовный кодекс для государств-участников СНГ (принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств участников СНГ 17 февраля 1996 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/2566472> (дата обращения: 24.08.2023).

¹⁵⁴ Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи соли 1998, №574 // Махзани мутамаккизи иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 24.08.2023).

Муқаррар намудани ҳолати ҷиноят будани кирдорро истисноқунанда дар шакли маҷбурқунӣ қисмонӣ ё рӯҳӣ¹⁵⁵ низ ҳангоми квалификатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ дошта яке аз масъалаҳои муҳим мебошад, чунки дар таҷриба ҳолатҳои аз тарафи ҳешовандони наздик ҷалб намудани шахс бо тарзи маҷбурқунӣ қисмонӣ ё рӯҳӣ ба назар мерасад, ки шахси маҷбуршуда ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалб карда мешавад.

Аз ҷумла, судшаванда Қ.Р.М. бо ҳамроҳии шавҳараш, шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҚММ, соли 2005 ба шаҳри Маккаи Шохигарии Арабистони Саудӣ рафта, ҳангоми дар он ҷо будан дидаю дониста, ки равияи динии «Салафия» тибқи Ҳалномаи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8-уми декабри соли 2014 иттиҳоди экстремистӣ (ифротгарой) эътироф гардида, ғаъолияти он дар қаламрави ҚТ манъ карда шудааст, бо мақсади тавшвиқу тарғиби дурустии ақидаҳои равияи динии «Салафия» ва таклифи дастгирии онҳо, соли 2015 дар телефони мобилии худ дар шабакаи иҷтимоии «Whats App» гурӯҳи динӣ бо номи «Ҳоҳарони боиффат»-ро таъсис дода, ба ҳайати он шаҳрвандони ҚТ-ро ҷалб кардааст.

Судшаванда Қ.Р.М дар маҷлиси судӣ нишондодҳои дар рафти тафтиши пешакӣ додаашро ба пуррагӣ тасдиқ намуда, худро дар содир намудани ҷиноят бо м. 307(1) қ. 2 КҚ ҚТ қисман гунаҳгор шуморида, чунин баёнот додааст, ки дар ҳақиқат соли 2005 бо ҳамроҳии шавҳараш ҚММ ба шаҳри Макка рафта, дар он ҷо зиндагӣ мекардааст. Ҳангоми дар шаҳри Макка зиндагонӣ кардан, соли 2015 шавҳараш ҚММ дар телефони мобилии ӯ барномаи интернетии «Whats App»-ро пайваст намуда, гурӯҳи «Ҳоҳарони боиффат»-ро ташкил намуда, ӯро ҳамчун саргурӯҳ бо насаби «Умма Салмон», яъне модари Салмон номнавис кардааст. Пас аз ин, шавҳараш тамоми рақамҳои телефони мобилии дигар шахсоне, ки дар телефони ӯ пайваст буданд, ба гурӯҳи мазкур шомил кардааст. Баъди пайваст кардани барномаи мазкур ва таъсис додани «Ҳоҳарони боиффат» дар телефони ӯ ва шомил кардани дигар шахсон аз тарафи шавҳараш дар гурӯҳи мазкур, ҳар

---

¹⁵⁵ Мутобиқи м. 43 КҚ ҚТ расонидани зарар ба манфиатҳои бо ҳамин Кодекс муҳофизатшаванда дар натиҷаи маҷбурқунӣ қисмонӣ ё рӯҳӣ, агар дар натиҷаи чунин маҷбурқунӣ шахс ҳаракати (беҳаракатии) худро идора карда натавонад, ҷиноят ҳисоб намешавад.

гуна маводи дорой хусусияти исломӣ паҳн карда мешудааст, ки ӯ ба он мавод шинос набуда, ягон маротиба онҳоро дар гурӯҳи мазкур мутолиа накарда будааст. Инчунин, ӯ ягон нафари иштирокчиёни гурӯҳи мазкурро нашинохта, бо ягон нафари онҳо на дар гурӯҳ ва на берун аз гурӯҳ, ягон маротиба суҳбат накарда будааст. Якчанд маротиба гурӯҳи мазкурро аз телефонаш нест кардааст, вале шавҳараш дубора гурӯҳи мазкурро дар телефонаш пайваست намуда, ба ӯ чанчол карда, мегуфтааст, ки бо ин масъала кордор набошад ва ин ягон кори ғайриқонунӣ намебошад. Ӯ танҳо як маротиба бо яке аз иштирокчиёни гурӯҳ берун аз он бо талаби шавҳараш суҳбат карда, дар рафти суҳбат бо ӯ вобаста ба мавзӯҳои «моҳи шарифи Рамазон», «ба шавҳар баромадани зан» ва ҳаёти шахсиаш сӯҳбат намудааст¹⁵⁶.

Зикр кардан зарур аст, ки дар ҳама мавридҳо ҳангоми муайян намудани аломатҳои таркиби ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, аз ҷумла, экстремизми иттилоотӣ, ҳуқуқтатбиқкунандагон бояд ангеza ва мақсади кирдори экстремистӣ, аз ҷумла, қасди бевосита ва ё бавоситаи онро бо таври мушаххас муайян созанд, зеро аз беэҳтиётӣ паҳн кардани маводи экстремистӣ бояд ҳамчун ҷиноят эътироф карда нашавад.

Тибқи қ. 2, м. 85 Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ҳангоми пешбурди таҳқиқ, тафтиши пешакӣ ва муҳокимаи парвандаҳои ҷиноятӣ ҳолатҳое, ки дараҷаи гуноҳ ва ангеzаи онро муайян мекунад, исбот карда шаванд¹⁵⁷. Аз ин лиҳоз, муайян намудани ангеzа ва мақсади содиркунии ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта шартӣ муҳимми ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахс маҳсуб меёбад. Чунки набудан ё исбот нашудани мақсад, ки аломати бунёдии таркиби асосии аксарияти ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта аст, баҳодиҳии ҳуқуқии кирдорро тибқи ин гурӯҳи моддаҳои КҶ ҚТ (моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) ва ба зухуроти экстремизм мансуб донистани онро истисно мекунад. Дар ин хусус дар Қарори Пленуми Суди Олӣ «Дар бораи татбиқи қонунгузорӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятӣи хусусияти экстремистидошта» муфассалтар

¹⁵⁶ Ниг.: Парвандаи ҷиноятӣи №1-620/20 // Бойғонии суди н. Синой ш. Душанбе.

¹⁵⁷ Кодекси мурофиавии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми декабри с. 2009, №564 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 24.08.2023).

зикр шудааст¹⁵⁸.

Аз ин ҷост, ки М.П. Ҳайдарзода дар зери мафҳуми умумиҳуқуқии экстремизм «фаъолияти пинҳонӣ ё ошкорои шахсони воқеӣ, ҳуқуқӣ ва иттиҳоди ҷиноятиро, ки бо мақсади барангехтани кинаю адовати миллӣ, нажодӣ, сиёсӣ, динӣ (мазҳабӣ) ва маҳалгароӣ, паст задани обрӯ ва эътибори шахс ва ё маҳдуд кардани ҳуқуқу озодиҳои инсон дар асоси ангезаҳои номбурда ва ё ба амал овардани даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ ва ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ равона мебошанд»¹⁵⁹, мефаҳманд. Чи тавре ки маълум мегардад, ба ҳайси яке аз аломатҳои асосии экстремизм барангехтани кинаву адоват ва ангезаҳои экстремистӣ баромад менамоянд, ки онҳо маҳаки асосии тамоюл ва хусусияти асосии кирдорҳои маъмурӣ ва ҷиноятии экстремистиро ташкил медиҳанд, новобаста ба он, ки ақидаҳои экстремистӣ бо таври оммавӣ ва ё пӯшида¹⁶⁰ паҳн карда мешаванд.

Т.А. Корнилов бо ҷонибдорӣ аз нуқтаи назари С.В. Борисов менависад, ки ҷинояти хусусияти экстремистидошта муносибати манфии аз доираи равониди ҷамъият баромадаро нисбати гурӯҳҳои муайяни иҷтимоӣ ва (ё) намоянагонии онҳо дар назар дорад, ки бар кина ё адоват нисбати ин гурӯҳҳо ва фардҳои дахлдор асос ёфтааст. Чунин муносибати манфӣ бо аломати фарққунандаи гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва намояндагонашон, аз қабилӣ пайравӣ аз идеология, равияи сиёсӣ, мансубияти миллӣ, нажодӣ, динӣ ва ғайра муайян шудааст, мазмуни қасди шахси гунаҳгор хоҳиши содир намудани кирдори хавфи ҷамъиятидоштаро маҳз нисбати гурӯҳҳои мазкур ва (ё)

¹⁵⁸ Ниг.: Мачмуаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – С. 239; Раҳимзода Р.Ҳ. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва санадҳои судӣ оид ба фаъолияти ташкилотҳо ва ҳизбу ҳаракатҳои террористиву экстремистӣ. – Душанбе: «Ирфон», 2015. – С. 10-28.

¹⁵⁹ Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои мукамалсозии қонунгузорӣ ва квалификацияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Сафарзода Ҳ.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – С. 169.

¹⁶⁰ Дар замони муосир экстремистон маъмулан дар бештари ҳолатҳо бо номҳои мустаъор бо истифодаи шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла интернет (шабакаҳои иҷтимоӣ) тафаккури экстремистиро дар тамоми манотиқи дунё паҳн намуда, фаъолияти экстремистиро аз дохил ва хориҷи кишвар бо таври ошкоро ва махфияна роҳандозӣ менамоянд. Азбаски фаъоли ТЭТ дар роҳи ташкил кардани «хилофати исломӣ» бо таври махфияна байъат намуда, ҳар моҳ маблағи муайян ҳаққи азбаски супорида, теъдоди муайяни ҷавононро ба ин гуна гурӯҳҳои ифротӣ дар доираи ҳалқаҳои ҷиноятӣ ва бо воситаи паҳн кардани варақаҳои иттилоотӣ ва интернет (шабакаҳои иҷтимоӣ) ҷалб месозанд. Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №1-263/19 // Бойгонии суди н. Синои ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1223/19 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-241/20 // Бойгонии суди н. Синои ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-346/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.

намояндагонашон ва (ё) вобаста ба мавҷудияти онҳо дар бар мегирад. Зимнан шахси гунаҳгор дарк мекунад, ки дар рафтори ғайриқонунии худ вай кина ё адоватро зоҳир мекунад ва хоҳони намоиш додани онҳост¹⁶¹.

Зикр кардан зарур аст, ки мо ҷонибдори дар диспозитсияи м. 189 КҶ ҚТ (мутааллиқ ба м. 282 КҶ ФР) ва дигар ҷинойтҳои хусусияти экстремистидоштаи истифода бурдани истилоҳи «гурӯҳи иҷтимоӣ», «низои иҷтимоӣ» нестем, зеро мазмуни чунин истилоҳот ҳудудҳои экстремизмро бе ҳадду канор месозад. Чунки ба гурӯҳҳои иҷтимоӣ метавонанд гурӯҳи санъаткорон, варзишгарон, олимон, маъюбон, ҳамҷинсгароён, экологҳо, кухнавардон, шикорчиён ва ғ. шомил бошанд.

Ба ҳамин монанд, дар адабиёти илмӣ гурӯҳи иҷтимоӣ ҳамчун иттиҳодияи одамоне баррасӣ карда мешавад, ки як ҷомеаи нисбатан устуворро ташкил медиҳанд ва хусусияти умумии иҷтимоӣ ва аломатҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳаммиятнокро (ҷойи истиқомат (масалан, сокинони шаҳру деҳот), муҳоҷирон, ашхосе, ки ҷои истиқомати доимӣ надоранд ва ғ.) доро мебошанд¹⁶².

Тибқи таҳлилҳои дар зербоби қаблӣ иброзгардида, танҳо ангезаҳои наҷодпарастӣ, миллатгароӣ, динситезӣ, маҳалгароӣ ва сиёсӣ ҳамчун намудҳои хатарноки экстремизми муосир пазируфта шудаанд.

Вобаста ба масъалаи мазкур А.С. Вражнов изҳор менамояд, ки мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳангоми квалifikатсияи ҷинойтҳои хусусияти экстремистидошта, махсусан кирдорҳои дар м. 282 КҶ ФР (мутааллиқ ба м. 189 КҶ ҚТ), ки дар диспозитсияи он истилоҳи «гурӯҳи иҷтимоӣ» истифода шудааст, мушкилӣ мекашанд¹⁶³. Г.Х. Хадисов ва Г.Н. Василенко бошанд, мафҳуми мазкурро мафҳуми духӯра ва норавшан маънидод намуда,

---

¹⁶¹ Ниг.: Корнилов Т.А. Международные аспекты противодействия экстремизму: дис. ... канд. юрид. наук. – М.: Всерос. науч.-исслед. ин-т МВД РФ, 2011. – С. 34; Борисов С.В. Сущность преступлений экстремистской направленности / С.В. Борисов // Мировой судья. – 2009. – №4. – С. 21-22.

¹⁶² Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: в 3 т. Т. 3. Особенная часть (разделы IX-XII) / Под науч. ред. К.В. Образиева, Н.И. Пикурова. – М.: Проспект, 2023. – С. 555.

¹⁶³ Ниг.: Вражнов А.С. Ещё раз к вопросу о содержании понятия «социальная группа» при квалификации деяния по статье 282 УК ФР / А.С. Вражнов // Актуальные вопросы профилактики и расследования преступлений экстремистской и террористической направленности. Материалы международной научно-практической конференции (Екатеринбург, 9 ноября 2023 года). – Екатеринбург, 2023. – С. 50.

пешниҳод намудаанд, ки он аз қонунгузории маъмурӣ ва ҷиноятӣ хориҷ карда шавад¹⁶⁴.

Чи тавре ки дар боло дарҷ гардид, экстремизми муосир табиати ҳуқуқи маъмурӣ ва ҷиноятӣ дошта, падидаҳои экстремистӣ бо суръати кайҳонӣ бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, ташвиқу тарғиб карда шуда, ҷомеаро бо хатарҳои муосир мувоҷеҳ месозанд.

Аз ин ҷост, ки бо мақсади дар зинаҳои аввал пешгирӣ намудани тафаккури экстремистӣ дар байни табақаҳои гуногуни ҷомеа ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар баробари дигар кирдорҳои маъмурии хусусияти экстремистидошта,¹⁶⁵ моддаи нав бо номи барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) (м. 462(1) аз 17.12. 2020 с., №1726 ворид карда шуд, ки диспозитсияи он ҳаракатҳоро дар шакли барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ), паст задани шаъну эътибори наҷодӣ, миллӣ, динӣ (мазҳабӣ) ё маҳал, инчунин тарғиби махсусият ва бартарии шаҳрвандон аз нигоҳи муносибати онҳо ба дин (мазҳаб), забон, мансубият ба наҷод, миллат ё маҳал равона шудаанд, агар ин кирдорҳо ба таври оммавӣ ё бо истифодаи ВАО ё шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, содир шуда бошанд, ҳангоми набудани аломати ҷиноят дар бар мегирад.

---

¹⁶⁴ Ниг.: Хадисов Г.Х., Василенко Г.Н. Актуальные проблемы противодействия правонарушениям экстремистской направленности / Г.Х. Хадисов, Г.Н. Василенко // Вестник Московского университета МВД России. – 2022. – №6. – С. 233.

¹⁶⁵ Ба кирдорҳои маъмурии хусусияти экстремистидошта, ҳуқуқвайронкуниҳои дар КХМ ҶТ муқарраргардида, аз қабилӣ м. 85 (маҷбур кардан ба диндорӣ ва бединӣ, худопарастӣ ва беҳудой ва иҷрои маросимҳои динӣ), м. 86. (монъе шудан ба амалӣ намудани ҳуқуқ ба озолии эътиқоди динӣ), м. 106 (риоя накардани қонунгузорӣ дар бораи маҷлисҳо, гирдиҳамойиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳои осоишта), м. 474 (риоя накардани қонунгузорӣ дар бораи иттиҳодияҳои динӣ), м. 474(1) (риоя накардани қонунгузорӣ оид ба истехсол, содирот, воридот, фуруш ва паҳн намудани адабиёти динӣ, инчунин, дигар ашё ва маводи дорои таъйиноти динӣ), м. 474(2) (риоя накардани тартиби гирифтани таълими динии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар), м. 474(3) (фаъолияти таблиғотӣ ва маърифатии иттиҳодияҳои динӣ), м. 474(4) (робитаҳои байналмилалӣ иттиҳодияҳои динӣ), м. 475 (риоя накардани қонунгузорӣ дар бораи ташкилотҳои ҷамъиятӣ), м. 476 (маблағгузории ҳизбҳои сиёсӣ аз тарафи шахсони воқеию ҳуқуқи хориҷӣ), м. 477 (роҳбарӣ ва иштирок дар фаъолияти иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои ҷамъиятию диние, ки тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта нашудаанд, инчунин, маблағгузорӣ намудани онҳо), м. 478 (аз тарафи ташкилотҳои динии хориҷӣ, шахсони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд риоя накардани қонунгузорӣ дар бораи озолии виҷдон ва иттиҳодияҳои динӣ) ва м. 480 (вайрон кардани тартиби ташкил ва гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамойиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо) мансуб дониста, мебошанд.

Аммо бинобар дар таркиби м. 462(1) КҲМ ҚТ бо таври мушаххас муқаррар нашудани маҳаки асосии шинохта гирифтани ҳуқуқвайронкунии маъмурии хусусияти экстремистидошта, аз ҷиояти хусусияти экстремистидошта (м. 189 КҶ ҚТ), то айна замон мақомоти ҳуқуқтатбиққунанда ба мушкилоти назаррас мувочеханд. Инчунин, дар ном ва диспозитсияи м. 462(1) КҲМ ҚТ ва м. 189 КҶ ҚТ истифода гардидани истилоҳи «низои иҷтимоӣ» чи тавре ки болотар иброз намудем, аз нуқтаи назари илми ҳуқуқи ҷиоятӣ хеле истилоҳи васеъ арзёбӣ мегардад, чунки зери пардаи низои иҷтимоӣ дилхоҳ низоъҳои гурӯҳиро мансуб доништан имконпазир аст.

Ба андешаи мо, маҳаки асосии ба ҷавобгариӣ маъмуриӣ кашидани шахрвандон бо м. 462(1) КҲМ ҚТ бояд ба талаботи мазкур ҷавобгӯ бошад:

– шахси гунаҳгор бояд аъзои ташкилоти экстремистӣ-террористии фаъолияташон дар ҳудуди Тоҷикистон манъшуда набошад;

– шахси гунаҳгор бояд ба ҳайси моилқунандаи дигар шахсон барои аъзогӣ ба ТЭТ баромад накарда бошад;

– шахси гунаҳгор бояд ба ҳайси шахси тайёрқунанда ва паҳнқунандаи маводи экстремистӣ дар интернет баромад накарда бошад;

– шахси гунаҳгор бояд бо таври мунтазам дар ба амал овардани даъватҳои оммавии видеоӣ ва аудиоии хусусияти экстремистидошта (баромад намудан ба тариқи онлайн) бевосита иштирок накарда бошад.

Дигар кирдоре, ки дар он қисман аломатҳои экстремизми иттилоотӣ инъикос ёфтаанд, ин м. 374 КҲМ ҚТ (тайёр қардан, нигоҳ доштан, воридот, ҳамлу нақл ва паҳн қардани маҳсулоти мамнуи ВАО, дигар маҳсулоти ҷопии манъшуда дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон) мебошад. Диспозитсияи моддаи мазкур дар баробари дигар кирдорҳо барои дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр қардан, нигоҳ доштан, ворид қардан, ҳамлу нақл ва паҳн қардани маҳсулоти ВАО, дигар маҳсулоти ҷопӣ, ки дорои маълумот ва маводи таблиғотиву ташвиқотии зӯран тағйир додани сохти конститусионӣ, ҳалалдор қардани тамомият ва мустақилияти давлат, заиф қардани амнияти давлат, ҷанг, барангехтани хусумати иҷтимоӣ, наҷодпарастӣ, милли ва

мазҳабӣ, ҳимояи терроризм ва экстремизм, инчунин, дигар маҳсулоти чопии манъшуда, ҳангоми набудани аломати ҷиноят, ҷавобгарии маъмуриро муқаррар намудааст.

Ба андешаи мо, тайёр кардан, нигоҳ доштан, ворид кардан, ҳамлу нақл ва паҳн кардани маҳсулоти ВАО, дигар маҳсулоти чопӣ, ки дорои маълумот ва маводи таблиғотиву ташвиқотии зӯран тағйир додани соҳти конститусионӣ, ҳалалдор кардани тамомият ва мустақилияти давлат, заиф кардани амнияти давлат, ҷанг, барангехтани хусумати иҷтимоӣ, наҷодпарастӣ, миллӣ ва мазҳабӣ, ҳимояи терроризм ва экстремизм, инчунин, дигар маҳсулоти чопии манъшуда, ба ҷамъият хавфнокии баландро доро мебошанд. Аз ин хотир, дар таҷрибаи ҳуқуқтатбиқкунӣ кирдорҳои мазкурро ҳамчун кирдори ҷиноятӣ баҳо медиҳанд.

Масалан, шаҳрванд А.А.А. соли 2015 ба воситаи шабакаи интернетии «YouTube» аз мақсаду маром ва ғояҳои ТЭТ «ДИИШ» бохабар шуда, минбаъд бо мақсади таблиғу ташвиқи ғояҳои ТЭТ «ДИИШ» дар саҳифаҳои интернетии «Zello», «Telegram» ва «Imo» худашро бо номи «Ҷулайбӣ» ба қайд гузоштааст. Сипас, шаҳрванд А.А.А. бо мақсади тарғиб ва ташвиқ намудани мақсаду мароми ташкилоти экстремистӣ бо истифода аз шабакаи интернетӣ ба даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) машғул шуда, экстремизм ва фаъолияти экстремистиро ҷонибдорӣ (сафедкунӣ) ва паҳн намуда, дидаву дониста бо истифода аз шабакаи интернетӣ ба паҳн намудани **маводи** динии хусусияти экстремистидошта ва ташвиқу тарғиби ғояҳои ташкилоти «ДИИШ» машғул шудааст.

Шаҳрванд А.А.А. баҳри ноил гаштан ба мақсадҳои худ «Расму наворҳои силоҳбадастони ТЭТ ДИИШ», «Акси роҳбари ТЭТ ДИИШ Абубакр-ал-Бағдодӣ», «Акси парчами сиёҳ, бо навиштаҷоти «Ло илоҳа иллаллоҳу Муҳаммаду-р-Расулulloҳ», ки ба ташкилоти террористии «ДИИШ» мансубият дорад, «Маҷаллаи наб», «Маҷаллаи ҳафтаинаи ташкилоти террористии ДИИШ, ки аз соли 2015 нашр шуда, дар он хабарҳои гуногуни ТЭТ ДИИШ аз қабилӣ «Таркишҳо», «Қатлу куштор» ва дигар амалҳои

террористие, ки аз чониби аъзоёни «ДИИШ» анҷом дода мешаванд, хабарҳои дигар аз ҷумла, «Муҳорибаҳо, амалҳои террористии аъзоёни ДИИШ дар Хуросон, Шом, Тунис, Яман, Покистон, Сомалӣ, Ғарби Африқо, Шарқи Осиё» ҳамчунин, навиштаҷоти «Ҷиход то қиёми қиёмат идома дорад, ки имому халифа вучуд дошта бошад ё вучуд надошта бошад, хилофату имоматро барои кофир супорида намешавад», «Тафриқа ва ихтилофхоро канор гузошта, даъват медиҳам ба сӯи якпорчагӣ, иттиҳод шудан ва барои барпо намудани хилофати исломӣ, фарз кифоя аст барои тамоми мусалмонон», китоб аз «Китобхонаи Ҳиммати давлати исломӣ» ва ғайраҳоро тариқи шабакаи интернетии худ ба шумораи номаҳдуди одамон то санаи 24-уми апрели соли 2020 паҳн ва таблиғу ташвиқ намудааст.

Бо ҳукми суди ноҳияи Рашт аз 16-уми июли соли 2020 судшаванда А.А.А. бо қ. 2, м. 307(1) КҶ ҚТ гунаҳгор доништа шуда, ба ӯ бо ин қисми модда ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 5 (панҷ) сол, бо нигоҳ доштан дар калонияи ислоҳии дорои низомаш пурзӯр таъйин карда шудааст¹⁶⁶.

Ба андешаи мо, дар қ. 2 м. 462(1) КҲМ ҚТ пешбинӣ намудани талаботи м. 374 КҲМ вобаста ба тайёр кардан, нигоҳ доштан, воридот, ҳамлу нақл ва паҳн кардани маҳсулоти хусусияти экстремистидошта, ВАО, дигар маҳсулоти ҷопии хусусияти экстремистидошта дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз татбиқ намудани ҷавобгарии маъмурӣ дар давоми сол мувофиқи мақсад мебошад.

Аз мазмуни моддаҳои дар боло зикршуда бармеояд, ки табиати маъмурии экстремизми иттилоотӣ дорои чунин хусусият мебошад:

– барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) ҳангоми набудани аломати ҷиноят;

– маълумоти экстремистӣ бо ВАО ва дигар маҳсулоти ҷопӣ паҳн карда мешавад;

– чунин маълумот маводи таблиғотиву ташвиқотиро вобаста ба зӯран тағйир додани сохти конститусионӣ, ҳалалдор кардани тамомият ва

---

¹⁶⁶ Ниг.: Оқибати ифротгароӣ [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.prokuratura.tj/news-tj/1158-ba-khudkushi-rasonidan-32.html> (санаи муроҷиат: 15.09.2023).

мустақилияти давлат, заиф кардани амнияти давлат, ҷанг, барангехтани хусумати иҷтимоӣ, наҷодпарастӣ, миллӣ ва мазҳабӣ, ҳимояи терроризм ва экстремизм, таҷассум меёбад;

– барои паҳн намудани маълумоти экстремистӣ ҷавобгарии маъмуриро на танҳо нисбати шахсони воқеӣ, балки нисбати шахсони ҳуқуқӣ низ муқаррар намудааст.

Дар робита ба масъалаи мазкур бояд қайд намуд, ки агар ҳуқуқвайронкунии маъмурии дар м. 462(1) КҲМ ҚТ пешбинишуда (барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) пурра фарогири аломатҳои экстремизми иттилоотӣ бошад, пас, м. 374 КҲМ ҚТ (тайёр кардан, нигоҳ доштан, воридот, ҳамлу нақл ва паҳн кардани маҳсулоти мамнуи ВАО, дигар маҳсулоти ҷопии манъшуда дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон) қисман аломатҳои экстремизми иттилоотиро доро мебошад, чунки диспозитсияи моддаи мазкур дар баробари тафаккури экстремистӣ фарогири маълумоти дорои мазмуну мундариҷаи хориҷ аз экстремизм мебошад, аз ҷумла, таблиғи на ҳама намуди бераҳмӣ ва зӯрварӣ (масалан, терроризм, одамкушӣ, таҷовуз ба номус ва ғ.), маълумоти дорои сирри давлатӣ ва ё фиску фучур, маводи парнографӣ дар сатҳи қонунгузорӣ падидаҳои экстремистӣ эътироф гардидаанд.

Аз ин лиҳоз, мушаххас гардонидани табиати кирдорҳои маъмурии хусусияти экстремистидошта, дар доираи моддаи мазкур барои татбиқи амалии ин муқаррароти модда мусоидат хоҳад кард. Бар замми ин, аз мазмуни моддаи мазкур бармеояд, ки маълумоти экстремистӣ танҳо бо воситаи ахбори умум ва ё дигар маводи ҷопӣ паҳн карда мешавад, аммо таҷрибаи амалӣ нишон медиҳад, ки зиёда аз 95% маълумоти экстремистӣ ба воситаи шабакаи интернет сурат мегиранд, ки он дар сатҳи қонунгузорӣ ВАО эътироф карда намешаванд.

Ба андешаи мо, кирдорҳои маъмурии хусусияти экстремистидошта вобаста ба тайёр ва паҳн намудани маводи экстремистӣ бояд, дар доираи м. 462(1) КҲМ ҚТ муттаҳид сохта шаванд, зеро чунин шакли амалҳои экстремистии хусусияти маъмуридошта, заминаҳои воқеии экстремизми

иттилоотии хусусияти маъмуридоштаро ташкил менамоянд. Илова бар ин, дар доираи қонунгузории зиддиэкстремистии дигар давлатҳои аъзои ИДМ чунин амалҳои экстремистӣ дар доираи як модда муттаҳид сохта шудаанд ва барои содир намудани амалҳои номбурда ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар гардидааст¹⁶⁷.

Бо дарназардошти афкори дар банди мазкур иброзгардида, хулосаву пешниҳодҳои зеринро ҷиҳати муқаммал сохтани қонунгузории зиддиэкстремистӣ манфиатпазир мепиндорем:

1. Мазмуну моҳияти «экстремизми иттилоотӣ» дар меҳвари истилоҳоти ҳуқуқии «экстремизм», «фаъолияти экстремистӣ», «қирдорҳои маъмурии хусусияти экстремистидошта», «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» дар ҳамгирӣ бо мафҳумҳои «иттилоот», «ВАО», «шабақаҳои алоқаи барқӣ», «интернет» ва дигар мафҳумҳои ба онҳо алоқаманд, дарку эҳсос карда шуда, дорои табиати ҳуқуқӣ-маъмури ва ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ мебошад.

2. Айни замон аломатҳои таҷассумкунандаи табиати ҳуқуқӣ-маъмури ва ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ экстремизми иттилоотӣ дар моддаҳои 374 ва 462(1) КҲМ ҚТ (қисман), қ. 1 м. 189, б. «г» қ. 2 м. 307, қ. 2 м. 307(1) ва қ. 3 м. 307(3) КҲМ ҚТ бевосита мустақар гардида, асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкилии муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, концепсияҳо, стратегияҳо ва дигар қонунҳои самтии батанзимдарорандаи фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ғайридавлатӣ мушаххасан муайян шудаанд;

3. Аломатҳои таҷассумкунандаи табиати ҳуқуқӣ-маъмури ва ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ экстремизми иттилоотӣ дар доираи моддаҳои 374 ва 462(1) КҲМ ҚТ (қисман), қ. 1 м. 189, б. «г» қ. 2 м. 307, қ. 2 м. 307(1) ва қ. 3 м. 307(3) КҲМ ҚТ пешбинигардида, бо мақсади дифференциатсиякунонии ҷавобгарии маъмури

---

¹⁶⁷ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года, №226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 24.08.2023); Уголовный кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года, №2012-XII) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.08.2023) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30421110 (дата обращения: 24.08.2023); Уголовный кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 года, №787-IQ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.05.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353 (дата обращения: 24.08.2023).

ва ҷиноятии кирдорҳои хусусияти экстремистидошта мукамалсозиро дар сатҳи қонунгузорӣ тақозо менамоянд, аз ҷумла:

а) диспозитсияи қ. 1 м. 374 КҲМ ҚТ дар баробари табиати маъмурии экстремизми иттилоотӣ (тайёр ва паҳн кардани маводи экстремистӣ) кирдорҳои маъмуриеро фарогир мебошад, ки дорои хусусияти экстремистӣ нестанд ва дар доираи м. 462(1) КҲМ ҚТ мустақар сохтани онҳо ба мақсад мувофиқ мебошад;

б) истилоҳи ҳуқуқии таҷассумкунандаи мазмуну моҳияти воситаҳои паҳнкунандаи мафкураи экстремизми иттилоотӣ (ВАО ва интернет) дар м. 374 ва м. 462(1) КҲМ ҚТ, қ. 1 м. 189, б. «Г» қ. 2 м. 307, қ. 2 м. 307(1) ва қ. 3 м. 307(3) КҶ ҚТ бо таври яқраи таҷассум нагардидаанд. Аз ин лиҳоз, дар диспозитсия ва қисми дахлдори моддаҳои зикркарда истифода бурдани истилоҳи «ВАО, шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет» тақозои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ва талаботи ҳуҷҷатҳои хусусияти концептуалидошта мебошад.

4. Мафҳуми ВАО дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» дар чунин шакл ворид карда шавад: «ВАО матбуоти даврӣ, нашрияи шабакавӣ (интернетӣ), ҳамчунин, агентҳои иттилоотӣ, барномаҳои телевизиону радио, кинохроникаҳо, сабтҳо ва барномаҳои аудиоӣ, аудиовизуалӣ ва шакли дигари паҳнкунии даврии иттилооти оммавӣ бо номи доимӣ (номгузорӣ) мебошанд, ки дар як сол на камтар аз як маротиба тавассути эфир ё кабел паҳн мешаванд».

5. Дар м. 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» мафҳуми «нашрияи шабакавӣ» (интернетӣ) дар чунин шакл ворид карда шавад: «Нашрияи шабакавӣ (интернетӣ) – сайти дар шабакаи иттилоотию телекоммуникатсионии «интернет», ки дар мақомоти ваколатдори давлатӣ ба қайд гирифта шудааст ва инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионии он дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир аст, фаҳмида мешавад».

6. Дар м. 307(4) КҶ ҚТ талаботи махсус вобаста ба пешгирӣ намудани таълимоти дини хусусияти экстремистидошта бо истифода аз шабакаҳои интернетӣ муқаррар карда шавад;

7. Аз ном ва диспазитсияи м. 189 КҶ ҚТ истилоҳи «низои иҷтимоӣ» хориҷ карда шавад, зеро мазмуни чунин истилоҳот ҳудудҳои экстремизмро бе ҳадду қаноат месозад.

1.3. Танзими ҳуқуқии муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар давлатҳои аъзои ИДМ

Қонунгузориҳои зиддиэкстремистии давлатҳои аъзои ИДМ аз санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ маншаъ гирифта, бунёди рушди низоми миллии ҳуқуқро дар баҳши мубориза ба экстремизм ташкил медиҳанд¹⁶⁸.

Мазмуну муҳтавои санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ марбут ба экстремизм дар ростои истилоҳоти таъбиз¹⁶⁹, ксенофобия¹⁷⁰ (беғонаҳаросӣ), наҷодпарастӣ¹⁷¹, таҳаммулнопазирӣ¹⁷² аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ хеле хуб баррасӣ гардидаанд. Новобаста ба он, ки дар ҳуқуқи байналмилалӣ мафҳуми умумиэтирофшудаи экстремизм мавҷуд нест¹⁷³, бо тақия ба мавқеи мутахассисони соҳа гуфтан ҷоиқарор аст, ки дар доираи санадҳои ҳуқуқии минтақавӣ аломатҳои экстремизми муосир, мушаххастар ҷойгузин мебошанд.

¹⁶⁸ Ниг.: Борисов С.В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2012. – С. 106.

¹⁶⁹ Тибқи м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баробарӣ ва барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбиз» аз 19-уми июли соли 2022, №1890 таҳти мафҳуми таъбиз ин ҳама гуна фарқиятгӯзорӣ, истисноқунӣ, маҳдудсозӣ ё афзалиятдиҳӣ мебошад, ки дар асосҳои воқеӣ ва (ё) эҳтимоли нисбат ба дилхоҳ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ё гурӯҳи шахсон, ҳешовандони онҳо ё шахсони бо онҳо ба тариқи дигар алоқаманд ба вучуд омада, ба аломатҳои наҷод, ранги пӯст, пайдоиш, чинс, забон, дин ва эътиқод, мансубияти миллии ва (ё) этники, маъбубият, вазъи саломатӣ, синну сол, шаҳрвандӣ, ақида, вазъи молумулқӣ ё ҳолати дигар асос меёбад ва мақсад ё оқибати он бад қардан, нобуд сохтан ва (ё) қам нишон додани ҳуқуқу озодиҳои эътирофшуда, истифода ё амалӣ намудани тамоми ҳуқуқу озодиҳои инсон дар асоси баробарӣ мебошад, фаҳмида мешавад.

¹⁷⁰ Ниг.: Ксенофобия (аз юн. ξένος «беғона» + φόβος «тарс») – таҳаммулнопазирӣ нисбат ба касе ё чизи беғона ё ношинос, эҳсоси ногуворӣ ва хатарнокии шахси дигар.

¹⁷¹ Ниг.: Наҷодпарастӣ ин эътиқод, маҷмуи ақидаҳои идеологӣ, таълимоти идеологӣ ва амалияи сиёсӣю идеологӣ мебошад, ки ба ақидаи он, инсоният аз гурӯҳҳои қатъиян тафриқашуда бо номи наҷод, ҷамоаҳои этники ва ғайра иборат аст.

¹⁷² Ниг.: Таҳаммулнопазирӣ як хислати мураккаби инсонӣ мебошад, ки қобилияти эҳтиром ва қабули гуногунии одамони дигарро, вобаста ба миллат, дин, фарҳанг ва эътиқоди шахсиро надорад.

¹⁷³ Ниг.: Концепция сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма от 26 августа 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cisatc.org/276> (дата обращения: 08.04.2023).

Аз ин лихоз, мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор додани асосҳои ҳуқуқии батанзимдарорандаи ҳамкориҳои созмонҳои байналмилалӣ-минтақавӣ дар доираи ИДМ, Созмони ҳамкориҳои Шанхай, Созмони паймони амнияти дастаҷамъӣ (минбаъд – СПАД) аз манфиат ҳолӣ нест.

Вобаста ба масъалаи мазкур муҳаққиқи ватанӣ Ҳ.Ҳ. Хоҷаев изҳор меорад, ки проблемаи экстремизм дар фазои иттилоотии Осиёи Марказӣ ҷалби таваҷҷуҳ мекунад, ки бидуни истисно, ба низоми умумии амнияти тамоми давлатҳои минтақа таъсири манфӣ мерасонад. Бад ин тартиб, воситаи нисбатан муассири муқобилият ба экстремизм, тундагароӣ ва терроризм ҳамкориҳои наздики мақомоти босалоҳияти давлатҳо дар риштаи иттилоот мебошад¹⁷⁴.

Аз рӯи ақидаи А.А. Смирнов бошад, рушди технологияҳои муосири иттилоотӣ дар якҷоягӣ бо ҳадафҳои таҳрибкоронаи фаъолияти террористӣ ва экстремистӣ, таъсиреро ба вучуд овардаанд, ки давлат ва мақомоти салоҳиятдори он маҷбур шуда истодаанд, ки қорҳои зидди таблиғотиро аз нав дида бароянд, зеро онҳо метавонанд ба асосҳои ҷомеаи анъанавӣ, сохти конститусионӣ ва рушди муътадили ҷомеа хатари ҷиддӣ эҷод намоянд. Захираҳои интернетӣ, ки идеологияи экстремизм ва терроризмро тарғиб мекунад, хусусияти таҷовузқорона дошта, дорои заминаи хуби назариявӣ буда, усулҳои таъсиррасонии иттилоотӣ-психологиро нисбати истифодабарандагони интернет ба таври васеъ истифода мекунад. Бо истифода аз ин ҳолат, идеологҳои ташкилоти байналмилалӣи экстремистӣ-террористӣ ҳудуди тарғиботи худро рӯз то рӯз васеъ намуда истодаанд¹⁷⁵. Вобаста ба ин, қайд намудан зарур аст, ки асосҳои ҳуқуқии ҳамкориҳои давлатҳои аъзои ИДМ дар самти муқовимат ба экстремизм ва терроризм зина ба зина ташаккул ёфта, чандин консепсияҳо, шартномаҳо ва барномаҳои муштарак дар ин самт қабул карда шуда, мавриди амал қарор доранд, ки барои ҳалли ин мушкилот мусоидат хоҳанд кард.

---

¹⁷⁴ Ниг.: Хоҷаев Ҳ.Ҳ. Тундагароии динӣ ва паҳншавии он дар шароити тағйирпазирии ҷомеа (таҷрибаи Тоҷикистон): монография. – Душанбе: «Дониш», 2022. – С. 92.

¹⁷⁵ Ниг.: Смирнов А.А. Организация контрпропаганды в области борьбы с терроризмом и экстремизмом: научно-практическое пособие / Под ред. А.П. Новикова. – М., 2020. – С. 5.

Аз ҷумла, бо қарори Шурои сарони давлатҳои аъзои ИДМ аз 26-уми августи соли 2005 Концепсияи ҳамкориҳои давлатҳои аъзои ИДМ дар мубориза бар зидди терроризм ва дигар зухуроти зӯрваронаи экстремизм¹⁷⁶, ки дар он маҷмуи назарҳои расман пазируфташуда оид ба самтҳои асосии таъмини амнияти давлат, ҷамъият ва иттилоот таҷассум ёфтанд. Концепсияи мазкур бо мақсади баланд бардоштани самаранокии ҳамкориҳои кишварҳои аъзои ИДМ дар мубориза бар зидди терроризм ва дигар зухуроти зӯрваронаи экстремизм мутобиқи уҳдадорҳои байналмилалӣ ба зимма гирифташуда ва қонунгузориҳои миллӣ дар ин соҳа ба тасвиб расидааст.

Ҳамчунин, 24-уми сентябри соли 2009, бо қарори Шурои роҳбарони мақомоти амният ва хадамоти махсуси давлатҳои аъзои ИДМ Концепсияи ҳамкориҳои мақомоти амният ва хадамоти махсуси давлатҳои аъзои ИДМ дар соҳаи муқовимати иттилоотӣ ба терроризм ва дигар зухуроти зӯрваронаи экстремизм қабул карда шуд¹⁷⁷.

Дар банди 2, боби 2-юми Концепсияи мазкур муқаррар гардидааст, ки бузургтарин таҳдид ба амнияти миллии кишварҳои узви ИДМ эҳтимоли содир кардани амалҳои ба истилоҳ «кибертеррористӣ» мебошад, ки бо чунин маъно оварда шудаанд:

- бо истифода аз компютерҳо ва шабакаҳои телекоммуникатсионӣ содир намудани амалҳои диверсионӣ-террористӣ;
- тавассути системаҳои иттилоотӣ паҳн намудани идеологияи терроризм ва экстремизм, ҷалб намудани аъзои нави ТЭТ, амалӣ намудани робитаҳои ташкилию иттилоотии байни аъзои ТЭТ.

Аз ин лиҳоз, мақомоти амнияти давлатҳои аъзои ИДМ дар муқовимат ба терроризм ва экстремизм дар баробари дигар чораҳои зарурӣ тасмим гирифтанд, ки вазифаҳои зеринро ҳал намоянд:

---

¹⁷⁶ Ниг.: Концепция сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма от 26 августа 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cisatc.org/276> (дата обращения: 08.04.2023).

¹⁷⁷ Ниг.: Концепция сотрудничества органов безопасности и специальных служб государств-участников Содружества Независимых Государств в сфере информационного противодействия терроризму и иным насильственным проявлениям экстремизма (одобрена Решением Совета руководителей органов безопасности и специальных служб государств-участников Содружества Независимых Государств от 24 сентября 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cisatc.org> (дата обращения: 14.08.2023).

– такмили механизмҳои ҳукукии мубориза бар зидди терроризм ва дигар зухуроти зӯровари ифротгарой;

– таҳия ва татбиқи низоми тадбирҳои мониторингӣ, таҳлил ва арзёбии хатарҳои хусусияти террористию экстремистдошта дар фазои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионии давлатҳои аъзои ИДМ;

– пешгирӣ ва рафъи зухуроти терроризми иттилоотӣ ва кибертерроризм дар ҳудуди давлатҳои дар ин соҳа ҳамкорикунанда;

– таъмини амнияти захираҳои иттилоотии ҳифзшавандаи давлатҳои аъзои ИДМ, аз ҷумла, аз дастрасии беичозат;

– беҳтар намудани ҳифзи объектҳои мубодилаи иттилоот дар шабакаҳои пӯшида ва кушодаи телекоммуникатсионӣ, аз ҷумла, интернетӣ глобалӣ ва ғ.

Инчунин, Созишнома дар бораи ҳамкорӣ вобаста ба тайёр кардани мутахассисони сохторҳои зиддитеррористӣ дар муассисаҳои таълимии мақомоти салоҳиятдори давлатҳои аъзои ИДМ аз 5-уми декабри соли 2012 (Ашқобод)¹⁷⁸, Концепсияи ҳамкориҳои давлатҳои аъзои ИДМ дар мубориза ба ҷиноятҳое, ки бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ содир карда мешаванд аз 25-уми октябри соли 2013 (Минск)¹⁷⁹, Концепсияи ҳамкориҳои давлатҳои аъзои ИДМ дар муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузориҳои терроризм ва маблағгузориҳои паҳншавии силоҳи қатли ом аз 11-уми октябри соли 2017 (Сочи)¹⁸⁰, Созишнома дар бораи ҳамкориҳои давлатҳои иштирокчиҳои ИДМ дар мубориза ба ҷиноятҳо дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ аз 28-уми сентябри соли 2018 (ш. Душанбе)¹⁸¹, Барномаи ҳамкориҳои кишварҳои узви ИДМ дар мубориза ба терроризм ва экстремизм барои солҳои 2023-2025 аз

---

¹⁷⁸ Ниг.: Соглашение о сотрудничестве в подготовке специалистов антитеррористических подразделений в учебных заведениях компетентных органов государств-участников Содружества Независимых Государств от 5 декабря 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cis.minsk.by/reestr2/doc/3607#text> (дата обращения: 07.04.2023).

¹⁷⁹ Ниг.: Концепция сотрудничества государств-участников СНГ в борьбе с преступлениями, совершаемыми с использованием информационных технологий от 25 октября 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cisatc.org/9030> (дата обращения: 07.04.2023).

¹⁸⁰ Ниг.: Концепция сотрудничества государств-участников СНГ в сфере противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения от 11 октября 2017 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.cisatc.org/9032> (дата обращения: 07.04.2023).

¹⁸¹ Ниг.: Соглашение о сотрудничестве государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями в сфере информационных технологий от 28 сентября 2018 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://cis.minsk.by/reestr2/doc/5864#text> (дата обращения: 07.04.2023).

14-уми октябри соли 2022 (Остона)¹⁸² ва дахҳо ҳуҷҷатҳои расмии дигар асосҳои ҳуқуқӣ ва концептуалии муқовимат ба терроризм ва экстремизм аз ҷумла, экстремизми иттилоотиро дар ҳудуди давлатҳои аъзои ИДМ ташкил медиҳанд.

Дар м. 3 (б. «з») Созишнома дар бораи ҳамкориҳои давлатҳои иштироккунандаи ИДМ аз 28-уми сентябри соли 2018 дар мубориза бо ҷиноятҳо дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ, ки кирдорҳои ҷиноятӣ ном дорад, зикр гардидааст, ки тарафҳо мутобиқи қонунгузориҳои миллии кирдорҳоро дар соҳаи технологияи иттилоотӣ, агар қасдан содир шуда бошанд, ҷазои ҷиноятӣ муқаррар намоянд.

Бо дарназардошти талаботи Консепсияи ҳамкориҳои давлатҳои иштирокчиҳои ИДМ дар мубориза бар зидди терроризм ва дигар зуҳуроти зӯрваронаи экстремизм аз 26-уми августи соли 2005¹⁸³ ҳамкориҳои давлатҳои аъзо густариш ёфта, Созишнома оид ба ҳифзи иттилооти махфӣ дар доираи ИДМ аз 25-уми октябри соли 2013¹⁸⁴, Қоидаҳои муносибат бо иттилооти махфӣ дар мақомоти ИДМ, ки бо қарори Шурои сарони ИДМ аз 25-уми октябри соли 2013¹⁸⁵ тасдиқ шудааст ва дигар шартномаҳои байналмилалӣ оид ба ҳифзи мутақобилаи чунин маълумот ба тасвиб расиданд.

«Созишнома оид ба мубодилаи иттилоот дар доираи ИДМ дар соҳаи мубориза бар зидди терроризм ва дигар зуҳуроти зӯрваронаи экстремизм, инчунин, маблағгузориҳои онҳо» 15-уми декабри соли 2018, №585 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шуд, ки дар он мубодилаи иттилоот ба таври ройгон тибқи тартиби муқаррарнамудаи Созишномаи мазкур ва ҳифзи иттилооти махфӣ дар раванди мубодилаи иттилоот

---

¹⁸² Ниг.: Программа сотрудничества стран-участниц Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и экстремизмом на 2023-2025 годы от 14 октября 2022 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.cisatc.org/1289/9115/135/9126/9127/9143> (дата обращения: 07.04.2023).

¹⁸³ Ниг.: Концепция сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма от 26 августа 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cisatc.org/276> (дата обращения: 08.04.2023).

¹⁸⁴ Ниг.: Соглашение о защите секретной информации в рамках Содружества Независимых Государств от 25 октября 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cis.minsk.by/reestr2/doc/4010#text> (дата обращения: 08.04.2023).

¹⁸⁵ Ниг.: Правила обращения с секретной информацией в органах Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31514946&pos=70;-54#pos=70;-54 (дата обращения: 08.04.2023).

истифодашаванда, тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории давлатҳои ИДМ ба роҳ монда мешавад.

Тибқи талаботи б. 1 м. 11 Созишномаи мазкур, «ҳамоҳангсозии чораҳо оид ба ташаккул, истифодабарӣ ва фаъолияти Бонки махсуси маълумот ва гузаронидани машваратҳои зарурӣ (гуфтушунидҳо) аз ҷониби Маркази зиддитеррористии давлатҳои иштирокчии ИДМ амалӣ мегарданд».

Зикр кардан зарур аст, ки дар ошкор ва пешгири намудани идеология ва амалҳои экстремистӣ-террористӣ табодули саривақтии иттилооти оперативӣ вобаста ба шахсияти ҷинояткорон ва нақшаҳои муғризонаи онҳо тақозои замон ва амри зарурӣ махсуб меёбад.

Дар самти муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ яке аз санадҳои ҳуқуқие, ки хусусияти пешрафта дошта, дар фазои ИДМ ҳамто надорад, ин Қонуни намунавии СПАД «Дар бораи муқовимати иттилоотӣ ба терроризм ва экстремизм» мебошад, ки аз тарафи Ассамблеяи парлумонии СПАД аз 30-юми октябри соли 2018 қабул карда шудааст¹⁸⁶. Вижагии Қонуни мазкур дар он зоҳир мегардад, ки он аввалин санади ҳуқуқии махсусгардонидашуда дар фазои ИДМ мебошад, ки ба танзими ҳамаҷонибаи соҳаи муқовимати идеологӣ ба экстремизм ва терроризм бахшида шудааст. Ҳарчанд риояи меъёрҳои Қонуни намунавии мазкур аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ҳатмӣ нест, аммо он намунаи хубест, ки метавонад ҳамчун асос барои таҳияи қонунгузории дахлдори миллӣ ва заминаи ҳуқуқии идоравӣ истифода шавад. Санади мазкур ҳадафҳо, вазифаҳо ва принципҳои муқовимат бар терроризм ва экстремизм, самтҳои асосии он, асосҳои ташкилӣ ва низомҳои тадбирҳо, инчунин, асосҳои ҳамкории байналмилалиро дар ин самт муайян намудааст.

Моддаи 15 Қонуни намунавии мазкур тадбирҳо ва чораҳои таъсиррасонӣ ба муҳити экстремизм ва терроризми иттилоотиро пешбинӣ намудааст, ки инҳоянд:

– андешидани чораҳои махсус барои қатъ кардан ё монеъ шудан ба фаъолияти системаҳои идоракунӣ, қабули қарорҳо ва маблағгузории

---

¹⁸⁶ Ниг.: Модельный закон СПАД «Об информационном противодействии терроризму и экстремизму» от 30 октября 2018 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://odkb-csto.org/> (дата обращения: 12.08.2023).

фаъолияти террористӣ ва экстремистӣ, инчунин, халалдор (номуташаккил) кардани онҳо;

– истифодаи воситаҳои ҳуҷумкунандаи барномавӣ ва техникӣ нисбат ба инфрасохтори иттилоотии террористӣ ва экстремистӣ;

– нобудсозии ҷисмони (физикии) объектҳои инфрасохтори иттилоотии террористӣ ва экстремистӣ;

– густариши иттилооти зиддитеррористӣ дар бахшҳои интернетӣ, ки бо мақсадҳои террористӣ ва экстремистӣ истифода мешаванд, бо истифода аз усулҳои дахлдори иттилоотӣ ва таъсири равонӣ ҳам ба истифодабарандагони бетараф ва ҳам нисбати роҳбарони террористону ифротгароён ва ҷонибдорони онҳо;

– амалӣ намудани таъсири иттилоотию равонӣ ба пешвоёни гурӯҳҳои террористӣ ва экстремистӣ (ифротгароӣ), инчунин, ҷонибдорони онҳо бо мақсади таҳрик намудани онҳо ба содир намудани ҳаракатҳои муайяни судманд дар самти мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм;

– таблиғи ноқомии идеологияи террористӣ ва ифротгароӣ дар ҳалли низоъҳои иҷтимоӣ ва ҷалб намудани одамоне, ки ҳамчун иштирокчиҳои пешина аз чунин фаъолиятҳо даст кашидаанд.

Дар м. 20 Қонуни намунавии СПАД «Дар бораи муқовимати иттилоотӣ ба терроризм ва экстремизм» шаклҳои асосии ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи муқовимати иттилоотӣ ба терроризм ва экстремизм ба таври пурра ва дақиқ муқаррар карда шуда, ҷанбаҳои гуногуни муқовимати иттилоотӣ ба экстремизм ва терроризм пешбинӣ карда шудаанд, ки дар сурати ба таври воқеӣ амалӣ гардидани онҳо барои паҳншавии идеологияи экстремистӣ ҷойи ҳолӣ боқӣ намонад ва ба ин васила дар давлатҳои СПАД фазои солими иттилоотӣ ба вучуд меояд, ки инҳоянд:

– расонидани ёриҳои ҳуқуқии мутақобила мутабиқи шартномаҳои байналмилалӣ давлатҳо;

– тақмили таъминоти ҳуқуқии муқовимати иттилоотӣ бо терроризм ва экстремизм;

– мубодилаи иттилоот, мубодилаи натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ва таҷрибаи амалӣ дар ин соҳа;

– рафъи сабабу шароитҳое, ки ба таҷовузи (агрессия) иттилоотии ТЭТ мусоидат мекунанд;

– тайёр кардан ва бозомӯзии якҷояи кадрҳо, такмили ихтисоси мутахассисон ва таҷрибаомӯзии намояндагони мақомоти (ташкilotи) давлатие, ки ба муқовимати иттилоотӣ бо терроризм ва экстремизм машғуланд;

– мубодилаи коркарди методӣ дар соҳаи муқовимати иттилоотӣ бо терроризм ва экстремизм¹⁸⁷.

Қонуни намунавии СПАД «Дар бораи амнияти иттилоотӣ» низ яке аз қонунҳое мебошад, ки барои танзими муносибатҳое, ки ба таҳдидҳои асосии амнияти иттилоотӣ алоқамандӣ доранд, самтҳо ва чораҳои таъмини он қабул карда шудааст¹⁸⁸.

Боби 3 Қонуни мазкур, ки таъмини амнияти иттилоотӣ дар соҳаи ҳимояи сохти конституционӣ ва амнияти давлатӣ-миллӣ ном дорад, пурра ба самти муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ нигаронида шудааст.

Дар м. 6 Қонуни мазкур таҳдидҳои асосии таъмини амнияти иттилоотӣ дар соҳаи ҳифзи сохти конституционӣ ва амнияти давлатӣ-миллӣ ба таври зайл муқаррар карда шудаанд:

– истифодаи ВАО, интернет ва шабакаҳои алоқаи мобилӣ барои аз байн бурдани арзишҳои анъанавии маънавию ахлоқӣ, тарғиби терроризм ва экстремизм, аз ҷумла, дар асоси ангезаҳои динӣ;

– истифодаи ВАО ва дигар захираҳои иттилоотӣ барои барангехтани кинаю адоват байни гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, этникӣ ва мазҳабии шаҳрвандон дар давлати узви СПАД;

– истифодаи ВАО ва дигар захираҳои иттилоотӣ барои ба ҷомеа бор кардани далелҳои бардурӯғ ё дидаву дониста таҳрифшуда, ки ба паст задани нуфузи ҳукумати қонунӣ нигаронида шудаанд;

¹⁸⁷ Ниг.: Модельный закон СПАД «Об информационном противодействии терроризму и экстремизму» от 30 октября 2018 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://odkb-csto.org> (дата обращения: 12.08.2023).

¹⁸⁸ Ниг.: Модельный закон СПАД «Об информационной безопасности» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://paodkb.org> (дата обращения: 12.08.2023).

– кӯшиши расонидани таъсири харобиовари идеологӣ ва равонӣ ба аҳолии кишварҳои узви СПАД тавассути шабакаҳои иттилоотӣ ва захираҳои ВАО;

– истифодаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ бо мақсади расонидани таъсири харобиовар ба вазъи иҷтимоӣю сиёсӣ ва иҷтимоӣю иқтисодӣ, инчунин, кӯшиши манипулятсия кардани шуури ҷамъиятӣ дар давлати аъзои СПАД;

– аз тарафи мамлакатҳои хориҷӣ истифода бурдани технологияи шаклҳои якҷояи таъсиррасонӣ ба давлатҳои аъзои СПАД бо мақсади аз байн бурдани давлатдорӣ, ноором кардани вазъияти сиёсии дохилӣ ё тағйир додани режими сиёсӣ.

Таҳдиду хатари асосие, ки дар боло зикр шудаанд, воқеъан ҷой доранд ё эҳтимолияти ба вучуд омадани онҳо хеле зиёд аст. Онҳо метавонанд ба таъмини амнияти иттилоотӣ дар соҳаи ҳифзи соҳти конститутсионӣ ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон зарар расонанд. Аз ин лиҳоз, барои аз байн бурдан ё рафъ намудани хавфу хатарҳои зикршуда Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст вобаста ба ҳар як банди алоҳидае, ки дар боло зикр шуданд, чораҳои муассирро андешида, механизми муайяни пешгирӣ ва аз байн бурдани онҳоро пешбинӣ намояд.

Барои ҳалли масъалаи зикршуда дар Қонуни намунавии мазкур самтҳои асосии таъмини амнияти иттилоотӣ дар соҳаи ҳифзи соҳти конститутсионӣ ва амнияти давлатӣ-миллӣ муқаррар шудаанд, ки инҳоянд:

– бунёди низоми самарабахше, ки ба таъмини амнияти иттилоотӣ дар сурати таъсири фаъоли иттилоотии харобиовари як ё якчанд давлати хориҷӣ, ки ба ноором кардани вазъи дохилии сиёсӣ ва иҷтимоии давлати узви СПАД нигаронида шудааст;

– бунёди низоми пешгирии паҳншавии иттилоот дар шабакаи иттилоотӣю телекоммуникатсионии интернет, ки бо аз байн бурдани арзишҳои анъанавии маънавию ахлоқӣ, таблиғи терроризму экстремизм, аз ҷумла, дар заминаи ангезаҳои динӣ нигаронида шудааст.

Чи тавре ки қаблан гуфта гузаштем, дар санадҳои универсалии ҳуқуқи байналмилалӣ таърифи умумиётирофшудаи мафҳуми «экстремизм» вучуд надорад. Ба андешаи А.Х. Имомов, мавҷудияти ҳудуди номуайян ва ба таври васеъ тафсир намудани мафҳумҳои «чанг», «зӯрӣ», «терроризм» ва «экстремизм» барои расидан ба тавофуқ ва арзёбии яқсон нисбати амалҳои зӯрварӣ монеаҳоро аз тарафи давлат эҷод мекунанд ва дар натиҷа ба ҳамкориҳои давлатҳо дар мубориза алайҳи таҳдидҳо мусоидат намекунанд¹⁸⁹.

Аввалин кӯшиши таҳияи мафҳуми «экстремизм» ҳангоми қабули Конвенсияи Шанхай «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм, сепаратизм ва экстремизм» аз 15-уми июни соли 2001 қайд карда шудааст, ки Тоҷикистон, Хитой, Россия, Қазоқистон, Қирғизистон ва Узбекистон иштирокчиҳои он мебошанд¹⁹⁰.

Мутобиқи б. 3, қ. 1, м. 1 Конвенсияи мазкур, зери мафҳуми «экстремизм» «ҳар кирдоре фаҳмида мешавад, ки ба таври зӯрварона ғасб намудани ҳокимият ё зӯрварона нигоҳ доштани он, инчунин, ба таври зӯрварона тағйир додани сохти конститутсионии давлат, ҳамчунин, таҷовузи зӯрварона ба амнияти ҷамъиятӣ, аз ҷумла, бо мақсадҳои зикршуда ташкил додани воҳидҳои ғайриқонунии мусаллаҳ ё иштирок дар онҳо, ки мутобиқи қонунгузориҳои миллии тарафҳо мавриди пайгарди ҷиноятӣ қарор мегиранд, равона шудааст»¹⁹¹.

М.П. Ҳайдарзода қомилан дуруст меафзояд, ки дар Конвенсияи Шанхай дар доираи мафҳуми «экстремизм» ба унсурҳои зиддидавлатии зӯрваронаи он диққати асосӣ матраҳ гардида, қисматҳои идеологии экстремизм, ба монанди ба таври оммавӣ барангехтани кинаю адоват аз рӯйи ангезаҳои миллатгарой, маҳалгарой ва динӣ аз мадди назари таҳиягарон берун мондааст¹⁹².

¹⁸⁹ Ниг.: Имомов А.Х. Терроризм – форма организованной преступности: монография. – Душанбе: «Санадвора», 2003. – С. 29.

¹⁹⁰ Ниг.: Взаимодействие международного и сравнительного уголовного права: учебное пособие / Отв. ред.: В.С. Комиссаров, науч. ред. Н.Ф. Кузнецова. – М.: «Городец», 2009. – С. 37.

¹⁹¹ Шанхайская Конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (Шанхай, 15 июня 2001 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.referent.ru/1/10927> (дата обращения: 09.04.2023).

¹⁹² Ниг.: Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои муқамалсозии қонунгузори ва квалитатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Сафарзода Ҳ.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – С. 78; Взаимодействие международного и сравнительного уголовного права: учебное пособие / Отв. ред. В.С. Комиссаров, науч. ред. Н.Ф. Кузнецова. – М.: «Городец», 2009. – С. 37; Гречухин М.А. Уголовно-правовые проблемы борьбы с

Мутобики б. 2, қ. 1, м. 1 Конвенсияи нави созмони ҳамкории Шанхай «Оид ба муқовимат ба экстремизм (ифротгарой)» аз 9-юни соли 2017, ки он бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми феввали соли 2018, №1002 тасдиқ карда шудааст, мафҳуми «экстремизм» фарохтар ифода ёфта, ҷавҳари асосии экстремизми муосирро фарогир мебошад. Яъне, экстремизм ҳамчун «мафкура ва амалия, ки барои ҳалли муноқишаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллий ва мазҳабӣ бо роҳи зӯрварӣ ва дигар амалҳои зиддиконститусионӣ равона карда шудааст»¹⁹³, эътироф гардидааст.

Хатари ба ҷамъият хавфнокии экстремизми иттилоотиро ба назар гирифта, Конвенсияи дар боло зикршуда, дар м. 7 (бандҳои 5, 6 ва 7) ҳар як Тарафро тавсия додааст, ки тибқи принципҳои асосии низоми ҳуқуқии худ тадбирҳоро дар сатҳи миллий барои муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ таҳия ва татбиқ намояд. Дар м. 9 Конвенсияи мазкур бошад, муқаррар гардидааст, ки Тарафҳо бо дарназардошти принципҳои асосии низоми ҳуқуқии худ тадбирҳои қонунгузорию заруриро ҷиҳати муқаррар кардани ҷавобгарии маданият-ҳуқуқӣ, маъмурӣ ё ҷиноятӣ барои амалҳои гуногун меандешанд, ки яке аз ин амалҳо ин иҷро нагардидани талаботи мақоми ваколатдор оид ба маҳдуд кардани дастрасӣ ба маводи экстремистӣ аз ҷониби шахсе, ки хизматрасонии дастрасиро ба шабакаҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, аз «интернет» анҷом медиҳад, мебошад¹⁹⁴.

Бояд қайд кард, ки дар ҷодаи яқранг намудани қонунгузорию кишварҳои аъзои ИДМ дар самти муқовимат ба экстремизм Қонуни намунавии ИДМ «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 14-уми майи соли 2009 нақши муҳим дорад, ки дар Иҷлосияи сию дуюми пленарии Маҷмаи байнипарлумонии давлатҳои иштирокчии ИДМ қабул карда шудааст. Дар ин Қонуни намунавӣ мафҳум, принцип ва асосҳои ташкилии ҳуқуқии мубориза

организованной экстремистской преступностью / М.А. Гречухин // Организованная преступность в XXI веке: проблемы теории и практики: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. – М., 2011. – С. 449-450.

¹⁹³ Конвенсияи Созмони ҳамкории Шанхай «Оид ба муқовимат ба экстремизм (ифротгарой)» аз 9-уми юни соли 2017 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 09.04.2023).

¹⁹⁴ Ниг.: Конвенсияи Созмони ҳамкории Шанхай «Оид ба муқовимат ба экстремизм (ифротгарой)» аз 9-уми юни соли 2017 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (дата обращения: 09.04.2023).

бо фаъолияти экстремистӣ, инчунин, ҷавобгарӣ барои амалигардонии он муайян карда шудаанд¹⁹⁵.

Дар м. 1 Қонуни намунавии мазкур мафҳумҳои «фаъолияти экстремистӣ» ва «экстремизм» чун ду мафҳуми мустақил истифода шудаанд.

Зери мафҳуми «экстремизм» таҷовуз ба асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат, инчунин, вайронкунии ҳуқуқ, озодиҳо ва манфиатҳои қонунии инсон ва шаҳрванд фаҳмида мешавад, ки дар натиҷаи инкори меъёрҳои ҳуқуқӣ ва (ё) дигар меъёру қоидаҳои умумикабулшудаи рафтори иҷтимоӣ ба амал бароварда мешаванд». Фаъолияти экстремистӣ бошад, аз ҳисоби ҳаҷми ин мафҳум, мушаххасан чун фаъолияти иттиҳодияи ҷамъиятӣ ё динӣ, ВАО ё ташкилоти дигар, шахси воқеӣ оид ба тарҳрезӣ, оmodасозӣ ё содиркунии кирдорҳои фаҳмида мешавад, ки дар м. 1 Қонуни намунавӣ номбар карда шудаанд.

Қонуни намунавии мазкур амалҳои дорои тамоюлоти зеринро ба фаъолияти экстремистӣ мансуб медонад:

– ба тарзи маҷбурӣ тағйир додани сохти конституционӣ, вайрон кардани тамомияти арзӣ ва истиқлолияти давлат;

– сафедкунии оммавии терроризм ё даъвати оммавӣ барои ба амал баровардани фаъолияти террористӣ;

– барангехтани кинаю адовати иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ ё динӣ;

– таблиғи мустасноӣ, бартарӣ ё ноқисии инсон (гурӯҳи иҷтимоӣ) аз рӯйи мансубияти иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, қавмӣ, динӣ ё забонии он ё муносибаташ ба дин;

– вайрон кардани ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии инсон ва шаҳрванд вобаста ба мансубияти иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, қавмӣ, динӣ ё забонии он ё муносибаташ ба дин;

– содир намудани ҷиноятҳо аз рӯйи ангезаҳои сиёсӣ, идеологӣ, наҷодӣ, миллӣ ё кинаю адовати динӣ ё ин ки кинаю адоват нисбати ягон гурӯҳи

---

¹⁹⁵ Ниг.: Модельный закон «О противодействии экстремизму» принят Межпарламентской Ассамблеей государств-участников СНГ 14 мая 2009 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.prawo.ru/document/view/16872152/14355262> (дата обращения: 51.09.2022).

ичтимой, инчунин, аз рӯйи қасос барои амалҳои қонунии шахсони дигар, бо мақсади пинҳон кардани ҷинояти дигар ё осон кардани содирнамоии он;

Вобаста ба мафҳуми «экстремизм» (фаъолияти экстремистӣ), дар Қонуни намунавии ИДМ С.В. Борисов қомилан дуруст қайд мекунад, ки чунин камбудихо то имрӯз ба инобат гирифта нашудаанд:

1) набудани тақсимот ё таносуби дигари мафҳумҳои ҳуқуқии «фаъолияти экстремистӣ» (экстремизм) ва «терроризм»;

2) набудани аломатҳои меъёран муайяншуда барои ба фаъолияти экстремистӣ (экстремизм) мансуб донистани ин ё он кирдор, ба ғайр аз номгӯйи дахлдори кирдорҳо;

3) ба номгӯйи мазкур шомил намудани кирдорҳои ҷиноятӣ ва ҳам қонуншиканиҳои маъмурӣ¹⁹⁶.

Дар мавриди ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ва кирдорҳои дигари мансуб ба экстремизм дар сатҳи ИДМ Кодекси намунавии ҷиноятии ИДМ (минбаъд – КНҶ ИДМ) барои давлатҳои аъзои ИДМ, ки 17-уми феввали соли 1996 аз ҷониби Ассамблеяи байнипарлумонии давлатҳои аъзои ИДМ қабул шудааст ва он хусусияти тавсиявиро доро мебошад¹⁹⁷.

Дар Кодекси мазкур фасли XIII «Ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ» ва дар он боби 31 «Ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои соҳти конститусионӣ ва амнияти давлат» ҷой дорад, аммо м. 187 (барангехтани адовати миллӣ, наҷодӣ ё динӣ) дар боби 23 «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ» ва дар фасли VIII «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳоли» ҷойгир шудаанд. Бо тавачҷуҳ ба ин меъёр, дар таркиби КНҶ ИДМ хулоса баровардан мумкин аст, ки объекти ҳелии ҷинояти дар он пешбинишуда амнияти ҷамъиятӣ ва саломатӣ, объекти намудиаш амнияти ҷамъиятӣ¹⁹⁸.

---

¹⁹⁶ Ниг.: Борисов С.В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2012. – С. 119.

¹⁹⁷ Ниг.: Модельный Уголовный кодекс для государств-участников СНГ (принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств участников СНГ 17 февраля 1996 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/2566472> (дата обращения: 09.07.2022).

¹⁹⁸ Ниг.: Борисов С.В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2012. – С. 123-124.

Аён аст, ки дар шакли классикӣ аломатҳои асосии экстремизм, ки аз муқаррароти меъёрҳои универсалии ҳуқуқи байналмилалӣ бармеоянд, маҳз дар м. 187 КНҚ ИДМ, ки муродифаш м. 189 ҚҚ ҚТ (барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) мебошад.

Чунончи, м. 187 КНҚ ИДМ (барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ ё динӣ) дар чунин таҳрир иншо шудааст:

Ҳаракатҳои, ки барои барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ ё динӣ, ё паст задани шаъну эътибори миллӣ равона шудаанд, инчунин, тарғиби бартарии шаҳрвандон аз нигоҳи муносибати онҳо ба дин, мансубияти онҳо ба миллат ё наҷод, агар ин кирдор ба таври оммавӣ ё бо истифодаи ВАО анҷом дода шуда бошад.

Ҳаракатҳои дар қисми якуми ҳамин модда пешбинишуда, агар:

б) бо зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он;

в) бо истифодаи мақоми хизматӣ;

г) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил анҷом дода шуда бошад.

Таҳлили м.187 КНҚ ИДМ моро бар он ақида мувоҷеҳ месозад, ки мазмуни он фарогири аломатҳои муосири экстремизми иттилоотӣ намебошад, зеро дар он содир кардани даъватҳои оммавӣ дар асоси ангезаҳои экстремистӣ бо истифода аз воситаҳои муосири телекоммуникатсионӣ (аз ҷумла, шабакаи интернет) ҳамчун ҳолати бандубастшавандаи ҷиноят пешбинӣ нагардидаанд. Дар қ. 3, м. 189 ҚҚ ҚТ аломатҳои бандубасткунандаи зерин пешбинӣ гардидаанд:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

б) аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад;

в) ба зӯран пеш кардани шаҳрванд аз маҳалли суқунати доимӣ оварда расонад;

г) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок содир шуда бошад.

Аломатҳои мазкур низ дар м. 187 КНҚ ИДМ ҷойгузин нестанд.

Инчунин, дар КНЧ ИДМ ҷинойтҳои хусусияти экстремистидошта аз қабилӣ м. 238 (нобуд ё вайрон кардани ёдгориҳои таърих ва маданият (мутааллиқ ба м. 242 КЧ ҚТ), м. 239 (таҳқири ҷасади Ҷаҳоннамо ва гӯри онҳо) (мутааллиқ ба м. 243 КЧ ҚТ), м. 294 (бо зӯрварӣ ғасб кардан ё нигоҳ доштани ҳокимияти давлатӣ (мутааллиқ ба м. 306 КЧ ҚТ), м. 295 (даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конституционӣ (мутааллиқ ба м. 307 КЧ ҚТ) мустақар гардидаанд, ки мазмуну муҳтавои онҳо бо моддаҳои дахлдори КЧ ҚТ аз рӯйи мазмун хеле монанд буда, аммо дар доираи м. 295 (мутааллиқ ба м. 307 КЧ ҚТ) аломатҳои муносири экстремизми иттилоотӣ пешбинӣ нагардидаанд. Зидат аз ин, дар КНЧ ИДМ ҷинойтҳои марбут ба даъватҳои оммавӣ ба ғайриэкстремистӣ ва сафедкунии оммавии экстремизм, ташкили иттиҳоди экстремистӣ ва ташкили ғайриэкстремистӣ пешбинӣ нагардидаанд. Чунин раванд аз ҳамқадами замон набудани ғайриэкстремистӣ ҳуқуқсӯзкунии масъулини соҳа (мақомоти Ассамблеяи байнипарлумонӣ) шаҳодат дода, моро барои назар андохтан ба қонунгузориҳои миллии давлатҳои аъзои ИДМ мувоҷеҳ месозанд.

Дар кодексҳои ҷинойтии тамоми давлатҳои аъзои ИДМ аломатҳои экстремизми иттилоотӣ дар моддаҳои гуногун пешбинӣ шудаанд. Новобаста ба он ки ҷинойтҳои хусусияти экстремистӣ, ки дар онҳо аломатҳои экстремизми иттилоотӣ таҷассум ёфтааст, аз ҷиҳати мазмуну муҳтаво ба ҳамдигар мушобеҳанд, лекин дар онҳо аломатҳои фарқкунанда низ ҷой доранд, ки ин ҳолат зарурати таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузориҳои ҷинойтии зиддиэкстремистии давлатҳои аъзои ИДМ-ро тақозо менамояд. Ҳамчунин, доктринаи ҳуқуқи ҷинойтӣ ақидаҳо вобаста ба он ки ҳуқуқи ҷинойтӣ танҳо моли миллии мебошад, яъне, ҳар як давлат дорои ҳуқуқи ҷинойтии худ мебошад, ба талаботи замони нав ҷавобгӯ намебошад¹⁹⁹ ва ба андешаи мутахассисони соҳа яке аз роҳҳои мукамалсозии қонунгузориҳои миллии ин истифодаи таҷрибаи қонунгузориҳои дигар давлатҳо дар

---

¹⁹⁹ Ниг.: Туляков В.О. Сравнительный метод в науке уголовного права / В.О. Туляков // Вестник Ассоциации уголовного права Украины. – 2014. – №1 (2). – С. 29.

қонунгузории ҷиноятӣ ватанӣ мебошад²⁰⁰. Ба ҳамин мазмун, олими ватанӣ Н.А. Қудратов изҳор менамояд, ки таҳлили муқоисавии қонунгузории давлатҳои аъзои ИДМ барои баратараф намудани камбудихо ва мукамалгардии қонуни ҷиноятӣ Тоҷикистон асос шуда метавонанд²⁰¹. Вобаста ба масъалаи мазкур С.С. Нарзуллозода қайд мекунад, ки чунин муқоисакунӣ имконият медиҳад, ки самти рушди қонунгузориро вобаста ба мавзӯи таҳқиқшаванда муайян намуд. Ғайр аз ин, наздик намудани муқаррароти қонунгузории давлатҳо, ин, пеш аз ҳама, тақозои замон буда, нишон аз рушд намудани муносибатҳои байнидавлатӣ мебошад²⁰².

Бо дарназардошти ақидаҳои дар боло зикршуда, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории ҷиноятӣ давлатҳои аъзои ИДМ-ро мавриди таҳлилу омӯзиши илмӣ қарор медиҳем.

Яке аз кирдорҳои, ки дар тамоми кодексҳои ҷиноятӣ давлатҳои аъзои ИДМ барои он ҷавобгарӣ муқаррар шудааст, ин «даъватҳои оммавӣ барои вайрон кардани тамомияти арзӣ» мебошанд. Ҳарчанд чунин даъватҳо дар моддаҳои гуногуни КҶ давлатҳои аъзои ИДМ бо номҳои гуногун муқаррар шудаанд, лекин муҳтавои онҳо дорои мазмуни экстремистӣ «дар шакли вайрон кардани тамомияти арзӣ» мебошанд. Масалан, даъватҳои оммавӣ барои амалисозии ҳаракатҳои, ки ба вайрон кардани тамомияти арзии ФР нигаронида шудаанд (м. 280(1) КҶ ФР)²⁰³, (кирдорҳои сепаратистӣ (ҷудоихоҳӣ) (м. 180 КҶ ҚК)²⁰⁴, даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 307 КҶ

---

²⁰⁰ Ниг.: Акилова М.М. Таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2022. – С. 61.

²⁰¹ Ниг.: Қудратов Н.А. Уголовная ответственность за преступления, связанные с банкротством: проблемы теории, практики и законодательства: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2012. – С. 38.

²⁰² Ниг.: Нарзуллозода С.С. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт: монография / Зери таҳрири Ф.Р. Шарифзода ва А.И. Сафарзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2023. – С. 52.

²⁰³ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 года, №63-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.08.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397073 (дата обращения: 24.08.2023).

²⁰⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года, №226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 24.08.2023).

ҚТ)²⁰⁵, ҳаракатҳое, ки ба тағйир додани тамомияти арзии Туркменистон равона гардидаанд (м. 187 Кодекси ҷиноятии Туркменистон)²⁰⁶ (минбаъд – КҶ Қ Туркменистон) ва ғ. Дар робита ба масъалаи мазкур бояд зикр намуд, ки яке аз хусусияти фарқкунандаи даъватҳои оммавӣ барои амалисозии ҳаракатҳое, ки ба вайрон кардани тамомияти арзии ФР нигаронида шудаанд (м. 280(1) КҶ ФР) дорои преюдитсияи маъмури мебошад, яъне, ҷавобгарии ҷиноятӣ дар ҳолате ба миён меояд, ки агар шахс дар давоми сол баъди татбиқи ҷазои маъмури чунин кирдорро содир намояд. Дар дигар кодексҳои ҷиноятии давлатҳои аъзои ИДМ чунин ҳолат ҷой надорад.

Дигар ҳолати фарқкунандае, ки дар дигар кодексҳои ҷиноятии давлатҳои аъзои ИДМ ҷой надорад, ин муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои даъватҳои оммавӣ ҷиҳати амалӣ намудани фаъолиятест, ки ба зидди амнияти давлат нигаронида шудааст (м. 280(4) КҶ ФР). Ҷинояти мазкур даъватҳои оммавиро барои анҷом додани фаъолияти зидди амнияти ФР ё монеъ шудан аз иҷрои ваколатҳои мақомот ва шахсони мансабдори онҳо оид ба таъмини амнияти ФР бо истифода аз ВАО ё шабакаҳои электронӣ ё шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ, аз ҷумла, интернет, ҳамчун ҳолати бандубастшаванда (б. «в», қ. 2, м. 280(4) КҶ ФР) пешбинӣ намудааст.

Аз таҳлили ҷиноятҳои хусусияти экстремистие, ки дар КҶ ФР пешбинӣ шудаанд, чунин бармеояд, ки дар он содиршавии ҷиноятҳое, ки аломатҳои экстремизми иттилоотиро доро мебошанд, бо якчанд тарз муқаррар намудааст: а) истифода аз ВАО ё шабакаҳои иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ, аз ҷумла, шабакаи «интернет», ба сифати аломати бандубастшаванда (қ. 2, м. 280 КҶ ФР); б) истифода аз ВАО ё шабакаҳои электронӣ ё шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ (аз ҷумла, интернет) ба сифати аломати бандубастшаванда (қ. 2 м. 280(1) КҶ ФР); в) бо истифода аз ВАО ё шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ, аз ҷумла,

²⁰⁵ Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи соли 1998, №574 // Махзани мутамаккизи иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 24.08.2023).

²⁰⁶ Уголовный кодекс Республики Туркменистан от 12 июня 1997 года, №222-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.04.2022 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31295286 (дата обращения: 24.08.2023).

интернет, дар таркиби асосӣ (м. 282 КҶ ФР). Бо ҳамин монанд, дар дигар кодексҳои ҷиноятии давлатҳои аъзои ИДМ чунин тарзи истифодабарии як ҳолат бо тарзҳои гуногун ба мушоҳида мерасад. Масалан, агар ба КҶ ҚТ назар андозем, «истифодаи ВАО ё шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, дар таркиби асосӣ дар м.189 КҶ ҚТ ва «истифодаи ВАО ё шабакаи интернет ҳамчун ҳолати бандубастшаванда» дар б. «г», қ. 2, м. 307 КҶ ҚТ истифода шудааст. Вобаста ба масъалаи зикршуда К.К. Панко дуруст қайд менамояд, ки қонунгузор принципи низомнокиро риоя накарда, як ҳолатро дар як вақт ҳамчун ҳолати вазникунанда ва дар дигар меъёр ҳамчун таркиби асосӣ муқаррар намудааст²⁰⁷. Ба андешаи мо, ҳарчанд ин меъёрҳо дар вақтҳои гуногун қабул шуда бошанд ҳам, лекин чунин ихтилофот бояд аз байн бурда шаванд ва мафҳумҳо бо шакли якрангу дорои як мазмун истифода карда шаванд, зеро дар б. 10 Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2-юми ноябри соли 2013, №492 тасдиқ шудааст, муқаррар гардидааст: «Бо мақсади инкишоф додани қонунгузорию ҷиноятӣ, ки татбиқи он ҳуқуқу манфиатҳои қонунии инсон ва шаҳрвандро маҳдуд месозад, мафҳумҳои асосии он бояд аз нигоҳи илмӣ дуруст пешниҳод карда шаванд»²⁰⁸.

Дар баъзе аз кодексҳои ҷиноятии давлатҳои ИДМ барои содир намудани «даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ» ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст. Аз ҷумла, даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (м. 280 КҶ ФР), даъватҳои ошкоро ба содир намудани кирдорҳои экстремистӣ ё дигар амалҳои, ки ба амнияти миллии Туркменистон зарар расонидаанд (м. 191 КҶ Қ Туркменистон) ва даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгарой) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ). Дар кодексҳои

---

²⁰⁷ Ниг.: Панько К.К. Теория и практика законодательства в уголовном праве: монография. – М.: Юрлитинформ, 2011. – С. 57.

²⁰⁸ Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2-юми ноябри соли 2013, №492 // Бонки мутамаказонидаи иттилоотӣ-ҳуқуқии «Adlia»-и Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 24.08.2023).

чиноятти давлатҳои Қазоқистон²⁰⁹, Ўзбекистон²¹⁰, Озарбойҷон²¹¹, Молдова²¹², Беларус²¹³, Қирғизистон²¹⁴ ва Украина²¹⁵ барои содир намудани «даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ» моддаҳои алоҳида ҷой надорад, чунки аломатҳои экстремизм дар дигар моддаҳои кодекси чиноятти ин давлатҳо таҷассум ёфтаанд ва даъват намудан барои содир намудани онҳо ҷавобгарии чиноятиро ба миён меорад. Масалан, м. 180 ҚҚ ҚҚ (қирдорҳои сепаратистӣ (ҷудоихоҳӣ), м. 159 ҚҚ ҚУ (таҷовуз ба сохти конститутсионии Ҷумҳурии Ўзбекистон) м. 110 Кодекси чиноятти Ҷумҳурии Украина (минбаъд – ҚҚ Ҷумҳурии Украина) (таҷовуз ба тамомияти арзӣ ва дахлнопазирии Украина) ва ғ.

Яке аз хусусияти фарқкунандаи ҚҚ ҚТаз дигар кодексҳои чиноятти давлатҳои аъзои ИДМ дар самти муқовимат ба экстремизм дар истифодабарии мафҳуми «сафедкунии оммавии экстремизм» мебошад, ки тибқи эзоҳи м. 307(1) ҚҚ ҚТ, зери мафҳуми «сафедкунии оммавии экстремизм» тарғибу ташвиқи оммавӣ дар бораи эътироф намудани дурустии мафкура ва таҷрибаи экстремизм, таклифи тақлид ва дастгирии он фаҳмида мешавад. Дар муқоиса ба мафҳуми «сафедкунии оммавии терроризм» мафҳуми «сафедкунии оммавии экстремизм» дар кодекси чиноятти давлатҳои дигар истифода нашудааст, ба истиснои м. 167(2) Кодекси чиноятти

---

²⁰⁹ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года, №226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 24.08.2023).

²¹⁰ Уголовный кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года, №2012-ХП) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.08.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30421110 (дата обращения: 24.08.2023).

²¹¹ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 года, №787-IQ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.05.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353 (дата обращения: 24.08.2023).

²¹² Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года, №985-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.07.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923 (дата обращения: 24.08.2023).

²¹³ Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года, №275-3 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.03.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30414984#pos=6;-142 (дата обращения: 24.08.2023).

²¹⁴ Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года, №127 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.07.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36675065 (дата обращения: 24.08.2023).

²¹⁵ Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года, №2341-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.07.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30418109 (дата обращения: 24.08.2023).

Ҷумҳурии Озорбойҷон (минбаъд – КҶ ҚО) ²¹⁶, ки ҳаракатҳоро дар шакли истеҳсол, нигоҳ доштан ё паҳн кардани маводи экстремистии динӣ, яъне маводе, ки ба амалисозии ғаёолияти экстремистии динӣ даъват мекунанд ё ин гуна ғаёолиятҳоро асоснок ё сафедкунии чунин ғаёолиятро зарур медонанд, дар бар мегирад.

КҶ Қ Туркменистон²¹⁷ низ бо баъзе вижагиҳои хосси худ аз аз дигар кодексҳои ҷиноятӣ давлатҳои аъзои ИДМ дар самти муқовимат ба экстремизм тафовут дорад. Моддаи 191 КҶ Қумҳурии Туркменистон (даъватҳои ошкоро ба содир намудани кирдорҳои экстремистӣ ё дигар амалҳои, ки ба амнияти миллии Ҷумҳурии Туркменистон зарар расонидаанд) ҳаракатҳоеро пешбинӣ намудааст, ки дар дигар кодексҳои давлатҳои аъзои ИДМ мушоҳида намегарданд. Ҳаракатҳои номбурда даъватҳои ошкороро барои содир намудани ҳаракатҳои экстремистӣ ё дигар ҳаракатҳои, ки бо расонидани зарар ба амнияти миллии Ҷумҳурии Туркменистон равона гардидаанд ё ин ки паҳни оммавии маводи баръало экстремистӣ, ҳамчунин, истеҳсол ё нигоҳдошти чунин мавод бо мақсади ба таври оммавӣ паҳн намудан дар бар мегирад. Яке аз ҷиҳатҳои мусбати муқаррароти номбурда дар он ифода меёбад, ки он барои паҳн намудани маводи экстремистӣ дар ҳолате ҷавобгарии ҷиноятиро ба миён меоварад, ки шахс ба таври возеҳу равшан, яъне баръало донад, ки чунин мавод дорои хусусияти экстремистӣ бошад.

Барангехтани кинаю адовати милли, наҷодӣ ё динӣ, ки дар боби 23 КНҶ ИДМ²¹⁸, яъне ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ пешбинӣ шудааст, дар муқоиса ба кодексҳои ҷиноятӣ давлатҳои аъзои ИДМ дар бобҳои гуногуни онҳо, аз қабилӣ боби ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ (КҶ Қумҳурии Тоҷикистон), боби ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои соҳти

---

²¹⁶ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 года, №787-IQ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.05.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353 (дата обращения: 24.08.2023).

²¹⁷ Уголовный кодекс Республики Туркменистан от 12 июня 1997 года, №222-I (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.04.2022 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31295286 (дата обращения: 24.08.2023).

²¹⁸ Ниг.: Модельный Уголовный кодекс для государств-участников СНГ (принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств участников СНГ 17 февраля 1996 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/2566472> (дата обращения: 51.09.2022).

конститутсионӣ (КҶ ФР, КҶ Ҷумҳурии Туркменистон, КҶ ҚО) боби ҷинойтҳо ба муқобили сулҳу амнияти башарият (КҶ ҚК, КҶ ҚУ ва КҶ Беларус) боби ҷинойтҳо ба муқобили ҳуқуқҳои интиҳоботӣ, меҳнатӣ ва дигар ҳуқуқу озодиҳои шахсии инсон ва шаҳрванд (КҶ Қ Украина) муқаррар шудааст. Аз муқаррароти қонунгузории ҷинойтии давлатҳои дар боло зикршуда бармеояд, ки объекти барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ ё динӣ гуногуну ҳархела мебошад, гарчанде ҷинойти мазкур дар аксарияти ин давлатҳо яке аз аломатҳои экстремизмро дар худ таҷассум менамояд. Ба андешаи мо, бинобар сабаби он ки ҷинойти номбурда хусусияти экстремистӣ дорад, содиршавии он гарчанде дар зиннаи аввал ба ҳуқуқу озодиҳои шахсии конститутсионии инсон ва шаҳрванд вобаста ба мансубияташон ба миллат, наҷод, дин ва ғ. зарар расонад, лекин дар сурати хусусияти оммавӣ пайдо намудан он метавонад ба асосҳои сохти конститутсионӣ ва амнияти давлат зарари воқеӣ расонад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба миён оварад.

Таҳқиқоти муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории ҷинойтии давлатҳои аъзои ИДМ, ки ҷавобгарии ҷинойтиро барои барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ ё динӣ пешбинӣ мекунанд, нишон медиҳад, ки ҳар як давлат дар асоси хавфу хатар доштани баъзе аз ангезаҳои экстремистӣ (масалан, ангезаи маҳалгароӣ) ба арзишҳои миллӣ, фарҳангӣ ва ба назар гирифтани принципҳои сиёсати ҷинойтии худ бо баъзе аломатҳои хос аз ҳамдигар фарқ карда мешаванд. Дар баробари барангехтан бо ангезаҳои умумӣ (иҷтимоӣ, миллӣ, наҷодӣ, динӣ) баъзе аломатҳои низ дар кодексҳои давлатҳои аъзои ИДМ ҷой доранд, ки мансуб ба ин ё он давлат мебошанд. Масалан, агар барангехтани кинаю адовати маҳалгароӣ ва байниминтақавӣ танҳо дар КҶ ҚТ, КҶ Ҷумҳурии Украина ва Кодекси ҷинойтии Қирғизистон ҷой дошта бошад, пас, барангехтани кинаю адоват вобаста ба аломати ҷинсӣ дар КҶ ФР ва КҶ Ҷумҳурии Туркменистон ҳамчун ангезаи экстремистӣ пешбинӣ шудааст. Ба андешаи мо, чунин шакли ҳуқуқэҷодкунӣ, яъне ҳангоми қабули меъёрҳои қонунгузории ҷинойтӣ ба назар гирифтани аҳаммияти шакли алоҳидаи ангезаи экстремистӣ ва хавфи он ба арзишҳои миллӣ ва манфиатҳои давлативу ҷамъиятӣ қобили қабул аст.

Вобаста ба масъалаи мазкур бояд қайд кард, ки яке аз хусусияти фарқкунандаи Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Узбекистон (минбаъд – КҶ ҚУ) аз дигар кодексҳои ҷиноятии дигар давлатҳои аъзои ИДМ дар он аст, ки дар қ. 2, м. 156 КҶ ҚУ на танҳо барои таҳқири ҳисси шахрвандон вобаста ба эътиқоди динӣ, балки барои таҳқири ҳисси шахрвандон вобаста ба атеистии (бединии) онҳо низ ҷавобгарӣ муқаррар кардааст. Ҳамчунин, барои таҳаммулнопазирӣ ё бадбинӣ нисбат ба гурӯҳҳои аҳолии аз рӯи аломатҳои миллӣ, нажодӣ, этникӣ ва динӣ низ ҷавобгарии ҷиноятиро ба миён меорад, ки истифодаи истилоҳи «таҳаммулнопазирӣ» дар кодексҳои дигар давлатҳои аъзои ИДМ ҷой надорад.

Дар баъзе аз кодексҳои давлатҳои аъзои ИДМ ҷинояти барангехтани кинаю адовати миллӣ, нажодӣ ё динӣ, дорои преюдитсияи маъмурӣ буда, дар кодексҳои ҷиноятии давлатҳои дигар ин хусусиятро доро намебошанд. Масалан, дар КҶ ҚТ, КҶ ҚУ ва КҶ ФР дар ҳолате бо ин кирдор ё кирдорҳо ҷавобгарии ҷиноятӣ ба миён меояд, ки агар дар давоми сол баъди татбиқи ҷазои маъмурӣ содир шуда бошад. Дар фарқият аз КҶ ҚТ ва КҶ ФР қ. 1, м. 156 КҶ ҚУ ҳаракатхоро дар шакли истехсол, нигоҳдорӣ бо мақсади паҳн кардан ё паҳн кардани маводи тарғибкунандаи кинаи миллӣ, нажодӣ, этникӣ ё динӣ, ки пас аз татбиқи ҷазои маъмурӣ барои ҳамин кирдор содир шудааст, дар бар мегирад. Қисми 2 м. 156 КҶ ҚУ бошад, кирдорҳои қасдан паст задани шаъну шарафи миллӣ, таҳқири ҳисси шахрвандон вобаста ба эътиқоди динӣ ё атеистии (бединии) онҳо, бо мақсади барангехтани адоват, таҳаммулнопазирӣ ё бадбинӣ нисбат ба гурӯҳҳои аҳолии аз рӯи аломатҳои миллӣ, нажодӣ, этникӣ ва динӣ, инчунин, бевосита ё бавосита маҳдудкунии ҳуқуқ ё муқаррар намудани бартарӣ вобаста ба мансубияти миллӣ, нажодӣ, этникӣ ё динии онҳоро ташкил медиҳад, новобаста аз татбиқи ҷазои маъмурӣ ҷавобгарии ҷиноятиро ба миён меорад.

Яке аз масъалаҳои норавшан ва нофаҳмо дар м. 244(1) КҶ ҚУ ин муҳолифат намудани қ. 2, м. 244(1) КҶ ҚУ бо б «г» қ. 2 м. 244(1) КҶ Узбекистон мебошад, чунки қ. 2, м. 244(1) КҶ ҚУ «ҳама гуна шакли паҳн кардани маълумоти экстремисти»-ро пешбинӣ намудааст, дар ҳоле ки

«истифода аз шабакаҳои ВАО ё телекоммуникатсионӣ, инчунин, шабакаи умумичаҳонии иттилоотии интернет» (б. «Г» қ.2 м. 244(1) яке аз чунин шаклҳои паҳнкунӣ мебошад.

Аз таҳлили ҚЧ ҚУ бармеояд, ки «объекти таҷовуз» ба соҳти конституционии Ҷумҳурии Узбекистон ҳуди Ҷумҳурии Узбекистон ташкил медиҳад. Муҳаққиқи ватанӣ М.М. Акилова дуруст қайд менамояд, ки эътирофи Ҷумҳурии Узбекистон ҳамчун объекти ҷиноят чандон дуруст нест ва ба мафҳуми объекти ҷиноят зид мебошад²¹⁹. Умуман, объекти ҷиноят он аст, ки ба он кирдор (ҳаракат ё беҳаракатӣ) равона шудааст ё ҷинояткор даҳолат мекунад. Дар саҳифаҳои адабиёти махсус ба саволи: ҳуди «он» чист, яъне, кирдор ба кадом муносибатҳои ҷамъиятӣ таҷовуз мекунад, посухҳои гуногун мавҷуданд. Масалан, то Инқилоби Октябр як қатор олимони намоёни рус чунин манфиатҳои ҳаётан муҳимро объекти ҷиноят эътироф мекарданд, ки онҳоро давлат бо воситаҳои меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ ба зери ҷимояи худ гирифтааст²²⁰.

Яке аз хусусияти фарқкунадаи қонунгузориҳои ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон аз дигар кодексҳои давлатҳои аъзои ИДМ дар он ифода меёбад, ки дар м. 174 ҚЧ ҚҚ²²¹ (минбаъд – ҚЧ Қазоқистон) содиршавии кирдорҳои қасдонаро, ки барои барангехтани кинаву адовати иҷтимоӣ, миллий, наҷодӣ динӣ ва дигар ангезаҳо, тақири шаъну шарафи миллий ё ҳиссиёти динӣ ва дигар ҳаракатҳо равона гардидаанд, на танҳо ба таври оммавӣ бо истифодаи ВАО, шабакаи телекоммуникатсионӣ, балки ба воситаи истехсол ё паҳн намудани адабиёт ва дигар ҳомилҳои иттилоотие, ки ба барангехтани кинаву адоват бо ангезаҳои дар боло зикршуда тарғиб мекунанд, муқаррар намудаст. Дигар хусусияти фарқкунадаи ҚЧ ҚҚ аз дигар кодексҳои давлатҳои аъзои ИДМ дар он ифода меёбад, ки дар м. 183 ҚЧ ҚҚ, ки иҷозат додан ба нашри маводи экстремистӣ дар ВАО ном дорад, экстремизми

²¹⁹ Ниг.: Акилова М.М. Таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятии таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2022. – С. 65.

²²⁰ Ниг.: Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Китоби дарсӣ / Зери таҳрири н.и.х., дотсент Ҳ.С. Салимов ва н.и.х., дотсент Н.А. Ғаффорова. – Душанбе: «Ирфон», 2011. – С. 88-89.

²²¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года, №226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 24.08.2023).

иттилоотӣ бо тамоми аломатҳояш дар он таҷассум ёфтааст. Чунончи, аз диспозитсияи ин модда бармеояд, кирдорҳои номбурда ба иҷозат додан ба нашри маълумот, мавод дар матбуот ва дигар ВАО, ки ба барангехтани кинаю адовати миллӣ, қабилавӣ, наҷодӣ, иҷтимоӣ ва динӣ, тарғиби истисноии синфӣ, ҷанг, дорои даъватҳои зӯроварӣ ба забт кардани ҳокимият, бо зӯроварӣ нигоҳ доштани ҳокимият, халадор намудани амнияти давлат ё зӯроварона тағйир додани сохти конституционӣ, инчунин, вайрон кардани тамомияти арзии Ҷумҳурии Қазоқистон равона гардидаанд. Ин гуна кирдор дар дигар кодексҳои давлатҳои аъзои ИДМ ҳамчун ҷиноят эътироф нагардидааст. Яке аз камбудҳои қонунгузори ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон дар он зоҳир мегардад, ки м. 259 КҶ ҚҚ (ҷалб кардан ё таълим додан ё мусаллаҳ кардани шахсон бо мақсади ташкили фаъолияти террористӣ ё экстремистӣ) ҳамчун ҳолати бандубастшаванда истифодаи ВАО ва технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, аз ҷумла интернетро муқаррар накардааст, дар ҳоле ки дар замони муосир ТЭТ бештари мардум, хусусан ҷавононро бо истифодаи технологияҳои дар боло зикршуда ҷалб менамоянд.

Дар баробари қонунгузори ҷиноятии давлатҳои дар боло зикршуда, КҶ Ҷумҳурии Украина низ бо баъзе хусусияти фарқкунанда аз дигар кодексҳои давлатҳои аъзои ИДМ тафовут дорад. Дар м. 109 КҶ Қ Украина²²² ҷинояти ҳаракате, ки ба зӯран тағйир додан ё сарнагун кардани сохти конституционӣ ё ба даст овардани ҳокимияти давлатӣ нигаронида шудааст, пешбинӣ шудааст, ки қисми дуҷумлаи моддаи мазкур даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯроварӣ тағйир додан ё сарнагун кардани сохти конституционӣ ё ғасби ҳокимияти давлатӣ, инчунин, паҳн намудани маводе, ки ба чунин амалҳо даъват мекунанд, муқаррар намудааст. Қисми сеюми моддаи мазкур бошад, содиршавии ҳаракатҳои дар боло зикршударо бо истифодаи ВАО ҳамчун ҳолати бандубастшаванда пешбинӣ кардааст.

Дар м. 110 КҶ Қ Украина, ки таҷовуз ба тамомияти арзӣ ва дахлнопазирии Украина ном дорад, содир намудани ҳаракатҳои қасдоноро

---

²²² Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года, №2341-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.07.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30418109 (дата обращения: 24.08.2023).

бо мақсади тағйир додани сарҳади ҳудудӣ ё сарҳади давлатии Украина бо вайрон кардани тартиби муқаррарнамудаи Конститутсияи Украина, инчунин, даъвати оммавӣ ё паҳн намудани маводе, ки ба чунин амалҳо даъват мекунанд, пешбинӣ намудааст. Аз мазмуни диспозитсияи моддаи мазкур бармеояд, ки дар баробари содир шудани дигар ҳаракатҳо «даъвати оммавӣ ё паҳн намудани маводе, ки ба чунин ҳаракатҳо даъват мекунанд» яке аз тарзи мустақили содиршавии ҷинояти мазкур мебошад, аммо дар ҷинояти мазкур содиршавии ҳаракатҳои дар боло зикршударо бо истифодаи ВАО ҳамчун ҳолати бандубастшаванда муқаррар накардааст, дар ҳоле ки чунин ҳолати бандубастшаванда дар м. 109 КҶ Ҷумҳурии Украина (ҳаракате, ки ба зӯран тағйир додан ё сарнагун кардани сохти конститусионӣ ё ба даст овардани ҳокимияти давлатӣ нигаронида шудааст) ҷой дорад.

Қисми 2 м. 110 КҶ Ҷумҳурии Украина содиршавии ҳаракатҳои дар боло зикршударо ҳамчун ҳолати бандубастшаванда дар алоқамандӣ бо барангехтани хусумати миллӣ ё динӣ пешбинӣ намудааст, аммо чун кодексҳои ҷиноятии дигар давлатҳои аъзои ИДМ ҷинояти барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ва ё диниро ба қатори ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ дохил накарда, дар м. 161 КҶ Ҷумҳурии Украина барои вайрон кардани баробарии шаҳрвандон вобаста ба мансубияти нажодӣ, миллӣ, минтақавӣ, эътиқоди динӣ, маъҷубӣ ва дигар хусусият, ки кирдорҳои қасдан ба барангехтани кинаю адовати миллӣ, маҳалгароӣ, нажодӣ ва динӣ, паст задани шаъну шарафи миллӣ ё таҳқири ҳисси шаҳрвандон вобаста ба эътиқоди динӣ, инчунин, бевосита ё бавосита маҳдуд кардани ҳуқуқ ё муқаррар намудани бартариҳои шаҳрвандон аз рӯйи нажод, ранги пӯст, эътиқоди сиёсӣ, динӣ ё дигар эътиқод, чинс, маъҷубӣ, мансубияти этникӣ ё иҷтимоӣ, вазъи молумулкӣ, ҷои истиқомат, забон ё дигар асосҳоро дар бар мегирад. Ҷинояти мазкур дар боби ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқуқҳои интиҳоботӣ, меҳнатӣ ва дигар ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон ва шаҳрванд ҷойгир карда шудааст. Аз ин бармеояд, ки объекти ин ҷиноят ҳуқуқи озодиҳои шахсии инсон ва шаҳрванд вобаста ба мансубияташ ба нажод миллат, маҳал, дин ва ғ. мебошад.

Дар КЧ ҚО якчанд ҷинойтҳои хусусияти экстремистӣ муқаррар гардидаанд, ки танҳо қисме аз онҳо экстремизми иттилоотиро дар бар гирифтаанд.

Чунончи, м. 167-2 КЧ ҚО (ғайриқонунӣ истехсол, воридот, фурӯш ё паҳн кардани адабиёт, маводи аудио ва видео, молу маҳсулоти динӣ ва дигар маводи иттилоотии дорои мазмуни динӣ) аломатҳои экстремизми иттилоотиро фаро гирифта, кирдорҳо дар шакли бе иҷозати дахлдор истехсол, воридот бо мақсади фурӯш ё паҳн кардан, фурӯш ё паҳн кардани адабиёт (дар воситаҳои коғаз ва электронӣ), маводи аудио ва видео, молу маҳсулоти динӣ ва дигар маводи иттилоотии дорои мазмуни динӣ равона гардидаанд. Банди 167-3.1 моддаи мазкур экстремизми иттилоотиро пурра дар бар гирифта, он ба истехсол, нигоҳ доштан ё паҳн кардани маводи экстремистии динӣ, яъне маводе, ки ба амалисозии ғайриқонунии экстремистии динӣ даъват мекунад ё ин гуна ғайриқонунӣ асоснок ё сафедкунии чунин ғайриқонунӣ зарур мебуданд, равона гардидааст.

Дар ҷинойти даъватҳои оммавӣ ба муқобили давлат (м. 281 КЧ ҚО) кирдорҳоро дар шакли даъватҳои оммавӣ ба ғасби зӯрваронаи ҳокимият, бо зӯрварӣ нигоҳ доштани ҳокимият ё бо зӯрварӣ тағйир додани соҳти конституционӣ ё вайрон намудани тамомияти арзии Ҷумҳурии Озарбойҷон, инчунин, паҳн кардани маводи дорои чунин мазмун муқаррар намудааст. Аз мазмуни диспозитсияи моддаи мазкур бармеояд, ки паҳн кардани маводи дорои хусусияти экстремистӣ яке аз тарзҳои содиршавии ҷинойти номбурда мебошад, лекин шакли паҳн намудан (бо истифодаи ВАО, шабакаҳои иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ аз ҷумла, интернет) муқаррар карда нашудааст. Аз рӯйи моҳияту мазмуни диспозитсияи моддаи мазкур, содир намудани ҳаракатҳои экстремистӣ бо истифодаи ВАО, шабакаҳои иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ, аз ҷумла, интернет, ҳамчун ҳолати бандубастшаванда пешбинӣ нагардидааст.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорию зиддиэкстремистии давлатҳои аъзои ИДМ ва дигар шарикони минтақавӣ дар

муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ хулосаҳои зеринро манзур намудан мумкин аст:

1. Қонуни намунавии СПАД «Дар бораи муқовимати иттилоотӣ ба терроризм ва экстремизм» ҳамчун санади ҳуқуқии махсусгардонидашуда дар фазои ИДМ буда, ба танзими ҳамаҷонибаи соҳаи муқовимати идеологӣ ба экстремизм ва терроризм бахшида шудааст. Гарчанде риояи меъёрҳои Қонуни намунавии мазкур аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ҳатмӣ набошанд ҳам, тавсия ва пешниҳод карда мешавад, ки ҳамчун намуна ва асос ҳангоми таҳияи қонунгузори дахлдори миллӣ ва заминаи ҳуқуқии идоравӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифодаи васеъ қарор дода шавад.

2. Қонуни намунавии СПАД «Дар бораи муқовимати иттилоотӣ ба терроризм ва экстремизм» ҷанбаҳои гуногуни муқовимати иттилоотӣ ба экстремизм ва терроризмро пешбинӣ кардааст, ки дар сурати ба таври воқеӣ амалӣ гардидани онҳо барои паҳншавии идеологияи экстремистӣ ҷойи ҳолӣ боқӣ намонад ва ба ин васила дар давлатҳои СПАД фазои солими иттилоотӣ ба вучуд меояд.

3. Қонуни намунавии СПАД «Дар бораи амнияти иттилоотӣ» низ яке аз қонунҳои намунавие мебошад, ки барои танзими муносибатҳои, ки ба таҳдидҳои асосии амнияти иттилоотӣ алоқамандӣ доранд, самтҳо ва чораҳои таъмини он қабул карда шудааст. Қонуни мазкур самтҳои асосии таъмини амнияти иттилоотӣ дар соҳаи ҳифзи сохти конституционӣ ва амнияти давлатӣ-миллиро барои таъмини амнияти иттилоотии давлати узви СПАД бо роҳи бунёди низоми самарабахш ва бунёди низоми пешгирии паҳншавии иттилоот дар шабакаи иттилоотию телекоммуникатсионии интернет ҷиҳати пешгирии таъсири фаъоли иттилоотии харобиовари як ё якчанд давлати хориҷӣ ва аз байн бурдани арзишҳои анъанавии маънавию ахлоқӣ муқаррар намудааст.

4. Ҷиҳати аз байн бурдан ё рафъ намудани таҳдидҳои асосие, ки дар м. 6 Қонуни намунавии СПАД «Дар бораи амнияти иттилоотӣ» зикр гардидааст, мақомоти дахлдори ҷумҳуриро зарур аст, ки вобаста ба ҳар як банди

алоҳида, чораҳои муассирро андешида, механизми муйяни дар амал татбиқ намудани онҳоро пешбинӣ намоянд.

5. Конвенсияи созмони ҳамкориҳои Шанхай «Оид ба муқовимат ба экстремизм (ифротгароӣ)» гарчанде мафҳуми «экстремизми иттилоотӣ»-ро муқаррар накарда бошад ҳам, лекин хатари ба ҷамъият хавфнокии онро ба назар гирифта, давлатҳои узвро тавсия додааст, ки тибқи принципҳои асосии низоми ҳуқуқии худ тадбирҳоро дар сатҳи миллий барои муқовимат бо экстремизми иттилоотӣ таҳия ва татбиқ намоянд (тақвияти фаъолияти таблиғотӣ оид ба пешгирии экстремизм ва иқдомҳо бар зидди паҳншавии идеологияи экстремистӣ, аз ҷумла, дар ВАО ва шабакаи интернет ва ғ.

6. Конвенсияи созмони ҳамкориҳои Шанхай «Оид ба муқовимат ба экстремизм (ифротгароӣ)» муқаррар намудааст, ки давлатҳо бо дарназардошти принципҳои асосии низоми ҳуқуқии худ тадбирҳои қонунгузорию заруриро ҷиҳати муқаррар кардани ҷавобгарии маданияно ҳуқуқӣ, маъмури ё ҷиноятӣ барои амалҳои гуногун андешанд, ки яке аз ин амалҳо ин иҷро нагардидани талаботи мақоми ваколатдор оид ба маҳдуд кардани дастрасӣ ба маводи экстремистӣ аз ҷониби шахсест, ки хизматрасонию дастрасиро ба шабакаҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ аз интернет анҷом медиҳад.

7. Бо мақсади риояи принципи низомнокӣ пешниҳод карда мешавад, ки дар б. «г». қ. 2. м. 307 КҶ ҚТ ва қ. 2. м. 307(1) КҶ ҚТба ҷойи истилоҳи «истифодаи ВАО ё шабакаи интернет» истилоҳи «истифодаи ВАО ё шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет», мавриди истифода қарор дода шавад.

8. Таҳлили кодексҳои ҷиноятӣ давлатҳои аъзои ИДМ моро ба чунин хулоса меоранд, ки новобоста аз он ки дар меъёрҳои ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта мазмуни якхела мушоҳида мешавад, лекин фарқиятҳо низ дида мешаванд. Агар аз диди монандӣ ба онҳо назар андозем, ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ дорои мазмуни якхела буда, даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистиро бо шаклҳои гуногун, аз қабилӣ амалисозии ҳаракатҳои, ки ба вайрон кардани тамомияти арзӣ, ҳалалдор

намудани амнияти давлат, дигаркунии сохти конституционӣ, бо зӯроварӣ ғасб ё нигоҳ доштани ҳокимият, истеҳсол, нигоҳдорӣ ё паҳн намудани маводи дорои мазмуни экстремистӣ, барангехтани кинаю адовати миллӣ, маҳалгароӣ, нажодӣ ва динӣ ва ғайраро дар бар мегиранд. Фарқияти онҳо бошад, дар муқаррар намудани ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ дар фаслу боби гуногун, номгузории ҳархелаи ҷиноятҳо, таъйини ҷазоҳо бо гуногунии намуд ва андозаи онҳо, таҷассум наёфтани аломатҳои экстремизми иттилоотӣ на дар ҳамаи ҷиноятҳо ва ғайра ифода меёбанд.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ҲУҚУҚӢ-ҶИНОЯТИИ ЭКСТРЕМИЗМИ ИТТИЛООТӢ ВА ПРОБЛЕМАҲОИ КВАЛИФИКАТСИЯИ ОНҲО ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Асосҳои умумии криминализатсия, квалификатсия ва дифференциатсияи экстремизми иттилоотӣ дар қонунгузорию ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ аломатҳои таркиби ҷиноят он унсурҳои эътироф карда мешаванд, ки барои муайян намудани кирдори ғайриқонунӣ хос буда, ҳавфи ҷамъиятии онро инъикос мекунанд²²³. Аз ин хотир, ҳангоми ба моддаҳои дахлдори Қисми махсуси КҶ ҚТ илова кардани ягон аломати нав, ки ин ё он элементҳои таркиби ҷиноятро мушаххас месозад, бояд аниқ карда шавад, ки аломати мазкур бо таври мунтазам такроркунанда аст ё не? Инчунин, бояд муайян кард, ки он ба пастшавии ҳавфи ҷамъиятии ин ё он кирдор таъсиргузор аст ё не? Дар зербоби мазкур маҳз масъалаҳо оид ба зарурат ва таъйиноти аломатҳои таркиби ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, ки бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет, содир карда мешаванд, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода мешаванд.

Бояд қайд кард, ки ҳавфи ҷамъиятии ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ва зарурати иҷтимоии муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои онҳо дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ хеле эътимоднок таҳқиқ карда шудаанд. Бинобар талаботи мавзӯи таҳқиқот мо диққати асосиро ба криминализатсия (ҷиноят эътироф кардан), квалификатсия (бандубаст намудани кирдор) ва тафриқакунонии (дифференциатсия) моддаҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ, ки дар диспозитсия ва ё бандҳои дахлдори таркибҳои квалификатсионии ҷиноятҳои хусусияти экстремистидоштаи бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет, содиршаванда матраҳ месозем.

Муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба пайдоиш ва инкишофи босуръати шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, шабакаи интернет, собит месозанд, ки

---

²²³ Ниг.: Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. – М.: ЗАО «ЮрИнфоР», 2013. – С. 34.

онҳо на фақат бо мақсадҳои нек, балки барои содир намудани ҷиноят ва ҳуқуқвайронкунииҳои гуногун истифода мешаванд. Ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, ки дар асоси ангезаҳои бадбинӣ ё кинаю адовати динӣ, миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ва сиёсӣ дар ҷомеа ташвиқу тарғиб карда мешаванд, истисно нестанд.

Бинобар дар даҳсолаҳои охир хавфи зиёди ҷамъиятӣ касб кардани падидаҳои экстремистӣ ва мутаносибан зиёд гардидани содиршавии ҷунун кирдорҳо бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 30-юми июли соли 2007, №301, ба моддаҳои 307 КҶ ҚТ (даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯроварӣ тағйир додани сохти конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон), 307(1) КҶ ҚТ (даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм) ва бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14-уми ноябри соли 2016, №1359, ба м. 307(3) КҶ ҚТ (ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ (ифротгароӣ) ҳамчун аломатҳои бандубастшаванда – «истифодаи ВАО ва шабакаи интернет» ворид карда шуд. Дар м. 189 КҶ ҚТ бошад, истифодаи ҷунун воситаҳо (ВАО ва шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, шабакаи интернет) танҳо дар қ. 1 моддаи мазкур пешбинӣ гардид (Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17-уми декабри соли 2020, №1730). Ҳамин гуна тағйирот барои даъватҳои оммавӣ ба фаъолияти террористӣ ё сафедкунии оммавии терроризм (м. 179(3) КҶ ҚТ) пешбинӣ шудааст (Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми августи соли 2018, №1538).

Тағйироти мазкур ба сиёсати ягонаи зиддиҷиноятӣи давлатӣ дар соҳаи муқовимат ба экстремизм ва терроризм шаҳодат медиҳад.

Бояд қайд кард, ки ворид кардани аломатҳои тавсифдиҳандаи тарзи нави содир кардани ҷиноятҳои мазкур танҳо хосси таркиби моддаҳои 189, 307, 307(1) ва 307(3) КҶ ҚТ мебошад.

Пеш аз он ки ба баррасии табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣи кирдорҳои хавфноки ҷамъиятӣи хусусияти экстремистидошта, ки бо истифодаи ВАО, шабакаҳои

алокаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, содир карда мешаванд, бевосита назар андозем, баррасӣ кардани мафҳуми «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» аз манфиат холӣ нест. Зеро дар илми ҳуқуқи ҷиноятии ватаниву хориҷӣ то кунун вобаста ба мафҳуми мазкур мавқеи ягона ва муттаҳидкунанда мавҷуд нест.

Аз ҷумла, муҳаққиқон А.А. Можегова, С.Н. Фридинский, А.И. Долгова, З.М. Бешукова, В.А. Абдухамитов, М.П. Ҳайдарзода ва дигарон қайд менамоянд, ки номукаммалии табиати ҳуқуқии «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» боиси мушкилот дар таҷрибаи тафтишотиву судӣ, бақайдгирии омории чунин ҷиноятҳо ва квалификатсияи онҳо гардидааст²²⁴. Аз ҷумла, А.Г. Хлебушкин изҳор менамояд, ки «дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ мафҳум ва низоми ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта то айни замон ба таври сатҳӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, аз тарафи бисёре аз мутахассисони соҳа мавриди нуктагирии ҷиддӣ қарор гирифтаанд»²²⁵. Чунин мавқеъгирӣ аз ҷониби С.Н. Фридинский²²⁶ ва Л.Ч. Сидикова²²⁷ низ ба назар мерасад. Онҳо бар он ақида мебошанд, ки истилоҳоти мазкур на дар доираи қонунҳои махсус дар бораи муқовимат ба экстремизм, балки дар доираи кодексҳои ҷиноятӣ бояд муқаррар карда шаванд.

Дар б. 8 м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» зери мафҳуми «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» кирдори (ҳаракат ё беҳаракатии) содиршудаи гунаҳгоронаи барои ҷамъият хавфнок, ки дар асоси хусуматҳои сиёсӣ, ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ, миллӣ,

---

²²⁴ Ниг.: Можегова А.А. Экстремистские преступления и преступления экстремистской направленности по уголовному праву Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2015. – С. 20-34; Фридинский С.Н. Противодействие экстремистской деятельности (экстремизму) в России (социально-правовое и криминологическое исследование): дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2011. – С. 59; Долгова А.И. Подходы к пониманию экстремизма и его отражение в российском законодательстве / А.И. Долгова // Экстремизм: понятие, система противодействия и прокурорский надзор. – М.: «РКА», 2009. – С. 12-15; Бешукова З.М. Преступления, связанные с осуществлением экстремистской деятельности: сравнительно-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2011. – С. 128; Абдухамитов В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминологические проблемы: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Бишкек, 2016. – С. 22; Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои муқаммалсозии қонунгузорӣ ва квалификатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Сафарзода Ҳ.С. – Душанбе: «ЭР-Граф», 2021. – С. 154.

²²⁵ Хлебушкин А.Г. Экстремизм: уголовно-правовой и уголовно-политический анализ: монография. – Саратов: Изд-во Сарат. юрид. ин-та МВД России, 2007. – С. 67.

²²⁶ Ниг.: Фридинский С.Н. Противодействие экстремистской деятельности (экстремизму) в России (социально-правовое и криминологическое исследование): дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2011. – С. 58.

²²⁷ Ниг.: Сыдыкова Л.Ч. Борьба с экстремизмом в Кыргызстане: проблемы законодательного регулирования / Л.Ч. Сыдыкова // Вестник КРСУ. – 2016. – Т. 16. – №6. – С. 85.

нажодӣ, мафкуравӣ, маҳалгарой ва динӣ (мазҳабӣ) бо мақсади маҳдудияти ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, расонидани зарар ба амнияти ҷамъиятӣ, асосҳои сохти конституционӣ, инчунин, ба сулҳу амнияти байналмилалӣ равона гардида, бо таҳдиди татбиқи ҷазо тибқи КҶ ҚТ манъ карда шудааст, фаҳмида мешавад²²⁸.

Қонунгузор дар моддаи мазкур номгӯи кирдорҳои хусусияти экстремистидоштаро мушаххасан муайян насохта, барои дарки амиқи онҳо диққати ҳуқуқтатбиқкунандагонро ба моддаҳои дахлдори КҶ ҚТ ҳавола месозад. Аммо дар эзоҳи моддаҳои мушаххаси КҶ ҚТ низ номгӯи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дарҷ нагардидаанд. Танҳо аз диспозитсияи м. 307(2) КҶ ҚТ (ташкили иттиҳоди экстремистӣ (ифротгарой) дарк кардан мумкин аст, ки ба ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта моддаҳои 157, 158, 160, 185, 188, 189, 237, 237(1), 242 ва 243 КҶ ҚТ марбут доништан мумкин аст, агар онҳо аз рӯи ангезаҳои кинаю адовати сиёсӣ, нажодӣ, миллӣ ё динӣ, ҳамчунин, аз рӯи ангезаи кина ё адоват нисбат ба ягон гурӯҳи иҷтимоӣ содир шуда бошанд²²⁹.

Аз диспозитсияи моддаи мазкур бармеояд, ки маҳаки асосии муайян сохтани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ин ангезаҳои кинаю адовати сиёсӣ, нажодӣ, миллӣ ё динӣ (мазҳабӣ) баромад менамоянд.

Таҳлили амиқи қонунгузорию зиддиэкстремистии миллии баъзе аз давлатҳои аъзои ИДМ²³⁰ ва мавқеи муҳаққиқони соҳа²³¹ собит месозанд, ки маҳаки асосии муайян сохтани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ин «барангехтани кинаю адовати сиёсӣ, нажодӣ, миллатгарой, динӣ (мазҳабӣ) ва маҳалгарой» мебошад.

²²⁸ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 2 январи соли 2020, №1655 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 14.01.2023).

²²⁹ Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи соли 1998, №574 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 24.08.2023).

²³⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 года, №63-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.08.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397073 (дата обращения: 24.08.2023).

²³¹ Ниг.: Борисов С.В., Жеребченко А.В. Квалификация преступлений экстремистской направленности: учебное пособие / Отв. ред. и предисл. – засл. деят. науки РФ, д-ра юрид. наук, проф. Н.И. Ветеров. – М.: Волтерс Клувер, 2011. – С. 11.

Новобаста ба он ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» ду мафҳуми бо якдигар алоқаманд ва пурпечутоб – «фаъолияти экстремистӣ» ва «фаъолияте, ки экстремистӣ эътироф карда мешавад» истифода гардидаанд, бояд меҳвари калидии муайян намудани мафҳуми «чиноятҳои хусусияти экстремистидошта»-ро ташкил меод. Аммо истилоҳоти тозабунёд проблемаҳои нави ҳуқуқиро ба бор оварданд.

Вобаста ба ҳамин масъала, М.П. Ҳайдарзода комилан дуруст меафзояд, ки қонунгузор дар мафҳуми тозабунёди марбут ба «фаъолияти экстремистӣ» истилоҳи «маблағгузории экстремизм», «сафедкунии оммавии экстремизм» ва як қатор кирдорҳои дигари хусусияти экстремистидоштаро мадди назар намуда, баръакс, истилоҳи «қобилияти мудофиавии давлат»-ро вориди мафҳуми тозабунёди фаъолияти экстремистӣ кардааст, ки метавонад проблемаҳои нави ҳуқуқиро ба бор оварад. Зеро мазмуни истилоҳи «қобилияти мудофиавӣ» фарогири диспозитсияҳои моддаҳои 305 (хиёнат ба давлат), 308 (ҷосусӣ) ва 309 (тахрибкорӣ (диверсия) мебошад, ки аз рӯйи хусусияташон дар доираи назарияҳои илмӣ ва меъёрҳои қонунгузории зиддиэкстремистии давлатҳои аъзои ИДМ ҳамчун падидаҳои экстремистӣ эътироф намешаванд²³².

Ҳамчунин, мақомоти қонунгузор дар м. 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» дар баробари мавҷуд будани истилоҳи «фаъолияти экстремистӣ», истилоҳи «фаъолияте, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон экстремистӣ ҳисобида мешавад»-ро истифода бурдааст, ки дар доираи он, дар баробари амалҳои экстремистӣ, кирдорҳоеро муқаррар намудааст, ки дар онҳо ҷой доштани аломатҳои экстремизм баҳснок мебошад, ки инҳоянд:

– бо зӯрӣ сарнагун кардан ва ё тағйир додани сохти конституционӣ, вайрон ва халалдор кардани соҳибхитиёрӣ, истиқлолият ва тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, мусоидат кардан ба ҷунин кирдорҳо (м. 306 КҶ ҚТ);

---

²³² Ниг.: Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои муқамалсозии қонунгузорӣ ва квалитатсияи чиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Сафарзода Ҳ.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – С. 36.

– амалҳое, ки ба ғасб ё аз худ кардани ваколатҳои ҳокимият равона шудаанд (м. 306 КҶ ҚТ);

– ташкил кардани гурӯҳҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ ё иштирок дар онҳо (м.185 КҶ ҚТ);

– истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбат ба кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ё ташкилоти дигари давлатӣ ва наздикони онҳо бо мақсади қасос гирифтани барои он амалҳое, ки бо иҷрои фаъолияти хизматӣ вобаста бошад, ё ин ки, хатари истифодаи зӯрварӣ вобаста ба ин асосҳо (м. 328 ва 329 КҶ ҚТ).

Аз таҳлили қонунгузории амалкунанда чунин бармеояд, ки аз як тараф, мафҳумҳои истилоҳоти «фаъолияти экстремистӣ» ва «фаъолияте, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» экстремистӣ ҳисобида мешавад» доираи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидоштаро беҳадду канор сохтаанд, ки дар доираи онҳо мушаххас сохтани номгӯи пурраи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта имконнопазир аст. Аз тарафи дигар, тибқи талаботи б. 8 м. 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» мақомоти ҳуқуқтатбиқкунанда барои дарки воқеии табиати ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта бояд ба моддаҳои дахлдори КҶ ҚТ муроҷиат кунанд. Аммо номгӯи пурраи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар доираи эзоҳи мушаххаси моддаи дахлдори КҶ ҚТ муайян карда нашудаанд.

Аз ин ҷост, ки ҳангоми гузаронидани пурсиши сотсиологӣ дар байни 200 нафар кормандони ҳифзи ҳуқуқ, беш аз 74% онҳо дар дарк намудани таносуби мафҳумҳои «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» ва «фаъолияти экстремистӣ» мушкилӣ кашиданд²³³.

Ба андешаи М.П. Ҳайдарзода, «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта кирдорҳои хавфноки ҷамъиятиро эътироф карда мешаванд, ки дар асоси ангезаҳои миллӣ, наҷодӣ, сиёсӣ, динӣ (мазҳабӣ) ва маҳалгароӣ бо мақсади вайрон кардани ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, тартибот ва амнияти ҷамъиятӣ, асосҳои сохти конституционӣ ва сулҳу амнияти байналмилалӣ равона буда, дар содир намудани як ва ё якчанд ҷиноятҳои дар моддаҳои 143, 157, 158,

---

²³³ Ниг.: Замима.

160, 188, 189, 237, 237(1), 242, 243, 307, 307(1), 307(2), 307(3) ва 307(4) КЧ ҚТ пешбинишуда зухур меёбанд». Новобаста ба он ки ӯ дар таҳқиқоти диссертатсионии худ, б. «м» қ. 2 м. 104 КЧ ҚТ, б. «м» қ. 2 м. 110 КЧ ҚТ, б. «е» қ. 2 м. 111 КЧ ҚТ-ро бинобар дар бандҳои ишорагардида мустақар шудани ангезаҳои экстремистӣ, онҳоро ҳамчун ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта эътироф менамояд ва пешниҳод мекунад, ки бояд дар бандҳои моддаҳои 112, 116 ва 120 КЧ ҚТ чунин ангезаҳо ҷойгузин бошанд, дар яке аз нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодкардааш ин ҷиноятҳоро ба номгӯйи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта шомил накардааст. Инчунин, дар номгӯйи пешниҳодкардаи ӯ м. 398 (генотсид) КЧ ҚТ низ, ки дорои ангезаи экстремистӣ мебошад, аён нест²³⁴.

Дар қонунгузори ФР бошад, проблемаи мазкур бо дарназардошти афкори илман асосноки муҳаққиқон²³⁵ дар б. 2 эзоҳи м. 282(1) КЧ ФР бо роҳи мустақар сохтани мафҳуми ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» нисбатан роҳи ҳалли худро ёфтааст. Зери ин мафҳум кирдорҳои ҷиноятӣ эътироф карда шудаанд, ки бо ангезаҳои сиёсӣ, идеологӣ, наҷодӣ, миллатгарой ва ё кинаю адовати динӣ ва ё бо ангезаҳои кина ва ё адоват нисбати ягон гурӯҳи иҷтимоӣ содир карда мешаванд ва дар моддаҳои дахлдори Қисми махсуси КЧ ФР ва б. «е» қ. 1. м. 63 КЧ ФР (мутобиқ ба б. «е» қ. 1. м. 62 КЧ ҚТ) муайян гардидаанд²³⁶.

Дар ҳамин радиф, зикр кардан зарур аст, ки кирдорҳои ҷиноятӣ, ки дар диспозитсияҳои онҳо ангезаҳои экстремистӣ ба ҳайси аломатҳои ҳатмӣ муқаррар гардидаанд, ҳангоми татбиқи ҷазои ҷиноятӣ бояд талаботи б. «е» қ. 1 м. 62 КЧ ҚТ ба инобат гирифта нашавад. Зеро шахс барои кирдори ҷиноятӣ худ танҳо як маротиба ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад.

²³⁴ Ниг.: Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои мукамалсозии қонунгузорӣ ва квалifikатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2020. – С. 12.

²³⁵ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. С.В. Дьяков и Н.Г. Кадникова. – М., 2008 г. – С. 686; Павлинов А.В. Антигосударственный экстремизм и псевдоэкстремизм: с чем следует бороться / А.В. Павлинов // Современные проблемы теории и практики борьбы с преступностью. Первые Кудрявцевские чтения (10 апреля 2008 г.): сб. науч. тр. / Науч. ред. С.В. Максимов. – М.: ИГП РАН, 2009. – С. 214-215; Борисов С.В., Жеребченко А.В. Квалификация преступлений экстремистской направленности: учебное пособие / Отв. ред. и предисл. – засл. деят. науки РФ, д-ра юрид. наук, проф. Н.И. Ветеров. – М.: Волтерс Кулвер, 2011. – С. 11.

²³⁶ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 года, №63-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.08.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397073 (дата обращения: 24.08.2023).

Чунки дар қ. 3. м. 62 КҶ ҚТ зикр гардидааст, ки «Агар ҳолати дар қ. 1 м. 62 КҶ ҚТ пешбинишуда дар моддаи дахлдори Қисми махсуси ҳамин кодекс ба сифати аломати ҷиноят пешбинӣ шуда бошад, онро суд такроран ҳамчун ҳолати бандубастшавандаи ҷазо ба назар гирифта наметавонад». Чунин муқаррароти қонунгузорӣ бо афкори илмии муҳаққиқони соҳа мувофиқ мебошад²³⁷.

Ҳамин тариқ, агар қонунгузор дар таркиби теъдоди муайяни ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, ангезаҳои экстремистиро ба ҳайси аломатҳои ҳатмии таркиби онҳо муайян насохта бошад, ҳангоми татбиқ намудани ҷазои ҷиноятӣ нисбати ин гуна кирдорҳо (агар дар асоси ангезаҳои экстремистӣ содир карда шаванд) бояд ҳуқуқтатбиқкунандагон талаботи б. «е» қ. 1. м. 62 КҶ ҚТ риоя намоянд. Аммо дар ҳолати дар моддаи дахлдори КҶ ҚТ ба сифати аломати ҷиноят ангезаҳои экстремистӣ пешбинӣ шуда бошанд, онро муфаттиш, прокурор ва суд такроран ҳамчун ҳолати бандубастшавандаи ҷазои ҷиноятӣ набояд ба назар гиранд.

Аз мазмуни моддаҳои 157, 158, 160, 185, 188, 189, 237, 237 (1), 242, 243 КҶ ҚТ (дар диспозитсияи м. 307(2) КҶ ҚТ ҳамчун ҷинояти хусусияти экстремистидошта эътироф гардидаанд), б. «м», қ. 2, м. 104, б. «м», қ. 2, м. 110, б. «е», қ. 2, м. 111, б. «ж», қ. 2, м. 117, қ. 2, м. 143 ва 398 КҶ ҚТ (дар бандҳои алоҳидаи онҳо ангезаҳои экстремистӣ мустақар гардидаанд) ва моддаҳои 307, 307(1), 307(2), 307(3), 307(4) ва 40(1) КҶ ҚТ (танҳо дар асоси чунин ангезаҳо содир карда мешаванд) ва б. «в» қ. 2 м. 179 КҶ ҚТ бармеояд, ки онҳо дорои ангезаҳои экстремистӣ мебошанд.

Аммо бо тақя ба мавқеи муҳаққиқони ватанӣ ва хоричӣ зикр кардан зарур аст, ки агар ҷиноятҳои хусусияти террористидошта дорои ангезаҳои экстремистӣ бошанд, зарурати ба ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ марбут донишгари онҳо нест. Зеро ҳангоми баҳисобгирии омили ҷиноятӣ чунин ҷиноятҳо на бояд ду маротиба ба ҳисоб гирифта шаванд (як маротиба ба

---

²³⁷ Ниг.: Шаргородский М.Д. Наказание по советскому уголовному праву: монография. – М.: «Госюриздат», 1958. – С. 39; Алиев Н.Б. Повторность и рецидив преступлений по советскому уголовному праву: учебное пособие. – Махачкала: Изд.-во Даг. гос. ун-та, 1978. – С. 43; Борисов С.В., Жеребченко А.В. Квалификация преступлений экстремистской направленности: учебное пособие / Отв. ред. и предисл. – засл. деят. науки РФ, д-ра юрид. наук, проф. Н.И. Ветеров. – М. Волтерс Кулвер, 2011. – С. 11.

хайси ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ва дуҷум маротиба ба хайси ҷиноятҳои хусусияти террористидошта). Аз ин лиҳоз, моддаҳои 179, 185 ва 401(1) КҶ ҚТ бояд танҳо ҷиноятҳои хусусияти террористидошта эътироф карда шаванд. Чунин мавқеъгирии мо аз талаботи м. 40 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»²³⁸ низ бармеояд. Яъне, истилоҳоти ҳуқуқӣ бояд содда, раван ва барои ҳамаи соҳаҳои ҳуқуқ яқранг ва фаҳмо бошанд.

Мувофиқи талаботи м. 11 КҶ ҚТ «Асоси ҷавобгариҳои ҷиноятӣ содир намудани кирдоре мебошад, ки дорои тамоми аломатҳои таркиби ҷинояти дар КҶ ҚТ пешбинигардида аст». Аз ин ҷост, ки дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ «муқоиса кардани аломатҳои таркиби ҷиноят бо аломатҳои кирдори содиршуда ҳамчун квалifikатсияи ҷиноят арзёбӣ мегардад»²³⁹.

Ба хайси яке аз унсурҳои ҳатмии таркиби ҷиноят, объекти он баромад менамояд, ки дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ҷаҳор зина, яъне умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевосита ҷудо карда шудааст²⁴⁰. Ба хайси объекти умумӣ ҳифзи намудани тамоми манфиатҳои ҷомеа, давлат ва инсон, ки дар м. 2 КҶ ҚТ мустақар гардидаанд, эътироф гардида, ба хайси объектҳои хелӣ маҷмуи манфиатҳои зери ҳимояи фаслҳои алоҳидаи КҶ ҚТ қарордошта баромад менамоянд. Объекти намудии ҷиноятҳо маҷмуи манфиатҳои дар ҳимояи бобҳои КҶ ҚТ қарордошта махсуб меёбанд. Зери мафҳуми «объекти асосӣ ва ё бевосита» муносибатҳои ҷамъиятӣ эътироф мегарданд, ки бо воситаи моддаҳои мушаххаси КҶ ҚТ ҳимоя карда мешаванд²⁴¹. Чунин таснифот (умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевосита)-ро олимони тарзи амудӣ номида, таснифоти уфуқӣ дар ҷиноятҳои мураккаб ба ҷашм мерасад, ки ба ду ва ё зиёда объект таҷовуз менамоянд. Аз ин лиҳоз, объекти ҷиноят ба асосӣ, иловагӣ ва факултативии бевосита ҷудо карда мешавад²⁴².

²³⁸ Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30-юми майи соли 2017, №1414 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.12.2023).

²³⁹ Солиев К.Х. Таркиби ҷиноят: дастури таълимӣ. – Душанбе: «Ирфон», 2014. – С. 29.

²⁴⁰ Ниг.: Уголовное право России. Общая и Особенная части / Под ред. В.П. Ревина. – М., 2000. – С. 110-111.

²⁴¹ Ниг.: Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ: китоби дарсӣ: дар III ҷилд. Ҷилди I / Зери таҳрири умумии д.и.х., дотсент Раҳимзода Р.Х. – Душанбе: «Нашриёти муосир», 2023. – С. 102; Солиев К.Х. Асарӣ зикршуда. – С. 32-33.

²⁴² Ниг.: Бешукова З.М. Преступления, связанные с осуществлением экстремистской деятельности: сравнительно-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2011. – С. 128.

Зикр кардан зарур аст, ки бинобар дар фаслу бобҳои гуногуни КҶ ФР (ҷойгир гардидани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар боб ва фаслҳои КҶ ҚТ ва КҶ ФР қариб якхелаанд) ҷойгир гардидани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, мавқеи олимони соҳа вобаста ба объекти бевоситаи онҳо хеле гуногунанд²⁴³. Аз ҷумла, Д.И. Леншин қайд мекунад, ки: «дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ муайян намудани объекти бевоситаи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта мушкилоти муайянеро ба вучуд меорад, зеро онҳо ба арзишу манфиатҳои гуногун зарар расонида, объекти ягонаи хелӣ ва намудӣ надоранд»²⁴⁴. Аммо мавқеи С.В. Борисов оид ба он, ки «Ҳар як ҷинояти хусусияти экстремистидошта дар баробари объекти бевоситаи асосии худ, ба дигар муносибатҳои ҷамъиятӣ (вобаста ба ҷойгиршавиашон дар моддаҳои дахлдори Қисми махсуси КҶ ҚТ) таҷовуз менамояд, ки онҳо бояд ба ҳайси объекти ҳатмӣ (аввалиндараҷа ва ё дуюмдараҷа) ва ё объекти иловагии ҳатмии онҳо эътироф карда шаванд»²⁴⁵ боиси дастгирӣ мебошад.

Бо дарназардошти афкори иброзгардида ва воқеияти замони муосир аломатҳои экстремизм дар қисм ва бандҳои дахлдори моддаҳои 104 , 110, 111, 112, 116, 120, 143, 157, 158, 160, 188, 189, 237, 237 (1), 242, 243, 307, 307(1), 307(2), 307(3), 307(4) ва 398 КҶ ҚТ баръало намоён аст, ки дар фаслу бобҳои гуногуни КҶ ҚТ ҷойгир шудаанд. Зеро таҷрибаи амалӣ собит месозад, ки дар асоси ангезаҳои экстремистӣ (сиёсӣ, динӣ, наҷодпарастӣ, миллатгароӣ, маҳалгароӣ) маъмулан ҷиноятҳои болозикр содир карда мешаванд ва ё таҳдиди содир кардани онҳо вучуд дорад. Масалан, дар асоси ангезаҳои миллатгароӣ ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии бархе аз муҳочирони меҳнатӣ дар хориҷи кишвар поймол карда мешаванд (онҳоро ба қор қабул намекунанд, барои иҷрои қору фаъолияти муайян музди нобаробар медиҳанд, ҳатто шахсони воқеӣ ба онҳо барои иҷора нишастан хона

---

²⁴³ Ниг.: Борисов С.В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2012. – С. 186; Рубан Л.С. Как разрешать конфликты и формировать толерантность: учебное пособие. – М.: Московское бюро по правам человека, ДА-ИАМП, МосУ МВД России, 2007. – С. 11; Ветров Н.И. Уголовное право. Особенная часть: учебник. – М.: «Юни-Дана», 2002. – С. 388-389; Хлебушкин А.Г. Экстремизм: уголовно-правовой и уголовно-политический анализ: монография. – Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та МВД России, 2007. – С. 22.

²⁴⁴ Ниг.: Леншин Д.И. Преступления экстремистской направленности по уголовному праву Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2011. – С. 55.

²⁴⁵ Ниг.: Борисов С.В. Асари зикршуда. – С. 16.

намедиханд, обрӯ ва эътибори онҳо паст зада мешавад, барои ибодат кардани онҳо шароити мусоид фароҳам намеоранд, ҳангоми барпо кардани митингҳои осоишта ва ё пикетгузорӣ монеаҳои сунъӣ ва маъмури эҷод карда мешавад ғ.). Чунин шакли экстремизм (бе аломатҳои зӯрварӣ) таркиби моддаҳои дахлдори КҲМ ҚТ ва дар давоми сол такроран содир кардан чунин кирдорҳо, оқибатҳои ҳуқуқии дар моддаҳои 143, 157, 158 ва 160 КҲ ҚТ пешбинишударо ба бор меорад.

Дар асоси ангезаҳои экстремистӣ, аз ҷумла, ангезаи миллатгарӣ, аз ҷониби бархе аз аъзои ТЭТ дар хориҷи кишвар нисбати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон қасдан зарарҳои дараҷаҳои гуногуни ҷисмонӣ ва одамқушӣ содир карда мешаванд, ки ин кирдорҳо тибқи талаботи моддаҳои 104, 110, 111, 112 ва 116 КҲ ҚТ табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ касб менамоянд.

Инчунин, содир кардани авбошӣ, вандализм (навиштаҷоти таҳқиркунандаи намояндагони миллату мазҳабҳои дигар ва ғ.), несту нобуд кардани ёдгориҳои таърих, навиштаҷоти сари қабристонҳо низ, ки дар доираи моддаҳои 237, 237(1), 242 ва 243 КҲ ҚТ аломатҳои таркибии онҳо муайян гардидаанд ва бо ангезаҳои экстремистӣ содир карда шудаанд, ба ҷашм мерасанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, дар дахсолаи охир содир кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, аз қабилӣ моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КҲ ҚТ зиёд гардидааст. Аммо содир гардидани генотсид (м. 389 КҲ ҚТ), хушбахтона, дар ҳудуди ҚТ ба қайд гирифта нашудааст.

Объекти бевоситаи асосии ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, аз қабилӣ моддаҳои 157, 158, 160 КҲ ҚТ, муносибатҳои ҷамъияти эътироф мешаванд, ки поймол кардани ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрвандро аз ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта эмин дошта, муносибатҳои хуби байни инсонҳоро таъмин месозанд. Аммо вобаста аз ҷойгиршавии ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, дар Қисми махсуси КҲ ҚТ объекти номбурда, метавонад дар як маврид ба ҳайси объекти бевоситаи асосии ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта баромад намояд, дар мавриди дигар, ба ҳайси объекти асосии иловагӣ эътироф шавад. Масалан, ба ҳайси объекти асосии ҷиноятҳои дар модаҳои 307(1), 307(2),

307(3) ва 307(4) КЧ ҚТ асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлатиро баромад намуда, объекти иловагии онҳо ҳуқуқу озодиҳои инсон маҳсуб меёбад. Инчунин, ҳангоми дар асоси ангезаҳои экстремистӣ содир гардидани қиноятҳои дар моддаҳои 104, 110, 111, 112, 116, 120, 237 ва 398 КЧ ҚТ пешбинишуда, агар объекти бевоситаи асосии онҳо ҳаёт, саломатӣ, тартиботи ҷамъиятӣ ва ё сулҳу амнияти инсоният маҳсуб ёбанд, объекти иловагии онҳо ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шахрванд, эътироф карда мешаванд.

Новобаста ба мавҷудияти баъзе камбудиҳои ҷузъӣ дар таркиби моддаҳои 104, 110, 111, 112, 116, 120, 143, 157, 158, 160, 237, 237(1), 242, 243, 307(4), 398 КЧ ҚТ²⁴⁶, аломатҳои таркибии онҳо нисбатан мушаххас ва барои олимону кормандони амалӣ фаҳмо буда, дар таҷрибаи судиву тафтишоти мушкилоти ҷиддӣ оид ба дарки воқеии онҳо ҷой надорад.

Дар фазои илмӣ ва таҷрибаи судиву тафтишотӣ, баҳсҳои тӯлонӣ асосан вобаста ба табиати ҳуқуқи қиноятӣ аломатҳои таркибии моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КЧ ҚТ ҷойгузин мебошанд.

Вобаста ба фарқият ва монандии табиати ҳуқуқӣ-қиноятӣ моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КЧ ҚТ дар байни 200 нафар кормандони амалӣ пурсиши сотсиологӣ гузаронида шуда, бештари онҳо роҳи ҳалли ин масъаларо надоништа, танҳо дар асоси фарзияҳои таҳаюлӣ мавқеи ҳеҷро иброз намуданд²⁴⁷.

Бинобар сабаби он ки предмети омӯзиши мо табиати ҳуқуқӣ-қиноятӣ экстремизми иттилоотӣ мебошад ва табиати ҳуқуқӣ-қиноятӣ он дар доираи моддаҳои 189, 307, 307(1) ва 307(3) КЧ ҚТ ҷойгузин аст, баррасӣ намудани аломатҳои умумӣ ва махсуси таркиби онҳо бо мақсади аз ҳамдигар шинохта гирифтани онҳо амри зарурӣ аст.

Дар ҳамин радиф назар кардан ба мафҳуми криминализатсияи кирдор, квалifikатсия ва дифференциатсияи (тафриқақунонии) он аз аҳаммият ҳолӣ нест, зеро табиати ҳуқуқии қиноятӣ кирдорҳои дар моддаҳои болозикр

---

²⁴⁶ Масалан, дар банд ва қисмҳои дахлдори моддаҳои 112, 116, 120, 143, 157, 158, 160, 237, 237(1), 242 ва 243 КЧ ҚТ ангезаҳои экстремистӣ муқаррар нагардидаанд.

²⁴⁷ Ниг.: Замима.

чойгузин хеле баҳсбарангез, номукамал ва аз нуктаи назари илми ҳуқуқи ҷиноятӣ камсамар мебошанд.

Л.Д. Гаухман квалификатсияи ҷиноятро ҳамчун раванди «Муайян сохтан ва бо таври ҳуқуқӣ мустақар сохтани мувофиқати дурусти байни аломатҳои кирдори содиршуда ва аломатҳои таркиби ҷиноят, ки қонунгузори ҷиноятӣ муқаррар кардааст, инчунин, дар дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки дар диспозитсияи бланкетии²⁴⁸ моддаҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ ба онҳо ишора шудааст»²⁴⁹ арзёбӣ менамояд. Аммо олими шинохтаи рус А.В. Наумов комилан дуруст меафзояд, ки «аз ҳад зиёд мустақар сохтани меъёрҳои бланкетӣ дар диспозитсияҳои қонуни ҷиноятӣ ҳангоми квалификатсияи кирдорҳои ҷиноятӣ дар фаъолияти судиву тафтишотӣ мушкилоти назаррасеро эҷод менамоянд, зеро кормандони амалӣ маҷбур мегарданд, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдори соҳаҳои дигари ҳуқуқро ҷустуҷӯӣ намоянд»²⁵⁰. Вобаста ба квалификатсияи кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидоштаи болозикр, бинобар мазмуни бланкетӣ доштани онҳо, А.А. Можегова комилан дуруст иброз мекунад, ки татбиқи намудани талаботи онҳо бе мурочиат намудан ба дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ имконнопазир аст²⁵¹.

Дар ҳақиқат, дарки воқеии аломатҳои таркиби моддаҳои 307(1), 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ ва фарқи намудани онҳо аз моддаҳои 189 ва 307 КҶ ҚТ бе мурочиат намудан ба мазмуни истилоҳоти «фаъолияти экстремистӣ», «фаъолияти, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон экстремистӣ эътироф карда мешавад», «ташкilotи экстремистӣ» ва дигар истилоҳоти бо онҳо алоқаманд дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» бо таври баҳсбарангез мустақаргардида, имконнопазир аст.

---

²⁴⁸ Диспозитсияи бланкетӣ гуфта, чунин диспозитсияе мебошад, ки дар он аломатҳои таркиби ҷиноят бевосита муайян нагардида, барои бо таври дақиқ муайян намудани онҳо ба дигар қонун ва ё дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаҳои дигари ҳуқуқ (маъмурӣ, маданӣ ва ғ.) ҳавола карда мешавад. Ниг.: Уголовное право России. Общая часть: учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева [ва диг.]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: «Юрист», 2006. – С. 65.

²⁴⁹ Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика: монография. – М.: «ЮрИнфоР», 2005. – С. 18.

²⁵⁰ Уголовное право России. Общая часть: учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева [и друг.]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: «Юрист», 2006. – С. 66.

²⁵¹ Ниг.: Можегова А.А. Экстремистские преступления и преступления экстремистской направленности по уголовному праву Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2015. – С. 20.

Чараёни квалификатсияи ҷиноят гуфта, хулосаи асоснок баровардан оид ба муайян намудани моддаи дахлдори КҶ ҚТ мебошад. Дар ин замина, баҳодихии дурусти кирдорҳои ҷиноятӣ риояи принципҳои қонуният, гунаҳгорӣ, адолат ва инсондӯстиро таъмин мекунад.

Квалификатсияи дурусти ҷиноятҳо, аз ҷумла, ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, аҳаммияти калони ҳуқуқӣ дошта, дорои чунин арзишҳо мебошад:

– имкон медиҳад, ки кирдори ҷиноятӣ аз дигар ҳуқуқвайронкуниҳо ҷудо карда шавад;

– шарти муҳимми таъйини ҷазои қонунӣ ва одилона аст, зеро квалификатсияи нодуруст метавонад боиси таъйини ҷазо тибқи моддаи КҶ ҚТ бо ҷазои вазнин ё сабуктар гардад;

– барои тафриқақунонии шароити адои ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ вобаста ба категорияи ҷинояти содиршуда асос мегардад;

– ба масъалаҳои вобаста ба шартан пеш аз муҳлат озод кардан аз адои ҷазо, иваз кардани ҷазо бо ҷазои сабуктар, гузаштани муҳлати ҷавобгарии ҷиноятӣ, имконияти озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ, татбиқ кардан ё накардани авф дахл мекунад;

– шарти ҳатмии дуруст истифода бурдани бисёр муқаррароти муурофиавии ҷиноятӣ (дар бораи тобеият, муҳлатҳои муурофиавӣ, намудҳои ҷораҳои пешгирикунанда ва ғ.) мебошад²⁵².

Барои квалификатсияи дурусти ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта тибқи талаботи моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ нахуст муайян намудани объекти онҳо дорои аҳаммияти аввалиндараҷа мебошад, зеро яке аз аломатҳои ҳатмии таркиби дилхоҳ ҷиноят маҳсуб меёбад.

Олимони шинохтаи тоҷик Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафаров ва Ш.Н. Саидов зери мафҳуми «объекти ҷиноят» муносибатҳои ҷамъиятӣ ва манфиатҳоеро эътироф менамоянд, ки нисбати онҳо кирдорҳои хавфноки ҷамъиятӣ равонаанд ва бо воситаи қонуни ҷиноятӣ онҳо аз ин таҷовузҳо

---

²⁵² Ниг.: Рарог А.И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений. – М., 2008. – С. 12-13.

ҳифз карда мешаванд²⁵³. Чунин мавқеъро К.Ҳ Солиев, А.Х. Имомов ва дигар олимони ватанӣ низ ҷонибдорӣ намудаанд²⁵⁴.

Моддаи 189 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятиро барои барангехтани кинаю адоват ё низои миллӣ, нажодӣ, маҳалгароӣ ё динӣ, ё паст задани шаъну эътибори миллӣ инчунин тарғиби бартарии шаҳрвандон аз нигоҳи муносибати онҳо ба дин, мансубияти онҳо ба миллат, нажод ё маҳал пешбинӣ менамояд, ки дар боби 21 КҶ ҚТ «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ» ва фасли VIII «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳолӣ» ҷойгир гардидааст.

Ба андешаи мо, чунин ҷойгиркунии моддаи мазкур бо якҷанд асосҳо мувофиқи матлаб нест:

– моддаи 189 КҶ ҚТ ҷавҳари асосии ҳамаи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидоштаро ташкил дода, дар алоқамандии мантиқӣ ва ҳуқуқӣ бо моддаҳои 307, 307(1), 307(2), 307(3) ва 307(4) КҶ ҚТ қарор дорад;

– аломатҳои объективӣ ва субъективӣ ин ҷиноят бо моддаҳои болозикр қариб якранг буда, ба андешаи мо, зинаи аввали кирдорҳои мазкурро ташкил медиҳад;

– агар мо ба сохтори Қисми махсуси КҶ ҚТ назар кунем, тамоми ҷиноятҳои бо ҳам алоқаманд аз рӯйи ангега ва мақсад, тарзи содиршавӣ ва оқибатҳои ҷиноятӣ дар пайдарҳамии мантиқӣ бо якдигар ҷойгир шудаанд. Маслан, ҷиноятҳои марбут ба намудҳои одамкушӣ (моддаҳои 104, 105 ва 106), ҷиноятҳои марбут ба расонидани зарари дараҷаҳои гуногун ба саломатӣ (моддаҳои 110, 111 ва 112) ё вобаста ба доштани аломатҳои тасарруф (моддаҳои 244-250);

– моддаи 189 КҶ ҚТ яке аз намудҳои маъмули фаъолияти экстремистӣ маҳсуб меёбад, ки вобаста ба объекти бевоситаи асосӣ ва иловагӣ бо м. 282 КҶ ФР (барангехтани кина ё адоват, инчунин, паст задани шаъну шарафи

²⁵³ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафаров А.И., Саидов Ш.Н. Уголовное право и использованием интерактивной методики преподавания: учебник для вузов. – Душанбе: «ЭР-граф», 2016. – С. 150.

²⁵⁴ Ниг.: Имомов А.Х. Терроризм – форма организованной преступности: монография. – Душанбе: «Санавдора», 2003. – С. 53-54; Солиев К.Ҳ, Таркиби ҷиноят: дастури таълимӣ. – Душанбе: «Ирфон», 2014. – С. 14; Сафаров А.И. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств либо иного имущества, полученных противозаконным путем (по материалам Республики Таджикистан): дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2011. – С. 78-79; Ҳусейнов С.Ҳ. Таркиби ҷиноят: дастури таълимӣ. – Душанбе: «ЭР-граф», 2013. – С. 35.

инсон) ҳамшабеҳ мебошад. Моддаи 282 КҶ ФР (мутобиқ ба м. 189 КҶ ҚТ), м. 280 КҶ ФР²⁵⁵ (мутобиқ ба м. 307(1) КҶ ҚТ) дар боби мутобиқ ба боби 29 КҶ ҚТ «Қиноятҳо ба муқобили асосҳои соҳти конституционӣ ва амнияти давлат» ҷойгир гардидаанд, на дар боби 21 КҶ ҚТ «Қиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ».

– муҳаққиқони хориҷӣ В.А. Бурковская²⁵⁶, Б.А. Милников²⁵⁷, Б.В. Яселенко²⁵⁸, А.Е. Беляева²⁵⁹ асосҳои конституциониро ба ҳайси объекти бевоситаи асосии чунин қиноятҳо эътироф менамоянд. Олимони ватанӣ Ҷ.З. Мачидзода ва Н. Назаров низ объекти бевоситаи онҳоро асосҳои соҳти конституционӣ мешуморанд²⁶⁰.

Аз ин лиҳоз, объекти ҳелии он на амнияти ҷамъиятӣ, балки ҳокимияти давлатӣ буда, объекти намудии он асосҳои соҳти конституционӣ маҳсуб меёбад. Албатта, чунин таснифот шартӣ мебошад, зеро бархе аз олимони бар он ақидаанд, ки ба ҳайси объекти бевосита эътироф намудани амнияти ҷамъиятӣ низ мувофиқи мақсад мебошад²⁶¹. Бешубҳа, алоқаи ногусаста дар байни асосҳои соҳти конституционӣ ва амнияти давлативу ҷамъиятӣ мавҷуд мебошад. Аммо моддаҳои 189 ва 307(1) КҶ ҚТ (мутобиқ ба м. 282 ва м. 280 КҶ ФР) дар боби 29 КҶ ҚТ «Қиноятҳо ба муқобили асосҳои соҳти конституционӣ ва амнияти давлат» ҷойгир намудан, ҷоиз аст.

Ҳамин тариқ, мо ҷонибдори он ҳастем, ки м. 189 КҶ ҚТ дар баробари моддаҳои 307, 307(1), 307(2), 307(3) ва 307(4) КҶ ҚТ дар боби «Қиноятҳо ба муқобили асосҳои соҳти конституционӣ ва амнияти давлат» ҷойгир карда шавад, зеро объекти асосии бевоситаи он муносибатҳои ҷамъияти

---

²⁵⁵ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 года, №63-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.08.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397073 (дата обращения: 24.08.2023).

²⁵⁶ Ниг.: Бурковская В.А. Криминальный религиозный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические основы противодействия: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2006. – С. 239.

²⁵⁷ Ниг.: Мильников Б.А. Противодействие преступлениям экстремистской направленности: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2005. – С. 116.

²⁵⁸ Ниг.: Уголовное право России. Особенная часть: учебник / Под ред. И.Э. Звечаровского. – М.: «Юрист». 2014. – С. 440.

²⁵⁹ Ниг.: Уголовное право. Особенная часть: учебник / Под общ. ред. В.И. Радченко. – М.: ЗАО «Юстицинформ», 2004. – С. 454.

²⁶⁰ Ниг.: Мачидзода Ҷ.З., Назаров Н. Қинояткории муташаккил ва трансмиллӣ: дастури таълимӣ-методӣ. – Душанбе: «Дақиқӣ», 2014. – С. 94-95.

²⁶¹ Ниг.: Кашепов В. Квалификация преступлений экстремистской направленности / В. Кашепов // Уголовное право. – 2007. – №3. – С. 32; Скудин А.С. Правовые меры противодействия экстремизму: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2011. – С. 94.

мебошанд, ки ҳифз кардани асосҳои сохти конституциониро аз таҷовузои экстремистӣ таъмин намуда, муносибатҳои хуби байниинсониро ба танзим медароранд.

Ҳангоми пурсиши сотсиологӣ 44% пурсидашудагон ҷонибдорӣ намуданд, ки ҷинояти мазкур ҳамчун ҷинояти хусусияти экстремистидошта дар боби «Ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат» ворид карда шуда, аз боби «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ» хориҷ карда шавад (27% пурсидашудагон ҷонибдорӣ накарда, 29% онҳо барои ҷавоб додан мушкилӣ кашиданд)²⁶².

Ба андешаи мо, объекти бевоситаи иловагии моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2), 307(3) ва 307(4) КҶ ҚТ алтернативӣ буда, вобаста ба он ки даъватҳои оммавӣ ва ё фаъолияти ташкилоти экстремистӣ барои содир кардани кадом ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта равона мебошанд, муайян карда мешавад.

Дар ҳамин радиф, зикр кардан зарур аст, ки аломатҳои субъективии моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2), 307(3) ва 307(4) ғайр аз баъзан мавридҳо, комилан ба ҳамдигар якранг мебошанд ва тафриқагузори онҳо дар байни худ танҳо аз рӯи аломатҳои объективии онҳо имконпазир аст. Чунин мавқеъро олимони шинохта С.В. Борисов²⁶³ ва Д.И. Леншин²⁶⁴ низ ҷонибдорӣ менамоянд.

Аз ҳамин лиҳоз, пардохтан ба баррасии аломатҳои тарафи объективии таркибҳои ҷиноятҳои дар моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2), 307(3) ва 307(4) КҶ ҚТ пешбинишуда, яке аз роҳҳои кушодани муаммои қонунгузори зиддиэкстремистӣ мебошад.

Тарафи объективии моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2), 307(3) ва 307(4) КҶ ҚТ дорои чунин хусусиятҳои умумӣ мебошанд:

---

²⁶² Ниг.: Замима.

²⁶³ Борисов С.В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения: дис... д-ра юрид. наук. – М., 2012. – С. 352.

²⁶⁴ Ниг.: Леншин Д.И. Преступления экстремистской направленности по уголовному праву Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2011. – С. 70.

– ҳамаи ин ҷиноятҳо дар даъватҳои оммавӣ зоҳир мешаванд (моддаҳои 189, 307, 307(1)) ва ё бо мақсади ба амал баровардани даъватҳои оммавӣ ташкилоти экстремистӣ созмон дода мешаванд (307(2), 307(3) КҶ ҚТ);

– таркиби онҳо расмӣ буда, новобаста аз оқибатҳои баамаломата, онҳо аз лаҳзаи паҳн гардидани чунин даъватҳо ва ё ташкил кардани иттиҳоди экстремистӣ хотимаёфта ҳисоб меёбанд;

– чунин даъватҳо дар замони муосир асосан бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет (дар 95,5% ҳолатҳо)²⁶⁵ ва бо таври дигар (дар маҷлис, гирдиҳамой, масҷид ва дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ) ба вуқӯъ мепайванданд;

– ҷиноятҳои мазкур метавонанд аз ҷониби гурӯҳи ашхос, бе маслиҳати пешакӣ ва ё бо маслиҳати пешакӣ содир карда шаванд;

– такроран ва ё дар ҳолати ретсидиви хавфнок ва махсусан хавфнок содир карда шаванд;

– аз ҷониби гурӯҳи муташаккили ҷиноятӣ ва ё иттиҳоди экстремистӣ содир карда шаванд;

– бо ҷалб намудани ноболиғон ва ё дигар шахсон содир карда шаванд;

– бо таври пинҳонӣ ё пӯшида (дар доираи ҳалқа, бо номҳо ва расмҳои мустаъор дар шабакаҳои иҷтимоӣ) ва ё ошкоро (бо роҳи бевосита муаррифӣ намудани шахсияти худ) амалӣ карда шаванд.

Яъне, аз рӯйи аломатҳои тарафи объективии ҷиноят низ моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) метавонанд бо якдигар монанд бошанд. Дар ҳамин радиф саволе ба миён меояд, оё дар сурати аз ҳаёт зиёд шабоҳат доштани аломатҳои тарафи субъективӣ ва объективии кирдорҳои ҷиноятӣ дар доираи панҷ моддаи алоҳида муқаррар сохтани ҷиноятҳои мустақил аз нуқтаи назари илми ҳуқуқи ҷиноятӣ то чи андоза зарурат дорад?

Барои ҷавоб додан ба ин муаммо ба талаботи асосӣ вобаста ба криминализатсия (ҷиноят эътироф кардани кирдор) ва дифференциатсия (тафриқақунонӣ) намудани кирдори ҷиноятӣ назар андӯхтан амри зарурист.

Раванди криминализатсия (ҷиноят эътироф намудани кирдор) аз муайян кардани ҳадафҳо, имкониятҳои муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои

---

²⁶⁵ Ниг.: Замима.

баъзе кирдорҳо ва қабул намудани қонунҳои ҷиноятӣ, ки ин қарорҳои давлатиро таҷассум менамоянд, иборат аст. Натиҷаи криминализатсия намудани кирдор маҷмуи меъёрҳои қонуни ҷиноятиро дар бар мегирад, ки дорои номгӯи ҷиноятҳо ва ҷазоҳои барои онҳо пешбинишуда, инчунин, асосҳо ва шартҳои ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидани гунаҳгорон ва озод кардан аз он мебошад²⁶⁶.

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ чанд мавқеъ оид ба ин масъала ташаққул ёфтааст, ки сабабҳои криминализатсия намудани кирдор чи буда метавонад ва ин кирдор бояд ба кадом талабот ҷавобгӯ бошад. Татбиқи криминализатсия намудани кирдор ҳамчун як раванди махсуси ҳуқуқэҷодкунӣ мавҷудияти як қатор шароит ва заминаҳои дигаргунсозии қонунгузориҳои ҷиноятиро дар бар мегирад²⁶⁷.

Криминализатсия намудани кирдор аз асосҳо ё принципҳо, шароит ё вазифаҳои муайян вобаста аст²⁶⁸.

Одатан се асос барои криминализатсия намудани кирдор вучуд дорад:

1) динамикаи номусоиди намуди муайяни кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ки қаблан таркиби махсуси ҷиноятро ташкил намекарданд;

2) тағйирёбии назаррас ва ногаҳонии вазъи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ё сиёсӣ дар натиҷаи ҷанг, офати табиӣ, қаҳтсолӣ ва дигар ҳодисаҳо;

3) зарурати иҷрои уҳдадориҳо аз рӯи шартномаҳои байналмилалӣ²⁶⁹.

Аз рӯи ин талабот, барои як кирдор пешбинӣ намудани 5 моддаи ихтилофбарангез мувофиқи мақсад нест, зеро аз ҳамдигар фарқ кардани онҳо ба донишҷӯ, омӯзгор, олимон ва кормандони амалӣ хеле душвор буда, ҳангоми гузаронидани пурсишҳои сотсиологӣ бештари пурсидашудагон дар

---

²⁶⁶ Ниг.: Кудрявцев В.Н., Дагель П.С., Злобин Г.А. и др. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.М. Яковлева. – М., 1982. – С. 17.

²⁶⁷ Ниг.: Криминализация и декриминализация как формы преобразования уголовного законодательства: монография / Отв. ред. В.П. Кашепов. – М., 2018. – С. 17.

²⁶⁸ Ниг.: Коробеев А.И. Советская уголовная политика, проблемы криминализации и пенализации. – Владивосток, 1987. – С. 65.

²⁶⁹ Ниг.: Кашепов В.П., Кошаева Т.О. Развитие уголовного законодательства // Научные концепции развития российского законодательства: монография / Отв. ред. Т.Я. Хабриева, Ю.А. Тихомиров. – М., 2015. – С. 83-84.

тафриқақунонии моддаҳои 189, 307 аз м. 307(1) ва м. 307(2) аз м. 307(3) мушкилӣ кашиданд²⁷⁰.

Муҳаққиқони соҳаи илми ҳуқуқи ҷиноятӣ якҷанд маҳаққоро муайян кардаанд, ки барои ҷиноят эътироф намудани кирдор заруранд:

1) хавфи ҷамъиятии кирдор вучуд дошта бошад;
2) кирдор бояд ба қадри кофӣ паҳн шуда бошад;
3) оқибатҳои мусбати пешбинишудаи криминализатсияи кирдор бояд аз оқибатҳои манфии он зиёдтар бошанд;

4) криминализатсияи кирдор набояд ба Конститутсия, қонунҳои амалқунанда ва шартномаҳои байналмилалӣ, инчунин, ба меъёрҳои ахлоқ муҳолиф бошад;

5) криминализатсия бояд бо таври мувофиқавӣ (бо таври дақиқ муайян намудани аломатҳои таркиби ҷиноят) ва криминологӣ (бо таври самаранок огоҳонидан ва пешгирӣ намудани кирдор) ҳамоҳанг карда шавад;

6) агар муқовимат ба ҷиноятҳо бо роҳи татбиқи чораҳои дигари таъсиррасонии ҳуқуқӣ, ба ғайр аз қонуни ҷиноятӣ имконпазир ва самаранок бошад, криминализатсия набояд амалӣ карда шавад²⁷¹.

Вобаста ба ин талабот гуфтан ҷоиз аст, ки дар ҳақиқат шумораи кирдорҳои хусусияти экстремистидошта дар 5-7 соли охир яку якбора зиёд гардидаанд ва хавфи калони ҷамъиятиро ба бор овардаанд, аммо бо роҳи татбиқ намудани дигар чораҳои ғайриҳуқуқии ҷиноятӣ (масалан, пешбинӣ кардани ҷавобгарии маъмурӣ) паст кардани сатҳи ҷинояткорӣ имконпазир аст. Ҳангоми пурсиши сотсиологӣ 74% пурсидашудагон дар зинаҳои аввал ба воситаи татбиқи ҷазои маъмурӣ пешгирӣ намудани идеологияи экстремистиро самарабахш маҳсуб донистанд²⁷².

Инчунин, омӯзиши маводи оперативӣ собит месозад, ки аз шумораи зиёда аз 1204 нафар ашхоси барои иштироқи ғайриқонунӣ дар задухӯрдҳои мусаллаҳона дар хориҷи кишвар ҷалбгардида ва аъзогӣ дар ТЭТ, ки бинобар татбиқ намудани талаботи эзоҳҳои моддаҳои 307(2), 307(3) ва 401(1) КҶ ҚТ аз

²⁷⁰ Ниг.: Замима.

²⁷¹ Ниг.: Курс российского уголовного права. Общая часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М., 2001. – С. 22.

²⁷² Ниг.: Замима.

соли 2015 то инчониб танҳо шумораи ками онҳо такроран ҷинойти хусусияти экстремистидоштаро содир кардаанд. Аз ин лихоз, бо таври васеъ истифода бурдани талаботи м. 462(1) КҲМ ҚТ оид ба пешгирӣ намудани кирдорҳои экстремистӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Инчунин, зарурати дар моддаҳои 189, 307 ва 307(1) пешбинӣ намудани эзоҳ барои сидқан пушаймон шудан аз кирдор ва ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳамкорӣ кардан дар ошкор ва пешгирӣ намудани амалҳои экстремистӣ тақозои замон мебошад.

Инчунин, таҳлили қонунгузории ҷинойтии давлатҳои Россия (моддаҳои 280(1) ва 282)²⁷³ (мутаносибан моддаҳои 189, 307 ва 307(1)) КҶ ҚТ нишон медиҳад, ки барои бори аввал содир кардани баъзе аз кирдорҳои экстремистӣ, ҷавобгарии маъмурӣ муайян карда шудааст.

Аммо талаботи м. 13 КҶ ҚТ (қувваи бозгашти қонуни ҷинойтӣ) нисбати шахсоне, ки то пешбинӣ шудани ҷавобгарии маъмурӣ (м. 462(1) КҲМ ҚТ) барои чунин кирдорҳо ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида шуда буданд, то айнаи замон мавриди омӯзиш ва татбиқ қарор дода нашудааст, зеро тибқи талаботи баҳсбарангези дар моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ пешбинишуда, барои айнан як кирдор шахрвандон бо моддаҳои гуногун ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида шудаанд. Дар як маврид бо як модда, дар мавриди дигар бо ду модда ва дар мавриди сеюм ба ҷавобгарии маъмурӣ кашидани чунин гумроҳон (экстремистон) аз номукаммалии қонунгузорӣ дар ин самт шаҳодат дода, боиси вайрон гардидани принципи қонуният, инсондӯстӣ ва адолат гардидааст.

Масалан, шахрванд Р.А.Ш. оғоз аз соли 2013 то моҳи феввали соли 2019 тавассути саҳифа дар сомонаи интернетии «Однокласники» таҳти номҳои «Абдулло ибни Аҳмад», «Амриддин», «Якубҷон» ва «Юсуфҷон» тавассути сомонаи интернетӣ паҳн намудани аксу наворҳои ба ТЭТ «ДИИШ» мансуб буда, ба тарғибу ташвиқот ва даъвати оммавӣ, ки моҳияташ дар ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ ва сафедкунии оммавии экстремизм алоқаманд мебошад, машғул гардидааст. Р.А.Ш. дидаву дониста, ки

---

²⁷³ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 года, №63-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.08.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397073 (дата обращения: 24.08.2023).

мутобиқи ҳалномаи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14-уми апрели соли 2015 ДИИШ ҳамчун ТЭТ эътироф гардида, фаъолияти он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ карда шудааст, тавассути сомона ва саҳифаи махсус таъсисдодааш ба ин амал даст задааст. Ӯ бо мақсади аз худ кардани ғояҳои ташкилоти мазкур аз сомонаҳои интернетӣ истифода бурда, барои зиёд намудани нуфузи ташкилоти мазкур ба даъват бо истифода аз шабакаи интернетии «Однокласники» машғул шуда, аксҳои марбут ба ташкилоти экстремистии мазкур ва аксҳои роҳбар ва тарафдорони онро тариқи баҳогузорӣ (класс) дар лентаи хабархояш гузошта, ба дӯстони маҷозиааш, ки теъдодашон дар ҳамин саҳифаи интернетӣ 111 нафарро ташкил медиҳанд, паҳн намудааст. Феврари соли 2019 ҳангоми гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ шаҳрванд Р.А.Ш. дастгир карда шудааст.

Мутобиқи хулосаи коршиносони Кумитаи дин, танзими анъана ва ҷашну маросими назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4-уми апрели соли 2019, №83 дар сабтҳои паҳнкардаи аккаунти «Абдулло ибни Аҳмад», ки ба Р.А.Ш. тааллуқ доштааст, нишонаҳои тарғиби ғояҳои «ДИИШ» ва алоқамандӣ ба фаъолияти экстремистӣ мавҷуд мебошад.

Шаҳрванд Р.А.Ш дар содир кардани ҷиноят бо қ.2, м. 307(1) КҶ ҚТ гунаҳгор доништа шуда, аз ҷониби Суди н. И. Сомонии ш. Душанбе нисбаташ ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ, бо муҳлати 5 (панҷ) солу 8 (ҳашт) моҳ таъйин карда шудааст²⁷⁴.

Ба ҳамин монанд, ҳолати содиршавии ҷиноят кирдорҳои шаҳрванд Х.З.Х. на бо м. 307(1), балки бо м. 307(3) КҶ аз ҷониби Суди н. Синой ш. Душанбе бандубаст карда шудааст²⁷⁵.

Чунин вазъият метавонад боиси муқовимати ғайримақсаднок бо зухуроти экстремистӣ гардад.

Н.А. Лопашенко комилан барҳақ кайд мекунад, ки принципҳои криминализатсия кардани кирдор на бояд хатари ҷамъиятии кирдорро дар

---

²⁷⁴ Ниг.: Парвандаи ҷиноятӣ №1-223/19 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.

²⁷⁵ Ниг.: Парвандаи ҷиноятӣ №1-263/19 // Бойгонии суди н. Синой ш. Душанбе.

маҷмуъ, балки кифоя будани хатари ҷамъиятии объективӣ мавҷударо барои ҷорӣ намудани манъи ҷиноят муайян кунанд²⁷⁶.

Ба андешаи мо, доираи кирдорҳои ҷиноят эътирофшуда бояд мушаххас буда, танҳо ҳамон кирдорҳоеро дар бар гиранд, ки дар ҳақиқат хавфи ҷамъиятӣ доранд ва бо дигар воситаҳо мубориза бурдан номумкин бошад.

Бинобар хусусиятҳои умумӣ доштани тарафи объективӣ ва субъективии моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ, ки бо яқдигар дар алоқамандӣ ва иртиботи зич қарор доранд ва талаботи маҳакҳои криминализатсия (ҷиноят эътироф кардани кирдор) ва дифференциатсияи (тафриқақунонии) кирдорҳои ҷиноятӣ дар доираи ду моддаи мустақил мавриди баррасӣ қарор додани онҳо бо мақсади дар оянда мукамал сохтани қонунгузорӣ иқдоми хеле муҳим маҳсуб меёбад. Новобаста ба он ки мо чунин мавқеъгириро роҳи ҳалли ягона ва бенуксонии масъалаи мазкур маҳсуб намедонем.

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ мафҳумҳои «криминализатсия» ва «тафриқақунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ» дар алоқамандии зич баррасӣ мешаванд. Аз ҷумла, криминализатсия аксар вақт ҳамчун усули сиёсати ҷиноятӣ²⁷⁷ ва тафриқақунонии ҷавобгарӣ ҳамчун ҷудо кардани масъулият барои ҳамаи институтҳои муҳимми ҳуқуқи ҷиноятӣ бо мақсади ноил шудан ба ҳадафҳои принципҳои қонуният, баробарӣ дар назди қонун ва адолат баррасӣ карда мешавад. Тафриқақунонии кирдори ҷиноятӣ ин раванди муайян намудани дараҷаи хавфнокии ҷиноятҳои категорияҳои гуногун, истифодаи аломатҳои махсуси аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ асоснок ва номгӯӣи мукаммали ҳолатҳои бандубастшавандаро фаро мегирад²⁷⁸.

Мо мавқеи Н.А. Лопашенкоро вобаста ба тафриқақунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ (дифференциатсия) ҷонибдорем, ки афзудааст: «зиёд шудани

²⁷⁶ Ниг.: Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия. – М.: «Юридический центр», 2004. – С. 288.

²⁷⁷ Ниг.: Коробеев А.И. Уголовно-правовая политика: проблемы обоснованности запретов в Уголовном кодексе Российской Федерации 1996 года // Предмет уголовного права и его роль в формировании уголовного законодательства Российской Федерации: научно-практ. конф., посвящ. памяти проф. А.Н. Красикова (25-26 апреля 2002 г.) / Отв. ред. Б.Т. Разгильдиев. – Саратов, 2002. – С. 9-10; Лопашенко Н.А. Концептуальные основы уголовной политики: взгляд на проблему / Н.А. Лопашенко / Под ред. В.А. Казначеева // Научные труды. Сер. Юридические науки. – 2001. – №1. – С. 110.

²⁷⁸ Ниг.: Кротов С.Е. Дифференциация уголовной ответственности в зависимости от категоризации преступлений, квалифицирующих признаков и обстоятельств, отягчающих наказание: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: – М., 2005. – С. 10.

шумораи санксияҳои ҷазо ва қисмҳои моддаи қонуни ҷиноятӣ падидаи мусбат буда, дараҷаи дифференциатсияи ҷавобгарии ҷиноятиро барои кирдори мушаххаси ҷиноятӣ ифода мекунад. Дар ин ҷо қоидаи асосӣ ин дар модда ҳар қадар ки дар қисматҳои алоҳида барои кирдори мушаххас ҷавобгарӣ пешбинӣ карда шавад, дараҷаи дифференциатсияи ҷавобгарии ҷиноятӣ ҳамон қадар ба принципи адолат мувофиқ мегардад»²⁷⁹.

Бо дарназардошти талаботи принципҳои криминализиатсия кардани кирдор ва дифференциатсияи ҷавобгарии ҷиноятӣ назар кардан ба таркиби моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) бо мақсади муттаҳид сохтани аломатҳои умумии тарафи субъективӣ ва объективии онҳо дар доираи ду моддаи мустақил аз нуқтаи назари илмиву таҷрибаи амалӣ тақозои замон мебошад, ки дар банди навбатӣ мавриди омӯзиши комплексӣ қарор дода мешаванд.

Дар асоси маводи дар зербоби мазкур матраҳшуда, хулосаву пешниҳодҳои мазкурро дар самти мукамалсозии асосҳои назариявӣ ва ҳуқуқии муқовимат ба экстремизм манфиатпазир мешуморем:

1. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ оид ба табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятии кирдорҳои хусусияти экстремистидошта, бинобар мавҷуд набудани маҳакҳои илман асоснок вобаста ба ҳудудҳои истилоҳоти ҳуқуқии «фаъолияти экстремистӣ», «иттиҳоди экстремистӣ», «ташкilotи экстремистӣ», «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» ва дигар истилоҳоти бо онҳо ҳамҷавор то кунун мавқеи умумиэътирофшудаи илмӣ-назариявӣ мавҷуд нест;

2. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ва қонунгузори амалкунандаи зиддиэкстремистии миллӣ ва минтақавӣ ба ҳайси маҳаки асосии тарафи субъективии ҳамаи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, ангезаҳои экстремистӣ (сиёсӣ, динӣ (мазҳабӣ), миллатгарой, наҷодпарастӣ, ҷудоихоҳӣ) эътироф гардидаанд, ки барои амалӣ сохтани мақсадҳои экстремистӣ (барангехтани кинаву адоват, низои миллӣ, паст задани обрӯ ва эътибори дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва дигар амалҳои экстремистӣ) замина мегузоранд;

---

²⁷⁹ Лопашенко Н.А. Пенализация преступлений против собственности: состояние и проблемы / Н.А. Лопашенко // Библиотека криминалиста. – 2011. – №1. – С. 7.

3. Ҷавҳари асосии тарафи объективии экстремизмро даъватҳои оммавӣ ва инфиродии ошкоро ва пинҳонӣ ташкил медиҳанд, ки дар замони муосир бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет (зиёда аз 95%) ва ё бо таври алоқаи бевоситаи ҷисмонӣ бо дигар шахсон амалӣ сохта мешаванд;

4. Аломатҳои тарафи объективӣ ва субъективии қ. 1 моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ бо яқдигар дар ҳолати рақобати ғайриқобили илмӣ қарор дошта, боиси мушкилоти илмӣ ва амалияти ҳуқуқтатбиқкунӣ гардидаанд. Мушкилоти мазкур дар меҳвари мафҳуми баҳсбарангези истилоҳи «фаъолияти экстремистӣ» қарор дорад, зеро он фарогири мазмуни аломатҳои моддаҳои болозикр мебошад ва ҳангоми квалификатсияи ҷиноят рақобати ихтилофбарангез ва амалияи ғайримақсадноки ҳуқуқтатбиқкунӣ ва баҳисобгирии омили ҷиноятиро ба бор меоварад;

5. Номгӯи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар доираи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» ва КҶ ҚТ мушаххасан дарҷ нагардидаанд. Онҳоро бо пуррагӣ дар асоси мафкураи илмӣ бо таври худбаҳодиҳӣ дар бобҳои гуногуни КҶ ҚТ дарк кардан имконпазир аст.

6. Мушкилоти зикркарда, баҳодиҳии комплексӣ, омӯзиши таҷрибаи судиву тафтишотӣ, коркарди илмӣ ва мукамалсозии амиқи аломатҳои таркиби ҷиноятҳои дар моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2), 307(3) КҶ ҚТ-ро тақозо менамояд.

2.2. Мукамалсозии табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ экстремизми иттилоотӣ

Таҷрибаи судиву тафтишотӣ нишон медиҳад, ки маъмулан ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, ки бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, содир карда мешаванд, ба талқини идеология ва амали зӯрварона алоқаманданд, характери муташаккилӣ дошта, дар паҳн намудани идеологияи экстремистӣ ва даъватҳои оммавӣ бо мақсади барангехтани кинаю адовати динӣ, миллӣ, наҷодӣ, сиёсӣ ва маҳалгароӣ ва ё даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конститутсионӣ, ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ ва ё вайрон намудани

тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона мебошанд²⁸⁰. Асосан экстремистон мехоҳанд бо роҳи даъватҳои оммавии ошкоро ва пинҳонии худ шумораи тарафдоронашонро зиёд намоянд. Дар мавридҳои мусоид тарафдорони онҳо дар асоси ангезаҳои экстремистӣ даст ба содир кардани одамкушӣ, қасдан расонидани зарарҳои гуногун ба саломатӣ, ҳатто амалҳои террористӣ ва ғ. мезананд, ки ин кирдорҳои онҳо аз рӯйи объекти бевоситаашон бо моддаҳои дахлдори Қисми махсуси КҶ ҚТ квалификатсия карда шуда, ангезаҳои экстремистии онҳо ҳамчун ҳолатҳои бандубастшавандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ ба инобат гирифта мешаванд.

Ба ҷиноятҳои баррасишаванда мо барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) (м. 189 КҶ ҚТ), даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани соҳти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 307 КҶ ҚТ), даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва ё сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ) ва ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистиро (м. 307(3) КҶ ҚТ) мансуб медонем, чунки истифодаи ВАО ё шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, нишонаи асосӣ ё бандубастшавандаи таркиби онҳо мебошад. Кирдори ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидашавандаро танҳо дар мавриди содиршавии онҳо аз нигоҳи бадбинӣ ё кинаю адовати идеологӣ, сиёсӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ, ё динӣ ба экстремизми иттилоотӣ мансуб дониста мешаванд.

Ба андешаи мо, бинобар якҷанд омилҳои таркиби ҷиноятҳои мазкур бозбинӣ ва мукамалсозиро дар сатҳи қонунгузорӣ тақозо менамоянд:

– моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ маъмулан, танҳо дар асоси ангезаҳои экстремистӣ (динӣ-мазҳабӣ, сиёсӣ, миллатгароӣ, наҷодпарастӣ, ҷудоихоҳӣ ва маҳалгароӣ) содир карда мешаванд. Аз ин лиҳоз, барои ҳар як ангеза, чи тавре ки дар қонунгузори Қазоқистон (барои

---

²⁸⁰ Ниг.: Парвандаи ҷиноятӣ №1-156/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятӣ №1-66/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятӣ №1-274/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятӣ №1-297/20 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятӣ №1-284/20 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.

чудоихоҳӣ)²⁸¹, Озорбойчон (барои ангезаҳои динӣ – мазҳабӣ)²⁸² ва ғ. омадааст, пешбинӣ кардани моддаҳои алоҳида, мувофиқи матлаб нест. Зеро чунин мавқеъгирӣ боиси пешбинӣ кардани моддаҳои алоҳида барои ҳар як ангезаи экстремистӣ замина эҷод менамояд;

– чунин ангезаҳо аз нуқтаи назари илмӣ ҳеҷ гоҳ дар алоҳидагӣ зухур намеёбанд, онҳо доимо ба якдигар дар омезиши шадид қарор доранд. Чунин кирдорҳо дар як маврид метавонанд дар асоси якчанд ангезаҳо рӯйи қор биёянд, ки боси барои як ҷиноят татбиқ намудани якчанд моддаи КҶ ҚТ мегардад (чунин раванд айни замон ҳукумфармо мебошад);

– тарафи объективи ҳамаи ин ҷиноятҳо дар даъватҳои оммавӣ зоҳир мешаванд, ҳолатҳои бандубастшавандаи ҷиноят барои ҳамаи онҳо қариб якранг мебошанд;

– дарки воқеии аломатҳои таркиби ин ҷиноятҳо ва аз ҳамдигар фарқ кардани онҳо то андозе барои ҳуқуқтатбиқкунандагон мушкил аст, ки ҳатто мутахассисони соҳа дар ин самт мушкилӣ мекашанд²⁸³. Аз ин лиҳоз, қормандони амалӣ бояд танҳо дар доираи талаботи КҶ ҚТ бо таври мушаххас донанд ва тавонанд, ки аломатҳои таркиби ҷиноятро дар кирдори гунаҳгорон ҷустуҷӯ ва муайян кунанд;

– моддаҳои 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ идомаи мантиқии моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ мебошанд, ки аз ба ҷамъият хавфнокии баландтар доштани ин кирдорҳо шаҳодат дода, тафриқақунонӣ ва баҳодихиро танҳо дар ҳамгирӣ ва доираи моддаҳои номбурда тақозо менамоянд.

Азбаски даъвати оммавӣ ва инфиродии ошқоро ва пӯшидаи шаҳрвандон дар асоси ангезаҳои экстремистӣ метавонанд дигар шахсонро барои содир кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта моил кунанд ва ҳадафи асосии ТЭТ низ ҳамин аст, зарур аст, ки аломатҳои тарафи объективи моддаҳои 189, 307 ва 307(1)-ро, ки қ. 1 ин моддаҳо танҳо даъватҳои оммави

²⁸¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года, №226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 24.08.2023).

²⁸² Уголовный кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 года, №787-IQ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.05.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353 (дата обращения: 24.08.2023).

²⁸³ Ниг.: Замима.

фарогир мебошанд ва дар таркиби моддаҳои 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ танҳо аломатҳои муташаккилии ғайолияти экстремистӣ дар доираи иттиҳод ва ташкилоти экстремистӣ таҷассум гариданд, моҳиятан назар андӯхтан ба таҳлили муқоисавии онҳо бо мақсади муайян намудани аломатҳои умумӣ ва махсуси ин таркибҳои ҷиноятӣ мувофиқи мақсад аст.

Бо дарназардошти афкори дар банди қаблӣ иброзгардида, бори дигар таъкид месозем, ки аломатҳои тарафи субъективии моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ дар дар аксари ҳолатҳо қариб якранг мебошанд.

Аз ин лиҳоз, дар зербоби мазкур танҳо аломатҳои тарафи объективии ҷиноятҳои мазкур бо дарназардошти тафриқақунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ дар асоси маҳакҳои муайянсозандаи ҳолатҳои бандубастшавандаи ҷиноят дар қисмҳои дуҷум ва сеюми моддаҳои мазкур мавриди баррасӣ ва баҳодихии ҳуқуқӣ қарор дода мешаванд.

Таркиби ҷиноятҳои дар моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ пешбинишуда, аз рӯйи сохтор расмӣ мебошанд. Ҷиноятҳои мазкур, аз лаҳзаи ба таври оммавӣ эълони (пахн намудани) ҳатто як даъват (мурочиат) новобаста аз он ки барои ба амал баровардани ғайолияти экстремистӣ дигар шахсонро барангехтааст ё не, хотимаёфта эътироф карда мешаванд²⁸⁴. Яъне, вақти баохиррасии онҳо аз лаҳзаи ба амал овардани даъватҳои оммавӣ аз рӯйи ангеҳои экстремистӣ (сиёсӣ, динӣ, наҷодпарастӣ, миллатгарой, маҳалгарой), ки дар диспозитсияҳои меъёрҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ пешбинӣ шудаанд, вобаста мебошад. Ҳамзамон, ҳар як ҷиноят бо воситаи рафтори ғайоли шахсон гунаҳкор амалӣ мешавад, ки он ҳаракатҳои хавфноки ҷамъиятиро дар бар мегирад, ба монанди даъватҳои оммавӣ бо мақсади барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, милли, маҳалгарой ё динӣ (мазҳабӣ) (м. 189 КҶ ҚТ), даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯроварӣ тағйир додани соҳти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 307 КҶ ҚТ) ва даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани ғайолияти экстремистӣ (ифротгарой) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ).

---

²⁸⁴ Ниг.: Маҷмуаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – С.239; Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи татбиқ намудани қонунгузорӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ хусусияти экстремистӣ (ифротгарой)-дошта» аз 12-уми июни соли 2014, №1.

Мусаллам аст, ки дар солҳои охир дар аксарияти ҳолатҳо ҳамаи даъватҳои оммавӣ ба барангехтани кинаву адовати диниву сиёсӣ алоқаманд буда, дар маҷмуъ дар паст задани обрӯ ва эътибори дину мазҳабҳои дигар ва ташкил кардани «хилофати исломӣ дар асоси шариат» алоқаманд мебошанд²⁸⁵. Мазмуну моҳияти ин даъватҳои оммавӣ асосан барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 307 КҶ ҚТ) равона мебошанд, аммо бинобар он, ки паст задани обрӯ ва эътибори дину мазҳабҳои дигар аз рӯйи ангезаҳои экстремистӣ дар м. 189 КҶ ҚТ ҷойгир буда, заминаи ба вучуд овардани кинаву адоват барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 307 КҶ ҚТ) мегардад, аломатҳои таркиби ин ҳар ду модда дар доираи м. 307(1) КҶ ҚТ (даъватҳои оммавӣ дар ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ ва сафедкунии оммавии экстремизм) мустақар гардидаанд. Бо дарназардошти он, ки тибқи талаботи моддаҳои дахлдори Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» даъватҳои оммавӣ барои барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) ва барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон чавҳари асосии мафҳуми фаъолияти экстремистиро ташкил медиҳанд ва андозаи ҷазо барои чунин даъватҳо дар м. 307(1) КҶ ҚТ сабуктар аст, бо дарназардошти талаботи м. 11 КҶ ҚТ дар солҳои охир таҷрибаи судиву тафтишотӣ нишон медиҳад, ки кормандони амалӣ чунин даъватҳоро асосан дар асоси талаботи м. 307(1) КҶ ҚТ квалификатсия менамоянд. Яъне, моддаҳои 189 ва 307 КҶ ҚТ бинобар номукаммалии қонунгузории амалкунандаи зиддиэкстремистӣ аллакай таъйиноти худро гум кардаанд.

Агар ба таври умумӣ ба омили расмӣ вобаста ба ҷиноятҳои бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, аз ҷумла, интернет, содиршаванда

---

²⁸⁵ Ниг.: Сафарзода Ҳ.С., Насуриён П.А., Ализода А.Ш. ва диг. Асосҳои муқовимат ба экстремизми (ифротгароии) динӣ-мазҳабӣ: монографияи дастҷамъона / Зери таҳрири д.и.х., дотсент Шарифзода Ф.Р. – Душанбе 2022. – С. 31; Парвандаи ҷиноятии №1-83/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-53/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-156/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-72/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-274/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе аз; Парвандаи ҷиноятии №1-32/20 // Бойгонии суди ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-25/20 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-297/20 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.

(экстремизми иттилоотӣ) назар кунем, маълум мегардад, ки солҳои 2014-2017 барои як кирдори экстремистӣ (бинобар мазмуну муҳтавои фаъолияти экстремистиро бо таври дуруст дарк карда натавонистани мақомоти ҳуқуқтатбиқкунанда) ашхоси гунаҳкор асосан аз рӯи маҷмуи ҷиноятҳо бо моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешуданд. Дар сурате ки тибқи талаботи қонунгузории амалкунанда, м. 307(1) КҶ ҚТ бо пуррагӣ фарогири аломатҳои моддаҳои 189 ва 307 мебошад. Бинобар сол аз сол дарк кардани талаботи қонунгузорӣ дар самти номбурда, дар солҳои 2018-2022 шумораи ҷиноятҳо бо м. 307 зина ба зина то се баробар кам гардидаанд. Инчунин, бояд зикр кард, ки таҷрибаи ҳуқуқтатбиқкунӣ нишон медиҳад, ки то соли 2020 (то ворид кардани м. 462(1) КҶМ ҚТ аз 17-уми декабри соли 2020, №1726) як кирдори экстремистӣ вобаста ба даъватҳои оммавӣ бе асосҳои кофӣ бо ду модда, яъне моддаҳои 189 ва 307 КҶ ҚТ бандубаст карда мешуд, дар сурате ки м. 307(1) фарогири табиати м. 189 КҶ ҚТ низ мебошад. Аммо бинобар барои бори аввал содир кардани кирдори экстремистии дар м. 189 КҶ ҚТ пешбинишуда, дар соли 2020 ҷавобгарии маъмурӣ пешбинӣ гардид, дар солҳои 2021-2023 шумораи содиршавии ҷиноятҳо бо м. 189 КҶ ҚТ яку якбора то 20 баробар поён рафтааст. Чунин раванд аз он шаҳодат намедиҳад, ки сатҳи кирдорҳои экстремистӣ яку якбора паст рафтааст, баръакс, аз мушкилоти қонунгузорӣ дар ин самт ва яқранг набудани таҷрибаи судиву тафтишотӣ ва беҳаду ҳудуд будани меъёрҳои қонунгузории ҷиноятӣ дар ин самт шаҳодат медиҳад. Инчунин, зиёдшавии шумораи ҷиноятҳо бо м. 307(3) КҶ ҚТ бинобар дар доираи он пешбинӣ гардидани меъёри ҳавасмандкунанда мебошад, ки шаҳрвандон барои сидқан аз кирдорҳои экстремистии худ пушаймоншуда ва бо мақомот ҳамаҷониба мусоидат кардан дар пешгирӣ ва ошкор намудани чунин ҷиноятҳо аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешаванд. Аз ин лиҳоз, дар таҷрибаи солҳои охир кирдорҳои экстремистӣ бештар бо м. 307(3) бандубаст карда шуда, нисбати шахсони сидқан аз кирдори худ пушаймоншуда эзоҳи моддаи мазкур татбиқ карда мешавад. Бо истифода аз ин имконият дар даҳ соли охир 1640 нафар ба Ватан баргаштанд ва парвандаҳои ҷиноятӣ нисбат ба онҳо қатъ

карда шуданд. Танҳо соли 2023-юм 328 ва дар ду моҳи соли чорӣ 140 нафар шаҳрвандон аз ин имконият истифода кардаанд²⁸⁶. Аз ин лиҳоз, дар таркиби м. 307(1) пешбинӣ кардани чунин талабот мувофиқи мақсад аст.

Ҷадвали №1

Бо моддаҳои зерини КҶ ҚТ чанд ҷиноят содир шудааст	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	10-моҳи соли 2024
189	18	46	66	71	77	69	77	6	14	3	3
307	33	36	68	40	21	15	78	39	25	13	14
307(1)	19	43	85	101	62	65	30	116	71	76	52
307(2)	19	43	102	97	49	28	65	78	36	19	10
307(3)	54	210	554	528	326	505	575	661	699	958	1023

Омӯзиши парвандаҳои ҷиноятӣ собит месозанд, ки дар таҷрибаи судиву тафтишотӣ ҳолатҳои бо таври дуруст бандубаст кардани кирдори экстремистӣ танҳо бо як модда – 307(1) КҶ ҚТ (новобаста ба он ки дар кирдори шахс аломатҳои моддаҳои 189 ва 307 КҶ ҚТ қисман ҷой доранд) ҳолатҳо ҷой доранд. Масалан, шаҳрванд «А» дидаву дониста, ки бо ҳалномаҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «ТЭТ ҲНИ», «Гурӯҳи 24» ва «Паймони Миллии Тоҷикистон» ғайриқонуни ва ТЭТ эътироф шуда, фаъолият, сомонаю адабиёти онҳо манъ карда шудаанд, аз соли 2020 сар карда, бо ғоя, ақидаҳо, барномаҳои тухматомез ва экстремистии беасоси танқидӣ ва мақолаву хабарҳои «Гурӯҳи 24» ва ТЭТ «ТЭТ ҲНИ», «Паймони Миллии Тоҷикистон», ки дар онҳо **барангехтани кинаю адовати миллӣ** ҷой доранд, шиносӣ пайдо намуда, онҳоро қабул ва ҷонибдорӣ ба даъватҳои оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ даст зада, дар фаъолиятҳои ғайриқонунии ифротгароӣ иштирок намудааст. Аз ҷумла, ӯ тавассути телефонҳои мобилии худ, ки тамғаи «Samsung JI» ва «Huawei» дар шабакаҳои интернетии «YouTube» мустаҷори «Masud Ahmad Nasah» ва

²⁸⁶ Ниг.: Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо фаъолон, намоёндагони ҷомеа ва ходимони дини кишвар аз 09.03.2024 с. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/32921> (санаи мурочиат: 10.03.2024).

дар шабакаи интернетии «Instagram» бо мустаъори «Said_08», ки барои тамошои умум дастрас аст, саҳифа кушода, тавассути шабакаҳои интернетии мазкур барномаҳои аъзоёни ТЭТ бо номи «Муҳаммадиқболи Садриддин» ва дигаронро мунтазам тамошо карда, дар онҳо шарҳҳои беасос ва танқидӣ навишта, бо ин роҳ ба даъвати оммавӣ чихати ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ, сафедкунии оммавии экстремизм ва бо роҳи зӯроварӣ вайрон кардани тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон даст задааст²⁸⁷.

Аммо барои иштирок дар фаъолияти ТЭТ бо моддаи 307(3) КҶ ҚТ кирдори ӯ бандубаст нашудааст. Ба андешаи мо, дар таркиби м. 307(1) пешбинӣ намудани ҳолати бандубастшавандаи кирдори ҷиноятӣ дар ҳайати ташкилоти экстремистӣ мувофиқи мақсад аст (поёнтар ба масъалаи мазкур бармегардем).

Муҳолифати дигари қонунгузорӣ дар ин самт дар он зоҳир мегардад, ки дар доираи қисмҳои 1, 2 ва 3 м. 307(1) КҶ ҚТ маҳакҳои тафриқақунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои чунин даъватҳои оммавӣ хеле ноқомил ва баҳсбарангез мебошанд. Масалан, дар қ. 1 моддаи мазкур аломатҳои мушаххаси фаъолияти экстремистӣ ва сафедкунии он муқаррар карда нашуда, дар қ. 2 он ҳамчун аломатҳои бандубастшавандаи кирдори ҷиноятӣ содир намудани он бо истифода аз ВАО ё шабакаи интернет муайян гардида, дар қ. 3 ин модда ба ҳайси чунин ҳолатҳо (б. «а») такроран ва (б. «б») ҳолати ретсидиви хавфнок ва ё махсусан хавфнок баромад менамоянд. Аммо дар қисмҳои 2 ва 3 м. 307 КҶ ҚТ дар баробари мавҷуд будани чунин ҳолатҳои бандубастшаванда, инчунин, содир намудани чунин даъватҳои оммавӣ «аз ҷониби гурӯҳи муташаккил», «бо истифодаи мақоми хизматӣ», «мутобиқи супориши ташкилотҳои нияти душманонадошта ё намояндагони давлатҳои хориҷӣ» пешбинӣ гардидаанд, ки барои тафриқақунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ нисбатан мусоидат менамоянд²⁸⁸.

²⁸⁷ Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №1-20/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.

²⁸⁸ Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи соли 1998, №574 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 24.08.2023).

Дар диспозитсияи м. 189 КҶ ҚТ бошад, даъватҳои оммавии хусусияти экстремистидошта (ғайр аз даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конститусионӣ), ки бо воситаи интернет ва ё дар байни гурӯҳҳои алоҳидаи иҷтимоӣ бевосита амалӣ карда мешаванд, ҳамчун аломатҳои ҳатмии ин кирдор муайян гардида, дар қисмҳои 2 ва 3 ин модда, ҳолатҳои бандубастшавандаи ҷавобгарии ҷиноятиро назар ба моддаҳои 307 ва 307(1) КҶ ҚТ муфассалтар пешбинӣ менамояд. Аз ҷумла, дар қ. 2 м. 189 КҶ ҚТ ба амал овардани даъватҳои оммавии хусусияти экстремистидошта а) такроран; б) бо зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он; в) бо истифодаи мақоми хизматӣ; г) аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ пешбинӣ гардида, дар қ. 3 ба ҳайси ҷунин ҳолатҳои бандубастшаванда: а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил; б) аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад; в) ба зӯран пеш кардани шахрванд аз маҳалли сукунати доимӣ оварда расонад; г) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок содир шуда бошад, баромад менамоянд.

Таҳлили аломатҳои бандубастшавандаи моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ собит месозанд, ки маҳакҳои тафриқакунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ вобаста ба фаъолияти экстремистӣ дар м. 189 КҶ ҚТ (новобаста ба мавҷуд будани бархе аз камбудихои ҷузъӣ) назар ба моддаҳои 307 ва 307(1) КҶ ҚТ комилтар ва аз нуқтаи назари илмӣ бонизому самараноктар мебошанд.

Дар ҳамин радиф зикр кардан зарур аст, ки бинобар мавҷуд будани проблемаҳои дар боло зикрнамуда, аломатҳои таркиби моддаҳои 307(1) ва 307(4) КҶ ҚТ дар Лоихаи КҶ ҚТ дар таҳрири нав доираи м. 347 (даъвати оммавӣ ба экстремизм ё сафедкунии оммавии экстремизм ва ё ташкили таълими хусусияти динии экстремистидошта) муттаҳид карда шудаанд, ки бо асоснокии мавқеи мо вобаста ба муттаҳид намудани моддаҳои 307 ва 307(1) дар доираи як моддаи алоҳида ҳамшабеҳ аст²⁸⁹. Инчунин, дар Лоихаи мазкур бинобар хеле мушкил ва ихтилофбарангез будани табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ моддаҳои 307(2) ва 307(3) КҶҚТ аломатҳои онҳо дар доираи м. 346 (ташкил ё

---

²⁸⁹ Ниг.: Лоихаи Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав барои баррасӣ ва муҳокима: мактуби Раёсати нозиротӣ-ташкилии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25-уми сентябри соли 2020, №4/18-1830 // Бойғонии Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон.

роҳбарӣ ба гурӯҳ, ташкилот ё иттиҳоди экстремистӣ ё ҳамоҳангсозӣ ва ё иштирок дар ҷаъолияти онҳо) муттаҳид карда шудаанд. Аломатҳои таркиби моддаҳои 189 КҶ ҚТ дар м. 466 Лоихаи КҶ ҚТ дар таҳрири нав ифода ёфтаанд, аммо моддаи мазкур дар боби «Ҷиноятҳо ба муқобили сулҳ ва амнияти инсоният» пешбинӣ шудааст.

Аз мазмуни диспозитсияи м. 307(1) КҶ ҚТ (ташкили иттиҳоди экстремистӣ (ифротгарӣ) бармеояд, ки ба ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта моддаҳои 157 (монъеъ шудан ба ҷаъолияти иттиҳодияи динӣ), 158 (монъеъ шудан ба ҷаъолияти хизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ), 160 (вайрон кардани тартиби ташкил ва гузаронидани маҷлис, гирдиҳамӯӣ, намоиш, роҳпаймӯӣ ва пикетгузорӣ), 185 (ташкили воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ), 188 (бетартибҳои оммавӣ), 189 (барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, миллӣ, наҷодӣ, маҳалгарӣ ва ё динӣ (мазҳабӣ), 237 (авбошӣ), 237(1) (вандализм), 242 (несту нобуд кардани ёдгориҳои таърих ва фарҳанг), 243 (таҳқири ҷасади ғавтидагон ва гӯри онҳо), марбут доништа шудаанд.

Вобаста ба ҳамин масъала, М.П. Ҳайдарзода изҳор медорад, ки «тибқи талаботи қонунгузори амалкунанда, шахс барои ташкили иттиҳоди экстремистӣ бо м. 307(2) КҶ ҚТ танҳо дар он ҳолате ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад, ки агар мақсади иттиҳоди экстремистӣ содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 157, 158, 160, 185, 188, 189, 237, 237(1), 242 ва 243 КҶ ҚТ пешбинишударо дошта бошад. Аммо агар шахси гунаҳгор барои содир кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, аз қабилӣ моддаҳои 307, 307(1), 307(3) ва 307(4) тайёрӣ, сӯйқасд ва ё онҳоро содир карда бошад, пас бояд бо м. 307(2) ба ҷавобгарӣ кашида нашавад»²⁹⁰. Зеро номгӯӣи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидоштаи дар м. 307(2) КҶ ҚТ пешбинишуда, бинобар сабаби духӯрагӣ ва номукамалӣ ҳангоми татбиқ намудани меъёрҳои қонуни ҷиноятӣ ба манфиати айбдоршаванда (судшаванда ё маҳкумшуда) тафсир

²⁹⁰ Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои мукамалсозии қонунгузорӣ ва квалификацияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Сафарзода Ҳ.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – С. 90.

(маънидод) карда мешаванд (қ. 1. м. 11(1) КЧ ҚТ)²⁹¹. Қисми 2 м. 11(1) КЧ ҚТ муқаррар намудааст, ки ибораҳо ва (ё) мафҳумҳо, ки дар КЧ ҚТ истифода бурда мешаванд, ҳамон маъноеро доранд, ки дар қонунҳои дахлдор оварда шудаанд, агар дар КЧ ҚТ тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад.

Илова бар ин, дар амалияи ҳуқуқатбикномаӣ вобаста ба муайян намудани аломатҳои таркиби ҷиноят марбут ба мазмуну моҳияти м. 307(2) КЧ ҚТ (ташкили иттиҳоди экстремистӣ (ифротгароӣ), пеш аз ҳама, бояд ба муқаррароти Қисми умумии КЧ ҚТ вобаста ба мафҳуми «иттиҳоди ҷиноятӣ» назар андӯхта шавад. Аммо дар м. 39 КЧ ҚТ (ҷиноят содир намудани гурӯҳи шахсон, гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, гурӯҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ) мафҳуми иттиҳоди экстремистӣ (ташкилоти экстремистӣ), ҳамчун яке аз намудҳои иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ) кушода нашудааст. Тибқи талаботи моддаи зикркарда, мафҳуми «иттиҳоди ҷиноятӣ» (ташкилоти ҷиноятӣ) барои дигар моддаҳои дар Қисми махсуси КЧ ҚТ пешбинишуда, хусусияти бунёдӣ дошта, ҳангоми истифода гардидани он дар таркиби моддаҳои дахлдори Қисми махсуси КЧ ҚТ бояд хусусияти асосии он ба инобат гирифта шавад. Аз ин ҷост, ки дар қ. 4 м. 39 КЧ ҚТ зери мафҳуми мазкур чунин дарҷ гардидааст: «Иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ) муттаҳидшавии ду ё якчанд гурӯҳи мутташаккил эътироф мешавад, ки барои содир намудани ҷиноятҳои вазнин ё махсусан вазнин ба ташкилоти устувор таъсис ёфта, фаъолияти он ба тақсимоти вазифаи идоракунӣ, таъмин ва иҷрои мақсадҳои ҷинояткоронаи иттиҳод дар байни аъзои иттиҳод ва сохторҳои он асос меёбад». Зиеда аз ин, дар моддаи мазкур иттиҳоди ҷиноятӣ ва ташкилоти ҷиноятӣ ҳамчун истилоҳоти баробарвазн эътироф гардидаанд. Аз ин лиҳоз, дар м. 307(2) КЧ ҚТ истифода бурдани истилоҳи «иттиҳоди экстремистӣ» ва дар м. 307(3) КЧ ҚТ «ташкилоти экстремистӣ» мувофиқи матлаб нест. Инчунин, қонунгузор дар як маврид ташкили иттиҳоди экстремистӣ (ифротгароӣ) (м. 307(2) КЧ ҚТ) вобаста ба эътибори қонунӣ пайдо кардани қарори суд дар бораи барҳам

---

²⁹¹ Ниг.: Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ: китоби дарсӣ: дар III ҷилд. Ҷилди I / Зери таҳрири умумии д.и.х., дотсент Раҳимзода Р.Х. – Душанбе: «Нашриёти муосир», 2023. – С. 60.

додан ё манъи фаъолияти иттиҳоди экстремистӣ (ифротгароӣ) бо сабаби ба амал баровардани фаъолияти экстремистиаш муқаррарот муайян накарда, вобаста ба м. 307(3) КҶ ҚТ (ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ (ифротгароӣ)) чунин муқарраротро пешбинӣ кардааст.

Новобаста ба он ки дар диспозитсияи моддаи мазкур суҳан дар бораи ташкили фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ё динӣ, ё дигар ташкилоте, ки ба фаъолияти экстремистӣ машғуланд, меравад, чунин мақеъгирии қонунгузор бинобар якҷанд омилҳо ба талаботи принципҳои КҶ ҚТ ва назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ муҳолиф мебошад:

– тибқи талаботи қ.1 м. 4 КҶ ҚТ «Ҷиноят будани қирдор, сазовори ҷазо ва оқибатҳои дигари ҳуқуқии ҷиноятӣ будани онро танҳо Кодекси ҷиноятӣ муайян менамояд». Аммо м. 307(3) КҶ ҚТ (ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ (ифротгароӣ) аломатҳои таркиби ҷиноятро бо таври мушаххас муайян накардааст. Бо қарорҳои дахлдори суд бошад, фаъолияти ташкилоти экстремистӣ-террористие манъ карда шудаанд, ки ҳеҷ кадоми онҳо (ба истиснои ХНИТ) дар Вазорати адлияи ҚТ расман ба қайд гирифта нашуда буданд. Яъне, қонунгузор фаъолияти ғайриқонунии манъшударо дубора манъ кардааст ва ҳизбу ҳаракатҳои экстремистӣ -террористӣ ин ихтилофоти қонунгузориро ба манфиати худ истифода бурда, бо таври мунтазам номҳои худро тағйир дода, мехоҳанд бо ин роҳ қирдорҳои ҷиноятӣ худро рӯйпӯш созанд. Зиёда аз ин, аксарияти онҳо дар як маврид ҳам ба фаъолияти экстремистӣ ва ҳам ба фаъолияти террористӣ машғул мешаванд;

– ташкили иттиҳоди экстремистӣ, бе ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ ғайриимкон аст, зеро барои ташкил кардани иттиҳоди экстремистӣ, пеш аз ҳама, шахсони алоҳида ва ё гурӯҳи шахсонро бо роҳи даъватҳои пӯшида ва ошкорои оммавӣ дар асоси ангезаҳои экстремистӣ барои чунин фаъолият моил месозанд;

– ташкили иттиҳоди экстремистӣ, пеш аз ҳама, аз муташаккилии ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ шаҳодат дода, муттаҳидии якҷанд ҳизбу ҳаракатҳои экстремистӣ ба мақсади ягона метавонад ҷавҳари асосии чунин иттиҳодро ташкил кунад;

– пурсиши 200 нафар ҳуқуқшиносон вобаста ба таносуби мафҳумҳои «иттиҳоди экстремистӣ» ва «ташкилоти экстремистӣ» нишон дод, ки 24% пурсидашудагон ин истилоҳотро ҳамчун мафҳумҳои баробарвазн дарк намуда, 25% онҳо дар тафриқа кардани онҳо мушкилӣ кашида, 28% онҳо изҳор доштанд, ки «иттиҳоди экстремистӣ» нисбати «ташкилоти экстремистӣ» хавфнокии баланд дорад ва 23% онҳо «ташкилоти экстремистӣ»-ро нисбати «иттиҳоди экстремистӣ» хавфноктар маҳсуб донистанд²⁹²;

– дар дилхоҳ ҳолат шахс (гурӯҳи шахсон) барои ташкил намудани иттиҳоди экстремистӣ (ташкилоти экстремистӣ), пеш аз ҳама, ба фаъолияти экстремистӣ машғул мешаванд;

– сарфи назар аз истифодаи мафҳумҳои «иттиҳоти экстремистӣ» ва «ташкилоти экстремистӣ» дар диспозитсияи моддаҳои 307(2) КҶ ҚТ ва 307(3) КҶ ҚТ мазмуни онҳо ба талаботи қ. 4, м. 39 КҶ ҚТ ва м. 187 КҶ ҚТ (ташкили иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ) мувофиқат намекунанд.

Ҳамин тариқ, аломатҳои таркиби моддаҳои 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ аз нуқтаи назари илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ дар рақобати шадид ва ихтилофоти баҳсбарангез қарор доранд. Барои ҳалли проблемаи мазкур, ба андешаи мо, бояд мафҳумҳои «иттиҳоди экстремистӣ» ва «ташкилоти экстремистӣ» дар меҳвари мафҳуми «иттиҳоди ҷиноятӣ» (ташкилоти ҷиноятӣ) дар сатҳи қонунгузорӣ мафҳумҳои ҳамвазн эътироф карда шаванд ва дар таркиби м. 39 КҶ ҚТ ва м. 187 КҶ ҚТ бо дарназардошти дараҷаи хавфнокии онҳо аз рӯи категорияҳои ҷиноят ҷойгир карда шаванд ва ё дар доираи як моддаи мустақил муттаҳид карда шаванд.

Тибқи қ. 4 м. 39 КҶ ҚТ дар ҳамгирӣ бо м. 187 КҶ ҚТ иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ) аз гурӯҳи муташаккил бо сохтори дохилии мураккабтар фарқ мекунад. Нисбат ба гурӯҳи муташаккил аз ҷиҳати шумора бартарӣ дошта, инчунин, ба содир намудани ҷиноятҳои вазнин ё махсусан вазнин равона карда шудааст. Масалан, тибқи қ.1 м. 187 КҶ ҚТ ташкили иттиҳоди

---

²⁹² Ниг.: Замима.

чиноятӣ (ташкилоти чиноятӣ) барои содир намудани чиноятҳои вазнин ё чиноятҳои махсусан вазнин, ҳамчунин, роҳбарӣ ба чунин иттиҳод (ташкилот) ё ба чузъу томи таркибии онҳо, инчунин ташкили иттиҳоди ташкилотчиён, роҳбарон ё дигар намояндагони гурӯҳҳои муташаккил бо мақсади таҳияи нақша ва фароҳамоварии шароит барои содир намудани чиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин, равона мебошад. Дар ҳамин ҷо зикр кардан лозим аст, ки новобаста ба он ки чинояткорон чинояти хусусияти коррупсионидошта ё хусусияти террористидошта ё чиноятҳои дорои молумулкӣ содир менамоянд, агар онҳо дар ҳайати иттиҳоди чиноятӣ (ташкилоти чиноятӣ) содир карда шаванд, моддаи мазкур консепсияи нисбатан мушаххас ва манфиатпазирро дар мубориза ба чунин навъи чинояткорӣ таҷассум менамояд ва аз нуқтаи назари илми ҳуқуқи чиноятӣ асоснок мебошад.

Ҳатто моддаи мазкур айни замон низ дар сурати хориҷ намудани моддаҳои 307(2) КҶ ҚТ ва 307(3) КҶ ҚТ барои ошкор, пешгирӣ ва ба ҷавобгариҳои чиноятӣ кашидани аъзоёни фаъоли ТЭТ мусоидат менамояд. Зеро тибқи талаботи қ.1 м. 307(2) КҶ ҚТ ҷавобгариҳои чиноятӣ барои ташкил намудани иттиҳоди экстремистӣ дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ аз 8 то 12 солро пешбинӣ намуда, он ҳамчун чинояти вазнин эътироф гардидааст.

Қариб ҳамин хел мавқеъгирӣ вобаста ба муҳолифат ва проблемаҳои қонунгузориҳои ФР аз ҷониби муҳаққиқ И.С. Макеева ба назар мерасад. Аз ҷумла, ӯ иброз медорад, ки айни замон аломати бандубастшавандаи б. «в» қ. 2 м. 282 КҶ ФР (барангехтани кина ё адоват, инчунин, таҳқири шаъну шарафи инсон) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил мавҷудияти маҷмуи чиноятро бо м. 282(1) КҶ ФР (ташкили иттиҳоди экстремистӣ) дар бар дорад, ки аз мавқеи норавшани қонунгузорӣ шаҳодат дода, барои квалifikатсияи нодурусти кирдорҳо асос мегардад²⁹³.

Ҳамин тариқ, мутобиқи талаботи б. 13 Консепсияи сиёсати ҳуқуқии чиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2-юми ноябри соли 2013, №492, «КҶ ҚТ бояд ҳадди ақал номгӯйи мукаммали кирдорҳои экстремистии чиноят

---

²⁹³ Ниг.: Макеева И.С. Уголовная ответственность за преступления экстремистской направленности, посягающие на основы конституционного строя и безопасность государства: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2017. – С. 118.

эътирофшавандаро доро бошад, ки муқовимат ба онҳо наметавонад ба воситаи қонунгузори соҳавии дигар самаранок амалӣ карда шавад»²⁹⁴. Аммо дар ҚЧ ҚТ аломатҳои «фаъолияти экстремистӣ», «чиноятҳои хусусияти экстремистидошта», «иттиҳоди экстремистӣ», «ташкilotи экстремистӣ» ба пуррагӣ дарҷ нагардидаанд ва дар қонунҳои дахлдор, аз қабили Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» мафҳумҳои зикркарда бо таври васеъ тафсир ёфтаанд.

Зикр кардан зарур аст, ки истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, барои содир намудани даъватҳои оммавии хусусияти экстремистидошта, ҳамчун аломати ҳатмии тарафи объективии чиноят дар диспозитсия м. 189 ҚЧ ҚТ муайян гардидааст. Дар моддаҳои 307 ва 307(1) ҚЧ ҚТ бошад, чунин ҳолат дар қисмҳои 2 моддаҳои мазкур ҳамчун ҳолати бандубастшаванда пешбинӣ гардидаанд. Бояд зикр намуд, ки аксарияти олимони истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернетро ҳамчун маҳаки зарурии муайян намудани ҷавобгарии вазнинтар барои даъватҳои оммавӣ ба фаъолияти экстремистӣ эътироф менамоянд²⁹⁵. Мо бо дарназардошти чунин асосҳо ҷонибдори чунин мавқеъ ҳастем:

– гарчанде ВАО дар ҳудуди давлатҳои аъзои ИДМ нисбатан назоратшаванда ва идорашаванда бошанд ҳам, аммо шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет (хусусан шабакаҳои иҷтимоӣ), имрӯз воситаи муоширати доимӣ ва воқеияти рӯзгори ҳар як инсон маҳсуб ёфта, назорати ҳамаҷонибаи онҳо аз тарафи мақомоти давлатӣ мушкил гардидааст. Яъне, тафаккури дилхоҳ инсон боихтиёр ва ё беихтиёр бо таври мунтазам хангоми ворид шудан ба шабакаҳои иҷтимоӣ ва сомонаҳои интернетӣ бо мақсади дарёфт кардани иттилооти гуногун (дар соҳаи санъат, варзиш, иқтисод, сиёсат, фарҳанг, дин ва ғ.) метавонад зери таъсири иттилооти манфиатпазир ва ё зараровар қарор гирад. Бинобар мусаллаҳ набудани бархе аз

²⁹⁴ Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 аз 6-уми феврالی соли 2018, №1005 // Махзани мутамакази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023).

²⁹⁵ Ниг.: Антипов А.И. Уголовно-правовое значения использования средств массовой информации и информационно-телекоммуникационных сетей при совершении преступлений с признаками призывов, склонения незаконного оборота предметов и материалов: дис. ... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 2022. – С. 187; Косарев М.Н. Информационно-телекоммуникационные сети как признак преступления / М.Н. Косарев // Вестник Уральского юридического института МВД России. – 2014. – №2. – С. 57.

шаҳрвандон аз донишҳои амиқи таърихӣ-адабӣ, фарҳангӣ-динӣ, сиёсӣ ва ғ. онҳо ба таври дуруст фарқ кардани иттилооти дуруст ва манфиатпазирро аз иттилооти зараровар таҳлил ва ҳазм карда наметавонанд. Воқеияти имрӯзаи фазои интернетӣ собит месозад, ки ҳатто бархе омӯзгорон ва кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ низ ба таассуботи динӣ дода мешаванд. Тибқи маълумоти расмӣ, имрӯз зиёда аз 4,2 миллион шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодабарандагони фаъоли интернет мебошанд²⁹⁶, ки зиёда аз 80 дар сад онҳо ҳадафмандона ё ғайриихтиёр тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ба маводи дорои хусусияти экстремистӣ дастрасӣ пайдо менамоянд²⁹⁷, ки дар ин замина дар баробари дигар омилҳо нокифоя истифода гардидани имкониятҳои ВАО чӣхати пешбурди ташвиқоти зиддиэкстремистӣ, қавӣ набудани зарфиятҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ доир ба муқовимат бо кибер-экстремизм ва тафтиши киберҷиноятҳо, набудани ҳамкорӣ бо ниҳодҳои индустрияи глобалии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, аз ҷумла, шабакаҳои иҷтимоӣ, вобаста ба муқовимат ба истифодабарии интернет бо мақсадҳои экстремистӣ-террористӣ яке аз омилҳои асосии паҳншавии идеологияи экстремистӣ мебошад²⁹⁸.

– пурсиши сотсиологӣ мо муайян намуд, ки 71% пурсидашудагон ҷонибдори он мебошанд, ки истифодаи шабакаҳои алоқавӣ барқӣ, (шабакаи иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ) аз ҷумла, интернет, ҳангоми содир намудани ҷиноят, ба ҷамъият хавфнокӣ онро баландтар менамояд²⁹⁹.

Мақомоти қонунгузори кишвар бо таъя ба таҷрибаи ФР барои пешгирӣ кардани раванди паҳншавии бемайлонии тафаккури ифротӣ ва моилшавии шаҳрвандон ба гурӯҳҳои экстремистӣ бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ» аз 17-уми декабри соли 2020, №1726 дар м. 462(1) КҲМ ҚТ

²⁹⁶ Ниг.: Суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар аз 30.05.2024 с. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/33541> (санаи мурочиат: 25.07.2024).

²⁹⁷ Ниг.: Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 аз 12-уми ноябри соли 2016, №776 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023).

²⁹⁸ Ниг.: Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 аз 1-уми июни соли 2021, №187 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023).

²⁹⁹ Ниг.: Замима.

ҳуқуқвайронкунии маъмурии нав бо номи барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) ворид намуд³⁰⁰, ки бисёре аз шахсони гунаҳгор бо моддаи мазкур ба ҷавобгари маъмури кашида шудаанд.

Аз ҳамин лиҳоз, моддаҳои 347 (даъвати оммавӣ ба экстремизм ё сафедкунии оммавии экстремизм ва ё ташкили таълими хусусияти динии экстремистидошта) ва 344 (тарғиб ё даъвати оммавӣ барои ғасб ё нигоҳ доштани ҳокимият, ҳамчунин, ғасб ё нигоҳ доштани ҳокимият ва ё бо зӯрварӣ тағйир додани сохти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё фаъолияти ҷудоихоҳӣ), ки дар Лоихаи КҶ ҚТ дар таҳрири нав пешбинӣ гардидаанд, нисбат ба моддаҳои амалкунандаи КҶ ҚТ (моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2), 307(3) ва 307(4) дорои худудҳои мушаххастар буда, барои ҳуқуқтатбиқкунандагон фаҳмотар мебошанд³⁰¹.

Дар ҳамин замина, таъкид кардан зарур аст, ки имрӯз барои ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашидани шахс барои барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) бо дарназардошти талаботи м. 189 КҶ ҚТ, танҳо пас аз ба ҷавобгари маъмури кашидани чунин шахсон дар давоми сол ва такроран содир кардани чунин кирдор бояд амалӣ карда шавад. Аммо мушкилоти дигар дар сатҳи қонунгузорӣ дар он аст, ки на таркиби м. 462(1) КҶМ ҚТ ва на таркиби м. 189 КҶ даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бар намегиранд. Аммо даъватҳои оммавӣ барои ташкил кардани «хилофати исломӣ» ва паст задани обрӯ ва эътибори дигар дину мазҳабҳо дар давоми солҳои истиқлолияти давлатӣ маҳз ба мақсади бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конститусионӣ, ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ ва вайрон намудани тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона мебошанд. Таҷрибаи амалии

---

³⁰⁰ Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон 31-уми декабри соли 2008, №455 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 12.08.2023).

³⁰¹ Ниг.: Лоихаи Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав барои баррасӣ ва муҳокима: мактуби Раёсати нозиротӣ-ташкилии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25-уми сентябри соли 2020, №4/18-1830 // Бойғонии Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон.

судиву тафтишотӣ мавҷудияти саросарии ин таҳаввулоти номатлуби иҷтимоиро собит месозад³⁰².

Чунин вазъият бори дигар моро бар он мутмаин месозад, ки талаботи пурпечутоб ва аз лиҳози ҳуқуқӣ ва криминологӣ баҳсбарангез ва камсамари моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ ва м. 462(1) КҲМ ҚТ аз номукаммалии қонунгузории зиддиэкстремистии амалкунанда шаҳодат медиҳад, ки аломатҳои таркиби як кирдори мустақили ҳуқуқӣ дар доираи якчанд моддаҳо пешбинӣ гардидааст³⁰³, ки боиси камсамарии муқовимат ба экстремизм ва аз тарафи дигар, аз ҳад зиёд нишон додани омори ҷиноятӣ дар ин самт гардидааст.

Бо дарназардошти он ки дар давоми солҳои охир даъватҳои оммавии хусусияти экстремистидошта дар бештари ҳолатҳо ба муқобили асосҳои сохти конститусионӣ, яъне, бо роҳи «ҷиҳоди мусаллаҳона» ташкил кардани «хилофати исломӣ» равонаанд, аломатҳои таркиби моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ ва м. 462(1) КҲМ ҚТ бознигарӣ ва мукамалсозиро тақозо менамоянд.

Инчунин, аломатҳои тарафи объективии моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ ва моддаҳои 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ дар ихтилофоти шадид байни худ қарор доранд, ки баррасии амиқ ва баҳодиҳии илмӣ-назариявӣ ва ҳуқуқиро тақозо менамоянд.

Масалан, олими ватанӣ Н.А. Қудратов вобаста ба масъалаи ҳамдигарро такрор намудани моддаҳои 307 ва 307(1) КҶ ҚТ изҳор медорад, ки кирдорҳои даъвати оммавӣ ҷиҳати бо роҳи зӯрварӣ ғасб кардани ҳокимияти давлатӣ ё бо роҳи зӯрварӣ нигоҳ доштани он ё бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститусионӣ ё бо роҳи зӯрварӣ вайрон кардани тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар моддаи 307 КҶ ҚТ пешбинӣ шудаанд, моҳиятан аз диди муқоисавӣ фарогири фаъолияти экстремистӣ мебошанд, ки

---

³⁰² Ниг.: Парвандаи ҷиноятии №1-366/21 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-545/21 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-555/21 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-473/21 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятии №1-449/21 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.

³⁰³ Масалан, дар кодексҳои ҷиноятии давлатҳои Қазоқистон, Узбекистон, Озғорбойчон, Молдова, Беларус, Қирғизистон ва Украина барои содир намудани «даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ» моддаҳои алоҳида ҷой надорад.

дар моддаи 307(1) пешбинӣ гардидааст, яъне як кирдор дар ду моддаи КҶ ҚТ бо чазоҳои гуногун муқаррар гардидааст³⁰⁴. Вобаста ба масъалаи зикршуда ӯ андешаи олими ватанӣ В.А. Абдухамитовро ҷонибдорӣ намуда, кайд менамояд, ки ду роҳи ҳалли масъалаи мазкур ҷой дорад. Якум, хориҷ намудани (декриминализатсия) намудани моддаи 307 аз КҶ ҚТ. Дуюм, дар қ.1. м.307(1) баъд аз истилоҳи «даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ» илова намудани истилоҳи «ба истиснои кирдорҳои дар моддаи 307(1) КҶ ҚТ»³⁰⁵. Олимони дар боло зикршуда баҳри ҳалли масъалаи мазкур пешниҳоди аз ҷиҳати илмӣ асоснокро манзур намудаанд, ки мо бо онҳо дар масъалаи хориҷ намудани моддаҳои 189 ва 307 аз КҶ ҚТ ва муттаҳид намудани онҳо дар доираи як модда ҳамфикр мебошем.

Яке аз проблемаҳои дигари даъватҳои оммавӣ ва инфиродии ақидаҳои экстремистӣ ин моилсозии дигар шахсон ба гурӯҳҳои экстремистӣ мебошад, ки ба ақидаи К.А. Барышева имрӯзҳо раванди моилсозии ҷавонон ба гурӯҳҳои ифротӣ ба воситаи паёмҳое, ки тавассути захираҳои интернетӣ ирсол мешаванд, метавонанд:

- 1) ба ҳар касе интиқол дода шаванд, дар ҳар вақт нест кардан ё баргардонидани онҳо имконнопазир аст;
- 2) моилгарон метавонанд дар дилхоҳ давлати ҷаҳон бошанд;
- 3) шахсияти моилкунандаро бидуни малака ва маҳорати махсус ҳисоб кардан душвор аст, зеро бо ҷабрдида робитаи мустақим вучуд надорад;
- 4) шахс метавонад ба осонӣ ба шахси дигар тақлид кунад ва бо ин муоширати ӯро таҳмил кунад;
- 5) моилкунанда метавонад барои ноил шудан ба ҳадафи худ шахсони сеюмро истифода барад³⁰⁶.

Яъне, имрӯз даъвати оммавӣ ва моилсозии шахрвандон аз хориҷи кишвар ба воқеиати рӯз табдил ёфтааст.

---

³⁰⁴ Ниг.: Кудратов Н.А. Уголовно-правовая охрана основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы доктрины, правоприменения и совершенствования законодательства: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2021. – С. 293-294.

³⁰⁵ Абдухамитов В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминологические проблемы (на материалах Республики Таджикистан): монография. – Бишкек, 2015. – С. 169-170.

³⁰⁶ Ниг.: Барышева К.А. Определение понятия и общественно-опасной природы киберсталкинга / К.А. Барышева // Адвокат. – 2016. – №10. – С. 65.

Ба гуфтаи Г.Х. Хадисов ва Г.Н. Василенко барои муқовимат ба чунин зухуроти номатлуб пеш аз ҳама механизми махсуси ҳуқуқӣ лозим аст. Онҳо зикр менамоянд, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии зиддиэкстремистӣ дар самти муқовимат ба ҳуқуқвайронкуниҳои маъмури ба низом дароварда нашудаанд ва дар ин замина пешниҳод менамоянд, ки Қарори Пленуми Суди Олии Федератсияи Россия оид ба ҳуқуқвайронкунии маъмурии дорой хусусияти экстремистӣ қабул карда шавад³⁰⁷.

Сарфи назар аз тафовут дар таърифи мафҳуми «моилсозӣ» мо мавқеи Г.Х. Хадисов ва Г.Н. Василенко вобаста ба пешгирӣ намудани моилсозии ошкоро ва пинҳонии ҷавонон ба гурӯҳҳои ифротӣ пешбинӣ намудани ҳуқуқвайронкунии маъмуриро муҳим арзёбӣ менамоем. Барои такроран идома додани моилсозӣ, яъне дар ҳолате, ки шахси гунаҳкор аз ғайриқонунӣ будани кирдорҳои содиршуда огоҳ аст, барои содир кардани онҳо ба ҷавобгарии маъмури кашида шудааст, вале амали мутақобиларо идома медиҳад, фазои шахсии ҷабрдидаро бо таври номатлуб ё дағалона вайрон менамояд, бояд ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шавад.

Дар луғати маъмули забони русӣ калимаи «моил кардан» маънои «бовар кунонидани зарурати ягон амал ё қарорро» дорад³⁰⁸, вале таърифҳои дигар низ мавҷуданд. Масалан, «ба худ моил сохтан, ба тарафи худ ҷалб кардан, ба коре бовар кунонидан, ба чизе розӣ кардан»³⁰⁹, «бовар кунонидан, багапдарорӣ, розикунонӣ»³¹⁰.

Дар адабиёти илмӣ андешаҳо мавҷуданд, ки барои ноил шудан ба мақсади қонуни ҷиноятӣ зери мафҳуми «моил сохтан» «амали қасдонаи шахс, ки барои барангехтани майли иштирок дар содир намудани ҷиноят нигаронида шудааст»³¹¹ фаҳмидан лозим аст. Ба андешаи мо, ин таъриф барои мақсадҳои моддаҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ оптималӣ мебошад.

³⁰⁷ Ниг.: Хадисов Г.Х., Василенко Г.Н. Актуальные проблемы противодействия правонарушениям экстремистской направленности / Г.Х. Хадисов, Г.Н. Василенко // Вестник Московского университета МВД России. – 2022. – №6. – С. 234.

³⁰⁸ Ниг.: Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: «Советская энциклопедия», 1972. – С. 665.

³⁰⁹ Евгеньева А.П. Словарь русского языка: в 4 т. – М.: Рус. яз., 1999. – Т. 3. – С. 111.

³¹⁰ Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. – М., 1980. – Т. 4. – С. 217.

³¹¹ Бугера Н.Н. Соотношение понятий «вовлечение» и «склонение» в уголовном праве России / Н.Н. Бугера // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2014. – №3 (29). – С. 36.

Дигар масъалаҳои муҳимме, ки ҳангоми квалификатсияи ҷинояти даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгарой) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ) ба миён меояд, ин муайян намудани фаъолияти экстремистие, ки ҳамчун ҷиноят ё ҷинояти дорои преюдитсияи маъмури дошта ё ҳамчун ҳуқуқвайронкунии маъмури маҳсуб меёбад. Масалан, агар шахси гунаҳгор шахсони дигарро барои барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгарой ё динӣ (мазҳабӣ), паст задани шаъну эътибори наҷодӣ, миллӣ, динӣ (мазҳабӣ) ё маҳал, инчунин тарғиби махсусият ва бартарии шахрвандон аз нигоҳи муносибати онҳо ба дин (мазҳаб), забон, мансубият ба наҷод, миллат ё маҳал равона шудаанд, ба таври оммавӣ даъват намояд, кирдорҳои ӯ бо м. 307(1) КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад ё не?

Ба андешаи Д.Н. Саркисов, «даъватҳо барои ба амал баровардани ҳуқуқвайронкунии маъмуриро ҳамчун намуди махсуси таҳриқномаи он хисоб кардан мумкин аст. Кирдори таҳриқкунанда аз ҷиҳати дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ аз кирдори иҷроқунанда зиёд буда наметавонад. Аз ин рӯ, таҳриқ намудан ба ҳуқуқвайронкунии маъмури дорои хусусияти экстремистӣ ҷиноят буда наметавонад. Аз ин рӯ, даъватҳое, ки дар м. 280 КҶ ФР (мутааллиқ ба м. 307(1) КҶ ҚТ) дар ҳолате ҳамчун ҷиноят эътироф мешаванд, ки агар даъват ба фаъолияти экстремистӣ табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ кирдорҳои хусусияти экстремистидоштаро дар бар гиранд»³¹².

Ба ҳамин монанд, А.А. Балашов изҳор медорад, ки бо дарназардошти мафҳуми васеъ доштани «фаъолияти экстремистӣ», яъне ҳам кирдорҳои ҷиноятӣ ва ҳам ҳуқуқвайронкуниҳои маъмуриро дар бар гирифтани он, барои даъвати оммавӣ барои содир намудани ҳуқуқвайронкуниҳои маъмури ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахс мумкин нест³¹³.

---

³¹² Саркисов Д.Н. Уголовно-правовые средства противодействия экстремистской деятельности: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2010. – С. 105; Биккинин И.А., Блинников С.А., Пудовочкин Ю.Е. Обеспечение территориальной целостности и неприкосновенности Российского государства: сравнительно-правовые и уголовноправовые аспекты. – Ростов-на-Дону, 2004. – С. 194; Хлебушкин А.Г. Преступный экстремизм: понятие, виды, проблемы криминализации и пенализации: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2007. – С. 11; Узденов Р.М. Экстремизм: криминологические и уголовно-правовые проблемы противодействия: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – С. 193.

³¹³ Ниг.: Балашов А.А. Уголовная ответственность за публичные призывы к совершению противоправных действий: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2017. – С. 112.

Мо ҳам андешаҳои Д.Н. Саркисов ва А.А. Балашовро комилан ҷонибдорӣ намуда, ба чунин хулоса омадем, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ барои даъватҳои оммавӣ ба фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) бояд танҳо дар ҳолатҳои сурат гирад, ки мазмуни даъватҳо дорои кирдори ҷиноятӣ дошта бошанд. Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки номи ҷинояти даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ) ба даъватҳои оммавӣ барои содир кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ва ё моил кардани шахс барои амалӣ соختани чунин ҷиноятҳо ва ё сафедкунии оммавии онҳо иваз карда шавад.

Мафҳуми «даъватҳо» дар КҶ ҚТ ифшо нашудааст, аммо тибқи б. 7 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи татбиқ намудани қонунгузорӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятии хусусияти экстремистӣ (ифротгароӣ)-дошта» тахти мафҳуми «даъват» (м. 307(1) ин таъсир расонидан ба шуур ва иродаи одамон бо мақсади майл намудани онҳо ба амалигардонии фаъолияти экстремистӣ фаҳмида мешавад³¹⁴. Бо ҳамин мазмун, Пленуми Суди Олии Федератсияи Россия дар баъзе моддаҳои КҶ ФР маънои «даъват»-ро тавсиф намудааст. Масалан, мувофиқи м. 280 КҶ ФР (мутааллиқ ба м. 307(1) КҶ ҚТ) мурочиатҳои мебошанд, ки дар ҳар шакл (даҳонӣ, хаттӣ, бо истифода аз воситаҳои техникӣ) ба шахсони дигар бо мақсади водор намудани онҳо ба амалҳои экстремистӣ баён шудаанд³¹⁵; дар доираи м. 205(2) КҶ РФ (мутааллиқ ба м. 179(1) КҶ ҚТ) мурочиатҳои, ки дар ҳар шакл (даҳонӣ, хаттӣ, бо истифода аз воситаҳои техникӣ) ба шахсони дигар бо мақсади водор намудан ба амалҳои террористӣ баён шудааст³¹⁶.

Яъне, мазмуни ҳар ду таркиб зери мафҳуми «моил сохтан» ба амал овардани даъватҳо – ифодаи андеша (фикр) дар ҳама гуна шакл (масалан, шифоҳӣ, хаттӣ, бо истифода аз шабакаҳои алоқаи барқӣ) ба дигар шахс бо

³¹⁴ Ниг.: Маҷмуаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – С. 239.

³¹⁵ Ниг.: Постановления Пленума Верховного Суда от 28 июня 2011 г., №11 «О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности» // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. – 2011. – №8.

³¹⁶ Ниг.: Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 09.02.2012, №1 «О некоторых вопросах судебной практики по уголовным делам о преступлениях террористической направленности» // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. – 2012. – №4.

мақсади моил кардани онҳо барои иҷрои фаъолияти муайян фаҳмида мешавад.

Дар бораи моҳияти «даъватҳо» сухан ронда, И.М. Кунов менависад: «Мурочиатнома ба одам таъсири муайяни психологӣ мерасонад, ки дар натиҷа муносибати доимии зиддичамъиятӣ, таҳрифи майдони ҷаҳонбинии шахс ва ғайраро ба вучуд оварда метавонад»³¹⁷. Ғайр аз ин, мо мавқеи И. Кунов, ки «таркиби кирдорҳои ҷиноятии бо даъватҳо алоқаманд дорои сохтори расмӣ буда, аз лаҳзаи дар дилхоҳ шакл паҳн кардани иттилооти хусусияти ҷиноятидошта, кирдори ҷиноятии хотимаёфта ҳисоб мешавад, агар шахси дигар имконияти воқеии шинос шудан ба чунин маълумотро пайдо намояд»³¹⁸, ҷонибдорӣ менамоем.

Дар робита ба масъалаи матраҳшаванда, қайд намудан бомаврид аст, ки ВАО ва шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, барои омода шудан ба дигар ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, барои ташкили онҳо, таҳриккунӣ ё фаъолияти шарикӣ, инчунин, барои бевосита содирнамоии кирдорҳои мувофиқ воқеан истифода мешаванд. Дар замони муосир барои содир кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, воситаҳои зикршуда шароити хеле мусоидро фароҳам овардаанд. Зеро ташкилкунандагон ва роҳбарони ТЭТ дар хориҷи кишвар маскан гирифта, ҷавонони тоҷикро дар дохил ва хориҷи кишвар ба гурӯҳҳои ифротӣ моил сохта, фаъолияти экстремистии хешро ташкил ва тарғибу ташвиқ менамоянд.

Амалигардонии ин ҷиноятҳо бо истифодаи ВАО ё шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, хатари ин гуна ҷиноятҳоро рӯз то рӯз зиёдтар менамояд, чунки маълумоти экстремистӣ бо ин роҳ ба доираи бемаҳдуди шахсон дастрас мешавад. Зеро шабакаҳои «интернет»-ии экстремистӣ устуворона афзоиш ёфта, дастрасии умумии чунин интернет-захираҳо барои ҷавонон хеле сода ва осон буда, аксарияти онҳо бо номҳои мустаъор (анонимӣ) аз дохил ва хориҷи кишвар фаъол мебошанд. Назорат ва ошкоркунии онҳо вақти зиёд, мутахассисони касбӣ ва қувваву воситаҳои зиёд

³¹⁷ Кунов И.М. Уголовно-правовое противодействие распространению криминогенной информации: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2017. – С. 55.

³¹⁸ Кунов И.М. Асари зикршуда. – С. 72.

ва маблағгузори муайяно тақозо менамояд. Инчунин, нишонҳои ҳуқуқи шабакаҳои иҷтимоии дахлдор, ки экстремистон бо номҳои мустақор ва расмҳои сохта аз онҳо хеле васеъ истифода менамоянд, дар хориҷи кишвар воқеъ буда, барои ошкор кардани чунин ҷинояткорон ва ба ҷавобгари ҷиноятӣ кашидани онҳо мушкилоти муайяни кадрӣ, забонӣ, ташкилӣ, ҳуқуқӣ, иттилоотӣ, техникӣ, тактикӣ ва ғ. мавҷуд мебошанд.

Пленуми Суди Олии Федератсияи Россия аниқ қард, ки мафҳуми «моилсозӣ» дар баъзе моддаҳои ҚҚ ФР чиро бояд фаҳмид³¹⁹: масалан, дар м. 205(1) – «амалҳои барқасдона, ки барои ҷалби шахси муайян (гурӯҳи шахсон) ба содир намудани як ё якчанд ин ҷиноятҳо нигаронида шудааст, масалан, бо роҳи боваркунонӣ, ришваситонӣ, таҳдид, хоҳиш, пешниҳод (аз ҷумла, бо роҳи интишори мавод дар сайтҳо ва паҳн кардан тавассути шабакаҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ), бо истифода аз қувваи ҷисмонӣ ё бо роҳи ҷустуҷӯи шахсон ва ҷалб намудани онҳо ба содир намудани ақаллан яке аз ин ҷиноятҳо».

Ба андешаи мо, дар моддаҳои 307(2) ва 307(3) ҚҚ ҚТ сухан маҳз дар бораи моилкунӣ - «амалҳои барқасдона, ки барои ҷалби шахси муайян (гурӯҳи шахсон) ба чунин фаъолиятҳо нигаронида шудаанд», меравад. Масалан, бо роҳи боваркунонӣ, ришвадихӣ, таҳдид, дархост, пешниҳод (аз ҷумла, бо роҳи интишори мавод дар ВАО ва паҳн намудани маълумот ба воситаи шабакаҳои иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ, истифодаи қувваи ҷисмонӣ ё бо роҳи ҷустуҷӯи шахсон ва ҷалби онҳо ба фаъолияти иттиҳоди экстремистӣ ё ташкилоти экстремистӣ ба роҳ монда мешавад.

Ҳамин тариқ, ҳалли масъалаҳои квалifikатсияи ҷиноятҳо мутобиқи моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(3) ва 307(4) ҚҚ ҚТ (ҳамшабеҳ ба моддаҳои 280, 280(1), 282, 282(1) ва 282(2) ҚҚ ФР) ҳадафи бартараф кардани мушкилоти меъёрҳои қисми махсуси қонунгузори ҷиноятӣ мебошад, зеро аз назари

---

³¹⁹ Ниг.: Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 28.06.2011, №11 «О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности» (п. 15.1); Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 15.06.2006, №14 «О судебной практике по делам о преступлениях, связанных с наркотическими средствами, психотропными, сильнодействующими и ядовитыми веществами» (п. 27); Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 09.02.2012, №1 «О некоторых вопросах судебной практики по уголовным делам о преступлениях террористической направленности» (п. 14).

мутахассисони соҳа квалификатсияи дурусти ҷиноятҳо шартӣ зарурии тафриқақунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ ва таъйини ҷазои одилона мебошад³²⁰.

Дар натиҷаи гузаронидани таҳқиқи маҷмуии ҷанбаҳои назариявӣ, ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, криминологӣ ва таҳлили таҷрибаи судиву тафтишотӣ дар самти муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ якҷанд муаммоҳои сарбаста дар сатҳи қонунгузории зиддиэкстремистӣ муайян карда шуд, ки то айни замон ҳалли пурра ва ҳаматарафаи ҳудро аз нуқтаи назари илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ наёфтаанд. Падидаи мазкур боиси он гардидааст, ки қонунгузории мазкур дар ҳудуди давлатҳои аъзои ИДМ якранг набуда, баҳсҳои тӯлонии илмӣ ва таҷрибаи на он қадар муваффақи амалияи ҳуқуқтатбиқкуниро ба бор овардааст.

Мазмун ва моҳияти аломатҳои таркиби моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳамаи онҳо таркиби ду кирдори мустақили ҷиноятиро ташкил медиҳанд. Зеро ҳамаи онҳо дар асоси ангезаҳои экстремистӣ, бо таври оммавӣ ва ё бо роҳи пинҳонӣ содир карда мешаванд. Ҷиноятҳои мазкур метавонанд, ҳолатҳои бандубастшавандаи якранг дошта бошанд. Аз ин лиҳоз, вобаста ба дараҷаи хавфнокӣ, ҳамаи аломатҳои таркиби ин моддаҳо бояд дар таркиби ду моддаи мустақил муттаҳид карда шуда, дар қисмҳои 2 ва 3 он вобаста ба дараҷаи хавфнокӣ бояд аломатҳои бандубастшавандаи онҳо мушаххас гардонидани шаванд. Чунин мавқеъгирии муаллиф аз талаботи Лоихаи КҶ ҚТ дар таҳрири нав низ маншаъ гирифта, барои мукамал сохтани моддаҳои дахлдори ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, ки бо истифода аз истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла интернет содир карда мешаванд, мусоидат хоҳад кард³²¹.

Дар асоси афкори дар зербоби мазкур иброзгардида, пешниҳоди ҳулосаҳои зеринро манфиатпазир мешуморем:

1. Диспозитсияи моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ дар доираи як модда бо номи «Даъватҳои оммавӣ барои содир кардани ҷиноятҳои

³²⁰ Ниг.: Макеева И.С. Уголовная ответственность за преступления экстремистской направленности, посягающие на основы конституционного строя и безопасность государства: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2017. – С. 118.

³²¹ Ниг.: Лоихаи Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав барои баррасӣ ва муҳокима: мактуби Раёсати нозиротӣ-ташкилии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25-уми сентябри соли 2020, №4/18-1830 // Бойгонии Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон.

хусусияти экстремистидошта ё моил кардани шахс барои амалӣ сохтани чунин ҷиноятҳо ва (ё) сафедкунии оммавии экстремизм» муттаҳид карда шавад;

2. Қисми 1-уми моддаи мазкур чунин ифода карда шавад: «Дар асоси ангезаҳои сиёсӣ, динӣ-мазҳабӣ, миллатгароӣ, наҷодпарастӣ, ҷудоихоҳӣ ва ё маҳалгароӣ бо таври ошкоро ва ё пинҳонӣ барангехтани бадбинию ва душманӣ дар ҷомеа, инчунин, ба амал овардани даъватҳои оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ, ғасб кардани ҳокимияти давлатӣ, вайрон намудани тамомияти арзии ҷумҳурӣ дар байни табақаҳои гуногуни ҷамъиятӣ, ё бо таври дигар, сафедкунии оммавии мафкураи экстремистӣ, ё моил сохтани шахси дигар барои содир намудани амалҳои зикркарда ва ё паҳн кардани маводи экстремистӣ бо истифода аз ВАО, шабақаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, агар чунин кирдор дар давоми сол баъди татбиқи ҷазои маъмурӣ содир шуда бошад ..., ҷазо дода мешавад»;

3. Қисми 2 моддаи мазкур бояд чунин ифода карда шавад: «Кирдорҳои дар қисми якуми ҳамин модда пешбинишуда агар дар ҳолатҳои зерин содир шуда бошанд:

- такроран;
- аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;
- моил кардани ду ва ё зиёда шахс;
- дар ҷараёни бетартибҳои оммавӣ;
- бо истифодаи мақоми хизматӣ;
- бо маблағгузорӣ ва роҳнамоии ташкилоти хориҷӣ.

4. Дар эзоҳи моддаи мазкур чунин бандҳо ворид карда шаванд:

а) «Ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ҷиноятҳои эътироф карда мешаванд, ки дар моддаҳои дахлдори Қисми махсуси Кодекси мазкур ангезаҳои сиёсӣ, динӣ-мазҳабӣ, миллатгароӣ, наҷодпарастӣ, ҷудоихоҳӣ ва ё маҳалгароӣ ҳамчун аломатҳои ҳатмии таркиби ҷиноят эътироф гардидаанд»;

б) «Моилкунӣ ҳаракатҳои ғайришахсро дар бар мегирад, ки шахси дигарро бо роҳи тарғибу ташвиқи мафкураи экстремистӣ, багапдарорӣ,

порадиҳӣ (харидан), таҳдид ё ба тариқи дигар, ба содир кардани як ва ё якчанд қинояти хусусияти экстремистидошта ҷалб кардааст»;

в) «Нисбати шахсоне, ки даъватҳои оммавию барои содир кардани қиноятҳои хусусияти экстремистидошта ва ё моил кардани шахс ба чунин кирдорҳо ва ё амалҳои экстремистиро бо таври оммавӣ тибқи муқаррароти қисмҳои 2 моддаи мазкур сафед кардаанд, ҷавобгарии маъмурии татбиқ карда намешавад».

5. Моддаҳои 307(2) ва 307(3) дар доираи як модда бо номи «Ташкил, роҳбарӣ ва ё иштирок дар иттиҳоди (ташкilotи) экстремистӣ» муттаҳид карда шуда, диспозитсияи он дар чунин шакл пешниҳод карда шавад: «Ташкили иттиҳоди (ташкilotи) экстремистӣ, яъне гурӯҳҳои муташаккили муттаҳидшудаи ташкилкунандагон, роҳбарон ё дигар намояндагони қисмҳо ё воҳидҳои сохтори чунин ташкilot, ки бо мақсади таҳияи нақша ва (ё) шароити содир намудани як ва ё якчанд қиноятҳои хусусияти экстремистидошта ташкил карда шудааст ва ё нисбати чунин ташкilot аз ҷониби суд қарори эътибори қонунӣ пайдо карда, дар бораи барҳам додан ё манъи фаъолиятҳо бо сабаби ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ қабул шудааст»;

6. Қисми 2 моддаи мазкур бояд чунин ифода карда шавад: «Иштирок дар иттиҳоди (ташкilotи) экстремистӣ».

7. Дар моддаи мазкур чунин эзоҳ пешбинӣ карда шавад: «Шахсе, ки ихтиёран ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ оид ба иштироқаш дар иттиҳоди (ташкilotи) экстремистӣ иттилоъ дода, барои пешгирии фаъолияти он мусоидат намудааст, агар дар кирдори ӯ таркиби қинояти дигар мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии қиноятӣ озод карда мешавад».

8. Қисми 4 м. 39 КҶ ҚТ дар таҳрири зайл ифода карда шавад: «Иттиҳоди (ташкilotи) қиноятӣ муттаҳидшавии ду ё якчанд гурӯҳи мутташаккиле эътироф мешавад, ки барои содир намудани қиноятҳои хусусияти экстремистидошта ё қиноятҳои вазнин ва ё махсусан вазнин ба ташкilotи устувор таъсис ёфта, фаъолияти он ба тақсмоти вазифаи идорақунӣ, таъмин

ва иҷрои мақсадҳои ҷинойткоронаи иттиҳод дар байни аъзои иттиҳод ва сохторҳои он асос меёбад».

2.3. Хусусиятҳои фарқкунандаи экстремизми иттилоотӣ ва терроризми иттилоотӣ дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ба вуҷуд омадани терроризм ва экстремизми байналмилалӣ дар қисматҳои гуногуни ҷаҳон боиси афзоиши шаклҳои гуногуни онҳо аз қабилҳои паҳншавии ғояҳои экстремистӣ, ҷалбнамоии тарафдорони онҳо ва ташкили экстремизми иттилоотӣ ва терроризми иттилоотӣ гардидааст. Чуноне дар боло зикр шуд, яке аз воситаҳои асосии амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ ва террористӣ ин ба таври самаранок истифода намудани имкониятҳои иттилоотӣ ва технологияи иттилоотии навтарин маҳсуб меёбад. Дар даҳсолаи охир содиршавии ин қабил ҷинойтҳо рӯз то рӯз тамоюли зиёдшавиро касб намуда, табиғоти экстремизм ва терроризм дар интернет густариш пайдо намудаанд, ки ин ҳолат сарҳади муайяно доро намебошад.

Дар робита ба ин, яке аз масъалаҳои муҳимми назария ва қонунгузори ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аҳаммияти назариявӣ ва амалиро доро мебошад, ин фарқгузорӣ байни мафҳумҳои «экстремизм» ва «терроризм» мебошад, ки барои тафовут гузоштан байни мафҳумҳои «экстремизми иттилоотӣ» ва «терроризми иттилоотӣ» заминаи мусоид фароҳам меорад. Масъалаи номбурда таҳлили амиқи илмиро талаб намуда, моро водор месозад, ки ба нуқтаи назари олимони соҳа вобаста ба масъалаи мазкур назар андозем, чунки пурсиши мо дар байни мутахассисони соҳа муайян намуд, ки 28% пурсидашудагон дар масъалаи фарқ намудани экстремизм аз терроризм ва 31% пурсидашудагон бошанд, дар масъалаи фарқ намудани умумият ва алоқамандии экстремизми иттилоотӣ (киберэкстремизм) ва терроризми иттилоотӣ (кибертерроризм) ба мушкилӣ мувҷеҳ шуданд³²².

Баъзе аз олимони чунин ақидаро ҷонибдорӣ менамоянд, ки фаъолияти террористӣ ҳамчун шакли тундгароёнаи (радикалии) зоҳиршавии экстремизм аст. Масалан, Ю.И. Авдеев зикр менамояд, ки экстремизм ҳамчун падидаи

---

³²² Ниг.: Замима.

ичтимоӣ-сиёсӣ дар худ маҷмуи шаклҳои гуногуни муборизаҳои шадиди сиёсиро дар бар мегирад, ки терроризм яке аз шаклҳои чунин муборизаҳо маҳсуб меёбад³²³.

Ба ҳамин монанд, А.И. Долгова ва А.Я. Гусков чунин мавқеъро ҷонибдорӣ намуда, терроризмро ҳамчун яке аз намудҳои махсуси зӯрварие мешуморад, ки дар раванди фаъолияти экстремистӣ барои ҳалалдор намудани асосҳои сохти конституционӣ бо ду ҷанба мавриди истифода қарор мегирад: муқобили ҳуқуқи озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд, ҳамчунин, муқобили ҳокимияти конституционӣ³²⁴.

Бояд зикр намуд, ки экстремизм чун падидаи ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ақида ва амалҳои бо роҳи зӯрварӣ ҳал кардани мушкилоти ҷойдоштаро фарогир буда, бо терроризм алоқамандии зич дорад. Аз ин лиҳоз, олимони рус С.Н. Фридинский³²⁵, А.И. Долгова³²⁶, А.Г. Хлебушкин³²⁷ чунин ақидаро ҷонибдорӣ намуда, терроризмро чун шакли хатарнок ва низоми зухуроти экстремизм маҳсуб медонанд ва баъзе олимони дигар бошанд, аз қабили А.А. Василченко, онро дар баъзе ҳолатҳо «терроризми экстремистон»³²⁸ маънидод мекунанд.

Таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳанд, ки экстремизм ва терроризм на танҳо бо якдигар алоқаманданд, балки ҳамдигарро пурра менамоянд. Терроризм дорои тамоми аломатҳои экстремизм ва инчунин, аломатҳои махсуси танҳо ба зоҳиршавии экстремизм хос аст. Аз ин хотир, масъалаи ҷиноятҳое, ки ҳамзамон, аломатҳои ҳам экстремизм ва ҳам терроризмро доранд, комилан қонунӣ ва дуруст аст.

---

³²³ Ниг.: Авдеев Ю.И. Терроризм как социально-политическое явление / Ю.И. Авдеев / Под ред. Е.И. Степанова // Современный терроризм: состояние и перспективы. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – С. 41.

³²⁴ Ниг.: Долгова А.И., Гусков А.Я., Чуганов Е.Г. Проблемы правового регулирования борьбы с экстремизмом и правоприменительной практики. – М.: Академия Генеральной прокуратуры РФ, 2010. – С. 80.

³²⁵ Ниг.: Фридинский С.Н. Борьба с экстремизмом: уголовно-правовой и криминологический аспекты. – Ростов-на-Дону: Рост. юрид. ин-т, 2004. – С. 19.

³²⁶ Ниг.: Долгова А.И. Экстремизм и терроризм, террористические и иные экстремистские преступления: понятие, анализ, динамика / Экстремизм и другие криминальные явления. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2008. – С. 22.

³²⁷ Ниг.: Хлебушкин А.Г. Экстремизм: уголовно-правовой и уголовно-политический анализ: монография. – Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та МВД России, 2007. – С. 23.

³²⁸ Васильченко А.А., Швыркин А.А. Разграничение преступлений террористической и экстремистской направленности / Экстремизм и другие криминальные явления. – М., 2008. – С. 35.

Баъзе аз муҳаққиқон пешниҳод мекунанд, ки ҷиноятҳои террористӣ ба боби 29 КҶ ФР (дар КҶ ҚТ низ боби 29 мебошад) (ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат) дохил карда шуда, ба ин васила, ҷиноятҳои террористӣ ва экстремистӣ бидуни тафриқа дар як радиф ҷойгир карда шаванд, чунки ҷиноятҳои экстремистӣ аксар вақт ба сифати заминаи содиршавии терроризми зиддидавлатӣ баромад мекунанд³²⁹.

Муҳаққиқ В.Г. Кокорев дар асоси таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи муқовимат бо фаъолияти экстремистӣ нуқтаи назареро баён мекунад, ки мувофиқи он мафҳумҳои «экстремизм» ва «терроризм» дар маҷмӯъ ду ҷузъи ба ҳам алоқаманданд, зеро яке аз шаклҳои экстремизм ин терроризм маҳсуб меёбад³³⁰.

Ба ҳамин мазмун ва маъно А.В. Петрянин таъкид мекунад, ки «терроризм яке аз воситаҳои (инструмент) фаъолияти экстремистӣ аст ва бояд чун як навъи экстремизм доништа шавад»³³¹.

И.Ю Сундиев бошад, ин андешаро чунин баён кардааст: «Экстремизм ва терроризм, аз як ҷиҳат, бо ҳамдигар пайвандии зич дошта, аз дигар ҷиҳат, байни онҳо фарқиятҳои муайяни ҳуқуқӣ ҷой дорад, ки чунин фарқият аз рӯйи хусусияти аломатҳои ҷиноятҳои дорой самти экстремистӣ ва террористӣ асос меёбад. Терроризм чун усули зӯрварӣ ё истифодаи қувва баҳри расидан ба ҳадафҳои экстремистон аст»³³².

О.С. Жукова бошад, амалҳои зӯрварии ифротгароёнро нисбат ба дигарандешон дар аксар ҳолатҳо терроризм номида, қайд мекунад, ки онҳо дар бисёр мавридҳо ҳамрадифи ногузири экстремизм мебошанд³³³.

Муҳаққиқи тоҷик А. Муминов низ тамоми амалҳои марбут ба терроризмро дар дохили экстремизм ворид намуда, қайд мекунад, ки экстремизми имрӯза дар фаъолияти худ ҳамаи методҳои экстремизми

³²⁹ Ниг.: Павлинов А.В. Антигосударственный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические аспекты: монография. – М.: Юрлитинформ, 2008. – С. 304.

³³⁰ Ниг.: Кокорев В.Г. Соотношение понятий: «терроризм» и «экстремизм» / В.Г. Кокорев // Социально-экономические явления и процессы. – 2013. – №1. – С. 239.

³³¹ Петрянин А.В. Противодействие преступлениям экстремистской направленности: уголовно правовой и криминологический аспекты : дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2014. – С. 161.

³³² Сундиев И.Ю. Введение в оперативно-розыскную террологию: монография. – М.: Юнити-Дана, 2012. – С. 21-22.

³³³ Ниг.: Жукова О.С. Правовые меры противодействия информационному экстремизму: дис. ... канд. юрид. наук. – Воронеж, 2006. – С. 26.

гузаштаро истифода мебарад, ки инҳо: тозакунии этноконфессионалӣ, истифодаи генотсид (истифодаи қатли оммавӣ бо сабабҳои нажодӣ, миллӣ, мазҳабӣ), зудзуд бардоштани шӯришу исёнҳо ва муборизаҳои яроқнокро бо мақсади ба даст овардани ҳокимият, ба ҷанг бархестани экстремистони динӣ, ба инсоният зулми маънавию равонӣ расонидан мебошад³³⁴.

Аз рӯйи фикру ақидаи ҳуқуқшиносон, экстремизм падидаи иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ буда, дар асоси идеологияи таблиғи ғояҳои бадбинии нажодӣ, миллӣ, иҷтимоӣ, динӣ (мазҳабӣ) ба вучуд омада, бо муҳолифат ба сохти мавҷудаи давлатӣ ва даъватҳо барои ба таври зӯрворона тасарруфи намудани ҳокимият равона мегардад. Аз рӯйи фикри муҳаққиқони соҳа экстремизм дар фарқият аз терроризм мақсади ба таври зӯрварона тарсонидани аҳоли, ҳамчунин, мақсади таъсир чихати аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ ва ташкилоти байналмилалиро бо таври бевосита надорад.

Масалан, С.Д. Демчук зикр менамояд, ки экстремизм ҳамчун зухуроти иҷтимоӣ, бевосита, ба шакли хатарноктарини тундгароии зӯрварона, яъне, терроризм, дар алоқамандии зич қарор доранд. Аммо дар экстремизм, дар фарқият аз терроризм, мақсади маҷбур намудани қабули қарор аз тарафи шахси сеюм ва дархости ҳатмӣ намудан нисбат ба ӯ ҷой надорад³³⁵.

Баъзе аз мутахассисон қайд мекунанд, ки экстремизм ва терроризм ҳамчун ҳалқа ё пайвастагии як занҷир мебошанд, ки дар он экстремизм барои иҷрои амалии терроризм нақши омодагӣ чихати асоснокии назариявии фаъолиятро иҷро мекунад³³⁶. Мо ба андешаи мутахассисони мазкур дар масъалаи мазкур ҳамфикр буда метавонем, чунки дар ҳақиқат экстремизм ва терроризм ду падидаи бо ҳам наздик ва шабеҳ мебошанд, ки экстремизм дар бештари мавридҳо хусусияти идеологӣ дошта, амалишавии ғояҳои барғалати он дар фаъолият ё амалҳои террористӣ таҷассум меёбанд. Ба андешаи мо,

---

³³⁴ Ниг.: Муминов А. Омилҳои бавучудоварандаи ифротгароии динӣ / А. Муминов // Терроризм ва ифротгарой-роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: «Маориф», 2015. – С. 234.

³³⁵ Ниг.: Демчук С.Д. Экстремизм и терроризм: отдельные криминологические аспекты / С.Д. Демчук // Вестник Санкт-Петербургского ун-та МВД России. – 2012. – №56. – С. 84.

³³⁶ Ниг.: Машекуашева М.Х., Кочесокова З.Х. Некоторые вопросы соотношения понятий «экстремизм» и «терроризм» в контексте противодействия на современном этапе / М.Х. Машекуашева, З.Х. Кочесокова // Проблемы экономики и юридической практики. – 2019. – Т. 15. – №3. – С. 28.

ҳама гуна террорист амалҳои террористиро дар заминаи ақидаҳои барғалати экстремистӣ содир менамояд, яъне дар бештари мавридҳо дар ботини террористон ҳиссиёти бадбиниро бо истифода аз ангезаҳои экстремистӣ бедор мекунад (шахс мағзшӯӣ карда мешавад) ва баъдан амали хавфноки террористиро содир мекунад. Аз тарафи инсонии солимақл содир намудани амалҳои даҳшатбори террористӣ бидуни ангезаҳои экстремистӣ номумкин аст. Аз нигоҳи криминологӣ гуфтан мумкин аст, ки ҳама гуна террорист, дар як вақт экстремист низ маҳсуб меёбад.

Агар аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ин ду мафҳум назар афканем, байни онҳо фарқиятҳои зиёде вобаста ба унсурҳои таркиби ҷиноят, аз ҷумла объект, тарафи объективӣ (содиршавии кирдор дар шакли ҳаракат, тарзи содиршавии онҳо), тарафи субъективӣ (мақсади содиршавии онҳо, ангезаи содиршавии онҳо ва ғ) ҷой дорад, ки ҳар яке аз чунин фарқиятҳо таҳлили мушаххаси илмиро тақозо менамоянд.

Вобаста ба фарқияти ҷиноятҳои номбурда, аз нигоҳи объекти ҷиноят ҳаминро қайд намудан зарур аст, ки ҳангоми содир шудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ амнияти ҷамъиятӣ, оромӣ ва осудаҳои мардум, ҳамчунин, беҳатарии ҳаёт ва саломатии инсон, муносибатҳои молумулкӣ (объекти иловагӣ) зарар мебинанд ё таҳти таҳдиди зарар қарор мегиранд. Ҳангоми содиршавии ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ бошад, таҳдид ба асосҳои сохти конституционӣ, амнияти давлат, фаъолияти муътадили дастгоҳи давлатӣ равона буда, ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд зарар мебинанд.

Дигар фарқияти ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ аз ҷиноятҳои хусусияти террористӣ аз мақсадашон ифода мегардад. Дар ҷиноятҳои экстремистӣ мақсад барангехтани бадбинӣ ва кинаву адоват бо аломатҳои ҷинсӣ, наҷодӣ, сиёсӣ, миллӣ, забон, маҳалгароӣ, муносибат бо дин ва дигар мавқеи иҷтимоии шахс мебошад. Мақсади содир намудани ҷиноятҳои террористӣ бошад, ин, пеш аз ҳама, ноустувор намудани фаъолияти ҳокимияти давлатӣ, сохторҳои низомӣ, расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби

мақомоти ҳокимият қабул намудани қарор, тарсонидани аҳоли, ҳамчунин, таҳдиди содир намудан кирдорҳо барои расидан ба чунин мақсадҳо мебошад.

Барои исбот ва асоснок намудани фикру ақидаҳои дар боло зикршуда, хусусан аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноятӣ, тафриқагузорӣ намудан байни мафҳумҳои «экстремизм» (экстремизми иттилоотӣ) ва «терроризм» (терроризми иттилоотӣ) таҳлил намудани моддаҳои, ки дар онҳо аломатҳои экстремизми иттилоотӣ ва терроризми иттилоотӣ ифода ёфтаанд, зарурат ба миён меояд.

Бояд зикр намуд, ки дар КҶ ҚТ якҷанд моддаҳои мавҷуданд, ки аломатҳои экстремизми иттилоотӣ ва терроризми иттилоотӣ дар онҳо таҷассум ёфтаанд. Аз қабилӣ ҷалб кардан барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ё мусоидати дигар барои содир намудани онҳо (қ. 2. б. «г» м. 179 (1) КҶ ҚТ), даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ (қ. 2.м. 179(3) КҶ ҚТ), барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) (қ. 1. м. 189 КҶ ҚТ), даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани соҳти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон (қ. 2. б. «г» м.307 КҶ ҚТ), даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизмо (қ. 2. м. 307(1) КҶ ҚТ) ва ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ (ифротгароӣ) (қ. 2. м. 307(3) КҶ ҚТ).

Бояд қайд намуд, ки ҷиноятҳои дар боло зикршуда ба ҳамдигар монандӣ дошта, дар алоқамандии зич қарор доранд. Аз ҷумла, байни ҷиноятҳои даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ) ва даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ (м. 179 (3) КҶ ҚТ) шабоҳат ҷой дошта, дар навбати худ, ин ҷиноятҳо аз ҳамдигар бо баъзе аз хусусияташон фарқ менамоянд.

Яке аз хусусияти асосии фарқкунандаи ҷиноятҳои номбурда дар он зоҳир мегардад, ки м. 307(1) КҶ ҚТ даъватҳоро дар шакли амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм дар

бар гирифта, дар м. 179(3) КЧ ҚТ бошад, чунин даъватҳо барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии ғайриқонунии террористӣ нигаронида шудаанд.

Чуноне ки дар боло зикр шуд, аз таҳлил намудани умумият ва алоқамандӣ байни мафҳумҳои «экстремизм» ва терроризм» ба мо маълум гардид, ки як қатор олимони соҳа ғайриқонунии террористиро, ҷузъи ғайриқонунии экстремистӣ³³⁷ махсуб медонанд ва пешниҳод менамоянд, ки меъёрҳои дар боло зикршуда ба махсус ва умумӣ ҷудо карда шуда, рақобат ба ғайриқонунии ҷинояти даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии ғайриқонунии террористӣ ҳал карда шавад³³⁸.

Масалан, С.В. Борисов меъёрҳои номбурдаро ба умумӣ ва махсус ҷудо намуда, пешниҳод намудааст, ки дар ҳолати рақобати меъёрҳои номбурда бартарӣ бояд ба ғайриқонунии м. 205(2) КЧ ҚР (мутааллиқ ба м.179(3) КЧ ҚТ) дода шавад. Муаллиф андешаи худро асоснок намуда, қайд мекунад, ки амалҳои дар м. 205(2) КЧ ҚР (мутааллиқ ба м. 179(3) КЧ ҚТ) пешбинишуда яке аз намудҳои ғайриқонунии экстремистӣ буда, ҷораҳои ҷазои дар он пешбинишуда, на он қадар сахттар нисбат ба ҷораҳои ҷазои дар м. 280 КЧ ҚР (мутааллиқ ба м. 307(1) КЧ ҚТ) муайянгардида мебошад³³⁹.

Вобаста ба масъалаи мазкур М.П. Ҳайдарзода ибраз менамояд, ки дар воқеъ ҳади ниҳии ғайриқонунии экстремистӣ дар баъзан мавридҳо ба ғайриқонунии террористӣ (терроризм) ва ҷиноятҳои бо он алоқаманд мубаддал мегардад. Лекин ин маъноӣ онро надорад, ки хангоми содир гардидани ҷиноятҳои ба ғайриқонунии экстремистӣ ё террористӣ алоқаманд бартарӣ ба яке аз онҳо дода шавад. Дар чунин ҳолатҳо мо бояд аломатҳои таркиби ҷиноятҳои мазкурро муайян намуда, онҳоро бо кирдорҳои содиршуда

³³⁷ Ниг.: Марлухина Е.О., Рождествина А.А. Комментарий к федеральному закону от 26 февраля 2006 года, №35-ФЗ «О противодействии терроризму» (Материал подготовлен с использованием правовых актов по состоянию на 15 января 2007 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://kurganobl.ru/assets/files/terrorizm/kommentarii_k_zakonu_rf_2006-03-06_35-fz.pdf (дата обращения: 10.08.2023).

³³⁸ Ниг.: абзац 2 пункта 5 постановления Пленума Верховного суда Российской Федерации от 28 июня 2011 г., №11 «О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности» // Российская газета. – 2011. – 4 июля; Борисов С.В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2012. – С. 379.

³³⁹ Ниг.: Борисов С.В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2012. – С. 379.

муқоиса намоем ва ҳадду ҳудуди фарогири ин меъёрҳоро дар байни худ муайян сохта, кирдори шахсро дуруст квалификатсия намоем³⁴⁰.

Дар робита ба масъалаи матраҳгардида, мо ҳам ба ақидаҳои дар боло зикршуда ҳамфикр буда, ба андешаи муҳаққиқоне, ки меъёрҳои мазкурро ба умумӣ (м. 307(1) КҶ ҚТ) ва махсус (м. 179(3) КҶ ҚТ) чудо намуда, бартариро ба меъёрҳои махсус медиҳанд, розӣ шуда наметавонем. Зеро дар КҶ ҚТ аломатҳои фарқкунандаи ин ду кирдор қариб, ки ба таври пурра нишон дода шудаанд.

Мутахассиони соҳа ба ҷамъият хавфнокии ҷинояти даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористиро (м.205(2) КҶ ФР) (мутааллиқ ба м. 179(3) КҶ ҚТ) нисбатан таъкид менамоянд. Чуноне ки П.В. Агапов қайд менамояд, хатари ба ҷамъият хавфнокии ҷинояти мазкур дар он ифода мегардад, ки он вазъияти ҷамъиятию сиёсиро дар кишвар ноустувор намуда, оромию осудаҳои мардумро халалдор намуда, нобоварии шахрвандонро нисбат ба таъмини шароити бехатарии зиндагии онҳо аз тарафи давлат ба вучуд меорад³⁴¹. Бо дарназардошти хусусияти ангезанда доштани даъватҳо, ин фикр сазовори дастгирист. Даъватҳои оммавӣ ба амалҳои террористӣ дорои иқтидори муайяни ташаббуси чунин рафтори аз ҷиҳати иҷтимоӣ хатарнок буда, дар навбати худ, ба амнияти аҳоли халал ворид намуда, ҳисси ноамнӣ ва тарсро дар байни онҳо паҳн менамоянд.

Аз ҷиҳати ба ҷамъият хавфнокӣ ҷиноятҳои номбурда бо ҳамдигар дар алоқамандии зич қарор доранд, чунки даъватҳои оммавӣ ба фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ), аксар вақт дар ташвиқи шумораи номаҳдуди одамон ба истифодаи зӯрварӣ нисбат ба намояндагони миллатҳо, наҷодҳо, динҳои дигар, таъбиз аз рӯйи аломатҳои гуногуни иҷтимоӣ ифода мешаванд.

³⁴⁰ Ниг.: Хайдарзода М.П. Проблемаҳои мукамалсозии қонунгузорӣ ва квалификатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Сафарзода Х.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – С. 154.

³⁴¹ Ниг.: Агапов П. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма: анализ законодательной новации / П.Агапов // Уголовное право. – 2007. – №1. – С. 4; Степин Д.С. Место и роль публичных призывов к осуществлению террористической деятельности и публичного оправдания терроризма в системе террористической деятельности / Д.С. Степин // Вестник Владимирского юридического института. – 2010. – №1 (14). – С. 145-146; Лысов Н.Н. О публичных призывах и публичном оправдании терроризма / Н.Н. Лысов // Вестник Северо-Кавказского федерального университета. – 2013. – №6 (39). – С. 225-227.

Агар ба таҳлили аломатҳои таркиби ҷиноятҳои номбурда назар намоем, ба мо маълум мегардад, ки фарқияти ҷиноятҳои мазкур на танҳо аз ҷиҳати мазмуну муҳтавои даъватҳо, балки аз рӯйи вижагии хосси объекти онҳо низ муайян мегардад. Бояд зикр намуд, ки аз нуктаи назари қонунгузори ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиноятҳои номбурда дар объектҳои намудӣ ва хелӣ фарқ мекунанд. Агар м. 179(3) КҶ ҚТ дар фасли «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳоли» ва боби «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ» пешбинӣ шуда бошад, пас, м. 307(1) КҶ ҚТ дар фасли «Ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ» ва боби «Ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат» муқаррар карда шудааст. Аммо барои ҳалли масъалаи тафриқақунонии объектҳои намудӣ ва хелии ҷиноятҳои мазкур таҳлили объектҳои бевоситаи онҳо лозим меояд.

Дар адабиёти ҳуқуқи ҷиноятӣ объекти бевоситаи асосии таркиби ҷинояте, ки дар м. 205(2) КҶ ФР (мутааллиқ ба м. 179(3) КҶ ҚТ) пешбинӣ шудааст, дар бештари ҳолатҳо чунин оварда шудааст: «Объекти бевоситаи асосии ин ҷиноят бояд муносибатҳои ҷамъиятиё эътироф карда шаванд, ки асосҳои амнияти ҷамъиятиро таъмин мекунанд. Дар бисёр ҳолатҳо маҳз дар асоси аломатҳои объекти ҷиноят кирдори мазкур аз даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ), ки ба муносибатҳои ҷамъиятиё, ки асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлатро таъмин менамоянд, тафовут дорад.

З.А. Шибзухов, ба ғайр аз объекти асосии бевоситаи таркиби ҷинояти дар м. 205(2) КҶ ФР (мутааллиқ ба м. 179(3) КҶ ҚТ), инчунин, объекти бевоситаи иловагии онро қайд мекунад, ки он: «озодии шахсии инсон, ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат, манфиатҳои сулҳу амнияти башарият, саломатӣ ва моликияти шахсоне, ки аз муҳофизати байналхалқӣ бархӯрдоранд, мебошад»³⁴².

---

³⁴² Ниг.: Шибзухов З.А. Уголовная ответственность за публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2012. – С. 82

Дар навбати худ, вобаста ба фаҳмиши объекти таркиби даъватҳои оммавӣ ба амалисозии фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ақидаҳои гуногун ҷой дорад. Чуночи, А.Р. Кузнетсов объекти бевоситаи асосии м. 280 КҶ ФР-ро (мутааллиқ ба м. 307(1) КҶ ҚТ) «системаи сиёсии ФР, фаъолияти муътадили мақомоти ҳокимияи конституционӣ» эътироф менамояд³⁴³. Аз рӯйи ақидаи Р.С. Тамаев, объекти ҷинояти дар м. 280 КҶ ФР муқарраргардида (мутааллиқ ба м. 307(1) КҶ ҚТ) «гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи риояи ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд, таъмини амнияти ҷамъиятӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ, инчунин, таъмини асосҳои соҳти конституционӣ ва амнияти давлат ба вучуд омада» маҳсуб меёбад³⁴⁴.

Вобаста ба ин, таъкид кардан бамаврид аст, ки А.А. Балашов терроризмро як навъ фаъолияти экстремистӣ маҳсуб медонад³⁴⁵. Ӯ андешаи худро бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунандаи қонунгузориҳои ҷорӣи Россия асоснок мекунад. Аз ҷумла, мувофиқи м. 1 Қонуни федералӣ «Дар бораи муқовимат ба фаъолияти экстремистӣ» дар зери мафҳуми «фаъолияти экстремистӣ» дар баробари дигар фаъолиятҳо, сафедкунии оммавии терроризм ва дигар фаъолиятҳои террористиро дар бар мегирад³⁴⁶.

Дар муқоиса ба Қонуни федералӣ «Дар бораи муқовимат ба фаъолияти экстремистӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» сафедкунии оммавии терроризм ва дигар фаъолиятҳои террористиро (ба истиснои ташкил кардани гурӯҳҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ ё иштирок дар онҳо) ҳамчун ҷузъи фаъолияти экстремистӣ эътироф накардааст.

Вобаста ба масъалаи мазкур бояд изҳор дошт, ки тибқи қонунгузориҳои ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аломатҳои фарқкунандаи ин ду қирдор то

---

³⁴³ Ниг.: Уголовное право России. Часть Особенная: учебник / Отв. ред. проф. Л.Л. Кругликов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2012. – С. 608; Дьяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2009. – С. 66.

³⁴⁴ Ниг.: Тамаев Р.С. Уголовно-правовое и криминологическое обеспечение противодействия экстремизму: монография. – 2-е изд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – С. 93.

³⁴⁵ Ниг.: Балашов А.А. Уголовная ответственность за публичные призывы к совершению противоправных действий: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2017. – С. 101.

³⁴⁶ Федеральный закон от 25.07.2002 г., №114-ФЗ (ред. от 28.12.2022 г.) «О противодействии экстремистской деятельности» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.consultant.ru (дата обращения: 10.08.2023).

андозае нишон дода шудаанд, ки барои аз ҳамдигар чудо кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ ва террористидошта мусоидат мекунанд.

Ҳамчунин, муқовимат ба экстремизм ва терроризм новобаста аз камбудии ҷузъии қонунгузорӣ бо Қонунҳои алоҳида танзими ҳудро ёфаанд, ки ин худ шаҳодати он аст, ки бо вучуди бо ҳам дар алоқамандии зич қарор доштани ин ду падида, байни онҳо фарқиятҳо низ хеле зиёд аст.

Аз ин лиҳоз, муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ ва даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгарӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм дар моддаҳои алоҳида қобили дастгирӣ мебошад, новобаста аз алоқамандии зич доштани онҳо³⁴⁷.

Аз рӯи аломатҳои тарафи объективӣ яке аз хусусияти асосии фарқкунандаи ин ҷиноятҳо аз ҷониби мақомоти қонунгузор истифода бурдани мафҳумҳои «даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта» ва «даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгарӣ)» мебошад. Аз рӯи мазмуни диспозитсияи моддаҳои 179(3) ва 307(1) КҶ ҚТ агар дар ҷинояти даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ қонунгузор содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 179, 179(1), 179(2), 181, 182, 184, 184(1), 184 (2), 184(3), 184(4), 185, 193, 194, 194(1), 194(2), 194(3), 194(4), 194(4), 310 ва 402 пешбинӣ намуда бошад, пас, дар ҷинояти даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгарӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм содиршавии ҷиноятҳои алоҳида ва мушаххасро муқаррар накардааст.

---

³⁴⁷ Агар аз нигоҳи ҳамшабехӣ ва алоқамандии зич ба ин ду падида назар андӯзем, қабули Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 ва Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 худ гувоҳи он аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон мақсад, вазифаҳо ва самтҳои асосии сиёсати давлатии ҳудро дар соҳаи муқовимат ба экстремизм ва терроризмро дар ҳамбастагии онҳо ба роҳ монда, бо эҳсоси таҳдидҳои афзояндаи экстремизм ва терроризм ба амнияти миллий ва рушди босуботи худ ба пайгирӣ аз ҷомеаи ҷаҳонӣ ва кишварҳои минтақа, муборизаро дар ин самт пурзӯр намуда истодааст.

Вобаста ба масъалаи мазкур андешаҳои гуногун ҷой доранд. Масалан, М.П. Ҳайдарзода қайд мекунад, ки ҷинояти даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ) барои содир намудани ҷиноятҳои дар модаҳои 157, 158, 160, 185, 188, 189, 237, 237(1), 242, 243, 307, 307(1), 307(2), 307(3), ва 307(4), пешбинишуда амалӣ мегардад³⁴⁸. Мо дар масъалаи мазкур, ба андешаи ӯ, бо асосҳои зерин розӣ шуда наметавонем: аввалан, қонунгузор дар диспозитсияи м. 307(1) КҶ ҚТ истилоҳи «даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ)»-ро истифода бурдааст, на истилоҳи «даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ (ифротгароӣ)-ро». Дуюм, мафҳуми «даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ)» нисбати «даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ (ифротгароӣ)» васеътар аст. Сеюм, тибқи м. 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» таҳти мафҳуми «фаъолияти экстремистӣ» – фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ё динӣ, ВАО ё ташкилотҳои дигар, аз ҷумла, созмонҳои байналмилалӣ ва шахсони воқеӣ оид ба банақшагири, ташкил, тайёр кардан ва иҷрои амалҳои, ки ба содир кардани фаъолияти экстремистӣ, ноустувор сохтани амнияти миллӣ ва қобилияти мудофиавии давлат, инчунин, даъвати оммавӣ ҷиҳати бо роҳи зӯрварӣ ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ ё бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани соҳти конститусионӣ ва ҳаракатҳои, ки ба барангехтани кинаву адовати миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) равона шудаанд, фаҳмида мешавад. Аз мазмуни мафҳуми дар қонун зикршуда бармеояд, ки фаъолияти экстремистӣ тамоми ҷиноятҳоеро, ки дар м. 307(1) КҶ ҚТ муқаррар гардидаанд (модаҳои 157, 158, 160, 185, 188, , 237, 237(1), 242, 243 дар бар нагирифта, танҳо даъват барои содир намудани ҷиноятҳои дар модаҳои 189, 307, 307(1), 307(2), 307(3) КҶ ҚТ-ро ташкил медиҳад. Ба андешаи мо, ҷиноятҳои дар модаҳои 157, 158, 160, 185, 188, , 237, 237(1), 242,

³⁴⁸ Ниг.: Ҳайдарзода М.П. Проблемаҳои муқамалсозии қонунгузори ва квалификацияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Сафарзода Ҳ.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – С. 155.

243 КЧ ҚТ пешбинишуда дар бештари мавридҳо бидуни ангезаи экстремистӣ содир мешаванд, аммо содиршавии моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КЧ ҚТ бидуни ангезаҳои экстремистӣ имконнопазир аст. Чорум, таҳлили парвандаҳои ҷиноятӣ нишон медиҳанд, ки даъватҳои оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм дар алоқамандӣ ба ҷиноятҳои моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КЧ ҚТ содир мешаванд.

Масалан, шаҳрванд С.Ф.А., собиқ аъзои фаъоли ТЭТ Ҳизби наҳзати исломӣ (Минбаъд – ТЭТ ҲНИ), соли 2016 ба ФР рафтааст. Сараввал дар шаҳрҳои Нефтикумск ва Екатеринбургги ФР якчанд моҳ қору фаъолият намуда, бинобар доштани имконият дар хусуси пайдо кардани ҷойи қор моҳи сентябри ҳамон сол ба шаҳри Санкт-Петербургги ФР рафта, ба қорҳои гуногун машғул гардидааст. Ӯ аввалҳои соли 2020, тахминан моҳи феврал дар сомонаи иҷтимоии «Facebook» саҳифаи шахсии худро бо номи «Бандаи Аллоҳ» таъсис дода, дар он маводҳои таблиғотӣ ва ташвиқотии мансуб ба ТЭТ ҲНИ-ро паҳн намудааст. Бо мақсади ба амал баровардани сафедкунии амалҳои экстремистӣ, ӯ санаи 30-юми июни соли 2020, соати 11:25 дақиқа, вақту замони навори мусоҳибаи баромади Муҳиддин Кабириро бо номи «Тавачҷух! Эълон!», санаи 16-уми июли соли 2020, соати 22:18 дақиқа, видеонавори баромади Муҳиддин Кабириро зерӣ унвони «Шермардони Тоҷикистон, Шумо бо гуфтаи Муҳиддин Кабирӣ ризоед?» ва соати 20:46 дақиқа навори баромади Муҳаммадиқболи Садриддинро дар барномаи «Минбари муҳочир №19», ки дар шабакаи «isloh.net» бо номи «Номаи сарқушода ба Президент» рӯйи навор баромадааст, барои худ сомонаи иҷтимоии «Facebook»-ро интихоб намуда, дар аккаунти худ бо номи «Бандаи Аллоҳ» онҳоро тариқи оммавӣ бознашр ва паҳн намудааст. Санаи 17-уми августи соли 2020 ҳангоми азназаргузаронии аккаунти «Бандаи Аллоҳ» хабарҳо, аксҳо, навиштаҷот ва видеонаворҳои болозикр ёфта гирифта шуда, барои ташхис ба Маркази ҷумҳуриявии экспертизаҳои судӣ ва криминалистии назди Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол карда шуданд, ки мувофиқи хулосаи Маркази ҷумҳуриявии экспертизаи судӣ-

криминалисти назди Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, №19/3649/2021 аз 28-уми октябри соли 2021, дар маводҳои аз саҳифаи «Бандаи Аллоҳ» дастрасгардида, даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва (ё) сафедкунии оммавии экстремизм дида мешавад.

Ғайр аз ин, шаҳрванд С.Ф.А. тавассути саҳифаи шахсии худ бо номи «Бандаи Аллоҳ» дар сомонаи иҷтимоии «Facebook» хабарҳо, аксҳо, навиштаҷот ва видеонаворҳои ТЭТ «ҲНИ» ва «Паймони миллии Тоҷикистон»-ро бознашр намуда, бо истифода аз шабакаи интернет онҳоро паҳн намуда, бо ин тарзу усул ба фаъолияти ТЭТ «ҲНИ» ва «Паймони миллии Тоҷикистон» мусоидат намудааст.

Мувофиқи хулосаи Маркази ҷумҳуриявии экспертизаи судӣ ва криминалисти назди Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, №19/3649/2021 аз 28-уми октябри соли 2021, дар маводи аз саҳифаи «Бандаи Аллоҳ» дастрасгардида, иштирок дар фаъолияти ташкилоте, ки нисбати он аз ҷониби суд қарори эътибори қонунӣ пайдокарда дар бораи барҳам додан ё манъи фаъолиятшон бинобар сабаби ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ қабул шудааст, аз қабилӣ ТЭТ «ҲНИ» ва «Паймони миллии Тоҷикистон» дида мешавад.

Бо ҳукми Суди н. Сомонии ш. Душанбе шаҳрванд С.Ф.А. дар содир намудани ҷиноятҳои бо қ. 2. м. 307(1) ва қ. 2, м. 307(3) КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон, гунаҳгор доништа шуда, ба ӯ ҷазои ниҳой дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 8 (ҳашт) сол таъйин гардидааст³⁴⁹.

Ба ҳамин монанд, дар дигар парвандаҳои ҷиноятӣ низ алоқамандӣ ва пайваस्ताгии зич байни ҷиноятҳои моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) дар шакли маҷмуи ҷиноят дар бештари ҳолатҳо ба ҷашм мерасад³⁵⁰. Аз парвандаҳои ҷиноятӣ мавриди таҳлил қарордодашуда, ҳолати даъватҳо барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм дар шакли даъватҳо барои содир намудани ҷиноятҳои

³⁴⁹ Ниг.: Парвандаи ҷиноятӣ №1-545/21 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.

³⁵⁰ Ниг.: Парвандаи ҷиноятӣ №1-20/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятӣ №1-203/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятӣ №1-251/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе; Парвандаи ҷиноятӣ №1-66/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе ва ғ.

дар моддаҳои 157, 158, 160, 185, 188, 237, 237(1), 242 ва 243 КҶ ҚТ муқарраргардида ё дар алоқамандӣ ба ҷиноятҳои номбурда ё содиршавии ҷиноятҳои мазкур бо ангезаҳои экстремистӣ мушоҳида нагардид.

Дигар хусусияти фарқкунандаи ҷиноятҳои номбурда, дар он ифода меёбад, ки дар ҷинояти даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта гунаҳгор шахсони дигарро барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ, яъне ҷиноятҳои дар моддаҳои 179, 179(1), 179(2), 181, 182, 184, 184(1), 184(2) 184(3), 184(4), 185, 193, 194, 194(1), 194(2), 194(3), 194(4), 194(5), 310 ва 402 ва тарғибу ташвиқи оммавӣ дар бораи эътироф намудани дурустии мафкура ва таҷрибаи терроризм, таклифи тақлид ва дастгирии он ба таври оммавӣ даъват менамояд.

Дар ҷинояти даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ) бошад, гунаҳгор шахсони дигарро ба тариқи оммавӣ барои содир намудани амалҳое, ки барои ноустувор сохтани амнияти миллӣ ва қобилияти мудофиавии давлат, инчунин, даъвати оммавӣ ҷиҳати бо роҳи зӯрварӣ ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ ё бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани соҳти конститусионӣ ва ҳаракатҳое, ки ба барангехтани кинаву адовати миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) равона шудаанд, ҳамчунин, ба тарғибу ташвиқи оммавӣ дар бораи эътироф намудани дурустии мафкура ва таҷрибаи экстремизм, таклифи тақлид ва дастгирии он даъват менамояд.

Дар натиҷаи таҳлили фикру ақидаи олимони варзида вобаста ба алоқамандӣ ва фарқгузорӣ байни мафҳумҳои «экстремизм» ва «терроризм» ва дар ин робита умумият ва монандӣ байни ҷиноятҳои даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ) ва даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ (м. 179(3) КҶ ҚТ) ба мо баҳри таҳлили умумият, алоқамандӣ ва фарқгузорӣ байни истилоҳи «экстремизми иттилоотӣ» ва «терроризми иттилоотӣ» заминаи лозимӣ фароҳам оварда шуд.

Аз таҳлили назриявӣ ва қонунгузорӣ дар соҳаи мазкур ба мо маълум гардид, ки хусусияти монандӣ ва фарқгузорӣ байни мафҳумҳои болозикр қариб, ки якхелаанд, яъне фарқгузорӣ байни мафҳумҳои «экстремизм» ва «терроризм» дар тафовутгузорӣ байни мафҳумҳои «экстремизми иттилоотӣ» ва «терроризми иттилоотӣ» қариб, ки дорои мазмуну муҳтавои якхела мебошанд, аммо аз сабаби он ки мафҳумҳои дувумӣ падидаҳои наванд, паҳлӯҳои норавшан ва таҳқиқношуда дар онҳо нисбатан бештар аст. Аз ин лиҳоз, таҳқиқи масъалаи мазкур зарур буда, муҳимияти кори диссертатсионии мазкур дар он инъикос мегардад.

Дар робита ба ин, бояд қайд намуд, ки терроризм ва экстремизми иттилоотӣ дар адабиёти ҳуқуқӣ бо номҳои гуногун аз қабилҳои «кибертерроризм», «киберэкстремизм», «экстремизми компютерӣ» ё «терроризми компютерӣ»³⁵¹ маъмул буда, ҳарду аз онҳо ҷузъи ҷинойтҳои киберӣ маҳсуб меёбанд.

Баъзе аз муҳаққиқон экстремизми иттилоотӣ ва терроризми иттилоотиро дар дохили ҳамлаҳои терактӣ (кибертеракт) дохил намуда, содиршавии онро дар фазои иттилоотӣ ба чунин тарзу усулҳо маънидод мекунанд:

- коркард ва ворид намудани барномаҳои зараровари компютерие, ки воситаи дастгоҳиро вайрон мекунанд;
- тасарруф ва нобудсозии захираҳои иттилоотии фазои киберӣ, ки аҳаммияти стратегӣ доранд;
- таҳдиди интишори маълумоти махфӣ;
- паҳн кардани маълумоти бардурӯғ, инчунин, маводи экстремистӣ ки бо роҳи ғасби каналҳои телекоммуникатсионӣ амалӣ мегардад³⁵².

Экстремизми иттилоотӣ ва терроризми иттилоотӣ яке аз шаклҳои навини фаъолияти экстремистӣ ва террористӣ маҳсуб ёфта, бо ҳамдигар дар алоқамандии зич қарор дошта, хело монанд мебошанд, лекин дар як вақт бо хусусияти хосси худ аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Дар адабиёти ҳуқуқӣ дар

³⁵¹ Бураева Л.А. Мировой опыт противодействия экстремизму и терроризму в глобальном информационном пространстве [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovoy-opyt-protivo-deystviya-ekstremizmu-i-terrorizmu-v-globalnom-informatsionnom-prostranstve> (санаи муруҷиат: 20.01.2022).

³⁵² Ниг.: Шогенов Т.М. Терроризм в условиях глобализации. Кибертерроризм [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/terrorizm-v-usloviyah-globalizatsii-kiberterrorizm>. (дата обращения: 20.01.2022).

бештари мавридҳо онҳоро омехта карда, нофаҳмиҳоро ба вучуд меоранд. Бояд қайд намуд, ки ин ду мафҳуми бо ҳам тавъам бо хусусияти хосси ҳуқуқии ҷиноятӣ ва криминологӣ дар алоқамандии зич қарор дошта, дар навбати худ, бо баъзе хусусияти хос аз ҳамдигар фарқ менамоянд.

Чунончи, А. Кота қайд мекунад, дар замони ҳозира терроризми иттилоотӣ яке аз шаклҳои хавфноктарини экстремизм маҳсуб ёфта, «фаъолият»-и он бештар дар соҳаи зеҳнӣ ба вучуд меояд³⁵³, яъне барои амалӣ намудани он ҷинояткор бояд бо донишҳои техникӣ ва дигар намуди донишҳо мусаллаҳ бошад. Аз ин маълум мегардад, ки барои амалӣ намудани фаъолияти экстремизми иттилоотӣ низ доштани чунин донишҳои компютерӣ ва огоҳ будан аз дастовардҳои нави технологӣ зарур аст, чунки шахсе, ки технологияи муосири иттилоотиро истифода бурда наметавонад, аз уҳдаи содир намудани чунин кирдорҳои ҷиноятӣ намебарояд.

Д.А. Ковлагина бошад, изҳор медорад, ки терроризми иттилоотӣ ин таъсиррасонии амалии аз ҷиҳати идеологӣ асоснок, тарсонидани аҳоли, маҷбур намудани ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳалии худидоракунӣ, ташкилоти байналмилалӣ, гурӯҳи иҷтимоӣ, шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ дар ҳудуд ё фазои иттилоотӣ, ки бо истифодаи иттилоот, технологияҳои иттилоотӣ ва (ё) захираҳои иттилоотӣ алоқаманд мебошад³⁵⁴.

Таҳти мафҳуми «кибертерроризм» бошад, маҷмуи кирдорҳои ғайриқонунии фаҳмида мешавад, ки бо таҳдид ба амнияти шахсият, ҷомеа ва давлат, кирдорҳои харобиовар нисбати объектҳои моддӣ, таҳрифи иттилооти объективӣ ё дигар кирдорҳо алоқаманд, ки бо мақсади ба даст овардани афзалият дар ҳалли масъалаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ё иҷтимоӣ равона гардидааст.

Барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ, кибертеррористҳо аз барномаҳои махсусе, ки барои дастрасии беичозат пешбинӣ шудаанд, истифода бурда, ба системаҳои компютерӣ ворид мешаванд ва ба захираҳои иттилоотии объекти мавриди тавачҷуҳи худ ҳамлаҳо ташкил мекунанд. Инҳо метавонанд

³⁵³ Ниг.: Глотина И.М. Информационный терроризм и его влияние на экономику / И.М. Глотина // Проблемы современной экономики. – 2014. – №3 (51). – С. 133.

³⁵⁴ Ниг.: Ковлагина Д.А. Информационный терроризм: понятие, уголовно-правовые и иные меры противодействия: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2016. – С. 73.

барномаҳои махсуси компютерӣ ва вирусҳо, аз ҷумла, вирусҳои шабакавӣ, ки иттилоотро нест мекунанд, тағйир медиҳанд ё нобуд мекунанд, ба истилоҳ «бомбаҳои мантиқӣ», барномаҳои троянӣ ва дигар навъҳои силоҳи иттилоотӣ бошанд.

Таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва фикру андешаҳои олимони соҳа, вобаста ба масъалаи мавриди таҳлил қароргирифта, моро водор месозад, ки пешниҳодҳои муфид барои рушди қонунгузорию ҷиноятӣ манзур намуда, хулосаҳои зеринро пешкаш намоем:

1. Хусусияти фарқкунандаи экстремизми иттилоотӣ ва терроризми иттилоотӣ вобаста ба ҷанбаҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ чунин ифода меёбанд: Агар ҳангоми содир гардидани терроризми иттилоотӣ амнияти ҷамъиятӣ, осудаҳои мардум зарар бинад, пас, ҳангоми содиршавии экстремизми иттилоотӣ асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат зарар мебинад. Дар ин масир м. 189 КҶ ҚТ (барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) истисно аст, чунки ҳарчанд ҷинояти номбурда дар боби ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ муқаррар гардидааст, лекин он ҳамчун ҷинояти хусусияти экстремистидошта эътироф карда мешавад. Аз ин хотир, пешниҳод карда мешавад, ки ҷинояти номбурда, аз боби «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ» ба боби «Ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат» гузаронида шавад.

2. Хусусияти фарқкунандаи экстремизми иттилоотӣ ва терроризми иттилоотӣ вобаста ба ҷанбаҳои криминологӣ чунин ифода меёбанд:

Агар ба мафҳуми «терроризм» назар андозем, он аз нигоҳи мазмунаш аз мафҳуми «экстремизм» хеле маҳдудтар аст, чунки экстремизм ҳамчун падидаи иҷтимоӣ мавҷудияти идеологияро пешбинӣ менамояд, ки истифодаи зӯровариро асоснок мекунад. Ҳамчунин, он маҷмуи шаклҳо ва усулҳои гуногуни шадиди муборизаро дар бар мегирад, ки яке аз ин шаклҳо дар муборизаи сиёсӣ терроризм мебошад.

4. Терроризм ҳамчун яке аз шаклҳои зӯроварӣ, бештар хусусияти таъсири рӯҳиву ҷисмонӣ дошта, расонидани таъсири як субъект ба субъекти

дигарро ифода мекунад. Бештари вақт он ҳамчун фаъолияте амал мекунад, ки дар асоси идеологияи экстремистӣ зуҳур меёбад.

5. Аз ҷиҳати ба ҷамъият хавфнокӣ содиршави ҷиноятҳои хусусияти террористӣ нисбати ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ хавфи баландтар дошта, содиршавии онҳо ба амнияти аҳоли ҳалал ворид намуда, ҳисси ноамнӣ ва тарсро дар байни мардум паҳн менамоянд. Аз ин хотир, андозаи ҷазо барои ҷиноятҳои хусусияти террористӣ нисбати ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ баландтар муқаррар гардидааст. Масалан, агар қ.1, м. 179(3) КҶ ҚТ маҳрум сохтан аз озодиро ба муҳлати аз панҷ то даҳ сол пешбинӣ намояд, пас, қ. 1 м. 307(1) КҶ ҚТ маҳрум сохтан аз озодиро ба муҳлати аз се то панҷ сол муқаррар намудааст.

ХУЛОСА

Дар асоси маводи назариявӣ, ҳуқуқӣ, оморӣ, пурсишҳои сотсиологӣ ва тафтишоти судӣ дар доираи таҳқиқоти диссертатсионӣ баррасишуда, натиҷаҳои зерини илмӣ ҳосил шуданд:

1. Таҳдиду хатарҳои экстремизми иттилоотӣ дар замони муосир дар он зоҳир мегардад, ки бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, экстремистон бо камтарин масрафҳои моливу пулӣ дар кӯтоҳтарин вақт тафаккури ҳазорҳо нафарони таҷрибаи зиндагӣ ва сиёсинадошта, аз фарҳангу маданияти миллӣ ва байналмилалӣ ноогоҳро ифротӣ гардонид, онҳоро ба ташкилоти муташаккили экстремистӣ ҷалб намоянд. Бо истифода аз ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, нақшаҳои ҷиноятии худро аз дохил ва хориҷи кишвар ҳамоҳанг месозанд ва барои содир кардани садҳо ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, камар мебанданд. Чунин хавфу хатарҳо ба асосҳои сохти конституционӣ, амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар кишварҳои минтақаи ҷаҳон бевосита таҳдид менамоянд [6-М].

2. Дар илми ҳуқуқшиносӣ мафҳуми «экстремизми иттилоотӣ» падидаи нав маҳсуб ёфта, дар заминаи истилоҳоти «экстремизм», «фаъолияте, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон экстремистӣ эътироф гардидааст», «кирдорҳои маъмурии хусусияти экстремистидошта», «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» дар ҳамгирӣ бо мафҳумҳои «иттилоот», «ВАО», «шабакаҳои алоқаи барқӣ», «интернет» ва дигар мафҳумҳои ба онҳо алоқаманд коркард шуда, айни замон дар рушду такомул қарор дорад. Зери мафҳуми мазкур асосан истифодаи васеи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, барои бо таври оммавӣ паҳн кардани идеология ва амалҳои экстремистӣ, маводи экстремистӣ (адабиёт, мақола, сабти овозӣ, видеонавор ва ғ.), барқарор намудани муошират бо шахсони алоҳида дар байни табақаҳои гуногуни ҷомеа бо мақсади ба таври оммавӣ барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ, сиёсӣ, динӣ (мазҳабӣ) ва маҳалгароӣ, паст задани обрӯ ва эътибори шахс ва ё ба амал овардани даъватҳои оммавӣ барои бо

роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ, ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ, тағйир додани тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё дигар кирдорҳои ғайриқонунии дорои хусусияти экстремистӣ фаҳмида мешавад. Чунин шакли экстремизм вобаста ба дараҷаи хавфнокӣ дорои табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, ҳуқуқӣ-маъмурий ва ё табиати соҳаҳои дигари ҳуқуқро дорад. Масалан, паст задани обрӯ ва эътибори шахс аз рӯйи ангеҷаҳои экстремистӣ дар давоми сол як маротиба метавонад табиати ҳуқуқӣ-маъмурий ва ҳуқуқӣ-маданӣ (талаби зарари маънавӣ) дошта бошад. Аммо бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет, аз ҷониби иттиҳоди (ташкilotи) экстремистӣ ва ё аъзои фаъоли он тарғибот бурдан ва паҳн намудани иттилоотро, ки бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конституционӣ, ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ ва тағйир додани тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷонибдорӣ ва сафед менамояд, назар ба табиати маъмурии он, дигар намудҳои экстремизм (миллатпарастӣ, наҷодпарастӣ, маҳалгароӣ ва ғ.) хавфноктар буда, дар ҳама мавридҳои табиати ҳуқуқии ҷиноятӣ дорад ва экстремизми иттилоотии дорои шакли зӯрваронаро фарогир мебошад [6-М].

3. Новобаста ба он ки табиати ҳуқуқии ҷиноятӣ экстремизм ва терроризм аз нуқтаи назари илми ҳуқуқи ҷиноятӣ дорои аломатҳои мушаххаси фарқкунанда мебошанд ва хавфи ҷамъиятии экстремизми иттилоотӣ дар зинаҳои аввал назар ба терроризми иттилоотӣ камтар аст, аммо аз мавқеи илми криминология тафаккури экстремистӣ ҷанбаи идеологии фаъолияти террористиро ташкил медиҳад ва шахсро барои содир намудани амалҳои мудҳиши террористӣ водор месозад. Аз ин ҷост, ки бо ҳалномаи Суди Олии Тоҷикистон фаъолияти 28 ҳизбу ҳаракатҳои экстремистӣ-террористӣ дар ҳудуди ҷумҳурӣ манъ карда шудаанд, ки фаъолияти онҳо бо истифода аз технологияҳои муосири коммуникатсионӣ (ВАО, интернет ва ғ.) барои бо роҳи зӯрварӣ ташкил кардани «Ҳилофати исломӣ» дар минтақаи Осиёи Миёна равона мебошад [6-М].

4. Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва қонунгузори амалкунандаи зиддиэкстремистии миллӣ ва минтақавӣ ба ҳайси маҳаки асосии тарафи

субъективии ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, ангезаҳои экстремистӣ эътироф гардидаанд, ки барои амалӣ сохтани мақсадҳои экстремистӣ (барангехтани кинаву адоват, низои миллӣ, паст задани обрӯ ва эътибори дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва дигар амалҳои экстремистӣ) замина мегузоранд. Асоси тарафи объективии экстремизмро бошад, даъватҳои оммавӣ ва инфиродии ошкоро ва пинҳонии шахс ташкил медиҳанд, ки дар замони муосир бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет (зиёда аз 95%) ва ё бо таври алоқаи бевоситаи ҷисмонӣ бо дигар шахсон, амалӣ сохта мешаванд [9-М].

5. Аломатҳои тарафи объективӣ ва субъективии моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ бо якдигар дар ҳолати рақобати ғайриқобили қабули илмӣ қарор дошта, боиси мушкилоти илмӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ гардидаанд. Мушкилоти мазкур дар меҳвари мафҳуми баҳсбарангези истилоҳи «фаъолияте, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон экстремистӣ эътироф карда мешавад» қарор дорад, зеро он фарогири мазмуни аломатҳои моддаҳои болозикр мебошад ва ҳангоми квалификатсияи ҷиноят метавонад рақобати ихтилофбарангезу амалияи гуногунранги ҳуқуқтатбиқкунӣ ва баҳисобгирии номатлуби омори ҷиноятиро ба бор оварад. Аз ин ҷост, ки номгӯйи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар доираи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» ва КҶ ҚТ мушаххасан дарҷ нагардидаанд ва онҳоро бо пуррагӣ танҳо дар асоси мафкураи илмӣ бо таври худбаҳодиҳӣ дар бобҳои гуногуни КҶ ҚТ дарк кардан имконпазир аст. Мушкилоти зикркарда, баҳодиҳии комплексӣ, омӯзиши таҷрибаи судиву тафтишотӣ, коркарди илмӣ ва мукамалсозии амиқи аломатҳои таркиби ҷиноятҳои дар моддаҳои 189, 307, 307(1), 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ-ро тақозо менамояд. Новобаста ба ин, аломатҳои таҷассумкунандаи табиати ҳуқуқӣ-маъмурӣ ва ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ экстремизми иттилоотӣ дар моддаҳои 374 ва 462(1) КҶМ ҚТ (қисман), қ. 1 м. 189, қ. 2 б. «г» м. 307, қ. 2 м. 307(1) ва қ. 3 м. 307(3) КҶ ҚТ бевосита мустақар гардида, дар концепсияҳо, стратегияҳо ва дигар ҳуҷҷатҳои хусусияти концептуалидошта дар самти муқовимат ба экстремизм мазмуну муҳтавои экстремизми иттилоотӣ ва хавфу хатарҳои муосири он барои амнияти давлативу ҷамъиятӣ ва

минтақавӣ, ки ба муқобили асосҳои соҳти конституционӣ равонаанд, таҷассум ёфтаанд [9-М].

6. Қонуни намунавии СПАД «Дар бораи муқовимати иттилоотӣ ба терроризм ва экстремизм» ҷанбаҳои гуногуни муқовимати иттилоотӣ ба экстремизм ва терроризмро пешбинӣ кардааст, ки барои пешгирии паҳншавии идеологияи экстремистӣ заминаҳои боэътимоди фаъолияти муташаккилонаи мақомоти давлатии аъзои СПАД-ро муҳайё сохтааст. Конвенсияи созмони ҳамкориҳои Шанхай «Оид ба муқовимат ба экстремизм (ифротгароӣ)» бошад, ҳарчанд мафҳуми «экстремизми иттилоотӣ»-ро муқаррар накарда бошад ҳам, лекин хатари ба ҷамъият хавфнокии онро ба назар гирифта, давлатҳои узвуро тавсия додааст, ки тибқи принципҳои асосии низоми ҳуқуқии худ тадбирҳоро дар сатҳи миллӣ барои муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ таҳия ва татбиқ намоянд (тақвияти фаъолияти таблиғотӣ оид ба пешгирии экстремизм ва иқдомҳо бар зидди паҳншавии идеологияи экстремистӣ, аз ҷумла, дар ВАО, шабакаи «интернет» ва ғ. [8-М].

7. Таҳлили кодексҳои ҷиноятҳои давлатҳои аъзои ИДМ моро ба чунин ҳулоса меорад, ки новобаста аз он ки ба таври умумӣ, ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ дар меъёрҳои худ дорои мазмуни якхеларо мебошанд, фарқиятҳо низ дар онҳо дида мешаванд. Агар аз назари монандӣ ба онҳо назар андозем, ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ дорои мазмуни якхела буда, даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистиро бо шаклҳои гуногун, аз қабилӣ амалисозии ҳаракатҳои, ки ба вайрон кардани тамомияти арзӣ, ҳалалдор намудани амнияти давлат, дигаркунии соҳти конституционӣ, бо зӯрварӣ ғасб ё нигоҳ доштани ҳокимият, истехсол, нигоҳдорӣ ё паҳн намудани маводи дорои хусусияти экстремистӣ, барангехтани кинаю адовати миллӣ, маҳалгароӣ, наҷодӣ ва динӣ ва ғайраро дар бар мегиранд. Фарқияти онҳо бошад, дар муқаррар намудани ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ дар фаслу боби гуногун, номгузориҳои ҳархелаи ҷиноятҳо, таъйини ҳархелаи ҷазо бо гуногунии намуд ва андозаи он, таҷассум наёфтани аломатҳои экстремизми иттилоотӣ на дар ҳамаи ҷиноятҳо ва ғайра ифода меёбад [8-М].

8. Хусусияти фарқкунандаи экстремизми иттилоотӣ ва терроризми иттилоотӣ ҳамчун падидаи ҳуқуқии ҷиноятӣ дар он ифода меёбад, ки агар ҳангоми содир гардидани терроризми иттилоотӣ амнияти ҷамъиятӣ, осудаҳолии мардум зарар бинад, пас, ҳангоми содиршавии экстремизми иттилоотӣ асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат зарар мебинад. Дар чунин маврид м. 189 ҚҚ ҚТ (барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) истисно аст, чунки ҳарчанд ки ҷинояти номбурда дар боби ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ муқаррар гардидааст, лекин он ҳамчун ҷинояти хусусияти экстремистидошта эътироф карда мешавад.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашуда тавсияҳои зерини амалӣ пешниҳод карда мешаванд:

1. Мафҳумҳои «воситаҳои ахбори омма» ва «нашрияи шабакавӣ» дар м. 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» бояд дар чунин шакл пешниҳод карда шавад: «воситаҳои ахбори омма – матбуоти даврӣ, нашрияи шабакавӣ (интернетӣ) ҳамчунин, агентҳои иттилоотӣ, барномаҳои телевизиону радио, кинохроникаҳо, сабтҳо ва барномаҳои аудиоӣ, аудиовизуалӣ ва шакли дигари паҳнкунии даврии иттилооти оммавӣ бо номи доимӣ (номгузорӣ) мебошанд, ки дар як сол на камтар аз як маротиба тавассути эфир ё кабел паҳн мешаванд», «Нашрияи шабакавӣ (интернетӣ) – сайти дар шабакаи иттилоотию телекоммуникатсионии «интернет», ки дар мақомоти ваколатдори давлатӣ ба қайд гирифта шудааст ва инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионии он дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир аст, фаҳмида мешавад» [7-М].

2. Диспозитсияи қ. 1 м. 374 КҲМ ҚТ дар баробари табиати маъмурии экстремизми иттилоотӣ (тайёр ва паҳн кардани маводи экстремистӣ) кирдорҳои маъмуриеро фарогир мебошад, ки дорои хусусияти экстремистӣ нестанд. Аз ин лиҳоз, дар доираи м. 462(1) КҲМ ҚТ мустақар сохтани аломатҳои марбут ба паҳн намудани маводи экстремистӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. Зеро мазмуну моҳияти маводи экстремистӣ дар м. 462(1) КҲМ ҚТ таҷассум нагардида, дар диспозитсияи моддаҳои 189, 307 ва 307(2) КҶ ҚТ низ ҷойгузин нестанд, ки аз мушкilotи қонунгузорӣ дар ин самт шаҳодат медиҳад [7-М].

3. Бо мақсади риояи принсипи низомнокӣ пешниҳод карда мешавад, ки дар тамоми моддаҳои КҶ ҚТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии самтӣ вобаста ба муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ ба ҷойи истилоҳи «истифодаи ВАО ё шабакаи интернет» истилоҳи комилтари «истифодаи ВАО

ё шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла, интернет» ворид карда шуда, диспозитсияи моддаҳои 189, 307 ва 307(1) КҶ ҚТ дар доираи як модда бо номи «Даъватҳои оммавӣ барои содир кардани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ё моил кардани шахс ба чунин кирдорҳо ва (ё) сафедкунии оммавии экстремизм» муттаҳид карда шуда, диспозитсия ва қисмҳои дахлдори он тибқи пешниҳоди нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодгардида мукамал сохта шавад [9-М].

4. Мафҳуми «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» дар қонунгузори амалкунандаи зиддиэкстремистӣ дар чунин шакл мустақар карда шавад: «Ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ҷиноятҳои эътироф карда мешаванд, ки дар моддаҳои дахлдори Қисми махсуси КҶ ҚТ ангезаҳои сиёсӣ, динӣ-мазҳабӣ, миллатгароӣ, наҷодпарастӣ, ҷудоихоҳӣ ва ё маҳалгароӣ ҳамчун аломатҳои ҳатмии таркиби ҷиноят эътироф гардидаанд».

5. Бинобар духӯра ифода ёфтани моддаҳои 307(2) ва 307(3) КҶ ҚТ, онҳо дар доираи як модда бо номи «Ташкил, роҳбарӣ ва ё иштирок дар иттиҳоди (ташкilotи) экстремистӣ» муттаҳид карда шуда, диспозитсияи он дар чунин шакл пешниҳод карда шавад: «Ташкили иттиҳоди (ташкilotи) экстремистӣ, яъне гурӯҳҳои муташаккили муттаҳидшудаи ташкилкунандагон, роҳбарон ё дигар намояндагони қисмҳо ё воҳидҳои сохтори чунин ташкилот мебошад, ки бо мақсади таҳияи нақша ва (ё) шароити содир намудани як ва ё якчанд ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ташкил карда шудааст ва ё нисбати чунин ташкилот аз ҷониби суд қарори эътибори қонунӣ пайдо карда, дар бораи барҳам додан ё манъи фаъолиятҳо бо сабаби ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ қабул шудааст» [9-М].

6. Бинобар духӯра ифода ёфтани мафҳумҳои «ташкilotи экстремистӣ» ва «иттиҳоди экстремистӣ» тибқи қонунгузори амалкунанда ва мавриди интиқоди олимони соҳаи ҳуқуқшиносӣ қарор ёфтани истилоҳоти мазкур, онҳо дар сатҳи қонунгузорӣ ҳаммаъно эътироф карда шуда, қ. 4 м. 39 КҶ ҚТ дар таҳрири зайл ифода карда шавад: «Иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) муттаҳидшавии ду ё якчанд гурӯҳи мутташаккил эътироф мешавад, ки барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ё

чиноятҳои вазнин ва ё махсусан вазнин ба ташкилоти устувор таъсис ёфта, фаъолияти он ба тақсимои вазифаи идоракунӣ, таъмин ва иҷрои мақсадҳои чинояткоронаи иттиҳод дар байни аъзои иттиҳод ва сохторҳои он асос меёбад» [9-М].

Замимаи диссертатсия натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологиро дар бар мегирад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва расмӣ:

1. Эълумияи умумии ҳуқуқи башар. Иҷлосияи сеюми Маҷмааи Умумии Созмони Милали Муттаҳид бо Қатъномаи 217 А (III) аз 10-уми декабри соли 1948 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 09.04.2023).
2. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] аз 6-уми ноябри соли 1994, бо тағйиру иловаҳо аз 26-уми сентябри соли 1999, 22-юми июни соли 2013 ва 22-уми майи соли 2016 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 09.04.2023).
3. Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Рим, 4 ноября 1950 г.) ETS №005. С изменениями и дополнениями от 21 сентября 1970 г., 20 декабря 1971 г., 1 января, 6 ноября 1990 г., 11 мая 1994 г., 13 мая 2004 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/2540800/#ixzz4vNZC9CGv> (дата обращения: 07.04.2023).
4. Конвенсияи Созмони ҳамкории Шанхай «Оид ба муқовимат ба экстремизм (ифротгарой)» аз 9-уми июни соли 2017 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 09.04.2023).
5. Шанхайская Конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (Шанхай, 15 июня 2001 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.referent.ru/1/10927> (дата обращения: 09.04.2023).
6. Декларация о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основе религии или убеждений Принята резолюцией 36/55 Генеральной Ассамблеи от 25 ноября 1981 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/declconv/declarations/relintol.shtml> (дата обращения: 07.04.2023).
7. Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года

- [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml (дата обращения: 07.04.2023).
8. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 23-юми декабри соли 2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/19088#lakhsh> (санаи мурочиат: 12.08.2023).
  9. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 28-уми декабри соли 2023 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://prezident.tj/node/32191> (санаи мурочиат: 05.01.2024).
  10. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо фаёлон, намояндагони ҷомеа ва ходимони дини кишвар аз 09-уми марти соли 2024 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/32921> (санаи мурочиат: 10.03.2024).
  11. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар аз 30-юми майи соли 2024 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/33541> (санаи мурочиат: 25.07.2024).
  12. Модельный Уголовный кодекс для государств-участников СНГ (принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ от 17 февраля 1996 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/2566472> (дата обращения: 24.08.2023).
  13. Модельный закон о противодействии экстремизму, принят Межпарламентской Ассамблеей государств-участников СНГ 14 мая 2009

- года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.pravo.ru/document/view/16872152/14355262> (дата обращения: 51.09.2022).
14. Модельный закон СПАД «Об информационном противодействии терроризму и экстремизму» от 30 октября 2018 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://odkb-csto.org> (дата обращения: 12.08.2023).
15. Модельный закон СПАД «Об информационной безопасности» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://paodkb.org> (дата обращения: 12.08.2023).
16. Барномаи давлатии муковимат ба чинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030 аз 30-юми июни соли 2021, №265 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 09.04.2024).
17. Концепция сотрудничества органов безопасности и специальных служб государств-участников Содружества Независимых Государств в сфере информационного противодействия терроризму и иным насильственным проявлениям экстремизма (одобрена Решением Совета руководителей органов безопасности и специальных служб государств-участников Содружества Независимых Государств от 24 сентября 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cisatc.org> (дата обращения: 14.08.2023).
18. Концепция сотрудничества государств-участников СНГ в борьбе с преступлениями, совершаемыми с использованием информационных технологий от 25 октября 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cisatc.org/9030> (дата обращения: 07.04.2023).
19. Концепция сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма от 26 августа 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cisatc.org/276> (дата обращения: 08.04.2023).
20. Концепция сотрудничества государств-участников СНГ в сфере противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных

- преступным путем, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения от 11 октября 2017 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cisatc.org/9032> (дата обращения: 07.04.2023).
21. Концепсияи ҳамкориҳои давлатҳои ИДМ дар мубориза бар зидди терроризм ва дигар зухуроти зӯрваронаи экстремизм аз 26-уми августи соли 2005 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.cisatc.org/276> (санаи муроҷиат: 14.08.2023).
22. Концепсияи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин. Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4-уми апрели соли 2018, №1042 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 11.08.2023).
23. Соглашение о сотрудничестве государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями в сфере информационных технологий от 28 сентября 2018 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cis.minsk.by/reestr2/doc/5864#text> (дата обращения: 07.04.2023).
24. Соглашение о сотрудничестве в подготовке специалистов антитеррористических подразделений в учебных заведениях компетентных органов государств-участников Содружества Независимых Государств (Ашхабад, 5 декабря 2012 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cis.minsk.by/reestr2/doc/3607#text> (дата обращения: 07.04.2023).
25. Соглашение о защите секретной информации в рамках Содружества Независимых Государств от 25 октября 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cis.minsk.by/reestr2/doc/4010#text> (дата обращения: 08.04.2023).
26. Программа сотрудничества стран-участниц Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и экстремизмом на 2023-2025 годы от 14 октября 2022 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cisatc.org/1289/9115/135/9126/9127/9143> (дата обращения: 07.04.2023).

27. Правила обращения с секретной информацией в органах Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31514946&pos=70;-54#pos=70;-54 (дата обращения: 08.04.2023).
28. Закон Российской Федерации «О средствах массовой информации» от 27.12.1991, №2124-1 (с изменениями и дополнениями по состоянию 13.06.2023) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.garant.ru> (дата обращения: 28.08.2023).
29. Закон Республики Казахстан «О средствах массовой информации» от 23 июля 1999 года, №451-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://online.zakon.kz/lawyer> (дата обращения: 28.08.2023).
30. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи соли 1998, №574 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 24.08.2023).
31. Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми декабри соли 2009, №564 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 12.08.2023).
32. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31-уми декабри соли 2008, №455 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 12.08.2023).
33. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм» аз 8-уми декабри соли 2003, №69 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 12.08.2023).
34. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба экстремизм» аз 2-юми январи соли 2020, №1655 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 14.01.2023).

35. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30-юми майи соли 2017, №1414 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.12.2023).
36. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» аз 12-уми майи соли 2007, №258 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.12.2023).
37. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии виҷдон ва иттиҳодияҳои динӣ» аз 26-уми марти соли 2009, №489 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.12.2023).
38. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизбҳои сиёсӣ» аз 13-уми ноябри соли 1998, №680 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.12.2023 с.).
39. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баробарӣ ва барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбиз» аз 19-уми июли соли 2022, №1890 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.12.2023).
40. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» аз 19-уми марти соли 2013, №961 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).
41. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» аз 2-юми августи соли 2011, №762 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).
42. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот» аз 18-уми июни соли 2008, №411 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).
43. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» аз 10-уми майи соли 2002, №55 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия»

- [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).
44. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқои барқӣ» аз 22-юми июни соли 2023, №1978 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 31.08.2023).
45. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 года, №787-IQ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.05.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353 (дата обращения: 24.08.2023).
46. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года, №275-3 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.03.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30414984#pos=6;-142 (дата обращения: 24.08.2023).
47. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года, №226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 24.08.2023).
48. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021, года №127 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.07.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36675065 (дата обращения: 24.08.2023).
49. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года, №985-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.07.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923 (дата обращения: 24.08.2023).
50. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 года, №63-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.08.2023) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397073 (дата обращения: 24.08.2023).

51. Уголовный кодекс Республики Туркменистан от 12 июня 1997 года, №222-I (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.04.2022 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31295286 (дата обращения: 24.08.2023).
52. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года, №2012-XII) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.08.2023) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30421110 (дата обращения: 24.08.2023).
53. Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года, №2341-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.07.2023 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30418109 (дата обращения: 24.08.2023).
54. Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 аз 12-уми ноябри соли 2016, №776 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023).
55. Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 аз 1-уми юни соли 2021, №187 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.08.2023).

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ:

56. Авдеев, Ю.И. Терроризм как социально-политическое явление [Текст] / Современный терроризм: состояние и перспективы / Под ред. Е.И. Степанова. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 240 с.
57. Алиев, Н.Б. Повторность и рецидив преступлений по советскому уголовному праву [Текст]: учебное пособие / Н.Б. Алиев. – Махачкала: Изд-во Даг. гос. ун-та, 1978. – 118 с.

58. Антонян, Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование [Текст]: монография / Ю.М. Антонян. – М.: Щит-М, 1998. – 306 с.
59. Биккинин, И.А., Блинников, С.А., Пудовочкин, Ю.Е. Обеспечение территориальной целостности и неприкосновенности Российского государства: сравнительно-правовые и уголовно-правовые аспекты [Текст]: монография / И.А. Биккинин, С.А. Блинников, Ю.Е. Пудовочкин. – Ростов-на-Дону: Ростовский юридический институт Российской правовой академии Минюста России, 2004. – 216 с.
60. Борисов, С.В., Жеребченко, А.В. Квалификация преступлений экстремистской направленности [Текст]: учебное пособие / С.В. Борисов, А.В. Жеребченко / Отв. ред. и предисл. – засл. деят. науки РФ, д-ра юрид. наук, проф. Н.И. Ветров. – М.: Волтерс Кулвер, 2011. – 304 с.
61. Васильченко, А.А., Швыркин, А.А. Разграничение преступлений террористической и экстремистской направленности [Текст] / Экстремизм и другие криминальные явления / А.А. Васильченко, А.А. Швыркин. – М., 2008. – 252 с.
62. Ветров, Н.И. Уголовное право. Особенная часть [Текст]: учебник / Н.И. Ветров. – М.: «Юнити-Дана», 2002. – 535 с.
63. Взаимодействие международного и сравнительного уголовного права [Текст]: учебное пособие / Отв. ред. В.С. Комиссаров, науч. ред. Н.Ф. Кузнецова. – М.: «Городец», 2009. – 288 с.
64. Гаухман, Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика [Текст]: монография / Л.Д. Гаухман. – М.: ЗАО «ЮрИнфоР», 2013. – 316 с.
65. Гаухман, Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика [Текст]: монография / Л.Д. Гаухман. – М.: Изд-во «ЮрИнфоР», 2005. – 455 с.
66. Долгова, А.И. Экстремизм и терроризм, террористические и иные экстремистские преступления: понятие, анализ, динамика [Текст] / Экстремизм и другие криминальные явления / А.И. Долгова. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2008. – 239 с.

67. Долгова, А.И., Гуськов, А.Я., Чуганов, Е.Г. Проблемы правового регулирования борьбы с экстремизмом и правоприменительной практики [Текст] / А.И. Долгова, А.Я. Гуськов, Е.Г. Чуганов. – М.: Академия Генеральной прокуратуры РФ, 2010. – 244 с.
68. Дьяков, С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование [Текст] / С.В. Дьяков. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2009. – 267 с.
69. Евгеньева, А.П. Словарь русского языка [Текст] / А.П. Евгеньева. – В 4-х т. – Т. 3. – М.: Рус. яз.; «Полиграфресурсы», 1999. – 750 с.
70. Имомов, А.Х. Терроризм – форма организованной преступности [Текст]: монография / А.Х. Имомов. – Душанбе: «Санадвора», 2003. – 199 с.
71. Каган, М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа) [Текст]: монография / М.С. Каган. – М.: «Политиздат», 1974. – 328 с.
72. Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М. Кастельс. – Москва: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
73. Кашепов, В.П., Голованова, Н.А., Гравина, А.А. Криминализация и декриминализация как формы преобразования уголовного законодательства [Текст]: монография / В.П. Кашепов, Н.А. Голованова, А.А. Гравина [и др.] / Отв. ред. В.П. Кашепов. – М.: ИЗиСП, Контракт, 2018. – 280 с.
74. Кашепов, В.П., Кошаева, Т.О. Развитие уголовного законодательства / Научные концепции развития российского законодательства [Текст]: монография / В.П. Кашепов, Т.О. Кошаева / Отв. ред. Т.Я. Хабриева, Ю.А. Тихомиров. – М., 2015. – 286 с.
75. Коган, В.З. Человек в потоке информации [Текст]: монография / В.З. Коган. – Новосибирск, 1981. – 177 с.
76. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Под ред. С.В. Дьяков и Н.Г. Кадникова. – М., 2008. – 872 с.

77. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст]: особенная часть (разделы IX-XII) / Под науч. ред. К.В. Ображиева, Н.И. Пикурова. – в 3 т. – Т. 3. – М., 2023. – 924 с.
78. Коробеев, А.И. Советская уголовная политика, проблемы криминализации и пенализации [Текст] / А.И. Коробеев. – Владивосток: «Изд-во Дальневост. ун-та», 1987. – 268 с.
79. Кочои, С.М. Рассизм: уголовно-правовое противодействие [Текст]: монография / С.М. Кочои. – М.: ТК Велби, 2007. – 144 с.
80. Кудрявцев, В.Н., Дагель, П.С., Злобин, Г.А. и др. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация [Текст] / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.М. Яковлева. – М., 1982. – 72 с.
81. Курс российского уголовного права [Текст]: общая часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М., 2001. – 767 с.
82. Лопашенко, Н.А. Основы уголовно-правового воздействия [Текст] / Н.А. Лопашенко. – М.: «Юридический центр», 2004. – 339 с.
83. Малая энциклопедия современных знаний [Текст]: в 2 т. / Сост. В.А. Менделев. – М.: АСТ, Торсинг. Серия Уходящее тысячелетие, 2000. – Т. 1. – 2-е изд., перераб. – 416 с.
84. Мачидзода, Ҷ.З., Назаров, Н. Ҷинояткориҳои муташаккил ва трансмиллӣ [Матн]: дастури таълимӣ-методӣ / Ҷ.З. Мачидзода, Н. Назаров. – Душанбе: «Дақиқӣ», 2014. – 268 с.
85. Мачидзода, Ҷ.З., Холиқзода, А.Ғ. Одиназода, Р.С. Ҷавонон ва амнияти иттилоотӣ (дар масири ҷаҳонишавӣ) [Матн] / Ҷ.З. Мачидзода, А.Ғ. Холиқзода, Р.С. Одиназода. – Душанбе: «Меҳрона-2017», 2019. – 240 с.
86. Манойло, А.В. Государственная информационная политика в особых условиях [Текст]: монография / А.В. Манойло. – М.: МИФИ, 2003. – 388 с.
87. Нарзуллозода, С.С. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт [Матн]: монография / Зери таҳрири Ф.Р. Шарифзода ва А.И. Сафарзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2023. – 252 с.

88. Науменко, Т.В. Массовая коммуникация: теоретико-методологический анализ [Текст]: монография / Т.В. Науменко. – М.: Изд-во «Перспектива», 2003. – 252 с.
89. Ҳайдарзода, М.П. Проблемаҳои мукамалсозии қонунгузорӣ ва квалитатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография / М.П. Ҳайдарзода / Зери таҳрири н.и.х., дотсент Сафарзода Ҳ.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – 212 с.
90. Ҳуқуқи ҷиноятӣ [Матн]: китоби дарсӣ / Зери таҳрири н.и.х., дотсент Ҳ.С. Салимов ва н.и.х., дотсент Н.А. Фаффорова. – Душанбе: «Ирфон», 2011. – 344 с.
91. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ [Матн]: китоби дарсӣ: дар III ҷилд. Ҷилди I / Зери таҳрири умумии д.и.х., дотсент Р.Ҳ. Раҳимзода. – Душанбе: «Нашриёти муосир», 2023. – 424 с.
92. Ҳусейнов, С.Ҳ. Таркиби ҷиноят [Матн]: дастури таълимӣ / С.Ҳ. Ҳусейнов. – Душанбе: «ЭР-граф», 2013. – 272 с.
93. Ожегов, С.И. Словарь русского языка [Текст] / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: «Советская энциклопедия», 1972. – 994 с.
94. Ожегов, С.И., Шведова, Н.Ю. Толковый словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: ООО «А Темп», 1995. – 944 с.
95. Павлинов, А.В. Антигосударственный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические аспекты [Текст]: монография / А.В. Павлинов – М.: «Юрлитинформ», 2008. – 408 с.
96. Панько, К.К. Теория и практика законотворчества в уголовном праве [Текст]: монография / К.К. Панько. – М.: «Юрлитинформ», 2011. – 312 с.
97. Противодействие идеям экстремизма и терроризма в сети Интернет: междисциплинарный анализ [Текст]: коллективная монография / Под общ.ред А.А. Лицука. – Нижневартовск: Издательство Нижневарт. гос. ун-та, 2017. – 138 с.
98. Рарог, А.И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений [Текст] / А.И. Рарог. – М., 2008. – 220 с.

99. Российское уголовное право [Текст]: особенная часть: учебник: в 2 т. Т. 2. / Под ред. заслуженного деятеля науки РФ, д.ю.н., проф. Э.Ф. Побегайло. – М.: Илекса, 2008. – 752 с.
100. Рубан, Л.С. Как разрешать конфликты и формировать толерантность [Текст]: учебное пособие / Л.С. Рубан. – М.: Московское бюро по правам человека, ДА-ИАМП, МосУ МВД России, 2007. – 368 с.
101. Сафарзода, Ҳ.С., Насуриён, П.А., Ализода, А.Ш. ва диг. Асосҳои муқовимат ба экстремизми (ифротгароии) динӣ-мазҳабӣ [Матн]: монографияи дастҷамъона / Зери таҳрири д.и.х., дотсент Шарифзода Ф.Р. – Душанбе: «Торус», 2022. – 260.
102. Сафаров, Х.С. Основы антитеррористической деятельности правоохранительных органов Республики Таджикистан [Текст]: монография / Х.С. Сафаров. – Душанбе: «Ирфон», 2010. – 256 с.
103. Смирнов, А.А. Организация контрпропаганды в области борьбы с терроризмом и экстремизмом [Текст]: научно-практическое пособие / А.А. Смирнов / Под ред. А.П. Новикова. – М.: АТЦ СНГ, 2020. – 232 с.
104. Советский энциклопедический словарь [Текст] / Научно-редакционный совет: А.М. Прохоров (пред.). – М.: «Советская энциклопедия», 1981. – 1600 с.
105. Соколов, А.В. Общая теория социальной коммуникации [Текст]: учебное пособие / А.В. Соколов. – СПб.: Изд-во В.А. Михайлова, 2002. – 461 с.
106. Солиев, К.Ҳ. Таркиби ҷиноят [Матн]: дастури таълимӣ / К.Ҳ. Солиев. – Душанбе: «Ирфон», 2014. – 40 с.
107. Сундиев, И.Ю. Введение в оперативно-розыскную террологию [Текст]: монография / И.Ю. Сундиев. – М.: «Юнити-Дана», 2012. – 19 с.
108. Тамаев, Р.С. Уголовно-правовое и криминологическое обеспечение противодействия экстремизму [Текст]: монография / Р.С. Тамаев. – 2-е изд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – 279 с.
109. Толковый словарь русского языка [Текст] / Под ред. Д.И. Ушакова. – М.: Государственный институт «Советская энциклопедия», 1935. – 828 с.

110. Уголовное право России. Общая часть [Текст]: учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева [и др.]. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Юрист, 2006. – 540 с.
111. Уголовное право России. Особенная часть [Текст]: учебник / Под ред. И.Э. Звечаровского. – М.: «Юристъ», 2014. – 461 с.
112. Уголовное право России. Часть Особенная [Текст]: учебник / Отв. ред. проф. Л.Л. Кругликов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2012. – 816 с.
113. Уголовное право. Особенная часть [Текст]: учебник / Под общ. ред. В.И. Радченко. – М.: «ЗАО Юстицинформ», 2004. – 704 с.
114. Уголовный кодекс Российской Федерации. Особенная часть [Текст]: постатейный научно-практический комментарий / Под ред. д.ю.н., проф. А.В. Наумова, д.ю.н., проф. А.Г. Кибальника. – М.: ЗАО «Библиотечка РГ», 2012. – 752 с.
115. Фарханги тафсири забони тоҷикӣ. Иборат аз 2 ҷилд. Ҷ. II [Матн] / Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов [ва диг.]. – Машҳад-Душанбе: ҚММ «Ксероксленд» бо ҳамкориҳои интишороти «Сухангустар», 2008. – 944 с.
116. Филимонов, Э.Г. Христианское сектантство и проблемы атеистической работы [Текст]: монография / Э.Г. Филимонов. – К.: Политиздат Украины, 1981. – 181 с.
117. Фридинский, С.Н. Борьба с экстремизмом: уголовно-правовой и криминологический аспекты [Текст]: монография / С.Н. Фридинский. – Ростов-на-Дону: РЮИ МВД России, 2004. – 217 с.
118. Хлебушкин, А.Г. Экстремизм: уголовно-правовой и уголовно-политический анализ [Текст]: монография / А.Г. Хлебушкин. – Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та МВД России, 2007. – 160 с.
119. Холиқназар, Х. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мубориза бар зидди терроризм ва ифротгароии динӣ дар давраи истиқлолияти давлатӣ [Матн] / Х. Холиқназар. – Душанбе: «Ирфон», 2016. – 250 с.
120. Холиқназар, Х., Раҳнамо, А. Хатари тафаккури ифротӣ ва гурӯҳҳои ифротгарои динӣ дар ҳақиқат? [Матн] / Х. Холиқназар, А. Раҳнамо. – Душанбе: «Ирфон», 2018. – 192 с.

121. Хочаев, Ҳ.Ҳ. Тундгароии динӣ ва паҳншавии он дар шароити тағйирпазирии чома (таҷрибаи Тоҷикистон) [Матн]: монография / Ҳ.Ҳ. Хочаев. – Душанбе: «Дониш», 2022. – 206 с.
122. Шаргородский, М.Д. Наказание по советскому уголовному праву [Текст]: монография / М.Д. Шаргородский. – М.: «Госюриздат», 1958. – 240 с.
123. Шарипов, Т.Ш., Сафаров, А.И., Саидов, Ш.Н. Уголовное право с использованием интерактивной методики преподавания [Текст]: учебник для вузов / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафаров, Ш.Н. Саидов. – Душанбе, 2016. – 496 с.
124. Шонасурдинов, М., Халиков, М. Фарҳанги корбурди интернет [Матн] / М. Шонасурдинов, М. Халиков. – Душанбе: «Паёми ошно», 2021. – 130 с.

Ш. Мақолаҳо ва маърузаҳо:

125. Абдулои, М. Ангезаҳои иттилоотии тақфирӣ ва ифротӣ [Матн] / М. Абдулои // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: «Маориф», 2015. – С. 195-213.
126. Абдухамитов, В.А. Мубориза бар зидди экстремизми динӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: масъалаҳои назария ва қонунгузорӣ [Матн] / В.А. Абдухамитов // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: «Маориф», 2015. – С. 175-179.
127. Агапов, П.В. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма: анализ законодательной новации [Текст] / П.В. Агапов // Уголовное право. – 2007. – №1. – С. 4-6.
128. Аристархова, Т.А. Основные черты и особенности молодежного экстремизма [Текст] / Т.А. Аристархова // Известия Тульского государственного университета. – 2014. – №1-2. – С. 32-37.
129. Аршба, О.И. Современный правый экстремизм в Европе [Текст] / О.И. Аршба // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. – 2002. – №4. – С. 6-9.

130. Барышева, К.А. Определение понятия и общественно-опасной природы киберсталкинга [Текст] / К.А. Барышева // Адвокат. – 2016. – №10. – С. 60-66.
131. Борисов, С. Сущность преступлений экстремистской направленности [Текст] / С. Борисов // Мировой судья. – 2009. – №4. – С. 21-22.
132. Бражник, И.И. Религиозный экстремизм: попрание прав верующих [Текст] / И.И. Бражник // Наука и религия. – 1981. – №1. – С. 17-19.
133. Бугера, Н.Н. Соотношение понятий «вовлечение» и «склонение» в уголовном праве России [Текст] / Н.Н. Бугера // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2014. – №3 (29). – С. 35-39.
134. Валеев, А.Х. Борьба с проявлением экстремизма в сети Интернет [Текст] / А.Х. Валеев // Бизнес в законе. – 2011. – №6. – С. 125-127.
135. Вражнов, А.С. Ещё раз к вопросу о содержании понятия «социальная группа» при квалификации деяния по статье 282 УК ФР [Текст] / А.С. Вражнов // Актуальные вопросы профилактики и расследования преступлений экстремистской и террористической направленности. Материалы международной научно-практической конференции (Екатеринбург, 9 ноября 2023 г.). – Екатеринбург, 2023. – С. 50-53.
136. Глотина, И.М. Информационный терроризм и его влияние на экономику [Текст] / И.М. Глотина // Проблемы современной экономики. – 2014. – №3 (51). – С. 132-134.
137. Гречухин, М.А. Уголовно-правовые проблемы борьбы с организованной экстремистской преступностью [Текст] / М.А. Гречухин // Организованная преступность в XXI веке: проблемы теории и практики: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. – М., 2011. – С. 446-450.
138. Давлатзода, К.Д. Таснифи киберчиноятҳо [Матн] / К.Д. Давлатзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №8. – С. 279-284.
139. Данилов, Р.М., Рыбак, А.В. Противодействие экстремистской деятельности в сети интернет [Текст] / Р.М. Данилов, А.В. Рыбак // Информационные и телекоммуникационные технологии в

- противодействию экстремизму и терроризму: материалы III Всероссийской научно-практической конференции. – Краснодар, 2020. – С. 49-54.
140. Демчук, С.Д. Экстремизм и терроризм: отдельные криминологические аспекты [Текст] / С.Д. Демчук // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2012. – №56. – С. 83-88
141. Долгова, А.И. Подходы к пониманию экстремизма и его отражение в российском законодательстве [Текст] / А.И. Долгова // Экстремизм: понятие, система противодействия и прокурорский надзор. – М.: «РКА», 2009. – С. 12-15.
142. Жукова, О.С., Иванченко, Р.Б., Трухачев, В.В. Информационный экстремизм как угроза безопасности Российской Федерации [Текст] / О.С. Жукова, Р.Б. Иванченко, В.В. Трухачев // Вестник Воронежского института МВД России. – 2007. – №1. – С. 53-55.
143. Кашепов, В. Квалификация преступлений экстремистской направленности [Текст] / В. Кашепов // Уголовное право. – 2007. – №3. – С. 30-34.
144. Кокорев, В.Г. Соотнесение понятий: «терроризм» и «экстремизм» [Текст] / В.Г. Кокорев // Социально-экономические явления и процессы. – 2013. – №1. – С. 239-244
145. Корнаушенко, Л.В. «Глобальная деревня» как новая форма социальной организации постиндустриального общества в фактор угрозы государственному суверенитету [Текст] / Л.В. Корнаушенко // Философия право, – 2016. – №2 (75). – С. 38-41.
146. Коробеев, А.И. Уголовно-правовая политика: проблемы обоснованности запретов в Уголовном кодексе Российской Федерации 1996 года [Текст] / А.И. Коробеев // Предмет уголовного права и его роль в формировании уголовного законодательства Российской Федерации: научно-практ. конф., посвящ. памяти проф. А.Н. Красикова (Саратов, 25-26 апреля 2002 г.) / Отв. ред. Б.Т. Разгильдиев. – Саратов, 2002. – С. 9-10.

147. Косарев, М.Н. Информационно-телекоммуникационные сети как признак преступления [Текст] / М.Н. Косарев // Вестник Уральского юридического института МВД России. – 2014. – №2. – С. 55-57.
148. Лопашенко, Н.А. Концептуальные основы уголовной политики: взгляд на проблему [Текст] / Н.А. Лопашенко // Научные труды. Сер. Юридические науки / Под ред. В.А. Казначеева. – 2001. – №1. – С. 108-116.
149. Лопашенко, Н.А. Пенализация преступлений против собственности: состояние и проблемы [Текст] / Н.А. Лопашенко // Библиотека криминалиста. – 2011. – №1. – С. 6-23.
150. Лунеев, В.В. Проблемы криминализации и противодействия экстремизму [Текст] / В.В. Лунеев // Государство и право. – 2009. – №9. – С. 44-64.
151. Лысов, Н.Н. О публичных призывах и публичном оправдании терроризма [Текст] / Н.Н. Лысов // Вестник Северо-Кавказского федерального университета. – 2013. – №6 (39). – С. 225-227.
152. Машекуашева, М.Х., Кочесокова, З.Х. Некоторые вопросы соотношения понятий «экстремизм» и «терроризм» в контексте противодействия на современном этапе [Текст] / М.Х. Машекуашева, З.Х. Кочесокова // Проблемы экономики и юридической практики. – 2019. – Т. 15. – №3. – С. 28-30.
153. Муминов, А. Омилҳои бавучудоварандаи ифротгароии динӣ [Матн] / А. Муминов // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: «Маориф», 2015. – С. 232-246.
154. Ҳайдарзода, М.П. Баъзе андешаҳо перомунӣ шакл ва намудҳои экстремизм [Матн] / М.П. Ҳайдарзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2016. – №3 (31). – С. 123-129.
155. Павлинов, А.В. Антигосударственный экстремизм и псевдоэкстремизм: с чем следует бороться [Текст] / А.В. Павлинов // Современные проблемы теории и практики борьбы с преступностью. Первые Кудрявцевские чтения (10 апреля 2008 г.): сб. науч. тр. / Науч. ред. С.В. Максимов. – М.: ИГП РАН, 2009. – С. 214-215.

156. Сажаев, А.М., Муленков, Д.М. О понятии, формах и видах экстремизма [Текст] / А.М. Сажаев, Д.М. Муленков // Актуальные вопросы профилактики и расследования преступлений экстремистской и террористической направленности. Материалы международной научно-практической конференции (Екатеринбург, 9 ноября 2023 г.). – Екатеринбург, 2023. – С. 136-142.
157. Сазонов, И.А. Политический экстремизм и проблемы его категориального осмысления [Текст] / И.А. Сазонов // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки, – 2000. – №2. – С. 107-116.
158. Степин, Д.С. Место и роль публичных призывов к осуществлению террористической деятельности и публичного оправдания терроризма в системе террористической деятельности [Текст] / Д.С. Степин // Вестник Владимирского юридического института. – 2010. – №1 (14). – С. 145-146.
159. Сыдыкова, Л.Ч. Борьба с экстремизмом в Кыргызстане: проблемы законодательного регулирования [Текст] / Л.Ч. Сыдыкова // Вестник КРСУ. – 2016 – Т.16. – №6. – С. 84-87.
160. Туляков, В.О. Сравнительный метод в науке уголовного права [Текст] / В.О. Туляков // Вестник Ассоциации уголовного права Украины. – 2014. – №1 (2). – С. 27-34.
161. Хадисов, Г.Х., Василенко, Г.Н. Актуальные проблемы противодействия правонарушениям экстремистской направленности [Текст] / Г.Х. Хадисов, Г.Н. Василенко // Вестник Московского университета МВД России, 2022. – №6. – С. 231-234.
162. Шамсуев, М. Теоретические аспекты изучения информационной безопасности [Текст] / М. Шамсуев // Теория и практика общественного развития. – 2010. – №2. – С. 319-325.
163. Шарипов, Т.Ш., Сафаров, Ҳ.С. Баъзе андешаҳо перомуни таносуби мафҳумҳои «экстремизм», «фундаментализм», «радикализм», «натсионализм» ва «сепаратизм» [Матн] / Т.Ш. Шарипов, Ҳ.С. Сафаров // Осори Академияи ВКД Чумхурии Тоҷикистон. – 2015. – №4 (28). – С. 46-53.

164. Шарипов, Ф.Р. Место и роль органов внутренних дел в противодействии экстремизму в Таджикистане [Текст] / Ф.Р. Шарипов // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2010. – №4. – С. 26-30.
165. Ятимов, С.С. Омилҳои паҳншавии назария ва амалияи экстремизм ва терроризм: таърих ва вазитаҳои мубориза ба он [Матн] / С.С. Ятимов // «Муқовимат ба таҳдидҳо ва хатарҳои муосир дар минтақаи Осиёи Марказӣ: дастовардҳо ва дурнамоҳои Тоҷикистон дар мубориза бо терроризм, экстремизм ва коррупсия». Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ. – Душанбе: «Шаҳпар», 2014. – С. 40-52.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо:

166. Абдуллаев, Н.С. Уголовная ответственность за преступления экстремисткой направленности (на материалах Республики Таджикистан) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Абдуллаев Нозим Саодуллович. – Душанбе, 2020. – 181 с.
167. Абдухамитов, В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминологические проблемы [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Абдухамитов Валиджон Абдухалимович. – Бишкек, 2016. – 39 с.
168. Акилова, М.М. Таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Акилова Муқаддас Мирмуҳамадова. – Душанбе, 2022. – 208 с.
169. Антипов, А.И. Уголовно-правовое значения использования средств массовой информации и информационно-телекоммуникационных сетей при совершении преступлений с признаками призывов, склонения незаконного оборота предметов и материалов [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Антипов Андрей Игоревич. – Санкт-Петербург, 2022. – 248 с.

170. Балашов, А.А. Уголовная ответственность за публичные призывы к совершению противоправных действий [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Балашов Антон Анатольевич. – М., 2017. – 194 с.
171. Бешукова, З.М. Преступления, связанные с осуществлением экстремистской деятельности: сравнительно-правовое исследование [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Бешукова Зарема Муратовна. – Краснодар, 2011. – 237 с.
172. Борисов, С.В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Борисов Сергей Викторович. – М., 2012. – 484 с.
173. Бурковская, В.А. Криминальный религиозный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические основы противодействия [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Бурковская Виктория Алексеевна. – М., 2006. – 469 с.
174. Бусленко, Н.И. Политико-правовые основы обеспечения информационной безопасности Российской Федерации в условиях демократических реформ [Текст]: автореф. дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / Бусленко Николай Иванович. – Ростов-на-Дону, 2003. – 30 с.
175. Воронович, Н.К. Интернет как угроза информационной безопасности России [Текст]: дис. ... канд. соц. наук: 22.00.04 / Воронович Николай Константинович. – Краснодар, 2012. – 151 с.
176. Давлатзода, К.Д. Масъалаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва криминологии муқовимат ба киберҷиноятҳо: проблемаҳои назариявӣ ва амалӣ [Текст]: дис. ... д-ри илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Давлатзода Комрон Давлат. – Душанбе, 2024. – 480 с.
177. Жукова, О.С. Правовые меры противодействия информационному экстремизму [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Жукова Ольга Степановна. – Воронеж, 2006. – 26 с.
178. Жукова, О.С. Правовые меры противодействия информационному экстремизму [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Жукова Ольга Степановна. – Воронеж, 2006. – 261 с.

179. Ковлагина, Д.А. Информационный терроризм: понятие, уголовно-правовые и иные меры противодействия [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ковлагина Дарья Александровна. – Саратов, 2016. – 270 с.
180. Корнилов, Т.А. Международные аспекты противодействия экстремизму [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Корнилов Тимур Андреевич. – М., 2011. – 161 с.
181. Кротов, С.Е. Дифференциация уголовной ответственности в зависимости от категоризации преступлений, квалифицирующих признаков и обстоятельств, отягчающих наказание [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кротов Сергей Евгеньевич. – М., 2005. – 24 с.
182. Кудратов, Н.А. Уголовная ответственность за преступления, связанные с банкротством: проблемы теории, практики и законодательства [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кудратов Некруз Абдунабиевич. – М., 2012. – 226 с.
183. Кудратов, Н.А. Уголовно-правовая охрана основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы доктрины, правоприменения и совершенствования законодательства [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Кудратов Некруз Абдунабиевич. – Душанбе, 2021. – 539 с.
184. Кунов, И.М. Уголовно-правовое противодействие распространению криминогенной информации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кунов Инвер Мурадинович. – Краснодар, 2017. – 208 с.
185. Леньшин, Д.И. Преступления экстремистской направленности по уголовному праву Российской Федерации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Леньшин Дмитрий Иванович. – М., 2011. – 174 с.
186. Макеева, И.С. Уголовная ответственность за преступления экстремистской направленности, посягающие на основы конституционного строя и безопасность государства [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Макеева Ирина Сергеевна. – Екатеринбург, 2017. – 177 с.
187. Можегова, А.А. Экстремистские преступления и преступления экстремистской направленности по уголовному праву Российской

- Федерации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Можегова Анастасия Анатольевна. – М., 2015. – 169 с.
188. Мыльников, Б.А. Противодействие преступлениям экстремистской направленности: криминологический и уголовно-правовой аспекты [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мыльников Борис Александрович. – М., 2005. – 173 с.
189. Петрянин, А.В. Противодействие преступлениям экстремистской направленности: уголовно правовой и криминологический аспекты [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Петрянин Алексей Владимирович. – М., 2014. – 501 с.
190. Саркисов, Д.Н. Уголовно-правовые средства противодействия экстремистской деятельности [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Саркисов Дмитрий Николаевич. – М., 2010. – 196 с.
191. Сафаров, А.И. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств либо иного имущества, полученных противозаконным путем (по материалам Республики Таджикистан) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сафаров Анвар Исломович. – М., 2011. – 229 с.
192. Скудин, А.С. Правовые меры противодействия экстремизму [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Скудин Андрей Сергеевич. – М., 2011. – 216 с.
193. Узденов, Р.М. Экстремизм: криминологические и уголовно-правовые проблемы противодействия: [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Узденов Расул Магомедович. – М., 2008. – 220 с.
194. Узембаева, Г.И. Преступления экстремистской направленности, совершаемые с использованием средств массовой информации либо информационно-телекоммуникационных сетей: уголовно-правовая и криминологическая характеристика [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Узембаева Гульфия Ишбулдовна. – М., 2016. – 210 с.
195. Упорников, Р.В. Политико-правовые технологии противодействия информационному экстремизму в России [Текст]: автореф. дис. ... канд.

- юр. наук: 12.00.08 / Упорников Роман Владимирович. – Ростов-на-Дону, 2007. – 26 с.
196. Фридинский, С.Н. Противодействие экстремистской деятельности (экстремизму) в России (социально-правовое и криминологическое исследование) [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Фридинский Сергей Николаевич. – М., 2011. – 366 с.
197. Хлебушкин, А.Г. Преступный экстремизм: понятие, виды, проблемы криминализации и пенализации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Хлебушкин Артем Геннадьевич. – М., 2007. – 215 с.
198. Ҳайдарзода, М.П. Проблемаҳои мукамалсозии қонунгузорӣ ва квалитатсияи ҷинойтҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Ҳайдарзода Мурод Пирмаҳмад. – Душанбе, 2020. – 221 с.
199. Чеботарева, А.А. Правовое обеспечение информационной безопасности личности в глобальном информационном обществе) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Чеботарева Анна Александровна. – М., 2017. – 56 с.
200. Шибзухов, З.А. Уголовная ответственность за публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шибзухов Заурбек Амурбекович. – М., 2012. – 181 с.

V. Захираҳои электронӣ [электронный ресурс]:

201. Бураева, Л.А. Мировой опыт противодействия экстремизму и терроризму в глобальном информационном пространстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovoyopyt-protivodeystviya-ekstremizmu-i-terrorizmu-v-globalnom-informatsionnom-prostranstve> (дата обращения: 20.01.2022).
202. ИГ взяло ответственность за нападение на отель в Кабуле [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.interfax.ru/russia/876619> (дата обращения: 10.04.2023).

203. К теракту в мавзолее Ширази причастен гражданин Таджикистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tj.sputniknews.ru/20221107/terakt-mavzolee-shiraz-prichastnost-grazhdanin-tajikistan-1052674244.html> (дата обращения: 10.04.2023).
204. Лавров, С.В. Глобальные проблемы кибербезопасности и международные инициативы России по борьбе с киберпреступностью / С.В. Лавров // Внешнеэкономические связи. Исполнительный комитет. Официальный сайт СНГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://e-cis.info/news/566/88646/?sphrase_id=18002 (дата обращения: 14.09.2023).
205. Массовое убийство в Ширазе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki> (дата обращения: 10.04.2023).
206. Оқибати ифротгарой [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.prokuratura.tj/news-tj/1158-ba-khudkushi-rasonidan-32.html> (санаи мурочиат: 15.09.2023).
207. Резолюция ГА68/127 «Мир против насилия и насильственного экстремизма» от 18 декабря 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/447/09/PDF/N1344709.pdf> (дата обращения: 07.04.2023).
208. Терракт в Белгородской области 15 октября 2022: жертвами стрельбы на полигоне в ЗВО стали 11 добровольцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kp.ru/daily/27458.5/4662714> (дата обращения: 10.04.2023).
209. Шогенов, Т.М. Терроризм в условиях глобализации. Кибертерроризм [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/terrorizm-v-usloviyah-globalizatsiikiberterrorizm> (дата обращения: 20.01.2022).

VI. Маводи амалияи судӣ:

210. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 28 июня 2011 г., №11 «О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности» [Текст] // Российская газета от 4 июля 2011 г.

211. Парвандаи ҷиноятии №1-113/16 // Бойғонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
212. Парвандаи ҷиноятии №1-362/16 // Бойғонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
213. Парвандаи ҷиноятии №1-389/16 // Бойғонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
214. Парвандаи ҷиноятии №1-390/16 // Бойғонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
215. Парвандаи ҷиноятии №1-156/17 // Бойғонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
216. Парвандаи ҷиноятии №1-228/17 // Бойғонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
217. Парвандаи ҷиноятии №1-238/17 // Бойғонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
218. Парвандаи ҷиноятии №1-261/17 // Бойғонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
219. Парвандаи ҷиноятии №1-537/17 // Бойғонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
220. Парвандаи ҷиноятии №1-34/18 // Бойғонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
221. Парвандаи ҷиноятии №1-142/18 // Бойғонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
222. Парвандаи ҷиноятии №2-28/19 // Бойғонии суди ш. Душанбе.
223. Парвандаи ҷиноятии №1-29/19 // Бойғонии суди ш. Душанбе.
224. Парвандаи ҷиноятии №1-121/19 // Бойғонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе аз соли 2019.
225. Парвандаи ҷиноятии №1-172/19// Бойғонии суди н. Синой ш. Душанбе.
226. Парвандаи ҷиноятии №1-223/19 // Бойғонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
227. Парвандаи ҷиноятии №1-263/19// Бойғонии суди н. Синой ш. Душанбе.

228. Парвандаи ҷиноятии №1-313/19 // Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
229. Парвандаи ҷиноятии №1-25/20 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
230. Парвандаи ҷиноятии №1-32/20 // Бойгонии суди ш. Душанбе.
231. Парвандаи ҷиноятии №1-48/20// Бойгонии суди н. Синой ш. Душанбе.
232. Парвандаи ҷиноятии №1-95/20 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
233. Парвандаи ҷиноятии №1-125/20 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
234. Парвандаи ҷиноятии №1-241/20// Бойгонии суди н. Синой ш. Душанбе.
235. Парвандаи ҷиноятии №1-284/20 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
236. Парвандаи ҷиноятии №1-297/20 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе аз соли 2020.
237. Парвандаи ҷиноятии №1-620/20 // Бойгонии суди н. Синой ш. Душанбе.
238. Парвандаи ҷиноятии №1-53/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе.
239. Парвандаи ҷиноятии №1-66/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе.
240. Парвандаи ҷиноятии №1-69/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе.
241. Парвандаи ҷиноятии №1-72/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе.
242. Парвандаи ҷиноятии №1-78/21 // Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
243. Парвандаи ҷиноятии №1-83/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе.
244. Парвандаи ҷиноятии №1-156/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе.
245. Парвандаи ҷиноятии №1-247/21 // Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
246. Парвандаи ҷиноятии №1-274/21 // Бойгонии суди ш. Душанбе.
247. Парвандаи ҷиноятии №1-284/21 // Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе.
248. Парвандаи ҷиноятии №1-360/21 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе аз соли 2021.

249. Парвандаи ҷиноятии №1-361/21 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
250. Парвандаи ҷиноятии №1-366/21 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
251. Парвандаи ҷиноятии №1-370/21 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
252. Парвандаи ҷиноятии №1-449/21 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
253. Парвандаи ҷиноятии №1-473/21 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
254. Парвандаи ҷиноятии №1-545/21 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
255. Парвандаи ҷиноятии №1-555/21 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
256. Парвандаи ҷиноятии №1-20/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
257. Парвандаи ҷиноятии №1-203/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
258. Парвандаи ҷиноятии №1-251/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
259. Парвандаи ҷиноятии №1-346/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
260. Парвандаи ҷиноятии №1-380/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
261. Парвандаи ҷиноятии №1-409/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.
262. Парвандаи ҷиноятии №1-416/22 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе.

ФЕҲРИСТИ

ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРҶАИ ИЛМӢ

I. Монография ва дастури илмӣ-таълимӣ:

[1-М]. Аҳёзода, Ш.Т. Асосҳои муқовимат ба экстремизми (ифротгароии) динӣ (мазҳабӣ) [Матн]: монографияи дастҷамъона / Ш.Т. Аҳёзода [ва диг.]. – Душанбе: «Торус», 2022. – 260 с.; ISBN 978-99985-67-01-6.

[2-М]. Аҳёзода, Ш.Т. Муқовимат ба экстремизм ва терроризм [Матн]: дастури илмӣ-таълимӣ / Ш.Т. Аҳёзода [ва диг.]. – Душанбе: «Торус», 2024. – 432 с.; ISBN 978-99985-67-26-9.

II. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъбъ расидаанд:

[3-А]. Аҳёзода, Ш.Т. Таҳдидҳои муосири экстремизми иттилоотӣ ва роҳҳои пешгирии он [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода // Осори Академия. – 2019. – №4 (44). – С. 110-115; ISSN 2412-141X.

[4-А]. Аҳёзода, Ш.Т., Сабзализод, Ф.С. Тавсифи умумии табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ терроризм, ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва мукамалгардонии мафҳуми «маблағгузории терроризм» дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода, Ф.С. Сабзализод // Осори Академия. – 2020. – №4 (48). – С. 132-140; ISSN 2412-141X.

[5-А]. Сафарзода, Ҳ.С., Аҳёзода, Ш.Т. Вижагиҳои хосси ҷиноятҳои характери экстремистидошта, ки бо истифодаи ВАО, шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла интернет содир карда мешаванд [Матн] / Ҳ.С. Сафарзода, Ш.Т. Аҳёзода // Осори Академия. – 2021. – №4 (52). – С. 92-100; ISSN 2412-141X.

[6-А]. Аҳёзода, Ш.Т. Хавфи экстремизми иттилоотӣ ва асосҳои назариявии муқовимат ба он [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода // Осори Академия. – 2022. – №1 (53). – С. 101-109; ISSN 2412-141X.

[7-А]. Аҳёзода, Ш.Т. Асосҳои ҳуқуқи муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2023. – №9. – С. 222-233; ISSN 2413-5151.

[8-А]. Аҳёзода, Ш.Т. Муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ дар доираи ҳамкориҳои созмонҳои минтақавӣ [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода // Осори Академия. – 2023. – №4 (60). – С. 107-115; ISSN 2412-141X.

[9-А]. Аҳёзода, Ш.Т. Проблемаҳои муқамалсозии бандубасти ҷиноятҳое, ки дар онҳо аломатҳои экстремизми иттилоотӣ инъикос ёфтаанд [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №2. – С. 253-264; ISSN 2413-5151.

[10-А]. Аҳёзода, Ш.Т. Умумият ва фарқияти терроризми иттилоотӣ ва экстремизми иттилоотӣ [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода // Илм ва амният. – 2024. – №3 (9). – С. 96-102; ISSN 2959-6394.

III. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[11-М]. Аҳёзода, Ш.Т. Институти ҳуқуқи инсон дар шароити рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва хавфу хатари экстремизм [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода // V-умин конференсияи илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ»: маводи конференсия бахшида ба рӯзи ҳуқуқи инсон (10 декабри соли 2022). – Душанбе: «Нашриёти ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон», 2023. – С. 41-46.

[12-М]. Аҳёзода, Ш.Т., Урфонзода, Д.С. Баъзе аз ҷанбаҳои рӯхию равонии шахсияти экстремист ва террорист [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода, Д.С. Урфонзода // IV-умин конференсияи илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ»: маводи конференсия бахшида ба рӯзи ҳуқуқи инсон (10 декабри соли 2021). – Душанбе: «Нашриёти ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон», 2022. – С. 38-40.

[13-М]. Аҳёзода, Ш.Т. Хавфу хатари экстремизм ва терроризм дар шабакаи интернет [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода // V-умин конференсияи илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ»: маводи

конференция бахшида ба рӯзи ҳуқуқи инсон (10 декабри соли 2021). – Душанбе: «Нашриёти ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон», 2023. – С. 50-55.

[14-М]. Аҳёзода, Ш.Т. Мазмун ва моҳияти санадҳои меъёрии ҳуқуқии минтақавӣ дар самти муқовимат ба экстремизми иттилоотӣ [Матн] / Ш.Т. Аҳёзода // 25-солагии Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамо. Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ. – Душанбе: Нашриёти ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023. – С. 43-49.

[15-М]. Сафарзода, Ҳ.С., Аҳёзода, Ш.Т. Нигоҳе аз таърихи миллати форсу тоҷик перомунӣ паёмдҳои ифротгароии динӣ-мазҳабӣ [Матн] / С.Ҳ. Сафарзода., Ш.Т. Аҳёзода // 25-солагии Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамо. Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ. – Душанбе: Нашриёти ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023. – С. 211-218.

IV. Китобҳои дарсӣ ва дастури таълимӣ-методӣ:

[16-М]. Аҳёзода, Ш.Т. Ҳуқуқи ҷиноятӣ [Матн]: китоби дарсӣ: дар III ҷилд. Ҷилди II. / Ш.Т. Аҳёзода [ва диг.]. (Муал. Боби 26. – С 203-258 ва Боби 30. – С 459-506). – Душанбе: «Нашриёти муосир», 2023. – 640 с.; ISBN 978-99985-900-7-6.

[17-М]. Аҳёзода, Ш.Т. Пешгирии шомилшавии ҷавонон ба ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ [Матн]: дастури таълимӣ-методӣ / Ш.Т. Аҳёзода [ва диг.]. – Душанбе: «Торус», 2021. – 136 с.; ISBN 978-99975-947-2-3.

ЗАМИМА

Натиҷаҳои пурсишнома:

Пурсишномаи мазкур дар байни муфаттишон, кормандони оперативӣ, дигар самтҳои фаъолияти МКД, омӯзгорон ва курсантони фаъоли Академияи ВКД, ки дар маҷмӯъ 200 нафарро ташкил доданд, гузаронида шуд, ки натиҷаҳои он чунинанд:

1. Синну соли пурсидашудагон:

- А) То 25: 36 ё 18%;
- Б) 25-30: 26 ё 13%;
- В) 31-40: 94 ё 47%;
- Г) 41-50: 42 ё 21%;
- Ғ) Аз 50- сола боло: 2 ё 1%.

2. Вазифаи ишғолнамуда ва самти хизмат?

- А) Омӯзгор (муҳаққиқ, олим ва ғайра): 78 ё 39%;
- Б) Муфаттиш: 18 ё 9%;
- В) Корманди оперативӣ: 38 ё 19%;
- Г) Дигар намуди хизмат: 66 ё 33%.

3. Даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани соҳти конститутиони Чумҳурии Тоҷикистон (м. 307 КҶ ҚТ) аз даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ) бо кадом хусусияташон фарқ мекунанд?

А) Онҳо аз ҳамдигар фарқ намеkunанд, чунки «даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани соҳти конститутиони Чумҳурии Тоҷикистон» худ як шакли фаъолияти экстремистӣ маҳсуб меёбад: 54 ё 27%;

Б) Фарқияти онҳо дар он зоҳир мегардад, ки кирдори дар м. 307 пешбинишуда асосан ангезаҳои сиёсиро дар бар мегирад, м. 307(1) бошад, ангезаҳои динӣ, миллатгароӣ, наҷодпарастӣ ва маҳалгароиро дар бар мегирад: 108 ё 54%;

В) Барои ҷавоб додан ба ин савол мушкилӣ мекашам: 38 ё 19%.

4. Барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) (м. 189 КҶ ҚТ) аз даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм (м. 307(1) КҶ ҚТ) бо кадом хусусияшон фарқ мекунанд?

А) Онҳо аз ҳамдигар фарқ намекунанд, чунки «барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ)» худ як шакли амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ маҳсуб меёбад: 48 ё 24%;

Б) Фарқияти онҳо дар он зоҳир мегардад, ки м. 189 КҶ ҚТ ангезаҳои иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ), ҳамчун аломатҳои таркиби ҷиноят муқаррар кардааст, м. 307(1) бошад, ангезаҳои иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) ва инчунин, ангезаҳои сиёсии ба муқобили ҳокимияти давлатӣ рағбатдор низ дар бар мегирад: 100 ё 50%;

В) Барои ҷавоб додан ба ин савол мушкилӣ мекашам: 52 ё 26%.

5. Ба ақидаи Шумо, маводи дорои хусусияти экстремистӣ бештар бо кадоме аз ин воситаҳо паҳн ва ташвиқу тарғиб мегарданд.

А) ВАО (маҷалла, рӯзнома, телевизион, радио ва ғайра): 7 ё 3,5%;

Б) Шабакаҳои алоқаи барқӣ (шабакаи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ) аз ҷумла интернет: 191 ё 95,5%;

В) Асарҳо, китобҳо ва дигар воситаҳо: 2 ё 1%.

6. Ба ақидаи Шумо, дар зинаҳои аввал ба воситаи татбиқи ҷазои маъмури пешгирӣ намудани идеологияи экстремистӣ самарабахш ҳаст ё не?

А) Бале: 148 ё 74%;

Б) Не: 38 ё 19%;

В) Барои ҷавоб додан ба ин савол мушкилӣ мекашам: 14 ё 7%.

7. Ба андешаи Шумо, таносуби мафҳумҳои «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» ва «фаъолияти экстремистӣ» дар чи зоҳир мегардад?

А) Мафҳуми «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» нисбати «фаъолияти экстремистӣ» васеътар аст: 18 ё 9%;

Б) Мафҳуми «фаъолияти экстремистӣ» нисбати «ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта» васеътар аст: 34 ё 17%;

В) Барои ҷавоб додан ба саволи мазкур мушкилӣ мекашам: 148 ё 74%.

8. Таносуи мафҳумҳои «иттиҳоди экстремистӣ» ва «ташкilotи экстремистӣ» дар чи зоҳир мегардад?

А) Онҳо аз ҳамдигар фарқе надоранд: 48 ё 24%;

Б) Фарқияти онҳо дар ба ҷамъият хавфнокии баландтар доштани «иттиҳоди экстремистӣ» зоҳир мегардад: 56 ё 28%;

В) Фарқияти онҳо дар ба ҷамъият хавфнокии баландтар доштани «ташкilotи экстремистӣ» зоҳир мегардад: 46 ё 23%;

Г) Барои ҷавоб додан ба саволи мазкур мушкилӣ мекашам: 50 ё 25%.

9. Дар ҳолати истифодаи шабакаи иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ (шабакаҳои алоқаи барқӣ), аз ҷумла интернет ҳангоми содир намудани ҷиноят ба ҷамъият хавфнокии он баланд мегардад ё не?

А) Не, истифодаи шабакаи иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ аз ҷумла интернет ҳангоми содир намудани ҷиноят ба ҷамъият хавфнокии он таъсир намерасонад: 10 ё 5%;

Б) Ҳа, ба ҷамъият хавфнокии истифодаи шабакаи иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ, аз ҷумла, интернет, ҳангоми содир намудани ҷиноят зиёд мегардад, чунки дар ин ҳолат зарар ба ҷамъият бештар мерасад: 142 ё 71%;

В) Ҳа, муайян, ошкор ва таҳқиқ намудани чунин ҷиноятҳо мушкил мегардад: 30 ё 15%;

Г) Ба ҷавоб додан ба ин савол мушкилӣ мекашам: 18 ё 9%.

10. Ҳангоми квалifikатсияи кирдор истифодаи шабакаи иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ, аз ҷумла, интернет, ба кадом аломати тарафи объективии ҷиноят мансуб мебошад?

А) Вақт: 0 ё 0%;

Б) Ҷой: 10 ё 5%;

В) Тарз: 26 ё 13%;

Г) Олот: 0 ё 0%;

Ғ) Восита: 150 ё 75%;

Д) Вазъият: 14 ё 7%;

Е) Барои ҷавоб додан ба саволи мазкур мушкилӣ мекашам.

11. Оё Шумо ҷонибдор ҳастед, ки м. 189 КҶ ҚТ (барангехтани кинаю адоват ё низои иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, маҳалгароӣ ё динӣ (мазҳабӣ) ҳамчун ҷинояти хусусияти экстремистидошта дар боби «Ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат» ворид карда шуда, аз боби «Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ» хорич карда шавад.

А) Бале: 88 ё 44%;

Б) Не: 54 ё 27%;

В) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 58 ё 29%.

12. Ҷунонки ба ҳамагон маълум аст, дар даҳсолаи охир таваҷҷуҳи мардум нисбат ба дигар намуди ВАО камтар гардида, баръакс, дар бештари мавридҳо иттилоотро бештар аз нашрияҳои шабакавӣ (интернетӣ) (сетевое издание) дастрас мекунанд. Ба фикри Шумо, оё зарурати дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма», ворид намудани мафҳуми нашрияи шабакавӣ (интернетӣ) зарур ҳаст ё не?

А) Зарурӣ ва саривақтӣ ҳаст: 164 ё 82%;

Б) Зарурат надорад: 8 ё 4%;

В) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 28 ё 14%.

13. Дар Лоихаи нави КҶ ҚТ м. 347 (Даъвати оммавӣ ба экстремизм ё сафедкунии оммавии экстремизм ва ё ташкили таълими хусусияти динии экстремистидошта) ҳамчун ҷинояти дорои преюдитсияи маъмурӣ дошта эътироф шудааст, яъне, шахс дар давоми то як соли пас аз татбиқи ҷазои маъмурӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад. Шумо ҷонибдори кадом вариант ҳастед?

А) Ҷинояти мазкур дорои преюдитсияи маъмурӣ эътироф гардад, чунки ҳангоми ба ҷавобгарии маъмурӣ кашидани шахс эҳтимолияти ислоҳ шудани шахси гунаҳгор бидуни татбиқи ҷазои ҷинояти имконпазир аст: 122 ё 61%;

Б) Ҳангоми бори аввал содир намудани ҷинояти мазкур шахс ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шавад, чунки ҷинояти мазкур хавфи балани ҷамъиятиаш зиёд аст: 38 ё 19%;

В) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 40 ё 20%.

14. Ба андешаи Шумо, «ташкил кардани гурӯҳҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ ё иштирок дар онҳо» ҳамчун ҷаъолияти экстремистӣ маҳсуб меёбад ё не?

А) Не, чунин ҷаъолият ба ҷаъолияти террористӣ бештар алоқамандӣ дорад: 122 ё 61%;

Б) Бале: 52 ё 26%;

В) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 26 ё 13%.

15. Ба андешаи Шумо, «истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбат ба қормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ё ташкилоти дигари давлатӣ ва наздикони онҳо бо мақсади қасос гирифтани барои он амалҳое, ки бо иҷрои ҷаъолияти хизматӣ вобаста бошад ё ин ки хатари истифодаи зӯрварӣ вобаста ба ин асосҳо» ҳамчун ҷаъолияти экстремистӣ маҳсуб меёбад ё не?

А) Бале: 38 ё 19%;

Б) Не, чунин ҷаъолият ба ҷаъолияти экстремистӣ умуман алоқамандӣ надорад: 130 ё 65%;

В) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 32 ё 16%.

16. Ба андешаи Шумо, м. 398 ҚҚ ҚТ (генотсид) ҳамчун ҷинояти хусусияти экстремистӣ маҳсуб меёбад ё не?

А) Бале, чунки дар диспозитсияи моддаи мазкур ангезаҳои экстремизм (ангезаҳои миллӣ, этникӣ, наҷодӣ ва динӣ) бо таври возеҳу равшан ифода ёфтаанд: 116 ё 58%;

Б) Не, чунки дар боби ҷиноятҳо ба муқобили сулҳу амнияти инсоният пешбинӣ шудааст: 56 ё 28%;

В) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 28 ё 14%.

17. Ба андешаи Шумо, кадоме аз аломатҳои зерин метавонанд фарқияти мафҳуми экстремизми иттилоотиро аз дигар намудҳои экстремизм ифода намоянд?

А) Экстремизми иттилоотӣ дар фазои иттилоотӣ паҳн мегардад: 82 ё 41%;

Б) Бо воситаҳои махсуси таъсиррасонӣ (иттилоот, захираҳои иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотиву телекоммуникатсионӣ): 64 ё 32%;

В) Бо усулҳои махсуси таъсиррасонӣ (тарғибот, маълумоти бардурӯғ, нимҳақиқат, ташвиқот ва ғайра: 22 ё 11%;

Г) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 32 ё 16%.

18. Ба андешаи Шумо, экстремизми иттилоотӣ дар ҷумҳурӣ бо кадом аз намудҳои экстремизм (динӣ, сиёсӣ, миллатгароӣ) дар алоқамандӣ зухур меёбад?

А) Бо ҳама намудҳои экстремизм алоқамандӣ дорад, чунки он дар алоҳидагӣ бидуни ангезаҳои дигар содир шуданаш ғайриимкон аст: 120 ё 60%;

Б) Бештар ба экстремизми динӣ (мазҳабӣ) алоқамандӣ дорад: 34 ё 17%;

В) Бештар ба экстремизми сиёсӣ алоқамандӣ дорад: 24 ё 12%;

Г) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 22 ё 11%.

19. Ба андешаи Шумо, экстремистон дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон ва берун аз он дар бештари ҳолатҳо аз кадом шабакаи иҷтимоӣ ва видеохостинг истифода менамоянд?

А) Facebook: 74 ё 37%;

Б) Instagram: 15 ё 7,5%;

В) WhatsApp: 9 ё 4,5%;

Г) YouTube: 102 ё 51%.

20. Умумият ва алоқамандии экстремизм ва терроризм дар чи зоҳир мегардад?

А) Натиҷаи ниҳони экстремизм ин терроризм мебошад: 28 ё 14%;

Б) Фаъолияти террористӣ ҳамчун шакли тундгароёнаи (радикалии) зоҳиршавии экстремизм аст: 16 ё 8%;

В) Экстремизм асосан ҷанбаи идеологӣ (тарғибу ташвиқ) дорад, терроризм дар амалҳои бевоситаи зӯрварона (тарқиш, куштор, гаравгонгирӣ) зоҳир мегардад: 118 ё 59%;

Г) Ҳар як террорист-экстремист ва ҳар як экстремист-террорист ҳисобида мешавад: 4 ё 2%;

Ғ) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 34 ё 17%.

21. Хусусияти фарқкунандаи экстремизм аз терроризм дар чист?

А) Ҳангоми содиршавии терроризм амнияти ҷамъиятӣ зарар мебинанд, ҳангоми содиршавии ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ бошад, асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат зарар мебинанд: 86 ё 43%;

Б) Экстремизм дар фарқият аз терроризм мақсади ба таври зӯрварона тарсонидани аҳоли, ҳамчунин, мақсади бевосита таъсир расонидан ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳалӣ ва ташкилоти байналмилалиро надорад: 36 ё 18%;

В) Экстремизм ҳамчун падидаи иҷтимоӣ сиёсӣ, на танҳо дар сиёсат, балки дар дигар соҳаҳои фаъолияти хеле дур аз сиёсат (санъат, фарҳанг ва ғ) ҷой доштаниш мумкин аст: 22 ё 11%;

Г) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 56 ё 28%.

22. Умумият ва алоқамандии экстремизми иттилоотӣ ва кибертерроризм дар чи зоҳир мегардад?

А) Экстремизми иттилоотӣ ва кибертерроризм ҳар ду ҷузъи ҳамлаҳои терактӣ (кибертеракт) мебошанд: 56 ё 28%;

Б) Экстремизми иттилоотӣ ва кибертерроризм ҳар ду ҷузъи фаъолияти экстремистӣ маҳсуб меёбанд: 46 ё 23%;

В) Экстремизми иттилоотӣ ва терроризми иттилоотӣ бо ҳамдигар умуман алоқамандӣ надоранд: 36 ё 18%;

Г) Ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам: 62 ё 31%.